

Murawski Magdolna

Két szoliter – közös foglalatban

Szabó Magda és Szobotka Tibor

Fridél Lajos illusztrációival

2020

Murawski Magdolna

Két szoliter – közös foglalatban

Szabó Magda és Szobotka Tibor

Fridél Lajos illusztrációival

2020

Copyright © 2020 Murawski Magdolna

Copyright © 2020 Fridél Lajos

A kiadványt szerkesztette: Tumbász István

ISBN 978-963-7283-48-2

A kiadvány megjelenését támogatta:

Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár

Új Hevesi Napló Kulturális Alapítvány

Phoenix Aureus Alapítvány

MIT Heves Megyei Tagozata

Felelős kiadó: Tózsér Istvánné

Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár

3300 Eger, Kossuth Lajos u. 16.

www.brody.iif.hu

Előszó

Murawski Magdolna újabb kötete meglepetés is, meg nem is.

Aki egy kicsit is ismeri írásait, ismeri a sorsát, nem lepődik meg a témaválasztáson.

A tipikus irodalmi műfaj köszön vissza, a tőle jól megszokott esszé, amelyet olyan szívesen választ. Úgyhogy ez sem meglepetés.

Ennek a mostani kötetnek az adja a sajátosságát, hogy egy írópáros sorsát választotta témául – a jól ismert és elismert Szabó Magdáét, és a kevésbé ismert és el nem ismert Szobotka Tiborét.

Szabó Magda mindegyik műve fordulatos, jól megírt, jó stílusú és nagyon jó erkölcsiségű könyv.

Ez mégsem magyarázná sikerét egy olyan korban, amikor a fennen hirdetett makacs kálvinistaság, a klasszika-filológia műveltség nem volt divatos. Az volt a szerencse, hogy őt a külföld fedezte fel, emiatt volt kénytelen a rendszer is támogatni munkásságát.

Murawski Magdolna írásai közel hozzák őt emberként is, íróként is. Egyenként bemutatja műveit, de ír életrajzi tényekről is, melyek sokszor magyarázzák a művet magát.

Szabó Magda nagyon szerényen mindig azt mondogatta, hogy Szobotka nála sokkal jobb író.

Ő nagyon örülne Murawski írásainak, annak, hogy méltatja a férjét, íróársát, akire annyira felnézett és nagyra becsült.

Szobotka Tibor, a kevésbé ismert és kevésbé méltatott író könyvei ma már alig hozzáférhetőek mármint az a néhány, ami egyáltalán megjelent. Murawski esszéi őt is emberközelbe hozzák. A rendszer által támadott Murawski Magdolna műveit mélységükben értő „sorstársa” Szobotka Tibornak. Ám amíg Szobotka szomorú hangvétellű írásai egy félretolt, mellőzöttségében depressziós ember tollából születtek, Murawski mindvégig megőrizte bizakodó természetét, optimizmusát, és kívárta, hogy írásai – mint ahogy ez a kötet is – eljusson az Olvasóhoz.

Szíves figyelmébe ajánlom mindenkinek Szabó Magda, Szobotka Tibor és nem utolsó sorban Murawski Magdolna műveit olvasás, szórakozás és gondolatébresztés nemes céljából.

Lopes-Szabó Zsuzsa

Szerzői ajánlás

Nem mindennapi élmény olyan szerző életművéhez nyúlni, akit már úgymond „elcsépeltek”, azaz boldog-boldogtalan feljogosítva érzi magát, hogy saját interpretációját elgagyogja, esetleg összeollózza, mintha valóban volna róla saját mondandója, s ezáltal azonos szinten érzi magát az eltávozottal. Megint mások hadakoznak, folyton ellenvéleményt nyilvánítanak, azzal az alig titkolható hátsó gondolattal, hogy irodalmi ellenfeleiket kiverjék az irodalmi kánonból, hogy aztán egyeduralkodókká lehessenek. Megmosolyogni való ambíciók ezek, mert hiszen rögtön adódik a kérdés: ha sikeresen meg is tudnák semmisíteni a más véleményen levőket, azontúl miből élnének ezek az irodalmi kóbor lovagok? Ha nincs nekik ellentmondó kolléga, akkor kit kritizálhatnának, ki lenne az örökös mumus, az anti-ez-az, a „soha semmihez nem értő”, mert csak a mániákus kinyilatkoztató volna az egyeduralkodó? Olyan lenne ez, mint egy félresikeredett háború: az ellenséget ugyan leigázták, gyökerestől kiirtották, de ki fog onnantól fogva helyettük dolgozni?! S ha a „győztesek” elkezdenének uralkodni, kénytelenek lennének maguk dolgozni, rabszolgamunkát végezni, tehát önmagukat igázták le és önmagukat zsákmányolnák ki – saját ferde hajlamaik jegyében... Ugye, milyen morbid?

Nos, ez a kötet nem tartalmaz kinyilatkoztatásokat, sem hatalmasnak vélt felfedezéseket a két szerző életművével kapcsolatosan. Eredeti szándékom az volt, hogy Szobotka Tibor rehabilitációján dolgozzam, mert az ő fénye mindig elhalványult Szabó Magdáé mellett. Nem azért, mintha nem lett volna ő is nagy tehetség, hanem mert őt a korszak, a zsarnoki hajlamú és berendezkedésű, sikeresebben tartotta árnyékban. Mai aktuális kifejezéssel élve karanténban, merthogy ugyanolyan fertőzőnek és kártékonynak, veszélyesnek tartották, mint élete párját, s ellene maradt a megváltoztathatatlan káderlap, életünk hűségese, bár nem vágyott kísérelje, egy életen át.

Senki ne higgye, hogy a kommunisták nem tanultak a francia forradalom elvakult, fanatikus és végül őrültté vált vezetőitől! Nemcsak Lenintől, Marxtól, Engelstől és Sztálintól is igyekeztek átvenni mindent amúgy üres fejükbe, hanem bizony Danton, Robespierre és Marat ugyanúgy bennük munkált, és ők jobb híján követték nyomdokaikat. A honi kommunisták ugyanolyan vérengzőek voltak, mint XVIII. századi elődeik, de már nemcsak fizikailag semmisítették meg mindent és mindenkit, aki az útjukban volt (vagy csak lusták voltak kikerülni őket). Pszichés, mentális, ideológiai s gyakran kulturális guillotine alá ment az arisztokrácia és a papság után az értelmiség is, majd a nagypolgárságot s végül a kispolgárságot is célba vették, holott ez utóbbiétól vettek át legtöbbet ideáljaikban. Igen, „mertek kicsik lenni”, és mindenki másnak is ezt ajánlották: húzd meg magad, ne ugrálj, akkor nem leszel szem előtt, s majd élheted kicsinyes életedet, esetleg lopni is engedünk, úgy, ahogy mi szoktunk, feltéve, ha bennünket támogatsz, vagy hallgatsz arról, amiről látod, hogy mi követtük el.

A kommunizmus kezdeti, értelmiséggyilkos korszakában kerültek az elvtársak látószögébe Szobotkáék, akkor már házaspárként. Az ötlet, hogy félreállítsák őket, már csak azért is adódott, mert olyan helyeken dolgoztak, mint a Kulturális Minisztérium, illetve a Kossuth

Rádió, ahol a korszak eszmeigényesek is szerettek volna lenni. Bár a kis haza, immáron sokadszor alaposan megtépázva, nyögte a legutóbbi háború következményeit és szenvedte el minden nyomorát, a magasabb helyeken már jobb pénzért (és kevesebb tehetséggel is) be lehetett kerülni azoknak, akik jobb káderekként erre pályáztak. Szobotka Tibor, bölcsészdoktori végzettséggel, jelentős műveltséggel, olvasottsággal és nyugat-európai tapasztalattal természetesen áthidalhatatlan akadályt, legyőzhetetlen konkurenst jelentett mindazoknak, akiknek csak alacsony származásuk, műveletlenségük és hatalmas protekciójuk volt ehhez a lovagiatlan tornához. Nem volt rendkívüli az efféle történet. Sok más értelmes ember vérzett el a gátlástalan és erőszakos karrieristák öldöklési vágya következtében. Attól még Szobotka Tibornak személyes tragédiája volt ez, s hozzá hasonlóan Szabó Magdának is, hiszen mindketten éltek szilenciumra téve, végzettségükhöz mértén alacsony munkakörökben. Ám Szabó Magdának sikerült kitörnie – nyugati irányban – ebből az életfogytig neki szánt ketrecből, de férje rehabilitációját sokáig nem tudta elérni. Kitalálták őket az írószövetségből, miközben a Rákosit, Sztálint dicsőítő dadogások ott trónoltak, és mindenkinek ők mondták meg a frankót akkoriban. Kialakítottak egy olyan irodalmi kánont, amelytől máig nem szabadult meg a magyar társadalom. Két úszóhoz lehetne hasonlítani Szabó Magdát: az egyikük már kivágta magát, felszínre került és boldogan úszott a neki való közegben, míg a másik fejét folyton visszanyomták a víz alá, nehogy sikerüljön neki is megszabadulnia kínzóitól.

Két azonos tehetségről beszélünk, két óriási gyémántról. Ellentmondás persze a címben nevezett szoliter, mégis azok voltak. A szoliter csak önmagában állhat. Az írás igen magányos műfaj. Amikor írni kell, nincs más, mint magunkban lenni, még ha kígyót-békát kiabál is ránk a bennünket körülvevő társadalom, illetve annak értetlenjei. Szabó Magda és Szobotka Tibor mégis közös foglalatba kerültek, és már így is maradnak meg az utókor számára. Erős alapja volt ennek a kettős köteléknek: házasságuk, szerelmük, mely egyggyé kapcsolta a két szolitert széles aranysávként, rendíthetetlen alapként. Ám a sikertelenség eltorzította az embert, különösen, ha nagy ambíciókkal indult az életnek. Szobotka Tibor depressziós lett. Éveken keresztül küzdött ez ellen, és ha neki és élete párjának lett volna annyi taktikai érzéke, mint utóbb többeknek, rá kellett volna jönniük, hogy az értelmes ember mindig ki tudja cselezni a nála ostobábbakat. Szobotka Tibort is nyugaton kellett volna elindítani a sikeres pálya felé, de ez valahogy senkinek nem jutott eszébe. Aztán lassan elhervadt és feladta. Csupán naplója pár bejegyzésében találunk pár efféle felsóhajtást: és akkor én? velem most mi lesz? De vele nem lett semmi. Egyetemi tanárnak lenni is komoly státuszt jelentett, irodalmi tanulmányai azon a pályán is a legnagyobbak közé emelték. Ki hitte volna, hogy ez neki a „csak” kategóriába tartozott?! Hogy ő is szépíróként szeretett volna tündökölni, mivelhogy minden adottsága megvolt hozzá.

Pár esszé, asszociációs kísérlet, mely alaposabb megértést vár el és sugall az olvasónak, ennyi volna ennek a kötetnek az anyaga. Szobotka ugyan külön monográfiát érdemelne, de az még senkinek nem jutott eszébe, hogy úgymond a „gomblyukába tűzze”. Könnyebb a világsikert elért Szabó Magdához törleszkedni, aki ehhez már ráadásul nem is szólhat semmit. Az író-költőpárról írott irodalmi jegyzetek nem teszik lehetővé, hogy a két életművet különválasszuk. Összefüggtek és boldogan kapcsolódtak össze – életük minden napján és minden színterén.

Elképezelem, hogyan mutatnának fizikai valójukban, mármint a fenti metafora jegyében, gyűrűként: hatalmas, fényes, sárga arany keret, alap, s rajta a két szépséges drágakő. Jó nagy kéz kellene hozzá, ami ezt elviseli... A magyar irodalom elég nagy és erőteljes hozzá, hogy méltóképpen hordozni tudja, és amikor szükséges, mindig felmutathassa – minden korban, minden utánunk jövő utókornak.

Három korábbi esszét is beillesztetem ebbe a kötetbe (Szabó Magda és Szobotka, Utazás az „emberarcúban”, Szobotka Tibor „kivégzése”) egy korábbi kötetemből, hogy akit valóban érdekel a téma, ne kelljen máshol keresgélnie, ez mind szorosan a Szabó – Szobotka témakörhöz tartozik. Ezért, ha vannak is átfedések, ismétlések, kérem, tudják be a tudósok számára rezervált gesztusnak a szerző részéről.

Murawski Magdolna

*A tündérmesékben bujdosó
halhatatlan szerzőpárosnak*

Szabó Magda etikája

Debrecen és a kálvinizmus dicsérete

Vannak egyszemélyes sorsok, a mások által nem vállalhatók. Művésznek egyéb útja nincsen. Haladni kell rajta, mert ez az otthonunk, a mindennapjaink természetes közege, a megváltoztathatatlan. Vannak társaink az úton, de a nagy feladatokra nem vállalkozhat más helyettünk. Küzdelmeinket nekünk kell megküzdeni, mert utunk végeztével nekünk kell elszámolni a ránk bízott léleklánggal, Isten hatalmas lelkének piciny darabjával, melyet számunkra csipentett le önmagából, a Szentlélekből.

Vannak más utak, de azok a megalkuvóké. Azoké, akik hajlandóak kompromisszumot kötni a fenti feladatvállalással szemben, és eloldalazgatnak valamerre, ahol nekik kényelmesebb, szebbnek tűnő és konfliktusmentesebb, de az mégis más. A kálvinista lélek ezt nem vállalja. Nem a teste túlélését tűzte ki maga elé, hanem a lelkéét. Valahol legbelül tudja, vagy legalább érzi, mekkora kincset bíztak rá. Ahhoz húnek kell lennie, ha nem akar meghasonlott lélekké válni. Vajon tudják-e azok, akik a meghasonlást vállalják, hogy mi vár rájuk? Valószínűleg nem, mert azon a ponton, amikor az ember elkezd alkudozni sorsa fölött, már nem a feltétlen vállalásról van szó, hanem annak előbb kerülgetéséről, majd teljes megtagadásáról.

Szabó Magda szobra Debrecenben

A lélek önigazolást keres tetteihez. A legnagyobb bűnök, a legmélyebb lélek-mocsarak megközelítéséhez, majd azokban való elmerüléshez is, csak mert választási lehetősége van. Isten megadta neki a lélek szabadságának lehetőségét, hogy naponta bizonyítani tudja hűségét vagy hűtlenségét. Amikor az emberek elkezdnek dekázni, alkudozni, kihátrálni a feladatuk méltóságából, akkor összeomlik a világ. Az Isten által rendelt világ, melynek romjain rögvest épülni kezd a sátáni mű.

Mikor a lélek a neki rendelt úton halad, állandó kísérője az emberek megvetése, gúnyolódása, csipkelődése, meg nem értése. A lélek nagyságának ugyanis szembesülnie kell az ember törpeségével is. Nincs szörnyűbb, mint a lelki törpe uralma a Földön. A történelem már sokszor megadta az embernek, hogy kiélje a legrettentőbb adottságokat is, melyek a lelke és a tudatalattija mélyén élnek gondosan elrejtve a világ szeme elől, mégse volt neki még elég. Valahányszor újra és újra választani lehet, de úgy istenigazából, rendre beleválaszt. Nézzük, hogyan választott Csokonai Vitéz Mihály Szabó Magda interpretációjában.

Csokonai Vitéz Mihály szobra, Keszthely

„Nem tette meg, nem is tehette [t.i. nézetei visszavonását – M.M.], útja volt, várta Pozsony, a Dunántúl, a még mélyebb, még nagyobb művekre serkentő boldogtalanság, az öröklét, amely sose jut osztályrészül annak az írónak, aki nem vállalja önmagát. Hazudni persze könnyű, bizonyos értelmiségi pályákon különösképpen az, és a világon valóban a legkellemetlenebb dolgok közé tartozik a kínzás vagy a rabság, a kinek-kinek a maga hitéhez való hűség megtartása... Az ember nem azért tart ki, hogy valaha emlékműre kerüljön a neve, minden értelmes lény ismeretlenül szeret élni, elbabrálni a kertjében munka után, s elvégezni azt, amit hajlama, érdeklődése kijelölt a számára munkakörnek. De előfordul, hogy nem lehet, olyankor az ember kénytelen elvállalni, hogy hős legyen... Ha jó viszonyban akarsz maradni önmagaddal, tanuld meg jókor, csak a hited és meggyőződésed szerint élhetsz, és a szerint kell válaszolnod, ha kérdeznek.” (Szabó Magda: A holtig haza: Debrecen, pp. 176-177.)

Szabó Magda büszke volt hitvallására, a „kálvinista Róma” őt dajkáló légkörére. Gályarab őse (mindannyiunké, akik ebben a hitben nevelkedtünk), városvezető felmenői, a vérbeli cívisek és a birtokos rokonsága egygyé ötvözték benne azt, amit a fentiekben röviden csak

hitvallásként tömörítettem, mert hirtelen nem találtam rá jobb szót. Minek is keresgélném, mikor ez olyan fényesen tiszta és mindannyiunk számára példaadó? Épp ebben a világban, amelyik elfelejtette az adott szó értékét, az egymásnak tett fogadalmak komolyan vételét, mindent, amit a felmenők még nagyon komolyan és szigorúan vettek, megszegése pedig azonos volt az erkölcsi halállal.

Szabó Magda mindig rendben volt a hitével. Talán egyszer inogott meg, amikor végtelen elkeseredésében férje elvesztése miatt még Isten létezését is megkérdőjelezte. Kora társadalma is hathatott rá ebben, mely valósággal megkövetelte az ateizmust prominenseitől a saját térfoglalása jegyében. Szabó Magda azonban szilárd alapokon nyugvó hittel bírt. Ezt sugallja minden műve, minden sora. Érdeemes tanulni tőle azoknak, akik még csak keresgélnek és alakítgatják saját világukat. A mai ember választása ez: vagy a teljes világ Isten által vagy egy egocentrikus világkép, melynek a végén mélységes szakadék tátong, az önnön csodálatba zuhanás értelmetlen végkifejlete. Szabó Magda a legnagyobb vesztesége után is megbékélt Teremtőjével. Neki ez nem volt kérdés.

Pár szó a meráni fiúról

Szabó Magda A meráni fiú c. darabjában ragyogóan fogalmazta meg a magyarság vezetőinek örök tisztán nem látását. Az örökös belharcokat, amik miatt nem jutott elegendő figyelem a külső ellenség felismerésére és kiűzésére. Huszti Péter alakításából megismerhettük a kora gyermekségében lelkileg sérült IV. Béla királyt, akit jobbra-balra húzó hívei mindig sikeresen távolítanak el egyetlen valódi szövetségesétől, Kötöny kun királytól. Ezt azonban csak akkor ismeri fel, amikor már késő. Az urak által felhergelt köznép meglincselte Kötönyt. Sztankay István méltán kapta a legnagyobb tapsot azon az estén (Kötöny alakításáért). A kun vezér látszólagos ingadozása, hogy időnként „végleg” el akarta hagyni az országot népével együtt, mégis valódi jellemre vall. Ő komolyan vette a szövetséget, ám folyton megsértették, bugrisnak, primitívnek, elmaradottnak tartották. Mintha ennek is lennének jelenkori analógiái...

Görög Rezső: Herke-tó

Sok érdekes utalás a korra, amelyben ez a mű íródott. Disszidensek, bizánci kapcsolatok, sérelmi politizálás, a nép megvezetése, az uralkodó osztályok széthúzása, mesterkedései, elhibázott politikai gyakorlata, stb. Nagyon jó 60-as évekbeli színházi felvétel, remek szereplőkkel. Máskor is láttam, de ahányszor vetítik, mindig meg fogom nézni, hogy minden részletében megismerjem. Nemrégiben keresgéltem a kunok után, amikor *Görög Rezső: Herke-tó c. rézkarcát* elemeztem. A tó neve kapcsán eljutottam a harka nevű tisztséghez, majd a kunok letelepítéséhez, de azt félretettem, mert más képekkel és életrajzi elemekkel is foglalkoztam és egyéb prózai feladataim is voltak (fordítás, a 13. könyvem anyagának jóváhagyása a digitalizáláskor, stb.) Most, hogy ismét betekintést kaphattam a XIII. századi magyar társadalom kiforratlanságába, jobban mondva érlelődési folyamatába Szabó Magda jóvoltából, ismét át kellene gondolnom, hogy lehetséges a 'harka' névre való utalás a Herke-tóval kapcsolatosan. Ez egy igen magas méltóság volt, nagyjából a mostani külügyminiszternek felelt meg, ami Amerikában az elnök után következő legmagasabb közjogi méltóság (Secretary of State). Erdélyben, a hunok leszármazottainál ez pedig afféle titkosszolgálati vezető volt, akinek feladata az volt, hogy kikémlelje az ellenséges népek szándékait, és ezekről hírt hozzon a fejedelem számára. Gál Elemér könyvéből legalább is így emlékszem (Héthavas).

Sok magányos órán töprengtem el feladatom teljesítésének sikeres vagy sikertelen voltán. Miután annyi megoldatlan dolgát lapátolta már rám sok embertársam, amitől gyakran elegem lett, **többnyire úgy érzem, hogy egy bárkán lebegek a közöny hatalmas háborgó tengerén.** Azt nem mondom, hogy ezzel elégedetlen volnék, mert **legalább van egy bárkám, ami kimenekíthet innen.** Nem sokan vagyunk benne, családom mellett többnyire állatok és növények, de nyilván azért van ez így, mert erre van szükségem. A közöny egyébként a mai kor pestise. Sokan szenvednek benne, mások tőle. Ettől függetlenül még szabad arra vágyakozni, hogy mások is belássák, mi a feladatuk és ne mindig kívülről várják a megoldást. Mindig másoktól, miközben ők csak tehénkedni akarnak a babérjaikon. Emiatt nem lehet segíteni igazán rajtuk, mert a szándék nem belülről fakad, csak elfogadják – kényelemből – a segítő kezet. A változásnak, a valódinak viszont mindig belülről kell elindulnia. Addig, minden látszat ellenére, marad minden a régiben.

A nagy emberi bajok egyik eredője az, hogy **az emberiség végül minden vallást félreértelmez.** Ezt se önként, saját belátásából teszi, hanem a rossz papok vezetik félre. Mindig, minden korban vannak olyan vallási vezetők, akik, ahelyett, hogy Istenről és a hozzá való törekvésről tanítanák a híveiket, folyton egymás ellen hergelik a különböző vallású népeket. Ebből háborúság és sok nyomor, majd gyűlölség fakad, és ez újra- meg újratermeli magát. Ettől nem tud megszabadulni az emberi fajzat, ahogyan Márai titulált bennünket. Elég szétnézni magunk körül, mindez hová vezet (szélsőséges iszlám), s hogy aki nem tud fölébe emelkedni a kicsinyes érdekeinek, az mindig belevész a részletekbe. Önmagának és másoknak is hazudik. Hazudozik. Lekötik a fizikai lét legapróbb részletei, a minőség helyett a mennyiség, amiről ez a kor is szól. Az igaz ugyan, hogy számokkal szinte minden kifejezhető, de ez nem azt jelenti, hogy a mennyiség a lényeg, hanem hogy a számok bizonyos rezgésszámnak felelnek meg. Értékük annyiban mérhető, amennyiben zenévé konvertálhatók, azaz megkomponálhatók. Tehát nem könyvelési adatként élnek és hatnak, ahogy a mai balga ember gondolja, hanem magasabb rendű élményként, a legtökéletesebb művészetként. A mennyiség hangsúlyozása egyébként olyan torz felfogásra utal a mai világban, hogy nekünk, az idősebb nemzedék tagjainak önkéntelenül is a sztahanovistákat idézi fel nem éppen szép emlékeink között.

A meráni fiú Szabó Magda egyik legjobb munkája. Történelmi drámáiért azért is hálásak lehetünk neki, mert a magyar államiság korai évszázadainak történéseit nem éppen hiteles interpretációkban tanították iskoláinkban. Gyakran az olyan apró részletek hatottak úgy, ahogyan Szabó Magda megismerteti velünk. Intrikák, idegen irányítással és érdekek szerint, a magyar szempontok figyelmen kívül hagyásával, mindig a szakadék felé vezetve a népet.

Olvasónapló

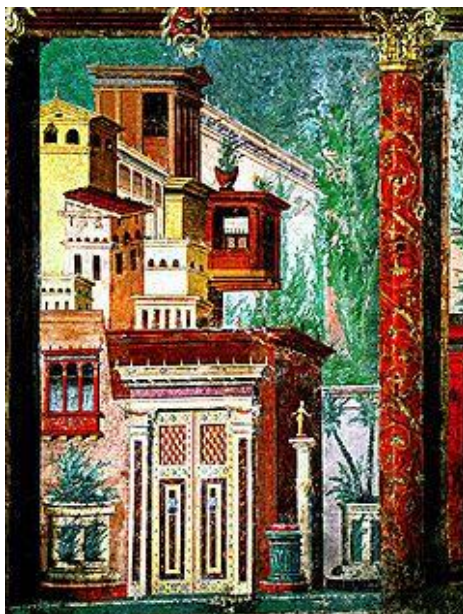
(Részlet)

Szabó Magda könyveit olvasva, A *Nyusziék* c. könyvét én nem találok kiadásra valónak. Az író és férje szerelmi életének titkos naplója ez, ami nem tartozik a nagy nyilvánosság elé.

Jellemző a filozofokra, hogy ennyire nem tartják tiszteletben az író személyiségi jogait. A titkos nyelv, melynek révén a szerelmesek különféle malacságokat súgtak egymás fülébe, a kívülálló számára nem mond annyit, mint a kiadó ettől remélte. A mai ember voyeur-ként éli az életét, mert ha akarja, ha nem, mindenféle pornográf dolgot tolnak az orra elé. Mások meg direkt erre utaznak, mert perverz hajlamúak. A betolakodó bulvárhírek, amiket nem igénylünk, csak vannak, legtöbbször így kezdődnek: „Mit villantott...” ez vagy az a liba, akinek minden testrésze a világ nyilvánossága előtt látható. Ez kettős perverzió. Egyrészt a tudatlan nőszemély, aki bedől a férfiak tolakodó kíváncsiságának, másrészt az örökös szex-éhségben szenvedő, többnyire ronda férfiak részéről, akik erre biztatják, hergelik a nőket. Mindkét félnek egy peep-showban volna a helye, ahol kiélhetik ezt a ferde hajlamukat. Az egyik az exhibicionizmusát, a másik a voyeur hajlamait. Szerintem mindkettő kezelendő. Az már csak mellékes adat, hogy amit olyan kéjelegve mutogatnak, többnyire a szépségipar ideiglenes mellékterméke, nem természetes adottság.

A Szobotka házaspár intim naplója immár a kettős életmű részét képezi. Csupán fűszer, adalék mindahhoz, amit róluk tudunk. Ettől függetlenül mindkettőjüknek az életműve dominál, és egyre jobban, mert a kései nemzedékek már főként erre fognak emlékezni, és ez így van jól.

Freskó Pompejiből

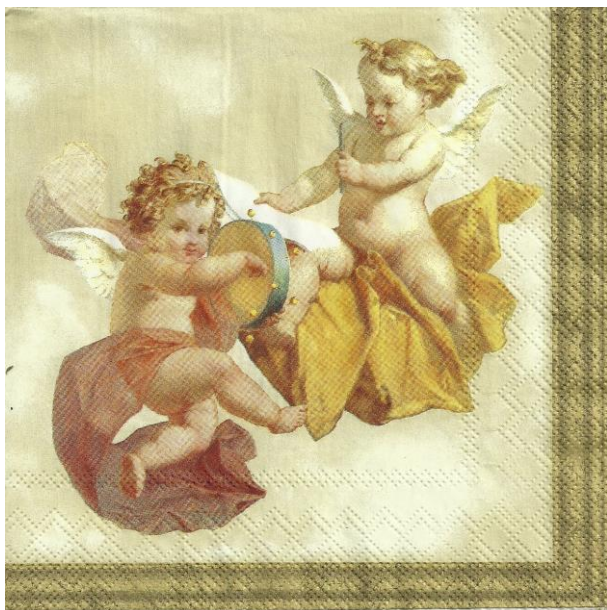
A *Freskó* c. regény viszont remekül megírt alkotás. Egy szörnyeteg pap és családja élete egy alföldi városkában, némi Ingmar Bergman-beütéssel. Már mint a kegyetlenül puritán apa, akinek a felesége idővel megőrül és zárt intézetbe kerül, ott hal meg. Az egyik lánya megszökik otthonról, mert festő akar lenni. Ez a terve meg is valósul, nagy művésszé válik, de nem sikeres, „nem fut”. Férje is művész, Budapesten élnek.

Nővére is papfeleség lesz, házassága boldogtalan, férje a megszökött lányt szereti. A család által felnevelt rokon fiú, az Árva is papi pályára lép. Őt mindenki köteles kímélni (az apa hipokrizise miatt), ettől jelleme eltorzul. Mivel valódi szeretetet nem kap, szeretetét lopkodással kompenzálja. Ő is karrierről álmodik. Tipikus pszichiátriai eset: a szeretethiány és a kleptománia direkt kapcsolata.

A család az anya halálakor, annak temetése idejére összejön, majd elemeire hullik szét. A nagymama, a halott feleség édesanyja is megérkezik a temetésre, ekkor közli vele veje, hogy apanázst többé nem kap. Az idős hölgy kétségbeesett helyzetbe kerül (a pap, mivel gyűlöli, nem törődik ezzel), rosszul lesz, egy éjszakára kénytelen a pap házában maradni. Unokája, a szökött Annuska menti meg és gondoskodik róla a továbbiakban.

Csupán egy finom utalás történik arra, hogy Annuska édesapja voltaképpen a művészi hajlamokkal megáldott Anzsu, a parókia mindenese, akit Annuska szökése után kidobnak és sorsára hagynak. Művészi színpompáit piacon árúsítja. Minden megtakarított pénzét Annuskának adja, mikor az Pestre szökik. Még a kedvenc citeráját is eladja lánya megélhetése miatt, miközben ő maga kitaszítottként tengeti életét és él a saját művészetének. Élete épp emiatt boldog. Igazi őstehetség: bármilyen anyag akad a kezébe, abból mindig szépség születik. Annuska művészi hajlamai részben genetikai adottságot takarnak, amelyek a megfelelő környezetbe kerülés után szárnyalni kezdenek. A hit álcája alatt élő családban ugyanakkor tombol a gyűlölet, amit kifelé igyekeznek nem láttatni, a haláleset kapcsán viszont minden kiderül.

Angyalkamintás szalvéta

Van egy szimbolikus ezüstkanál, ami Annuska után otthon maradt, majd Kati, a szakácsnő veszi magához. Ez a tárgy utalás az angol „Ezüstkanállal a szájában született” szólásra, hiszen a család egyedüli ép lelkű tagja Anna, bár ő is sötét árnyként hordja a lelkében korábbi megpróbáltatásainak emlékét. Férje rábeszélésére megy el a temetésre és tisztázza egyszer s mindenkorra az erőviszonyokat. Az ezotériában közismert szembesítés – szembesülés bátor megnyilvánulása ez, a híres „Nem félek tőled” gesztusa. Ez oldja fel a korábbi komplexust, ezért távozhat szabadon az elátkozott családból. Ezt

jelképezi a vonatból elhullajtott ezüstkanál, melynek „véletlenszerű” elvesztése voltaképpen sorsítélet. A mindenkit rabszolgává, behódolóvá alázó apa igájából szabadul Annuska és lép tovább a szabad élet felé, mely megadhatja neki a boldogságot ezután.

A *Pilátus*, ami egy belső tükör, jobban mondva belső tükrök által kivetítve jeleníti meg azokat a lelki történéseket, reflexiókat, amelyek egy gyökeres változás után mennek végbe a szereplőkben. Mindenki jót akar, de valahogy mégis rosszul sül el a dolog. A különféle nézőpontokat látjuk megjelenítve, melyek a domináns szereplő, a rendesen gondoskodó lány gondolatai, aki mégse tud semmit édesanyja igényeiről. Ez már a mostani egocentrikus világ előképe. Talán ez alapján nyomon követhető, hogyan fajulhatott idáig a helyzet, hogy mindenki csak forog a saját tengelye körül, él valakinek vagy valaminek a vonzásában, mégse érzékeli helyesen sem a saját helyzetét, sem a saját napjának a mibenlétét, sőt az általa bevonzott mini-hold vagy holdak tömegvonzását sem. Csak megy egy kényszerpályán, amíg valamikor össze nem ütközik egy másik égitesttel, amely ugyanúgy forog és pörög, mint ő. S hogy ebből nagy összeütközés, kozmikus katasztrófa lesz vagy csak kisebb baleset, egyelőre

nem tudni, csupán sejthető, hogy a felborult egyensúly végül mindig teljes káoszhoz vezet. A rend majd azután terem meg, hogy minden résztvevő átadta fölös energiáit és plusz tömegét a másik szerencsétlennek, és a széjjelszóródott elemek egy újabb vonzás által válnak ismét egységes rendszerré. Most ennek az átmeneti kornak a mindent szétfeszítő erőt érezzük hatni magunk körül s gyakran önmagunkban is, mivel befelé is hat mindez. Hát hogyné! Hatás nincsen ellenhatás nélkül, az ellenerőknek meg kell küzdeniük egymással.

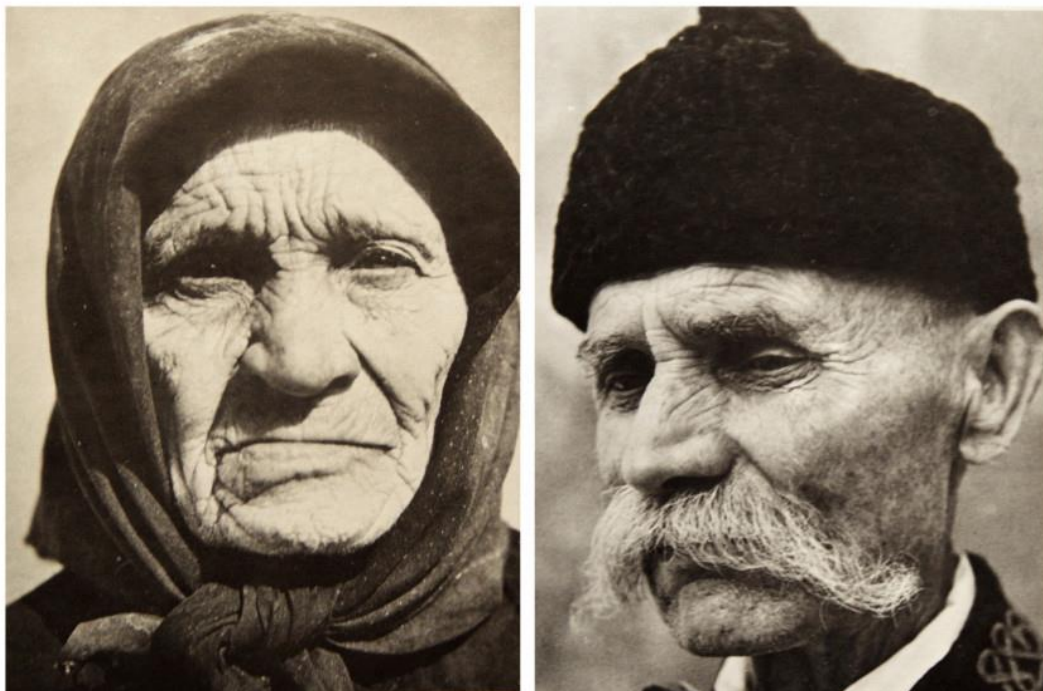

Budapest, Nagykorút 1960-as évek

Az ötvenes, hatvanas években kivételes helyzetben élő főorvosnő, akinek Nagykorúti lakása van, kiváló anyagi helyzete, egyrészt munkamániás, maximalista, s emiatt nem jut elegendő figyelmére (lelkileg) mások számára, még a saját anyjára sem. Válastörténete, szüleivel való kapcsolata, illetve annak problematikus volta Szabó Magda saját családtörténetére utal, mintegy ön-pszichoanalízisét adja. Megváltoztatva a szereplők kilétét, foglalkozását, körülményeit, de mégis „hozott anyagból” dolgozva. A mű ettől függetlenül értékes és jó, mindössze annyit árul el, hogy Szabó Magda azok közé az írók közé tartozott, akik gyakran (vagy mindig?) a saját életük történetét dolgozták fel, és ugyanazokat a személyeket jelenítették meg könyveikben, akiket személyesen is jól ismertek. A kulcsregényeknek persze megvan az a hátulütőjük, hogy akik érintve vannak a történetekben és ennyire kiveséznek az irodalmi pszichoanalízisben, akár meg is haragudhatnak ezért a kérdezetlenül is kiemelt helyzetükért a saját magánszférájukból. Emlékezzünk csak, hogy megharagudott Kaffka Margitra a saját szülővárosa a *Színek és évek* számukra könnyen felismerhető figurái miatt! Nos, Szabó Magdára nemhogy haragudott volna Debrecen, hanem komoly kultusza volt, van „odahaza”, miközben nemzetközi elismertsége is kiváló. Hogy az előbbi függvénye-e az utóbbinak, ki tudja, sznobsággal már nem vádolhatjuk a józan gondolkodású debrecenieket.

Azért hat és azért népszerű, mert egyszerűen jó, amit írt. Ahogyan élt, azt meg elfogadják rendhagyó művészsorsként a jó hajdúságiak, akiket én is jó emlékezetemben őrzök. A fikció nem mindenkinek erős oldala, vagy nem erénye, nem követelhető meg, hogy minden egyes művéhez csakis és kizárólag saját szereplőket találjon ki, akiknek semmi köze az adott valósághoz. Az egy másik típusú író, aki ezzel él. Például Szobotka, aki a fikcióban volt nagy.

A főszereplő Izát semmiképpen nem lehet azzal vádolni, hogy ne törődne édesanyjával, csak valahogy nem tudnak egymásra hangolódni, miután ő már rég önálló életet élt Budapesten és más irányba fejlődött. Korábban vidámnak ismert édesanyja megszomorodik és elmagányosodik a gyászban, miután férjét elveszítette, Iza gondoskodása viszont egyfajta érzéketlenségre, lelki frigiditásra utal. Fel se merül benne, hogy az anyjának nem jó az, amit ő a számára kigondolt. A folyamatos gondoskodással voltaképpen megfosztja önállóságától, azon a címen, hogy ő gondoskodik róla, nem hagy számára semmilyen feladatot. Egy munkás élet pedig nem lehet megelégedett, ha egyszer megfosztják minden teendőjétől, még akkor se, ha ezt jó szándékkal teszik. Iza, mivel ő rendkívül független és önálló, nem veszi észre, hogy édesanyja nem talál feladatot, sem megfelelő szórakozást magának a hirtelen megváltozott környezetében, a nagyvárosi milióban. Ódöngései, kezdeti ismeretségei lánya haragját váltják ki, ezért felhagy velük. A történetet egy régi magyar közmondással lehetne összegezni: Az öreg fát már nem lehet átültetni. Sok öreggel történik meg hasonló dolog, amikor saját háztartásuk már túl sok vagy túl drága fenntartású a számukra, de az új környezet valamelyik gyermek, rokon házában, lakásában, esetleg öregotthonban elesetté, boldogtalanná teszi őket. Az „átültetés” után ugyanúgy elpusztulnak, mint az öreg fa, amellyel kísérletet tettek a helyváltoztatásra. Szomorú, de örök emberi igazság, nincs mód változtatni rajta.

öregék

Négykezes

Megmaradt Szobotkának

Szabó Magda és Szobotka Tibor „négykezese”, vagyis a néhai férj önéletrajzi jegyzeteinek ismertetése és ellátása saját jegyzetekkel, olyan szépséges memoárrá lesz, amilyenhez hasonlót még nem olvastam (*Megmaradt Szobotkának*). Ritka az ilyen nagy szerelem, beteljesült és boldog változatban különösen az, kettejük közös története felülmúlja a legszebb hitvesi lírát is, amire viszont annál több példa van az irodalomban. Két damaszkuszi kardpenge élességű jellem, két nyakas kálvinista csap össze, mielőtt egymásévé léve összecsiszolódnának. A magyar vidék sok nagy jellemét megérelt Debrecen, a hajdúk leszármazottja méri össze magát a fővárosi férfiével, aki Adyéhoz hasonló önpusztító életet él, voltaképpen mindkét végén égeti a gyertyát. Az okok és a magyarázatok különfélék, a lényeg mégis a lélek szándéka.

Szobotka Tibor naplójegyzeteiből a háború utáni Budapest sokkal léhábbnak mutatkozik, mint ahogy a legrosszabb feltételezéseink erre következtetni engedtek. Természetesen ezt is egy vidéki lélek mondja, aki ezt a jelzőt, mármint a vidékit, nem találja leminősítőnek, csupán földrajzilag elhelyezi magát a megfelelő közegben, ahová tartozik. A háború utáni szindróma nem teljesen egyedülálló, és nemcsak a magyar fővárost jellemzi. Márai Sándor hasonló életmódot folytatott és örökített meg a Trianon utáni Berlinben. Az ilyen korszakok lélektana szerint a sok halál megtapasztalása után elemi erővel tör fel az élni akarás, és az életösztön felfokozott szexualitásban is nyilvánul meg. Szabó Magda egyszerre undorodik Szobotka életmódjától (tudja a zavaros nőügyeit) és szerelmes belé a világ legtisztább szerelmével. Feltételeket szab neki, és a férfi végül enged, mindent vállal. Kár lett volna fiókban hagyni ezt a könyvet. Bár kettejük intimitásai nemigen tartoznak a nagy nyilvánosság elé, aki viszont az emberi drámát látja és követi benne, annak nagy élmény ez a könyv.

Szüret Biharban

Szabó Magda: Szüret c. verses regénye kis remekmű. A műfaj a XX. században már szokatlan volt, rajta kívül talán senki sem gyakorolta, ő mégis életet lehel a halottnak vélt hibrid műfajba. Teljességgel lírai, ez kétségtelen, az elbeszélés folyama gördülékeny, végig leköti az olvasó figyelmét. Ahogyan a családjáról ír, az alapján szinte kisgyermeknek lehet vélni, holott a háborús évek alatt már érett felnőtt nő. Talán, mert a szülei mellett érezte magát a régi nexusban, miközben lábműtétje után lábadozott, nagynénje szőlőbirtokán. Az olvasó persze ismeri a történelmet, és a szereplőkkel ellentétben felfogja, milyen veszélyes területre merészkedtek, mert a néninek nincs arányérzéke. Fel se fogja, mennyire közel van hozzájuk a front, s hogy a területre betörni készülő orosz katonák miket fognak művelni, sőt, amikor figyelmeztetik erre, folyamatosan hátrít, és a legvégsőig tologatja a határidőt, hátha még le tudnak szüretelni, és az évnek ebben a szakában szokásos teendőket el tudja dirigálni.

A történet egy része csak Szabó Magda naplószerűen pontos leírása a bihari szőlőben és az ott álló házban történekről, az oda, majd a vissza megtett útról. Ami zsoldárszerűen zeng fel belőle: az a Debrecen iránti végtelen szeretete, rajongása, amit ma rég elkoptatott szóval lokálpatriotizmusnak neveznek. Olyan gyönyörűen ír a romjaiban heverő, szétlőtt szülővárosáról is, ami lenyűgöző. Bár a hasonlat nem éppen felemelő, mégis Margaret Mitchell hősnőjének, Scarlett O'Harának a Tarához való ragaszkodásához mérhető ez az imádat. Szabó Magdának éppen nincsen kéznél egy Ashley Wilkes kaliberű hős, aki a kezébe

adná a marék földet, hogy megerősítse: a belőle fortissimóval felzúgó érzés csakis ehhez viszonyítva írható le. Már ahogy közelednek Debrecenhez, erősödik benne egyre nagyobb erővel, és még az se tántorítja vissza, hogy megtudja, a házukat találat érte, tehát nincs valódi otthonuk többé, az önző néni pedig, miután végigjárták vele a poklok poklát, fel se ajánlja, hogy költözzenek hozzá. Visszaköltöznek az ablaktalan házba, mégis az adja meg a valódi otthonosság érzését, nem az ép falak és nyílászárók, amik a nénit fogadják vissza és határolják körül – óhaja szerint. Nem csoda, hogy szülővárosa mindmáig annyira sztárolja Szabó Magdát. Az alföldi ember lelke egyszerűbb, mégis sokkal gazdagabb. Ezért könnyű azonosulni vele.

Szobotka Tibor későbbi történet lett Szabó Magda életében. Az író végig megtartja a hajdú ősökhöz való tartozás és ragaszkodás becsületes érzését, mely révén a töretlen igazságérzetét és nyakasságát is könnyebb megérteni. A kis család vándorútja valóságos bibliai fordulatot vesz, miután kipakolták őket a német katonai tehergépkocsiról, ami Debrecenig szállította őket: közlekedési eszköz, szállító jármű nincsen, viszont végül hirtelen előkerül valahonnan egy szamaras ember, aki hazafuvarozza úti poggyászukat. Ha ló nincs, szamár is jó, mi kivetnivaló volna ebben? A názáreti Jézus családja is szamárháton közlekedett. Az olvasónak külön izgalom ráébredni: mennyire veszélyes út jutott ki nekik visszafelé a szeretett szülővárosba. Ha az oroszok hamarabb érkeznek... ha a város határán ledobják őket, mert sürgősen menekülni akarnak a németek, és velük, a magyarokkal már nem törődnek... ha menetközben tűzharcba keverednek az oroszokkal, őket is ellenségnek tekintve, kivégezhetik őket... ha nem jutnak haza időben ezzel az állati segítséggel... menyi szörnyűség eshetett volna meg velük. Mi már ismerjük az orosz hadsereg kegyetlenkedéseinek és erőszakoskodásainak történetét, de azok, akik még nem találkoztak efféle barbársággal, el se tudták gondolni, hogy ilyen létezik.

Jobb is, hogy ilyen meseszerűen végződik a történet, nem pedig a borzalmak ecsetelésével, mint ahogy azt a mai olvasó elvárná. A Nagytemplom tornya kettéhasadt, a sok gyönyörű

épület teteje széjjelbombázva, igazi háborús látkép bontakozik ki Szabó Magda tolla nyomán. Ám van feloldozás: a család haza, révbe jutott, megmenekültek, s amint az olvasó azt is tudja, az író nő pályája készülődésben. Akár egy kozmikus születéstörténet: a porrá omlott galaxis minden eleme szétszóródva, de vannak benne egymáshoz tapadó, ragaszkodó elemek (családok), amelyekből majd felépül a jövő újabb galaxisa, csillagjai, bolygói, holdjai és maradvány törmeléke. De megvan már a központi csillag: Debrecen. A Szabó család számára ez a legfőbb gravitációs erő. A néni, aki előbb még koloncként lógott a nyakukon, különállt, a saját gravitációs terébe, ő már más irányba tart. Az ő világa a megrögzött hipokrizis, a hízélgések, nyakodások világa, míg író nő unokahúga csakis az igazat mondja és írja. Otthon erre nevelték, nincs más választása. Hivatása is erre predesztinálja. Egyetlen hazug szó, szépíró, mellébeszélés megfosztaná írói státuszától. Ennyire egyszerű a képlet. Most meg egy népmesei kép villan be: A só. Az elvakult atya, az ősz király eltévelyedik, amikor mindent két idősebb lányára hagy, a legőszintebbet, a legkisebbet pedig elúzi otthonról. A néni is valószínűleg így járt: csak későn ébredt rá, mennyire melléfogott.

A II. világháborús történet, mely témáját tekintve is kész horror, így válik kedélyes népmesévé, már-már idillikus történeté. Mindnyájan törött üvegcserepek vagyunk, egy régi történet üvegszilánkjai. A fény mindannyiunkról visszaverődik, ám nem egyformán. Az írói véna kiemeli a valóság egy részletét, ahogyan Szabó Magda a Munkácsy-kép egy szeletkáját, rajta a kutyával, mely lekötötte a figyelmét. Ez a Szabó-cserép, az unikális. Az Ecce homo tragikusan gyönyörű műalkotásán a békésebb részt emeli ki. Aztán meg is kapja érte a büntetést, megszegyenyítést és letolást. Úgy érzi, hazugságot várnak el tőle, miközben ő gyermeki naivsággal valóban azt a részletet írta le, amit megkapónak talált. Talán első

találkozása ez a bigott vallásossággal, de jó keresztény és kiskorú lévén, teljes erővel még nem lázad fel ellene.

Ugyanígy vehetjük ezt a verses regényt is: kiragadott részletnek egy nagy háborús tablóból. Míg a többiek, az iskolatársnők csupa formális mondatot írnak le ugyanarról a műalkotásról, a gyermek Szabó Magda valami egészen másat talál lenyűgözőnek benne. Pedig milyen fontos állomás ez az életében! Egy fikció alapja gyakran csak egy morzsányi információ, az Univerzum aprócska eleme. A többit megteszi az írói fantázia. És valóban, az író akkor is élete nagy munkáján dolgozik, ha még nem állt össze benne a kép. Amikor még csak formálódik a galaxis. Rajta kívül senki nem látja előre, mi fog kikerekedni belőle. Istent kivéve természetesen.

A *Szüret* még nem foglalta el méltó helyét a magyar irodalomban. Ehhez megfelelő formában és mértékben kellene méltatnia az irodalomtörténet-írásnak. Külön tanulmányt érdemelnének változatos rímei, melyek nem zökkennek, és soha nem fulladnak banalitásokba. Különlegesen szépek. Az iménti megjegyzés csupán arról szólt, hogy mennyire könnyű eltévelyedni egy történet szövevényében és a tartalom miatt hanyagolni, kevésbé érvényre juttatni a formát. Szabó Magda kislánykorától fogva készült pályájára. Szorgalmasan írta regényeit, prózai etűdjeit, melyek fontosak voltak életműve megalkotásához, saját szerepe végleges felismeréséhez.

Még mindig kerülnek elő ki nem adott füzetek, melyek meglepetést okozhatnak úgy a kíváncsi, sőt gyakran indiszkrét filoszoknak, mint az olvasóknak. Szívből reméljük, hogy nemcsak az önfényezés igényével írnak róla és munkásságáról az irodalmárok, hanem valódi, tiszta érdeklődésből, s talán a Mű jelentőségének felismerése és méltó besorolása kapcsán.

Üzenetek az éteren át

Szabó Magda: Üzenet odaát c. kötetének egy része adalék más életrajzi írásaihoz. Részben a *Szüret* c. könyve történetéhez, amit kétféleképpen említettek korábban: ha jól emlékszem, Szobotka Tibor verses regényként, Szabó Magda pedig elbeszélő költeményként ebben a kötetében. Végül is mindegy, ez inkább a filozofát érdekli jobban, mint engem, nekik fontos a kategorizálás. Én, ha a szépirodalom berkein kívülre merészkedem, leginkább az esszét művelem, abban vagyok otthon. Szabadabb kereteket nyújt minden téren, nem kell mindenfélét összeollózni hozzá, hogy azzal fontoskodjam, ki mindenkivel érték egyet. Az esszé módot ad a szabad véleménynyilvánításra; nem szeretem, ha valamit csak azért fogadnak el hivatalosan is, mert a szerző ehhez, meg ahhoz igazodik, akiket már elfogadott az irodalmi kánon. Különösen jellemző ez mai irodalmi berkeinkre, és ez még mindig a politika fertőző hatásának tudható be. A politikában van csoportosulás, szekértáborok, s gyakran a biztos fedezékből való „kikiabálás”, ahogyan a mai baloldali megnyilvánulásokat lehetne jellemezni. Még a *Sok húhó semmiért* is túl nagy magaslat számukra, leginkább a diszkóban betépett ifjoncokra emlékeztetnek, akik a sok doppingesztől nem bírnak magukkal, és ezért mindenféle éretlenséget követnek el. Ők ezt élvezik, miközben másoknak háborog tőlük a gyomra.

Debrecen terrorbombázása 1944

Az *Üzenet odaát* elbeszéléseiből, leírásaiból kiderül az is, hogy a nevezetes hazatérés után Debrecenbe Szabó Magda családja az oroszok védelme alá kerül. Azt ugyan rossz néven veszik tőle, hogy nem megy el az orosz buliba, de karrierje akár szépen felfelé is ívelhetne ezek után. Több irodalmi név is felmerül a *Záróvizsga* c. fejezetben: Kardos László, Kéry, akiket Szobotka Tibor is említ önéletrajzi írásában. Szabó Magda igen színesnek találja

Debrecen akkori, 1944 őszi életét, de ez azért lehet, mert ő és családja akkoriban nem voltak veszélyben. A nem túl messze levő Biharkeresztesen épp ellenkezőleg, barbár hordaként emlékeztek az oroszok bejövetelére és pár hetes ott-tartózkodására. Gyakori jelenség ez a mai értelmiségi életben is. Nem a dolgok általános érvényű vonatkozásait keresik, hanem a saját nézeteiket vetítik ki a nagy egészre, ami teljesen eltorzítja az összképet.

Mikor nemrégiben bemutattuk *Történelem – másként* c. kötetemet, szándékaimmal homlokegyenest ellenkező módon nem a történelem árnyoldalai emelkedtek ki, hanem nosztalgikaként élték meg sokan a hallgatóság soraiban, mivel a moderátor így interpretálta. Az én szándékom éppen az volt, hogy az ifjúságot felvilágosítsam a korai kommunista évekről, azok tragikus valóságáról, mivel mostanában felerősödött egy tendencia, ami szerint elsősorban TV-műsorokban (a legszélesebb nyilvánossághoz eljutó formában) fényezgetik a gyászos múltat. Valóságos Habsburg-reklám domborodik ki ebből, holott a legtöbb történelmi kudarcunkat épp nekik köszönhetjük, a feljelentgetések korszakáról pedig úgy beszélnek, mintha a feljelentők lettek volna szerencsétlen áldozatok, s ezzel elvonják a figyelmet a valódi áldozatokról, a feljelentettekről. A különbség ugyanaz, mint a gyilkos szándékú és végletesen magyargyűlölő Habsburgok esetében. A mindent relativizáló történész-dinasztia (a szocialista hagyományok alapján már ennek lehet nevezni őket) továbbra is semmibe veszi a megalázott, kismizmizett családokat, amelyek valódi elszenvedői voltak a korszaknak, és folyton csak a hazaárulókat mentetgeti, akik saját fajtájuk ellen támadtak azzal, hogy rendszeresen jelentgettek hol erről, hol arról, a legnagyobb söpredékek talán mindenkiről, aki csak az útjukba akadt.

A debreceni Magyar Vagon-és Gépgyár 1944 őszén a terrorbombázás után

Senki nem beszél arról, mekkora hatalmat adtak a kezükbe azzal, hogy módszeresen eltakaríthatták az útjukból a náluk jóval tehetségesebbeket, s miközben ők jelentős karriereket futottak be, másoknak épp az ellenkezője jutott: diszkrimináció, fizikai és lelki terror, elnyomatás, kisémmizés. Padláslesöprés, vagyonekobbzás, állásvesztés, málenkij robot, kitelepítés, de hiszen ezeket mindenki tudja, csak éppen az a baj, hogy ez is egy élettelen történelmi tablóként él a népelemlézetben, miközben ugyanez véres valóság volt az áldozatok számára. Szóval Szabó Magda is tévedhetett ebben, amikor nem vette észre, miket műveltek az oroszok Debrecen kültelkein és sorra az összes hajdúsági településen. Márpedig ebben az esetben minden becsületes hazafi számára széles ívben kerülendő ellenség voltak ők, nem pedig kedélyesen bratyizó, „ártatlan” megszállók. Aki a honfitársaimmal ilyen gyalázatosan bánik, az nekem soha nem lehet kebelbarátom. Természetesen kiderül ebből, hogyan egyeztek ki mások velünk ellentétben az elnyomó rendszerrel, de attól ez az attitűd még nem válik elfogadhatóvá. Utánozhatóvá pláne nem. Ez a negatív példa, ami elriasztja az utódokat az ilyen elvek követésétől.

Ezen az alapon válik érthetővé, hogyan lehetett Szabó Magda a Szovjet Írószövetség vendége később, miután lejárt a szilenciuma. Az 1944-es debreceni jelenetek pedig nem másról szóltak, minthogy az oroszok tisztelték az írókat. Márai Sándor világháborús jegyzeteiből tudjuk ezt meg, ha jól emlékszem, a Föld! Föld! c. kötetéből, amelyben leírja találkozását Leányfalun a hozzájuk beszállásolt oroszokkal. Márait is tisztelték az oroszok, anélkül, hogy egyetlen sorát is ismerték volna annak, amit írt. Mikor az író rákérdezett erre, az orosz nyugodtan ezt felelte: azért, mert te meg tudod írni azt, amit mi gondolunk. Szóval az orosz lélekben ez vallásos tiszteletet ébreszt, és eleve csak a legjobbat feltételezi az írókról, úgy általában.

Nekem és családomnak viszont maradt A walesi bárdok szerzőjének nyakassága, dacos visszavágása, ezért nem is kísérleteztek soha a beszervezésemmel. Erre, úgy hiszem, büszke lehetek. Igaz, azóta odavágták nekünk az NKVD-s alapelvet, nehogy valaha is elfelejtsük, hová tartozunk (amúgy se feleltük volna soha): nem az számít, mit mond, mit gondol az illető, még csak az se, mit tesz, hanem csupán az, hogy honnan jön. Vagyis a származás. Ez már mindent megmagyaráz az én életrajzomban is, életem minden eseményében, ahogyan hozzám az egykori hatalom bürokratái viszonyultak, és ugyanezt teszik azok is, akik úgymond az elődök papucsába léptek... Ám ha úgy veszem, ez is egyfajta privilégium, ha valakit kipécéznak: annak tudatosítása mindkét félben, hogy az illető megközelíthetetlen, mert olyan érdemekkel rendelkezik, amik számukra feltörhetetlen burkot képviselnek. Vagyis olyan családból származik, amelyik korrumpálhatatlan. Nekik viszont csak az a másik fajta kell, amelyik könnyen táncba vihető (ezt sztárolják), vagy legalább ilyen-olyan módszerekkel rávehető, hogy azonos tánclépésekre lejtessen velük. Mintha minden szép és jó lenne, a világnak ez a rendje optimális, és a felek amúgy ferencjósokásan meg lennének elégedve, mert minden nagyon szép, minden nagyon jó... csupán a háttérben végzik ki azokat, akik sehogy se passzolnak az új világképbe (ld. Szobotka és a többi elhallgatott). Nos, ez az, amivel mi, diszkrimináltak, nem voltunk soha kompatibilisek. A másik, az erőszakos fél viszont soha nem fogta fel, mitől olyan elutasított és elfogadhatatlan számunkra az, ami nekik jó, sőt tökéletesnek tűnő.

Szabó Magda írt „Üzenet odaátra” c. kötetében Dóczy-kollégiumi éveiről, az ottani nevelési szigorról, melyet elfogadtak a diákok, sőt igényelték is. Gyengekezűnek tartott franciatanárokat kifigurázták, egészen addig, amíg egy iskolai kirándulás alkalmával jobban meg nem ismerték. Az író szerint (szerintem is) a szigor nemcsak fegyelemre szoktat, hanem önfegyelemre is. Igényességre önmagunkkal szemben.

Az ellenkezője, a fegyelem teljes hiánya és a diákoktól eltúrt gátlástalanság tévutakra vezet. A fiatalok azt képzik, hogy majd az életben is manipulálhatják a felnőtteket. Pedig a munkahelyeken szigor van és követelmények. Ha továbbtanulnak, már a felsőoktatásban szembesülni fognak ezzel. Hogy másra ne is hívjuk fel a figyelmet: a világ is szigorú rend szerint működik. Isten nem lődörgésre fogja a csillagokat és a napokat, hanem arra, hogy rendeződjenek megfelelő rendben és folytassák a Teremtés munkáját szépen. Teljesítsék be az isteni követelmény szerinti rendeltetésüket.

Mintha a sátán üvöltene és mondana ellent kényszeresen azokban a fiatalokban, akik semmilyen rendnek nem akarják alávetni magukat. Egy szimpla lázadástörténet bontakozik ki, mikor megismerjük őket és céljaikat (ha ugyan vannak nekik). Lucifer történetét ismételtetik mániákusan, miközben ők nincsenek olyan intelligensek, mint a bukott angyal. A sötét szerep átélése mintha azt a korai teremtéstörténet-kori időt idézné, amikor minden ősanyag volt, és annak látszólagos rendezetlensége tükrözte ezt a felfogást. Básti Lajos alakítása Madách Tragédiájában épp ilyen: a fehér ruhás Istennel szemben berzenkedik a fekete ruhás Gonosz, aki ellen-isten szeretne lenni, de a Mindenhatóval nem bír. Okosan érvel vele szemben, csak negatívan. Márpedig a világot a szeretet tartja össze. Ezért lehetetlen a vállalkozása.

Az ellentmondásra, tekintélytagadásra épülő nevelés, avagy a normális nevelés teljes hiánya összecsaphat egy olyan párban, amelynek mindkét tagját az engedelmesség megtagadására tanították, vagy legalább ráhagyták, és emiatt egy idő után kezelhetetlenné váltak. Ők is, meg a helyzet is. A szerelem lehet erős köztük, de a tisztelet teljes hiánya a kapcsolat összeomlásához vezet törvényszerűen. A tiszteletlen személyt egy idő után egyszerűen nem lehet elviselni. Csak magának követel elismerést és tiszteletet, miközben ő senkire sincsen tekintettel. Ha viszonzásképpen ugyanazt kapja, amit ő a társának nyújtott, akkor tombolni kezd, ugyanúgy, ahogyan a bárdolatlan képviselők a Parlamentben.

Évtizedek óta észleltük ezt a romboló hatást a diákok viselkedésében. Én kevésbé, mert hozzám a rendesebb diákok jártak, tehát úgymond szigeten éltem – a társadalom kellős közepén. Szinte nem volt kivétel abban, hogy az általam megkövetelt sinthez tartották magukat, és a viselkedési normákat is átvették. Nem erővel, mint ahogyan az elit iskolai kollégáim gyakorolták velük szemben (ordítottak, hogy megfélemlítsék a diákokat), hanem személyes példamutatással. Azt hiszem, nem túl sokat kell magyarázni arról, hogy pontosan azok a diákok szenvedtek ebben a szindrómában, akiknek felmenői kommunisták voltak, illetve akik szülei, nagyszülei behódoltak a kommunista rendnek, és mivel ők voltak hatalmon, ezt a fajta anti-morált igyekeztek elterjeszteni maguk körül, mint valami kórságot.

A lélek fejlettségi szintjét tekintve ez nagyon alacsony szint, nagyjából a dackorszaknak felel meg. Aki ezen megreked, az folyton azért harcol, hogy ne is kelljen törekednie semmire, hanem ordítással, toporzékolással, hisztizéssel érhesse el mindent, amit csak kigondol. A fejlődés megtagadása viszont retardációhoz vezet. A viselkedészavaros képviselők is ugyanazt az állapotot mutatják. Emberileg szálnalmas és visszataszító. Modellként semmiképpen nem szolgálhat.

Verekedés a kijevei parlamentben

Egy szabálytalan életrajz lapjai

Hétköznapi dolgokkal foglalkozom, ellátom a háztartást, olvasok. Szabó Magda életébe ásom bele magamat egyre jobban. Egy szabálytalan életrajz gondosan megírt részletei, köznapjai, és mindaz, ami idáig vezetett. A marcona hajdúk, akik pesztrálták, bicskahegyről szalonnával etették, és még akkor is törődtek vele, amikor Magda néni karrierje beindult. A *Kiálts, város!* bemutatójára is elment az egyik öreg hajdú, akit az író a gyerekkorában megszokott örömkötéssel fogadott, és bevitte magával a díszpáholyba, ahol édesapjával és édesanyjával nézték azelőtt az előadásokat. Azt is megtudjuk, hogy édesapja révén szabadjegyük volt a debreceni színházba, ezért is volt olyan szorgos színházlátogató és ismerte olyan jól a drámairodalmat – élőben is.

vármegyei hajdú

Jelenkorunkban, amikor több generáció is úgy véli, hogy neki valami követelnivalója van, lehet a társadalommal, az állammal szemben, bele kell nézni a múlt ókútjába, és elgondolkodni rajta, mennyire más volt háborús körülmények között élni, iskolába járni, gyermekeket nevelni. Egyáltalán megmaradni. A szigorú drill, amiben nemzedékek sorát nevelték fel, nekünk már nem volt természetes. Az se mindegy, ki követeli meg tőlünk, s hogy nekünk miért nem volt ugyanaz az osztályfőnökünk lelketlen szigora, amit a diákok iránti teljes szeretetlenség, sőt gyakran gyűlölet vezérelt. Szóval a Dóczy szigora nem volt azonos a kommunista eszmétől átítatott pedagógiával. Annak volt értelme, a velünk

szemben gyakorolt erőszakos fellépésnek viszont semmi értelme se volt. Valami azért mégis. Olyanná nevelt bennünket, amilyenekké lettünk: felléptünk, lázadtunk az értelmetlen erőszakon alapuló rendszerrel szemben. Épp ebben a formában tudtunk hatékonyak lenni a kommunisták formalista, üres, lélek nélküli társadalmában. Ha visszagondolunk, be kell látnunk: Isten nem véletlenül tervezte olyanra a világot, amilyen. Ami kellemetlen a fiatal számára, annak később látja be az értelmét, s a hasznát, nem mellelesleg.

A kommunisták azt tanították nekünk pszichológiából, hogy a lélek az nincs, az csak a papi butaság, a fanatikus klerikalizmus mellékterméke. No, de hát akkor mit vizsgált a lélektan, amit ők is annak neveztek? Ha nincs lélek, minek a lélektan? Erre persze senki nem tudott választ adni, sőt a kérdést is provokációnak vették. A lelkük rajta, mondhatjuk stílusosan... Ez csak egy a nyitott kérdések közül, amikre soha nem kaptunk értelmes választ annak idején.

A gyermek Szabó Magda Debrecenben

A kommunisták mindent az anyaggal igyekeztek magyarázni, ami persze értelmetlen butaság. Mikor manapság már egyre többen és többet foglalkoznak a halálközeli élményekkel, akkor is mellébeszélnek. Az agy kémiai reakcióival próbálják megindokolni mindazt, amit a visszatért emberek – egybehangzóan – elmondanak a túlvilági létről. Mintha az ember is csak egy molekulahalmaz volna, és mindaz, ami bennünk történik, ezeknek az egyberendezett vagy megveszett molekuláknak a véletlenszerű cselekvéseiből állna. Még aki kitalálta, az is elmeháborodott. Mindebben olyan gondos isteni rend uralkodik, ami a galaxisok és csillagrendszerek pontosan megrajzolt és végrehajtott munkájában természetes, amit semmiképpen nem lehet a vak véletlenre bízni, sem attól eredeztetni. A lélek az lélek, isteni adomány, örülhet neki, akit ebben részesítettek. Csupán a kontraszelektált

társadalmak nárcisztikus alakjai képesek úgy felborítani a világrendet, hogy önmagukat helyezik a Világmindenség közepébe, Isten helyébe. Rend, amit ezek az elvakult alakok megköveteltek volna maguk körül, csak akkor van, ha a rendező elv egyben tartja és működteti a világ minden funkcióját. Aki úgy követel, hogy ő maga nem nyújt embertársainak és Teremtőjének semmit, az nem érheti el a célját. Legfeljebb ideig-óráig meg tudja félemlíteni embertársait (ahogy szerencsétlen tanártársaim a diákokat az elit iskolában), de valódi céljától egyre távolabbra kerül. Nem véletlen, hogy boldog despotát nem látni. Mikor már mindent elért, akkor se elégedett. Még a minden után is a még több kellene neki. A világmindenség + 1, mondhatnánk Bolyaival, de nem szeretnénk vulgarizálni a nagy tudós életművét. A falásra, habzsolásra nincsen magyarázat, csupán egy diagnózis. A bélpoklosság betegség, ezért nem lehet politikai irányelvvé megtenni, hanem ha lehet, kúrálni kell. Ha nem megy, elkülöníteni az egészséges egyedektől, nehogy azokat is megfertőzze.

vármezei hajdú

Olvasmányok nappal és este

Most Szabó Magdát és Szobotka Tibort olvasom. Nappal Szobotkát, este Szabó Magdát. Mindketten remek stílusban írtak, Szobotkát most lehet újra felfedezni. Azt hiszem, hogy begyűjtöm a többi művét is, amit az antikváriusok kínálnak (ha már rendes, mai kiadásban, tiszta példányban nem kapható, csak négy könyve, amiket rég kiolvastam). Az ő tönkretétele ugyanolyan vétke az Aczél-féle kultúrpolitikának, s talán személy szerint Aczélnek, mint a Rudié (Görög Rezső grafikusművész). A kommunisták azért olyan kiállhatatlanok, mert rendkívül intoleránsak, miközben épp az ellenkezőjét hirdetik magukról. Nem tűrnek semmilyen ellenvéleményt, ezért beszélgetni, vitatkozni se lehet velük. Ők mindenkit le akarnak győzni, sőt leverni, letaposni, akinek önálló véleménye van. Nekik csak a dogma kell. Modernnek hiszik magukat, de hiszen azok a dogmák, amiket ők szajkóznak, már rég elavultak. A XIX. század óta, amióta Marx és Engels megírták műveiket, több mint egy évszázad telt el. Ha egy eszme nem tudja követni a társadalmi változásokat, az elveszti érvényét. Ők pedig nem változtak, nem fejlődtek, követőik nem tudtak semmi lényegeset hozzátenni a két „nagy elődhöz”, a főokosokhoz, káderpolitikájuk a primitív, tanulatlan emberek felemeléséből állt, akiket könnyen tudtak manipulálni. A legtöbb filozófiában van valami izgalmas, az övéké viszont dög unalmas, sematikus. Ehhez durva, primitív, manipulálható, programozható agy kell, nem értelmes, gondolkodó fők. Álmatlanság ellen, esti olvasmánynak talán jók, de én azért nem élnék vele. Az ágyamba már csak a klasszikusokat engedem be esténként.

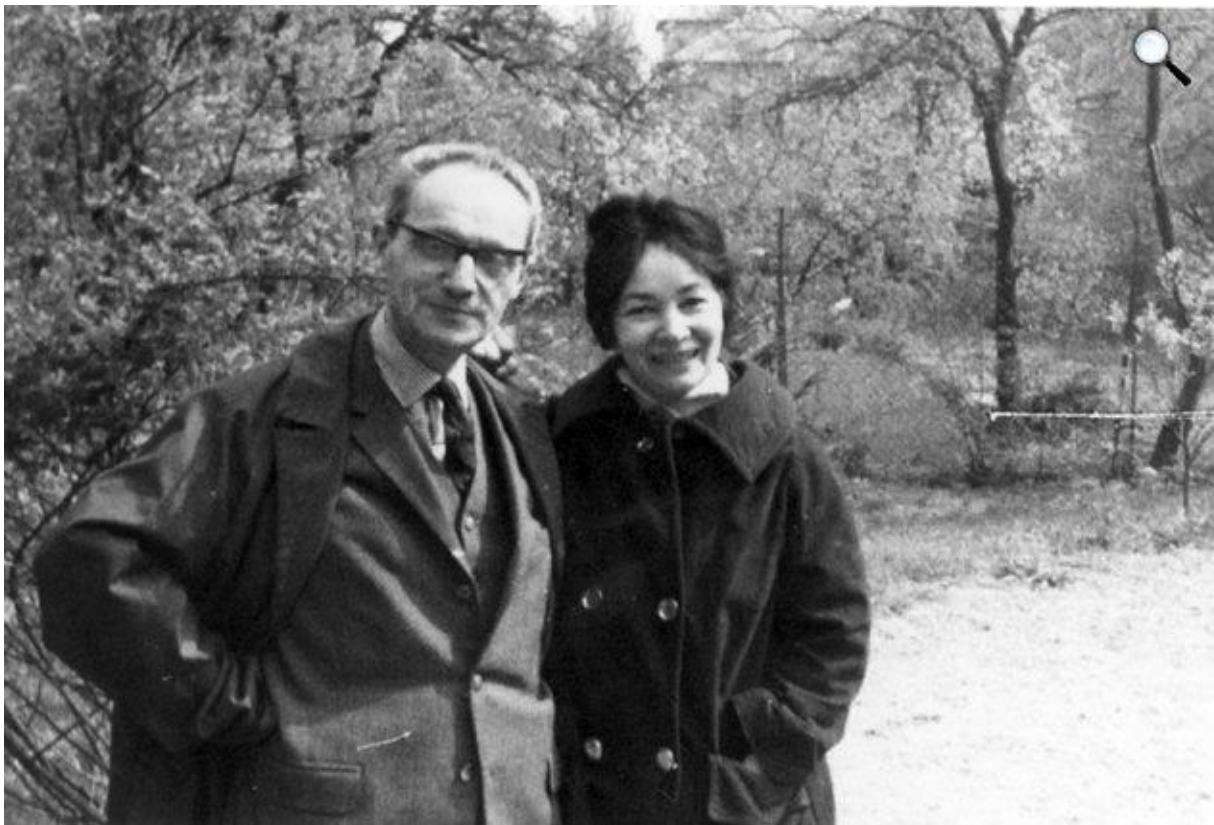
.....

Szobotka Tibort olvasom, és egyre jobban egyetértek Szabó Magdával, meg a szakma nem gyáva képviselőivel: nagyszerű tehetség volt. *A tenger és az eb* c. kötetében a novellák egyre jobban ezt igazolják. Egy-egy miniatűr abszurd. Különösen a *Terézia* c. fogott meg. Egy elszegényedett úrnő beköltözik egy cselédszobába, feltehetőleg az átkosnak mondott korszak elején. Szobát és némi ellátást kap. Az első ünnepi vacsora elkészítése és felszolgálása után szembesül valós helyzetével. A társaságba vendégként érkező úr nem úriember. Nem ad neki borravalót. Megélhetéséhez feltétlenül szüksége volna keresetre, de akik úgymond nagylelkűen befogadták, lelketlenül bánnak vele. Ugyan biztosítják afelől, hogy nem cselédként akarják kezelni, a nő kiszolgáltatott helyzete mégis „gazdává” teszi őket. A vacsora másnapján már pimasz hangnemben beszélnek vele.

A hölgy édesanyja egykori palotahölgy, tengerparti birtokukat elvesztették Trianon után. Mindent tudomásul vesz, a neki szánt szegényes szobát, alkalmazói nevetlenségét, az eredetileg csak takarítást kérő két nő (egyikük lány, a másik elvált asszony) elfogadja az egyéb szolgáltatásokat, ám semmivel nem viszonzza. Amikor kiderül, hogy Terézia nehéz helyzetben van, véletlenül se ajánlanak fel neki némi fizetséget is a szállás mellé, holott mindketten dolgoznak, tehát feltehetőleg megengedhetnék ezt maguknak. A vendég „úr” szépreményű fiatalember, aki mindkét nőt bolondítja. Részéről is ennyi. Az emberi önzés és a szolidaritás teljes hiánya remekül bomlik ki a rövidke műben. Szobotka Tibor mintha csak fel

akarna vázolni egy nagyon is emberi helyzetet, mégis tökéletesen érthető, az elbeszélés teljesen kerek egész. Miniatűr remekmű.

Nagyvárosi elidegenedés? Veszületett vagy tanult közönyösség? A szimpátia és empátia teljes hiánya felvázolva és teljességgel kibontva. Ez nem olyan, mint Szabó Magda Emerenc-figurája, akinek emberi tartása Teréziához hasonlóan töretlen, ám míg Emerenc tökéletesen autonóm személyiség, addig Teréziát nagyon megtörte valami. Ő elfogadja a megalázó körülményeket is. Emerenc küzd, utolsó leheletéig harcol, míg Terézia megadóan fogadja el sorsát: most azok az urak, akik azelőtt nem voltak azok. Végülis az egy dolog, hogy fordult a kocka, az úri világ alámerült a történelmi süllyesztőben, ám azok, akik most felülkerekedtek egy történelmi helyzetben, nem rendelkeznek azzal a kultúrával, ami úrrá tehetné őket. Ez is egy rendszerváltási történet, csak jóval korábbi, mint a XX. századvégi „genszterváltásoké”. S ha mi továbbgondoljuk a történetet, akkor belátjuk, hogy akik akkor fölénybe kerültek másokkal szemben, utóbb törvényszerűen buktak el. Kaptak egy lehetőséget, de fél évszázad se volt elegendő nekik ahhoz, hogy felvegyenek valami úri modort. Nem kellett ahhoz Teréziának vagy Emerencnek lenni, hogy ezek a felkapaszkodottak beletaposhassanak a lelkivilágába. Megtették bárki mással, akit csak egy mákszemnyivel kisebbnek vagy gyengébbnek véltek maguknál.

Szobotka Tiborral és Szabó Magdával vajon hányszor tették meg ezt? Írói karrierjük háború utáni szakaszában, amikor még mindketten felfedezésre vártak, gyalázatosan bántak velük. Éheztek, nyomorogtak, munka nélkül voltak igen sokáig. Sorsuk annyiban változott, hogy akkoriban még voltak szerkesztők, akik együttéreztek – a fent idézett novella hősnőivel

ellentétben – azokkal, akik elesett helyzetbe kerültek. Hány író, költő történetéből ismerjük ezt a történetet, amikor ún. szellemi segédmunkákat kapnak (műfordítás, nyersfordítás, nyelvórák), amelyek segítségével eltengődhetnek egy ideig?! Sőt fordításokkal olyannyira elhalmozzák a Szobotka házaspárt, hogy csak ámuldozunk, amikor életrajzi jegyzeteikből ezekről értesülünk. Ennek oka perfekt nyelvtudásuk mellett komoly műveltségük, amelynek nem volt konkurenciája a feltörekvő kommunista gyorstalpaló értelmiség köreiből. Ma már elképzelhetetlen hasonló segítő társak feltalálása, mint a Szobotka házaspárnak vagy Kálnoky Lászlónak, Weöres Sándornak sikerült. Az én nemzedéket már sikeresen taposták az akkori jócskán megerősödött és egyre pimaszabbá vált kommunisták. A fiatalok már el se tudják képzelni, milyen kegyetlen farkastörvények uralkodtak az akkori társadalomban. Pedig mindennek az ellenkezőjét hirdették – mit hirdették! ordították! – tele torokból.

Mindketten rendhagyó egyéniségek, ezért is illettek össze annyira tökéletesen. Szobotka mellőzését és rendhagyóságát talán Szép Ernőéhez lehetne hasonlítani. Az ő hősei polgári figurák voltak, ezért hessentették el őt annyiszor a nagyképű szerkesztők, akik várták volna a mindent elsöprő szocreál irodalmat, de körvonalazni képtelenek voltak, hacsak nem a Művészsorsban emlegetett elvtárs szavaival, aki a festőtől akar neki tetsző képet rendelni. A történet hiteles, Görög Rezsővel történt meg egy rózsadombi villa raktárszerű előcsarnokában. Görög elmondása szerint tele volt ajándékba kapott és ott összehordott háztartási gépekkel. Több hűtőszekrény, televízió, feltekert perzsaszőnyegek, stb., amit az akkori ember legfeljebb távolról látott, vagy még úgy se. Talán emlékeznek még páran, hogy is szólt a hírhedt mondat: „Festő elvtárs! Fesse meg nekem azt, hogy a szocializmus mienk előre!” Nekik ment is, de nem a szocializmus, hanem a saját karrierizmusuk...

Szobotka Tibor ugyan letűnt korszakként ábrázolja az előző kort és annak deklasszáldott, lecsúszott alakjait, társadalomkritikáját mégse tartották elegendőnek, mert nem dicsőítette az „új urakat” és nem szidta, gyalázta tele szájjal a volt úri osztály figuráit vagy a szintén deklasszáldott értelmiséget, polgárságot. Miért is tette volna? Ő is közéjük tartozott. Egy művelt embert soha nem alázhatnak odáig, hogy azonosulni tudjon a bugrissággal. Marad úrnak és értelmiséginek. Művei realista és fantáziaelemek sajátos elegyét adják.

A *Menyasszonyok*, *vőlegények* vidékre szökött szerelmespárja szembesül lehetőségeivel, miután a kupleros anyja pénzén vidéken élnek egy darabig. A kéjsóvár öregurak figurája is szinte visszatérő alak Szobotka műveiben. Velük együtt a félvilági hölgyek, és a félig-meddig vagy egészen prostituálódott nők, mint a *Megbízható úriember* c. regényében. Valami egészen más társadalmi közeg bontakozik ki az ő tolla alól. Ez a háború utáni korszak mindenből kiábrándult társadalma. Már végiggázolt Magyarországon több hadsereg, széjjelbombázták városainkat, mindenünket, végigerőszakolták a nőket, gyermekeket, és bizonyára voltak olyanok is, akik ennek következtében váltak prostivá vagy mindenből kiábrándult, kicsapongó életmódot folytató nőkké. Wass Albertnél is olvashatunk erről a jelenségről, és Márai Sándornál is. Nemcsak az elszegényedett Teréziát kényszerítették cselédsorba, hanem az erdélyi gróft is egy éjjelióri állásba. Miközben német nők milliói árulták magukat ruháért, egy pár nylonharisnyáért, napi betevő falatért. Rajtuk kívül, mármint diszkriminált polgári írónkon kívül ugyan ki merészelt írni erről? Reálisan ábrázolni a leírhatatlant, ami Európával, a nyugati kultúra bölcsőjével történt. Hát hogyan rázták

volna le őket az irodalmi szerkesztők, hiszen ha szembesülni engedik a kétféle irodalmi felfogást, naponta kellett volna leköpnüik tulajdon tükörképüket?!

Az egy dolog, mondhatná a cinikus pesti ember, hogy akkoriban nem sztárolták Szobotka Tibort, de hogy csupán 3-4 könyvét adták ki újra, s hogy a mai filozok se találják eléggé érdekesnek, újra felfedezendőnek az író és műveit, az már túlzás. Pedig milyen izgalmas feladat első monográfusnak lenni! Feltárni a művek keletkezési körülményeit, elemezni őket, s végül elhelyezni a magyar irodalomban, méltó helyére. Nos, ez az, amitől az elgyávított filozok annyira fáznak: elsőnek lenni, elsőként minősíteni, értékelni és a korábbi kánonnal szembemenni! Mikor olyan kényelmesek a dogmák, és olyan félelmetesek a járatlan utak! De nem ostromozni kívánunk másokat, hanem felhívni a figyelmet, mennyi izgalmas lehetőség rejlik még Szobotka Tibor műveiben, életrajzában és a nagyközönség számára ismeretlen munkáiban. Nem vagyunk bizonyosak abban, hogy a *Megbízható úriember* léhűtő, tekergő, cinikus hősének történetéről sokan tudják, hogy ez Szobotka gazdag írói fantáziájának terméke. Megfilmésítették, talán az úri rendszer szarkasztikus kritikájaként beállítani próbálva a modernkori pikareszket. De Szobotka volt olyan tehetséges szerző, hogy nemcsak afféle Mr. Szabóként kellene jegyezni. Önértéke nyújt annyit, hogy valóban megérdemelne egy jelentős szerző tollából származó monográfiát.

A Szirom lányok

avagy

Képzelné szépséges múltat

Azt hiszem, Szobotka Tibort sokat foglalkoztatta az a kérdés, hogyan birkózik meg egy ember azzal az ellentéttel, melyet kvázi magában visel: az álmovilág és a valóság ellentétével. A *Szirom lányok* c. elbeszélése miniatűr dráma. Visszatérő hősnői, az együtt élő idős nővérek és a hozzájuk nyaranta ellátogató fiatal rokonlány történetéből is az derül ki, mennyit foglalkoztatta a női lélek. Végül valahogyan mégis leegyszerűsítette a dolgot, frappáns befejezéssel zárva a történetet. Az előbb kissé titokzatosnak látszó öreg hölgyek valódi arca rejtve marad, illetve miután kiderül a titkuk, mégse változik semmi. S nemcsak simán kiderül, hanem egy öregúr leplezi le őket, a néniket a kíváncsiskodó lány előtt. A fiatal lányt nem hagyja békében a kérdés, miért nem mentek férjhez a nénik, és ők egy romantikus történet morzsáival akarják megnyugtatni a még csak tizenhat éves lányt. Ő hisz nekik, és diszkrétan nem is akarja faggatni a két vénlányt, a kíváncsiság mégse hagyja nyugodni. Egy öregúr súgja meg leplezetlenül, és némileg cinikusan is, hogy a történetük igen szimpla. Az udvarló, akit saját hódolójuknak vélték, egy szépasszonyba volt reménytelenül szerelmes ugyanabban az utcában, ahol ők laknak. A hölgy ablaka alatt adott szerenádöt, majd szétlőtte a fejét. A történet utóbb megszépült, a hölgyek szimplán vénlányok maradtak, de mindenki meghagyta őket az illúziójukban. Csak a lányt felvilágosító öregúr nevezi őket hazugnak, ami végül is igaz, csak kíméletlen.

A novella felépítése arányos, úgy vezet a drámai végkifejlethez, mint egy színpadi mű. Igaz, valódi konfliktus nincs benne, csak a titok, a rejtélyes történet az, ami vonzza az olvasót, akár egy bűnügyi regény, aminek mindenki szeretné megtudni a befejezését, a vádlott megnevezésével, persze. Itt nincsenek vádlottak se, csak egy fantáziavilág, egy ködszerűen szertefoszló ködkép, mely beleillik a K.u.K. miliójébe. Vannak elterelő szálak, amelyek arra hivatottak, hogy még jobban felcsigázzák az olvasók érdeklődését. A kis házban altwien hangulat, a nénikék kézimunkáznak, ahogy illik, és emlékeznek. Szépen emlékeznek. A hazugság talán túl erős kifejezés erre. Mindössze megszépítették a saját szimpla kis történetüket. Ahogy mindenki más is teszi.

Szobotka Tibor is valahogy hasonlóan ismerte a nőket. Élete színpada és idősíkjá épp egy nagyon rossz zónába esett. Katonáskodni volt kénytelen egy olyan háborúban, ami eleve vesztesre volt ítélve. Családjá is megsemmisül, nemcsak a hazája, ettől érzi magát kiégettnek, ahogyan a szülővárosa házait. Pár pikareszk év a meglehetősen lezüllött fővárosban, hogy megjeleníthesse azt a környezetet és azokat a (negatív) hősokeket, akik valósággal hemzsegték körülötte. Megismert minden deklasszáldott alakot és nőszemélyt, s körötte úgy bolyonganak céltalanul és értelmetlenül, mint az éjszakai lámpa bűvkörébe került rovarvilág. Tudják, hogy ez a vesztség, mégse tudják elkerülni. Számunkra azonban megmaradtak a különös hangulatú Szobotka-regények lapjain.

Az emberi memória eltompítja a kellemetlen, bántó emlékeket és felnagyítja, kiszínezi a kellemeseket. Ám mivel a hölgyeknek sose volt igazi udvarlójuk, így osztozniuk se kellett rajta (legfeljebb utóbb az emlékének). A szomszéd hölgyet nyilván kellemetlenül érintő és erősen kompromittáló lovag személyét és emlékét egyszerűen kisajátították, a maguk hódolójává tették gondolatban, így a kérdés – részükről – megoldódott. Őket nem kompromittálta a fiatal öngyilkos férfi, legfeljebb kissé érdekesebbé tette az alakjukat. Nem a szomszédok szemében, akik ismerték a történetet, hanem az ifjú nőrokonéban. Olyan, mint egy régi kedves mese, egy biedermeier árnyalatnyi kulőrrel, és mindenki élheti tovább az életét. A fiatal lány is, aki mindent megtudott, de mégis az öreg hölgyek cinkosává vált azzal, ahogyan meghagyta őket öreges hitükben. Mindhárman megkönnyezték kicsit a dolgot, aztán nem lett az egészből semmi. A kisember, az átlagember élete végül is ilyen. Akár az álarcosbálban: mindenki épp ellenkező típusú maszkot keres magának, hogy amit odabent rejteget, azt ne láthassa senki. Azért a tapasztaltak mégis látják, legfeljebb nem beszélnek róla, ahogyan ebben a novellában sem.

Szobotka drámában is feldolgozta a fenti történetet, ugyanezzel a címmel. A párbeszédék pergőbbé, izgalmasabbá teszik a színpadi művet, mégis úgy érezzük, hogy a novella formában történt megörökítés állt közelebb az íróhoz és az sikerültebb. Annak elismerése mellett, hogy Szobotka Tibor rendkívüli drámai vénával rendelkezett. A színdarab végére még odailleszt egy frappáns végszót: az öregúr, aki a fiatal rokonlányt felvilágosítja, mi is történt valójában azon a végzetes estén, finom utalással felvilágosítja arról is, hogy Lenkének volt egy titkos hódolója, s az nem az öngyilkos katonatiszt volt. S hogy a később aggszűzzé lett lány nem viszonzta ezt az érzelmet, hanem addig válogatott a kérők közül, amíg elérte azt a bizonyos korhatárt, amelyen túl már senki számára nem volt megkérdhető, mindenki megmaradt a saját bűvkörében, ennek a csendes hódolatnak a tudatában se változott. A

szerelem az az illúzió, amit két ember képes kelteni egymásban. A Szirom lányok képzelte világa mindezt felülmúlta – egy réveteg régmúltban.

Ötvenhat – más színben

Züzü vendégei

Ez a szédülten kavargó világ él tovább ötvenhatos regényében, a *Züzü vendégeiben* is. Az éjszakai lámpás szerepét az öreg énekesnő tölti be, ő vonzza magához a régi világ alakjait, akik többségükben maguk is kivénhedtek. A balettpatkányok már rég nem balettoznak, csak uzsonnázni járnak fel Züzü lakására, a színésznő nem kap szerepeket és Kornéliát is csak hitegetik a rádiónál. Már első ránézésre látható, hogy egyikükből se lesz semmi. A miniszteri tanácsosi állásról ábrándozó apának (Pándy) perverz gondolatai támadnak a tulajdon lányával kapcsolatosan, és a mélylélektannak olyan mélyére kalauzol el Szobotka Tibor, amitől minden normális ember visszaretten. Vérfertőző gondolatai elől menekül a házasságba, jobban mondva annak gondolatába – egy általa semmibe se vett nővel, Lilikével, akit teljességgel figyelmen kívül is hagy, amint 1956-ban nagyravágyó politikai tervei kerítik hatalmukba.

Szobotka regénye ismét egy abszurd, fenekestül kifordított történet. Úgy deheroizálja a szabadságharcot, hogy azt tárja elénk: ilyen társasággal nem lehet győztes harc senki ellen. Mindenki lézeng, álmvilágban él vagy hazudik magának és környezetének, kivár, hogy majd történik valami az utcai harcokban vagy azokon túl, de amíg ők kivárnak, addig minden

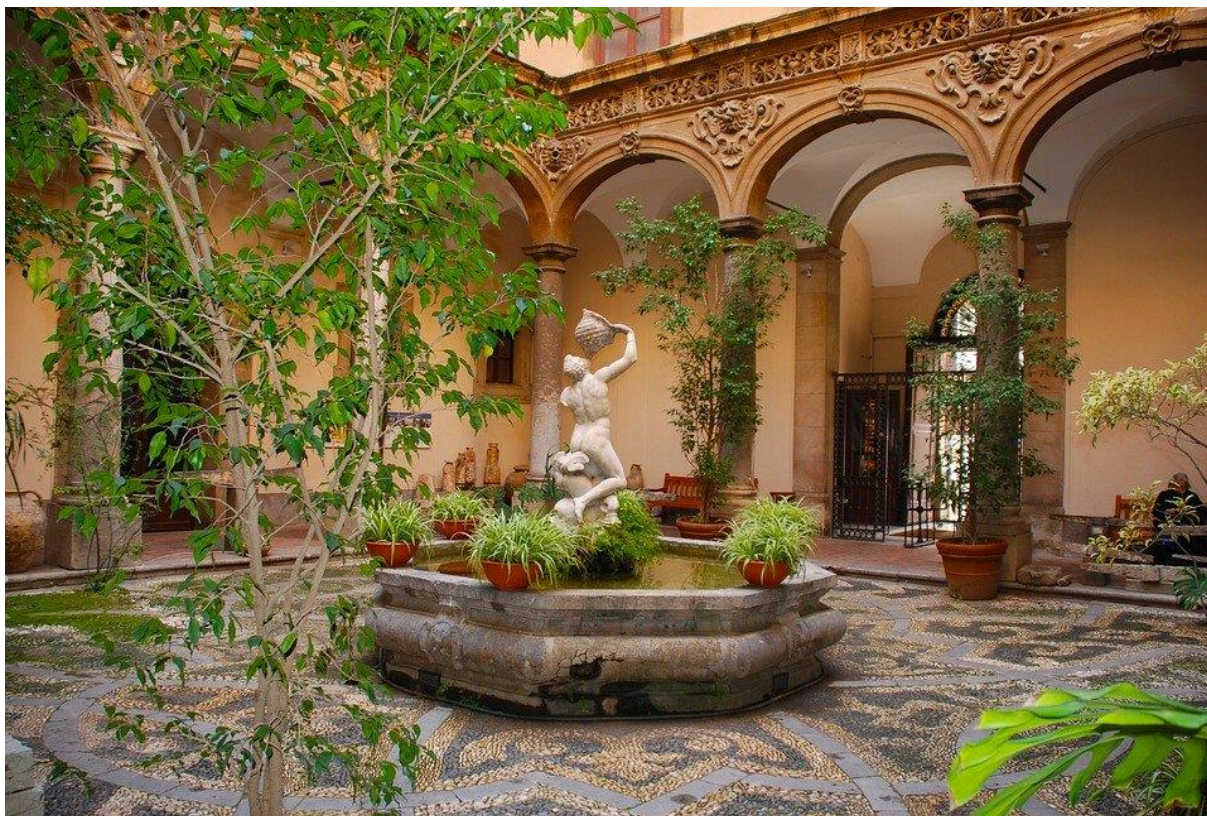
összeomlik. Az apja visszatérésében reménykedő kisfiú, Tamás, akit kvázi társadalmon kívülként nevelnek, azaz tart Züzü kegyelemkenyéren, nekiindul, hogy fellelje valahol hősnek hitt apját, ám még pesti srácnak is túl fiatal, nem veszik be a csapatba, viszont, amikor követni akarja a harcolni induló gyermekcsapatot, egy sorozat őt is leteríti a Baross téren. A házmester deríti ki végül, hová tűnt a gyermek, ennek hallatán Züzü szívrohamot kap és szörnyethal. A társaság szétesik, már nincs, aki összetartsa. A fiatal pár szakít, mert Kornélia szeretője, a céltalanul élő költő, Ákos nem hajlandó őt feleségül venni. A lány disszidál (tipikus ötvenhatos történet), a fiú marad, de neki se sikerül semmi. A problémátlannak hitt másik nő prostituált életmódot folytat. A hirtelenjében feleségül kért idősebb hölgy szakít korábbi „vőlegényével”, Vilikével, ám neki is csalódnia kell. Reménybeli élete párja nem fogadja őt az ideiglenes „forradalmi irodán”, hanem érzéketlenül elküldeti a titkárnővel. Mindenki élete kiürül vagy megsemmisül. Az effajta egzisztenciákkal valóban ez történhetett azokban a viharos időkben.

Olyan ez, mint bekukucskálni egy kicsiny nyíláson vagy ajtón át egy spanyol udvarba. Látható, mi zajlik odabent, de a szereplők mit se tudnak az utánuk leskelődőkről. Ám amit Szobotka Tibor láttat, az nem igazán szép. Látványnak éppenséggel lehangoló. Nem tudjuk meg, mitől váltak ilyen hitehagyottá, személyes érdeklődésüket az élet iránt elvesztett alakokká az ő figurái. Felkarcol egy felületet és sebet ejt rajta. Látjuk, érezzük a megsebzett felületet, ám nem engedi, hogy együttérezzünk velük, mert azt sugallja, ezek mindnyájan önsorsrontók. Azzal, ahogyan élnek, kiszakítva magukat a társadalomból. Nem fejlődnek együtt vele, hanem szigeteket alkotnak. Egy lehetetlen sziget, aminek nem is volna szabad léteznie. S vajon hány ilyen sziget van a mai, mostani társadalmunkban is? Hányan hátrálnak meg és vonulnak el az élet harcai elől... S talán azért is élhetnek így, mert amúgy senki nem hiányolja őket. Kitzsítottak őket, de egyaránt taszítják egymást – egyén és társadalom. Nos, ezekről a kitaszított kitaszítókról szeretett írni Szobotka Tibor. Talán róluk tudta a legtöbbet.

Kora társadalma őt is kirekesztette. Nem hagyták, hogy vérbeli íróként élhesse az életét. Neki is szerepet kellett játszania, csak másként, mint Züzünek és társainak. Íróként nem becsülték, szellemi segédmunkákkal halmozták el, hogy eszébe ne jusson annál többre törekedni. Az ő élete ezen bicsaklott meg, hogy végül már csak a depresszió maradt neki és az önfeladás. Élethivatásunkat azonban soha nem szabad feladni. Szabó Magdának még tudta sugallni, hogy írjon, akármilyen körülmények között, de ő töredékes életművet hagyott maga után. Talán Szabó Magda segíthette volna a férje karrierjét, külföldi kiadásait pl. ahhoz a feltételhez kötve, hogy Szobotkával is foglalkozzanak, őt is adják ki vele szimultán. Persze ilyesmit nem tételezhetünk fel utólag, és számon se lehet kérni, más miért nem gondolkodik a mi fejünkkel, a mi logikánkkal. Maradnak a pusztán életrajzi adatok és tények. De most olyan közönyös korban élünk, amelyben még egy teremtő gondolat se jut azok számára, akiket „elfelejtettek felfedezni”... Az élő, lüktető, fájó anyagon, emberi testeken is keresztülgázolnak, mert mindenki „siet valahová”. Ma már nincsenek jólelkű kiadók, akik méltányolják a tőlük eltérő gondolkodású tehetségeket. Kivételt képeznek a zenészek. A kis virtuózok, akikben annyit gyönyörködhetünk, talán már méltányosabb elbánásban részesülnek, mint a mi elvesztett nemzedékeink, amelyeknek még a történelmet is ellopták az elvtársak...

Spanyol udvar

Tegnapi jegyzetemben felidéztem egy képet, melyben bekukkantunk egy jellegzetes spanyol udvarba, ami önmagában véve is egy valóságos műalkotás, élő gyönyörűség. Most, visszagondolva, megkövetem Szobotka Tibort, amiért látásmódjáról a voyeurökre asszociáltam. Ha úgy vesszük, az egész irodalom is olyan, mint a voyeur kukkolása: megengedi, hogy beelássunk olyasmibe, ami egyrészt nem tartozik ránk, hiszen magánügy, egyéni sors, olykor sorstragédia, másrészt beavatás. Ha úgy tetszik, pszichoanalízis, melynek során felfeslenek a rejtett szálak, és kibomlik maga a történet. Felfogásunk különféle, ez bizonyos, és az átlagember, különösen a mai, jobb' szereti a bulvártémákat. Szeret jókat csámcsogni mások magánügyein, elterelve egyúttal a figyelmet a saját viselt dolgairól. Mert a dolgok lélektana már csak ilyen. Aki sokat mutogat másokra, annak magának van rejtegetnivalója. És azt persze nem óhajtja olyan kéjelegve kitergetni, mint a másokét.

Természetesen az nem kérdés, hogy szükség van-e irodalomra. Ha nem lenne, rég kiment volna a divatból©)) Szobotka Tibort pedig áldja meg a Jóisten haló porában is, hogy megismerteti a kései olvasót a háború utáni kiábrándult korszak minden mélységével és értékes rezdüléseivel. A kiábrándultság egyaránt jelen volt nyugaton és keleten. Keleten a kifosztottság, meggyalázottság és perspektívanélküliség dominált mint életérzés, nyugaton inkább a harácsolás öncélúsága tette kiégetté az embereket. Megcsömörlött az egész világ az értelmetlen gyilkolástól, a tízparancsolat sárba tiprásától, s végül az önvádtól, hogy ezt hagyták. Sokan megtagadták Istent, mondván, hogy hagyta megtörténni ezt a rengeteg

szörnyűséget. Ez a legálságosabb állítás, amit Vele kapcsolatban valaha is tettek. A háborúkat ugyanis nem Isten csinálja, hanem a tökféj emberiség. Ha már túl sokáig béke van, nem bír magával, muszáj kiélnie agresszív hajlamait, és épp ebben a formában. A háborúk után viszont marad az egymásra mutogatás. Mindenki az ellenoldalt teszi egyoldalúan felelőssé a háborús bűnökért, a saját hibáival kapcsolatban pedig hárít. A hárítás nem más, mint hazugság. Jobban mondva körmönfont hazudozás, bárki művelje is. Hát itt legyen pszichiáter a javából, aki kibogozza a szándékosan összekuszált szálakat!

A megoldás egyszerű: ahogyan egy gubancos matringot is úgy hozunk rendbe, hogy megindulunk visszafelé, ellenirányban, de végig követve az eredeti szálvezetést. Előbb-utóbb eljutunk a csomóhoz, amely a bajt, a rendetlenséget okozta. A háborús kérdésnél mindig ehhez a ponthoz: miért a békétlenség útját választották a békekészes helyett? Ha megvan a bajok oka, már csak orvosolni kell. Le kell mondani a keleti népek értelmetlen vérbosszú hagyományáról, a civilizálatlan életben tengődőknek pedig módot kell adni, hogy fejlődhessenek. Nem háborús technikákban, hanem műveltségben. A kultúra egyetlen lehelete megmenthetné őket, így Weöres Sándor, csak hát ki az manapság, aki a kultúra lélegzetvételeire figyel? Kütyü, kütyü, kütyü, putty, putty, putty...

Morál a lokálban

Filmszerűen élénk és lenyűgöző sodrású a *Munkában megőszült úr* története. Szobotka Tibor ironikus hangvételű novellája egyenesen filmre kívánczik. Egy idős úr betér egy éjszakai lokálba, italt rendel, majd elküldi a névjegyét az egyik éjszakai pillangónak, egy piros ruhás szőke nőnek. Szokványos történet lehetne, bár a pincér már egyből hárit, amikor a névjegyküldés gondolata felmerül: náluk nem szokás az ilyesmi. Hát igen, az efféle ismeretségek nem járnak szabályos bemutatkozással...

Minden szabványosan indul, de teljesen másként végződik. Némi iszogató és filozofálás után, ami finom modorban, de tartalmaz pár sértést az éjszakai lányára nézve, fiákeren távoznak, merthogy a történet természetesen nem szocialista krimi, hanem egy békebeli szatíra. Az öregúr egy villába viteti magukat, ahol a magát Daisynek nevező konzumnőt magára hagyja az öregúr, aki egyébként konzekvensen Margittá degradálja a lányt, hogy reggel majd találkoznak. A nő elalszik, az ékszereit az ágy melletti asztalkán hagyja. Az öregúr később bemegy, az ékszereket magához veszi, majd eltávozik. A nő reggel ébred rá, mit is akartak kezdeni vele. Az ékszereket szeretőjétől, egy szintén „finom úriembertől” kapta, a történetek után vörösre sírja a szemét a lokálban, ahol „dolgozik”. Az öregúr egy ékszerboltba megy délelőtt és értébecslést kér az ékszerekre, amelyekről kiderül, hogy hamisak. Úgy tesz, mintha csak tesztelni akarta volna az ékszerészt, és azt mondja neki, hogy a felesége számára készítette, nehogy elveszítse az eredetieket. Később visszamegy a bárba, ahol ismét magához kéreti a bárhölgyet, visszaadja neki az ékszereit. Itt is finom kis magyarázattal áll elő. Ő kiszúrta, hogy az ékszerek hamisak, és elment, hogy kicseréltesse őket valódiakra. A nő még hálás is neki az éjszakai kalandért, s hogy a magában mindennek lehordott szeretője családja után végül valódi ékszerekhez jutott. Ő legalább is így hiszi. A kedves, joviális, jól ápolt öregúr meghagyja őt ebben a hitében. Ő pedig ezáltal mentesül az alól, hogy tolvajnak nevezzék.

Az elbeszélésben mindenki szélhámos. Egymást rázzák át, egymással tolnak ki, mikor melyikük az ügyesebb. A legrafináltabb mégis az öregúr, akit becsületben megőszült öregúrnak nevez az alkalmi partnernője. Mindenkiről készült egy pillanatfelvétel, aminek ezt a rövidke elbeszélést vesszük. S ha valamit kukkolásnak lehet nevezni, akkor ez a történet, és olvasója, aki rögvést ebben válik érintetté. Lehetne bulváranyag is, de nem az. Szobotka olyan magasra emeli az egyébként vulgáris anyagot, hogy igazi klasszikus szépirodalmi alkotássá lesz. Minden a helyén van benne, izgalmas, fordultatos, frappáns. Lehetne bűnügyi történet is, de jóval magasabb színvonalon műveli az író, mint Agatha Christie. Amiben elemien különbözik bármely más krimitől, az az elegancia, valamint a tökéletes mentesség a siker hajhászásától. Olyan ez, mint élvezetből zenélni. Mindenünk megvan hozzá, hangszer, adottság, egyeseknél tehetség, Szobotkánál istenáldotta tehetség. Mindenki keze alatt másképpen szólal meg a hangszer. Emiatt a „zenészi tehetség” miatt tartotta olyan nagyra Szabó Magda is a férjét.

A fentiekben említett voyeur felfogást mindenképpen finomítja és szépíti az a tény, hogy az író invitálja az olvasót erre a különös megismerésre. Van, aki elfogadja a felkérést, míg

mások tudomást se vesznek róla. Nos, hát igen. Nem mindenki olvas, főként szépirodalmat nem. Nemrégiben egy magas rangú politikusfeleség beszélt egészen komoly badarságokat a nagy nyilvánosság előtt. Nem találta a szavakat, pedig nagyon keresgélte őket. A magyarázat egyszerű. Az illető hölgy olyan elfoglalt, hogy nemigen „ér rá” komoly könyveket venni a kezébe. A stílusunkon rögtön érezni lehet, ki mennyire olvasott. A klasszikusokkal nemcsak az értékes történeteket ismerjük meg, hanem napi kapcsolatban vagyunk az értékes stílussal, választékos kifejezésekkel is. Fiatal lánykoromban figyeltem ezt meg embertársaimon. Nálam pillanatok alatt levizsgáznak ezzel.

Orfeum (részlet)

S hogy mi is ironizáljunk egy csöppet, feltesszük, hogy a novellabeli öregúr valószínűleg olvasott szépirodalmat. A nagystílusú szélhámosok tökéletes érzékével. Amit ő tesz, azt mindig stílusosan teszi. Még a csalást és a lopkodást is. Mindenre van jólfésült magyarázata. A mű végén Szobotka Tibor természetesen világossá teszi, hogy írását nem kell véresen komolyan venni. Etűd volt ez a gyakori ujjgyakorlatai között. Sugallni talán nem akarja, mi mégis áthalljuk, hogy embertársainknak is érdemes lenne jóval stílusosabban tenni, amiben sántikálni szoktak. Amikor ez a két szerelmes angyal (a Szobotka házaspár) földre szállt, mi még kaptunk tőlük effajta szép sugallatokat. Már csak sajnálni tudjuk mai, fiatal kortársainkat, akiknek mindennapi „sugallatai” a TV-ből, internetről áradó szenny. Kíváncsiságból végiglapoztam a TV-műsor ma esti kínálatát: horror, thriller, krimik, akciófilmek, stupid sorozatok, melyek nem mellesleg függőséget, tehát betegséget okoznak. Ezek közepén üde szigeteket képez az m5 kulturális csatorna. Hozzájuk képezt már az

eredetileg nagyra értékelt Duna TV is lesüllyedt. Szinte csupa sorozatból áll a napi műsorkínálata. Hát milyen is legyen az átlag néző, ha ezen nő fel és él el x éves koráig?! Ahogy a jó szülő nem mondhat le soha nevelői feladatáról, ugyanúgy a médiumoknak se volna szabad lesüllyedniük a közönség olcsó kiszolgálásának napi penzumához. S vajon ki is kérte fel őket arra, hogy úgymond lemenjenek kutyába? Mindent a nézők igényeivel magyaráznak. Mármost hogy ennél többre nincsen igényük. Ez szimpla hazugság. Ha még így is lenne, a kulturális szolgáltatónak kötelessége nevelni azokat, akiknek a figyelmét magára vonzotta. Százhuszonöttször újra meg újra feldolgozott témák, olcsó kis történetkék, amelyek arról szólnak, hogy a kisembernek is módja nyílik a felemelkedésre, csak előbb szenvednie kell egy sort. Ez a voltaképpen amerikai álom, amely arról szól, hogy aki oda bevándorol, annak törvényszerűen alulról kell kezdenie. Előbb mosogat, majd pincérré avanszál, míg a végén ő lesz az étteremtulajdonos. Nos, hát legalább a reménye legyen meg a szegény ördögnek, aki oda kerül...

A mai magyar filmek viszont előszeretettel ábrázolják a nyomorult kisembert, a szerencsétlen flótást, akinek soha nem nyújtanak még egy csöppecske reményt se. Ő maradjon csak slemil, hadd legyen min röhögnie a közönségnek, no meg a szadista szerzőnek, aki ennél külön történeteket nem képes kitalálni. Hát ezzel lett az egykori bátor társadalomkritika... merthogy a társadalom alját kritizálni nem jár semmiféle kockázattal. A kis balek nem mer visszaütni, sőt akár visszaszólni se. Ugyan ki fog tiltakozni az ellen, ha egy ilyen ütődött alakot megkritizáltak, parodizáltak? Senki, mert akkor azt is be kellene ismernie, hogy magára ismert a filmbeli figurában. Azt viszont tiltja az össznépi hipokrizis. Mindig más a hibás, mindig más az ütődött, a kretén, stb. Ugyan, ki gondolkodik még olyan nemeslelkűen, mint Cyrano?

Nos, innen kanyarodunk vissza ismét Szobotka Tiborhoz és az ő hőseihez. Ő is kritizál a maga finom modorában, de nem zúzza szét az általa teremtett figurákat, mint a mai szerzők. A fent említett tévés műsorpolitikán és a filmipar ugyanerre tolódó tendenciáin kívül egyelőre nem találunk jobb magyarázatot erre a kollektív jellemtorzulásra. Mert azt ne tagadjuk, hogy torz léleknek kell lennie annak, aki folyton csak a mocskot tudja okádni magából, a szépséget, harmóniát meg elintézi egy legyintéssel, vagy meghagyja a régen élt költőknek, íróknak, vagy a női szerzőknek, akiket egy ostoba reklám jellemez legjobban. A rajzolt író szomorú befejezést talál írni a történetéhez, hősei elválnak örökre. Ám miután a feltehetőleg háztartásbeli író megiszik egy csésze piros teát, rögtön kitalál egy másik befejezést, amivel ellágyítja a női olvasók szívét, és megnöveli a könyve eladott példányszámát (hadd ne ironizáljon kizárólag Szobotka Tibor©)). A szerelmesek természetesen nem válnak el, hanem a férfi örök szerelme lesz az íróé, és nem mellesleg minden bárgyú nőolvasóé, aki beveszi, hogy elegendő egy csésze festékes vizet meginnia ahhoz, hogy megtartsa egy férfit, ráadásul örökre! „Ó, irgalom atyja, ne hagyj el!”, fordulhatunk a jó öreg Arany Jánoshoz egy megfelelő fordulatért. Majd eltöprengünk rajta, melyik férfi szerelme tart manapság örökké... és erre még a legtapasztaltabb író se tudja a választ.

Az ötvenes évekbeli pikareszk

Áldozatok az íróért

Szobotka Tibor játékos, sajátos stílusát leginkább a groteszk, abszurd és pikareszk elemek különös vegyülete adja. Mintha mindig „bevinné az olvasókat a málnásba”, ahogy manapság Pesten mondani szokták. Feldobja a témát, az olvasó töpreng, agyal, mi fog kisülni belőle, de a végén mindig másfelé fordul a történet, mint azt feltételezzük. Ez nem baj, sőt. Ha sablonos volna, semmi érdekeset nem találnánk benne, mert akkor már az első oldal után gyanakodni lehetne a végkifejletre és a történet főkolomposára. Úgyesen keveri a kártyákat, mi pedig szívesen követjük, akár a bűvész trükkjeit, melyeket közönséges földi halandó úgyse tud kilesni, csak ámulni rajta és szíve mélyéből csodálni.

A TV-n eközben most lehet folytatásokban újranézni *Szabó Magda: Régimódi történet*-ét. Most, hogy annyi könyvét elolvastam már, keresem a közvetlen kapcsolatot szüleivel, akiket olyan nagyra tartott. Jelenleg a Jablonczay Lenke szálán fut a történet. Egri Kati ragyogóan alakítja a rettentően szigorú erkölcsű nagymamát, akinek a maga módján igaza van bizonyos dolgokban. Végül is ő tartja össze anyagilag a család ügyeit, és minden generáció dorbézoló, nősző férjijainak mindent eltékozló történetét is kénytelen tudomásul venni. Ő, aki mindig gyarapítani szeretne, mégis veszít, mert a túlzott keménység az ellenoldalon mindig a túlzott lazaságot váltja ki a férfiakból. Az ő fellépése is rendhagyó, mint ahogyan a többi családtagé, hiszen szembe menetel a korszak erkölcsével. A férfiak által csinált „becsületbeli adósságot” úgy fizeti ki minden család, ahogyan a *Három sárkány* c. filmből megismertük, Hunyady Sándor szatirikus színdarabjának filmadaptációjából. Rickl Mária megtagadja ennek teljesítését, hogy ne menjen teljesen tönkre a család. A semmiről nem tehető gyermeket, Lenkét magához veszi, és illő neveltetést nyújt számára.

A konfliktus alapját és a folyton szikrázó légkört az adja a történethez, hogy minden szereplő másféle morált tekint fontosnak. A nagymama kegyetlen szigorának az az értelme, hogy menteni akarja a még menthetőt a család számára, ám az édesapjától művészi hajlamokat örökölt kislány csak kénytelen-kelletlen törik bele ebbe a rendszerbe. Ez fogja Szabó Magda szabad életre nevelésének alapját képezni: édesanyja szándéka, hogy szabad lehessen. Igaz, ez egybeesik az apácafőnök asszony szándékaival is, aki hosszú távra gondolja ezt ki. Ám Jablonczay Lenke nem a saját életével valósítja meg a művészi elképzeléseit, hanem a legnagyobb áldozatot hozza meg lánya érdekében: sajátos nevelése révén mindent beleépít lánya életébe, és mindent megtesz annak érdekében, hogy Szabó Magda sikeres író legyen. Ebben az apa, Szabó Elek is egyetért, így a fiatal Szabó Magdának már nem velük kell viaskodnia, ahogyan a korábbi nemzedékek tagjai vívták harcaikat – családon belül. Neki az élet keménységével kell megismerkednie, és az otthoni teljes szabadság után beleszoknia a katonásan szigorú Dóczy nevelőintézet regulájába. Az ő nevelői is hosszútávra szóló terveket szőnek vele kapcsolatban. **Az ifjúság azonban előbb lázad, aztán okul.** Az élet rendje már csak ez. Ezt ismertük meg az Abigél történetéből is.

A másik ember, aki hasonló áldozatot hozott meg Szabó Magdáért, Szobotka Tibor volt. Mintha az anya és a szerető férj is egyazon cél érdekében áldozták volna fel a saját

karrierjüket. Igaz, Szobotka majdnem belepesztult ennek tudatába, de még sokáig kitartott Magduska mellett, amíg ki tudta mondani a három „Ne!” szócskát, kikövetelve végül emberi méltóságának megtartását, amit még Szabó Magda se kért volna, hogy adjon fel. A gyász és a nehéz emberi helyzetek viszont gyakran elhomályosítják annak tudatát, hogy a távozni készülő ember történetében nem szabad önmagunkat előtérbe tolni, a beteget pedig fölöslegesen kínozni.

Görög Rezső: Rimbaud

A legfontosabb mindig a haldokló utolsó kívánsága, s hogy valóban méltósága megőrzésével állhasson ismét a Teremtő elé. A vegetálásra ítélt sors (nemcsak Emerencé, Szobotkái is) méltatlan, megalázó és nehezen viselhető. Akit szeretünk, attól nem követelünk efféle. Soha, semmilyen körülményben. Ezért mehetett Szobotka, és ezért kellett még maradnia Szabó Magdának, hogy beteljesítse írói életművét. Utána ismét egyek lehettek a szeretetben. Merthogy nagyon kiérdemelték. Nagyon megszenvedtek érte, de ezenközben nagyon kitartottak. Egymás mellett, egymásért és elveikért. Másképpen hogyan tudták volna kibírni?... Szabó Magdára gondolva ma már mindenkinek a sikeres író, fényes pályája és valami bárgyú happy end jut az eszébe. Talán mert könnyű abban hinni, hogy vannak gond és küzdelem nélküli sikertörténetek. A gondokkal senki nem törődik, legfeljebb a magamfajta vén filozófus, akinek magának is kijutott bőven minden élethelyzetből. A fenti axióma rám is vonatkoztatható: nekem is volt részem lázadásból és okulásból is. A művészi munkához, a valódi alkotáshoz mindenképpen kell a szenvedés, a hányódás és a negatív szereplők, akik lelkünk mélye felé irányítják a figyelmünket. Az írónak egyaránt tudnia kell kedves, jóra való hősöket is ábrázolnia, valamint negatív figurákat, kiállhatatlan alakokat, általa semmibe se vett anti-hősöket. Mindezt az emberiség okulására, mert másként az ő figyelmük nem esne az árnyoldalakra. Elsikkadnak a bárgyú részletekben, mint azt a teareklámról és a háztartásbeli írónőről jegyeztem fel a korábbiakban. Szobotka Tibor groteszk – abszurd – pikareszk elemei is épp ezért fontosak, hogy szembesítsenek a gejl történetek semmire se jó

hatásaival. A szépítés mindig hazug. Az igazmondás olykor kegyetlen, de általa jutunk el a dolgok lényegéhez: az isteni értékrendhez. Azt már csak pogány lélek, aki megtagadja, mennyire fontos.

Igitur

Szobotka Tibor: Igitur c. regényét olvasom napközben, rendkívül szórakoztató. Este Szabó Magdával társalkodom, mert az ő könyvei újak, tiszták. Szobotkát csak antikváriumokból lehet összevásárolni. Amikor átnéztem a legutóbbi szerzeményeket, felfedeztem, hogy vannak átfedések az egyes kiadások válogatásai között. Ez nem baj, ha a könyvek állapota legalább elfogadható. Sajnos, jó párat igen piszkos helyen tárolhattak. Ezeket nem hoznám este az ágyamba, bár Szobotka kitűnő szellemi partner. Szellemes társalgó lehetett, a stílusán ez érzik, nemcsak a rendkívüli műveltsége. *Szabó Magda: Az élet újakezdhető c.* könyvét fejezem be ma esti kikapcsolódásom során, aztán a Tündér Lalát veszem sorra. Ma egyébként Szobotkáról gyűjtöttem ki cikkeket egy fájlba. Sok az ismétlés, de végig akarom olvasni, már amennyi irodalma van. Attól tartok, hogy az elfeledett költőkhöz, művészekhez hasonlóan vele kapcsolatban is csak annyi született, amennyit a Szabó Magda iránti tisztelet és rajongás miatti hirtelen fellángolások sugalltak. De hol a monográfia, amit megérdemelt volna? Már harmincnyolc éve, hogy meghalt. Ennyi idő épp elegendő történelmi távlatot is adhatott volna a legóvatosabb filozofoknak is, hogy áttekinthessék az életművét. Amit ráadásul rövidre kellett fognia gyakran súlyos életkörülményeik miatt, majd a sikertelenség, azaz visszautasítottság miatt, amiért folyton úgy kellett éreznie, lemarad a felesége mellett.

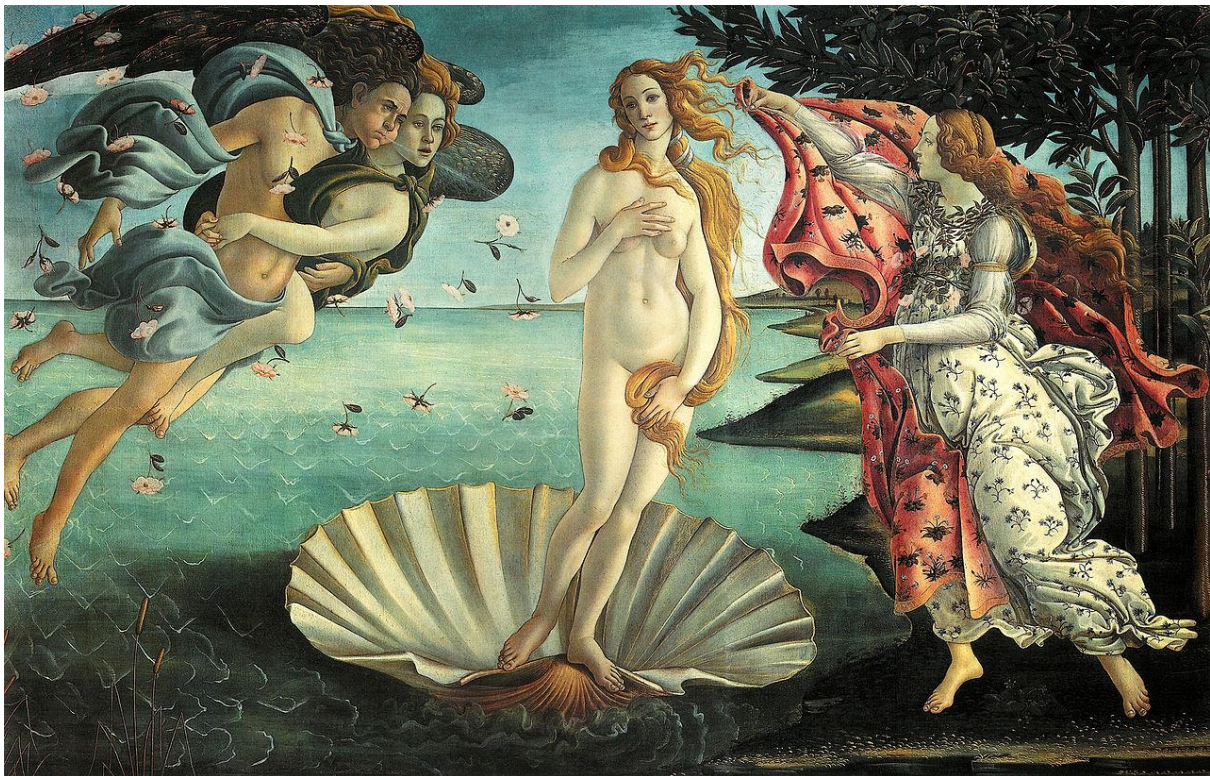
Mennyivel másabb sikertelen „pozícióból” írni, azaz évről-évre csak az íróasztalnak, mintha valaki sikeres, sztárolják, szerepeltetik, foglalkoznak vele és segítik, hogy fejlessze a tehetségét! Aki nem érti Szobotka Tibor depressziós hajlamát és évek hosszú során át őt végigkísérő betegségét, az gondoljon bele, mit tenne a helyében! Szidást kapni, amikor nagyszerű munkákat hozott létre, diszkriminációt szenvedni, mert a proletárdiktatúra is születési alapon határozta meg a saját társadalma kasztjait. Valahogy minden fordítva működött: a hülyék uralkodtak, jobban mondvá basáskodtak, az értelmes embert elnyomták, diszkriminálták, a gazdaságot fejlesztés helyett lerohasztották, és erről időnként az is kiderül, hogy szándékosan tették rosszindulatú, bosszúvágyó emberek. A lovagkort visszakíválni természetesen botor dolog volna, de mégis mennyivel értelmesebb két harci kakas férfinak megvívni egymással, párbajozni úgymond, mint egész népeket belerángatni ostoba és értelmetlen háborúba, fölösleges vérontásokba, amiktől – legalább utóbb – mindenki megundorodik.

Nos, Szobotka belefáradása az életbe épp ezek miatt következett be. A számára idegen érdekek miatt vívott háború alatt elveszíti első feleségét és kisfiát, csak mert a háború rém primitív körülményeket teremt, és számukra nincs segítség. A háború után kap ugyan állást, de őt is, második feleségét, Szabó Magdát is osztályidegennek minősítik, mindkettőjüket kirúgják az állásukból, hogy aztán megszenvedjék a „szabadúszók” teljes létbizonytalanságát. Nem kis időre, hanem évtizedes távra. Olyan korszakban, amikor a kulturális élet egy három elemet végzett alakon múlik, aki úgy tesz, mintha mindenhez értene. No jó, megvolt Aczélnek az elődje is, Révai, aki ugyanolyan teljhatalmat gyakorolt a szellem emberei fölött, akár Aczél maga is, de ez nem menti fel semmi alól a vén iskolakerülőt. Hát igen... mi is sülnetett volna ki abból, amikor valaki csak megjátssza a művelt embert, annak szerepében pózol, de senki nem kiálthatott rá, hogy a király meztelen, legfeljebb egy mesejátékban, illetve

meseoperában... Ugyan hogy magyarázzuk meg a fiataloknak, akik mindezt fel se fogják, sőt nem is érdekli őket, hogyan élt a grósztata nemzedéke...

Pár nappal ezelőtt azt írtam az egyik barátnőmnek, aki fanyalgott Plácido Domingóra, hogy nagyon meg kell becsülnünk azokat a nagy embereket, akik szeretnek bennünket, magyarokat. Merthogy mások, a rossz propaganda miatt épp ellenkezőleg éreznek irántunk. Most annyit teszek hozzá, hogy nagy művészeinket, jeles tehetségeinket is meg kellene becsülni, s lehetőleg addig, amíg köztünk élnek. De ha már így esett, mint Szobotkával, akkor legalább utólag illene pótolni az elmaradtakat. Egy nem túl művelt, de olvasott filosz is meg tudja állapítani, hová sorolható be egy elhanyagolt író életműve. Én ennyit várnék el tanult kollégáimtól. „A többi néma csend...”, mondhatnánk, de még az se: a sok nyisszantás hangja veri fel a magyar irodalom csöndjét. Tanult kollégáim ollóznak. Még élnek az elvtársi beidegződések... hátha mégis... pedig a kedves elvtársak köpnek a kultúrára manapság. Ők ismét a pénzszivattyúk körül sürgölődnek...

Ceterum censeo: diszlexiás, kütyümániás korban élünk. Ezt sürgősen meg kell reformálni. Ha végképp reménytelen, újat kell kitalálni.

Sandro Botticelli: Vénusz születése

Egy Szobotka-idézet: **„... a vallás jegyeit a legtisztábban magán hordozó jelenség a műalkotás, az esztétikai „szép”, mert a világistenség eszméje ebben nyilvánul a legtökéletesebben; ugyanis a nagyszerű műalkotás azonos a természet legfenségesebb jelenségeivel, tehát az isteni lényeg legteljesebb kiáradásával.”** (Szobotka Tibor: A józanság trilógiája I. Blasius – in: A tenger és az eb, pp. 174-175.)

A természetben minden igaz. Ezért ami azt ábrázolja, az ihletést pedig magától a Mindenhatótól kapja hozzá, egyértelműen és egyidejűleg szól az igazságról, ami Isten-lényegű, valamint az Isteni Teremtésről, ami nemesíti a lelket. Egyértelmű, miért nincsen szinkronban, nemhogy harmóniában a sok művészet-pótlék, amivel a sznob nagyközönséget tömegesen hülyítik. Az ateisták, akik ezt a fajta performansz-jelenséget gerjesztik, táplálják és nagyokat keresnek rajta, nem hisznek Istenben, tehát fogalmuk nincsen róla, milyen az Isten-lényegű alkotás, mint amilyen a műalkotások megteremtése is. Vaktában kapadoznak, néha el is találhatnak valamit – véletlenül –, hogy aztán megint konzekvensen melléüssenek a képzeletbeli labdának, még tovább gerjesztve a kakofóniát, „műveik” egyetlen produktumát.

.....

Szobotka Tibor: *Igitur* c. regénye rendkívül jó meseszövésszerű történet. Finoman szellemes és ironikus, egy másik pikareszk, kissé félresikerült szereplőkkel, akiknek valamiért mégis össze kellett találkozniuk ebben a történetben. Folyton nőket akarnak felszedni, de rendre szélhámosokkal akadnak össze. A pikareszk műfaja már csak ilyen...

.....

Éjszaka befejeztem a *Tündér Lala* olvasását, ma este pedig az *Igitur*-ét. Kivételesen jutott elegendő időm a saját szórakoztatásomra is. Ma senki nem jött, senki nem telefonált, csend volt, csak a madarakat etettem. Főznöm csak holnap kell. Mindkét befejezett könyv kiváló a maga nemében és rendkívül fordulatos, sok meglepetéssel, a műfajhoz illő befejezéssel. A tündérmese szép happy enddel zárult, a pikareszk pedig egyre több csavargó elemmel, ami után jött a visszatérés a korabeli Budapestre (fasizmus). A politikai életnek szinte semmilyen hatása nem volt a történésekre, csak néha mellékesen megemlíti Szobotka, hogy a Ducét éltették az olaszok, vagy a tengerparton két fasiszta járőrt láttak. Végül ezek segítségével menekülnek meg a kábítószercsempészek. A nőügyek szálnalmasak, többnyire konzumnők vagy unatkozó, öregedő gazdag feleségek akadnak a horogra, illetve egy sikeres hódítás: a bankár Kohl egy nápolyi utcán szedi fel egy mutatványos család tizenéves lányát, akit pár ruhadarabért megkap, végül fájó szívvel átver és elhagy.

Szobotkát talán életének keserű tapasztalatai készítették arra, hogy ebben a műfajban írjon. Hősei fogadásból mennek Olaszországba szórakozni. Az egyedüli, aki megengedheti magának ezt a mulatságot, magával visz két, általa szerencsétlenné tett alakot: egy elszegényedett gróft és a bértollnok Haturkát. Ez utóbbinak az a dolga, hogy róla írjon dicsőítő cikkeket és lehozza egy jelentéktelen lapban, amelynek dolgozik. Ennek fejében ingyen nyaralhat két hétig. A bankár Kohlnek már sok nőügye volt, de ezek pénzen vásárolt kis afférok voltak. A grófról kiderül, hogy arisztokratikus megjelenésével imponál a nőknek, ám nagy csalódása, felesége elvesztése, és éppen méltatlan körülmények között (Kohl elszerette tőle, majd dobta a nőt, akitől előzőleg elvált a férje) sokban akadályozza, hogy bármiféle sikeres hódítást tegyen. Őt ráadásul a bankár tartja a kezében. Több birtokát már megszerezte, és várhatóan csak addig tartja őt kegyelemadományain, amíg marad megszerezhető birtoka. Utána ejteni fogja őt is, ahogyan korábban a feleségét. Az újságíró Haturka (ne feledjük, ennek a foglalkozásnak nem volt túl nagy becsülete akkoriban!) ugyanolyan helyzetbe kerül, mint a gróf. Mikor véletlenül összetalálkozik egykori nagy szerelmével, aki régebben

elhagyta, és most konzumnőként elegyedik a társaságukba, majd őt is Kohl sajátítja ki magának, mondván, hogy ő fizet, övé a nő. Nagy valamiből nem forgatták ki a szerencsétlen sorsú firkaszt, legfeljebb a helyzet ízléstelen: miután egyfajta barátságfélébe keveredtek közös ivászataik során, otromba baráti sértés, hogy így megalázzák.

A nőügyek, mindhármukéi, többnyire befuccsolnak, a nők lenyúlása jelképes, a pénzember számára lényeg a pillanatnyi birtoklás élménye, estéik többnyire ivászatokba, kollektív lerészegedésekbe fulladnak, a közben megesett otrombaságokat kölcsönösen betudják az éjszakai részeg állapotuknak. Haturkának van ugyan egy sikeres hódítása, egy ráakaszkodott gazdag feleség hálósobájában kapják rajta, ahová az őt „kibérlő” Kohl utána megy, megszegyenítik, futás lesz a vége. Volt barátnője, szívszerelme, a léha és kétértelmű Ila is gúnyt űz belőle, holott Haturkát a lezüllött nő és a kétes szituáció is régi szerelmes versek felidézésére inspirálja, a lenyűgöző olasz tájról és a rengeteg műemlékről már nem is beszélve. Tivadart komédiába illő groteszk jelenet során mentik ki egy szélhámos társaság és egy erősen alkoholizáló kéjnő karmaiból egy éjszakai kalandja során. Aki megkapja, már ha meg akarja kapni, a nőt, az a báró, aki meg tudja vásárolni őket. Ahogy mindent megvásárol, hagymától kezdve akár a „gyógynövényekig”, ha alkalma adódik.

Lucca, Olaszország

Utazásuk vége felé egyre reménytelenebb helyzetbe kerülnek, mivel majdnem teljesen kifogynak a pénzükből, még koplalnak is, hogy a fogadáshoz tartsák magukat, de a végén megérkezik a báró külön pénzküldeménye, igaz, ez is kalandos fordulatok után, majd ennek örömeire kirúgnak a hámból, azaz leisszák magukat a sárga földig. A Deus ex machina ebben a vulgáris formában érkezik meg és menti meg hőseinket a szégyentől. Nem az istenek

avatkoznak be pártfogoltjaik érdekében, hanem a bankrendszer, illetve postai átutalás, amely – a mostani villámgyors ügyintézéshez viszonyítva – csigatempójú és a mai ember számára szinte érthetetlen.

A báró elveszíti a fogadást, ám nyer egy csomó pénzt egy másik ügyleten, ami mintegy véletlenül hullott az ölébe. A pénz oda szeret menni, ahol még több pénz van. Igaz, a magyar közmondás nem egészen így szól, hanem jóval vulgárisabban, de maradjunk csak ennyiben. Ő még abban a pozícióban van, hogy csak nyerhet, illetve, hogy csak ő nyerhet. Az olvasó azonban tudja már, hogy robog felé és alkalmi barátai felé is az újabb világháború, amely mindent szét fog rombolni. A remek üzleteket és a szegény ördög szálnalmas egzisztenciáját is. A modern kori pikareszk mégis sok színes epizóddal vési be magát az olvasó emlékezetébe. Itália színei, a harsogó, éltető napfény, mely felvidítja a mégoly savanyú alakokat is, mint az unatkozó feleségek, hervadó nőszemélyek, a turizmusra épülő gazdaság kis figurái pedig boldogan vágják meg a baleknek tartott külföldieket, akár egy Goldoni-komédia cserfes szolgálói az urakat Chioggiában vagy egyebütt...

Nekünk, a sokat szenvedett Magyarország polgárainak egyéb asszociációink is vannak a közelgő vészről. Habár ebben a regényben valamelyest lekezelik a félvilági nőcskéket, az úri viselkedés szabályait azonban nem hágják át. Aztán tudjuk, mi következik majd 1944-45-ben, amikor Európa szégyene, a legvadabb barbárság keresztülcsörtet a kultúra bölcsőjén...

Szobotka Tibor és Szabó Magda külföldi útjaik során megismerkedtek az *Igitur*ban olykor ecsetelt nélkülözésekkel, koplalásokkal, olcsó szállók alantas körülményeivel. Ők az olthatatlan kultúrszomjuk miatt mondtak le sok mindenről, az ember mégis a fejét csóválja, hogyan történhetett meg ez velük, két ilyen tehetséges emberrel?! A válasz kézenfekvő: mindig megtörténik a szellem embereivel, akik nem gyakorlatiasak, gondolkodásuk egészen eltér az átlagemberétől, nemhogy a gazdagokétól. Kettőjük útleírásai, illetve regényes formában történt megörökítése azért fontos, hogy felrazzák a mai embert, aki mégis csak kényelemben él, különösen hozzájuk képest, s meg nem érdemelten, hiszen ő és társai semmi különöset nem alkotnak, csak gyarapítják az embertömegeket, mégis a követelőzés a mindennapi imájuk a Teremtő Istenhez való fordulás helyett. Van úgy, hogy az isteni beavatkozó gépezet, a Deus ex machina túl későn érkezik. A Szobotka házaspárnak már kevés ideje maradt, amit megkönnyebbülten, felszabadultan együtt tölthettek volna. Szobotka Tibor pedig mély depresszióba hullott, műtétek, betegségek, egy kiszipolyozott szervezet volt a végső számadás mérlegén. Ám abban az isteni adományban volt részük, hogy megtalálták igazi társukat, aki valóban jóban-rosszban osztozott velük a rájuk kimért sorson. És ez nem kevés.

Az *Igitur* hősei mégis érlelődnek utazásuk és hányódásaik során. Még a fukar báró is megél érzékeny pillanatokot, amikor megajándékozta barátait egy-egy nekik tetsző holmival. Megismeri a 'nincs' fogalmát és köznapi valóságát. Igaz, nem tarthat ez sokáig az ő világában, ahová végül visszacsöppen. Ahogyan vihar után elsimulnak a hullámok a háborgó vizeken, úgy simul ki az utolsó ránc is az alaposan összegyűrt és megtépázott emberi méltóságán, életmódján. Amire aztán utóbb a kommunizmus vérvalósága vár, esetleg az emigráció, sikeres vagyonkimentéssel. De mindez már csak spekuláció. Kit is érdekel egy harácsoló,

minden nyomorúság közepett is üzletelő alak sorsa, aki soha nem viszonzná ezt az empátiát és együttérzést senkivel szemben?!

Egy másik megjegyzés, a mai ember szemszögéből. Mondhatni, emberemlékezet óta, azaz nemzedékek és a II. v.h. utáni nemzedékek számára szinte az volt evidens, hogy a magyar pénzt nem jegyzik sehol, értéke fityingekben mérhető. Arra gondolni se lehetett, hogy a saját pénzünkön megengedhessünk magunknak normális külföldi nyaralásokat az „átkosban”, majd a rendszerváltozás után, amikor gazdaságilag teljesen tönkretették az országot.

Hogyan, milyen formában, s hogy szándékosan-e, az egy másik írás témája lehetne. Szobotka Igitur-jában viszont a háromtagú társaság ezer pengőből utazgat, mulat, mikor milyen szinten, és két hétig megél. Ha csak a slágerbeli havi kétszáz pengővel vetjük össze, ez egy kisember öt havi keresete, a pénzmágnásnak nyilván nem nagy ügy. Olyannyira, hogy önként mond le az egyébiránt kötelező úri becsületszó jegyében az esetleges nyereségről, melynek jogossága vagy jogtalansága mindkét részről nehezen bizonyítható. Ez azonban még a Horthy-korszak, amelyet szokás sokat becsülni torz lelkületű propagandisták befolyására. Aki Szobotkának nem hisz, olvassa el Bassola Zoltán naplójegyzeteit (in: Új Hevesi Napló), amelyben arra csodálkozhatunk rá, hogy a kezdő tanár az egész nyarait végigutazza Ausztriától Svájcra keresztül Franciaországig, és a kis tanári fizetéséből megteheti, mert a magyar pengő keményvalutának számít. S vajon annyira kevés volt az a fizetés? Ma már nem tudhatjuk, mert vonalas történészek még ezt is eltitkolták előlünk. Csak tippelgethetünk, és joggal kételkedünk abban, amit nekünk olyan jól megtanítottak: nem is volt olyan rossz és elviselhetetlen abban a rendszerben az értelmiségi élet. Az egész társadalom és gazdaság persze nem a kétkezi munkások megbecsülésére épült, és annak megváltoztatására is történtek kísérletek a kommunista időszakban, bár nem úgy, és nem annyira, mint eredetileg meghirdették. A proli és a paraszt ugyanolyan kisémmizett maradt, mint az értelmiségi, miközben a lumpenproliból államvezető politikusokká avanszált alakok felső százezerré szaporították a felső tízezret. Akkora parazita bagázst ültetve a magyar társadalom nyakára,

amit az már semmiképpen nem tudott elviselni. De ez is egy másik jegyzet témája lehetne. Történészek kötelessége felkutatni és feltárni, hogyan történt.

Kádár János, Biszku Béla és társaik, „a slepp”

Szabó Magdát sokat faggatták arról, hogy valósak-e a hősei, s ha igen, kivel azonosak. Az Igitur esetében szinte mindegy, voltak-e élő modelljei ezeknek a remek vonásokkal vázolt és aztán teljesen kidolgozott jellemeknek. ***Az a jó írás, amelyik el tudja hitetni az olvasókkal,***

hogy hősei akár élhettek volna, oly valóságok. Minden író használ pár vonást élő modellektől kölcsönözve egy-egy alakja jellemzéséhez, de arra nincs szükség, hogy valaki szolgai módon másolja és szóról-szóra ugyanúgy beszéltesse a színpadi vagy regényhőst. A jó író elindítja önálló életük felé az általa kitalált hősöket, akik aztán önálló életre kelnek. Ez a mű sorsa, és a szerző sorsa is. A papírfiguraként keletkezett alakokat szabadon kell engedni. S hogy Tündérországot népesítik be, vagy valami lehangelő helyet, az attól függ, melyik irányba terelgetjük őket. A Tündér Lala és az Igitur egyaránt vulgáris korszakban keletkeztek, ám pályafutásuk különböző lett. Ez annyit bizonyít, hogy a legdurvább és legvadabb korban is keletkeznek ragyogó műalkotások. Ezeket valaha a szemétdombon nőtt liliomokhoz hasonlították, és a valóságtól nem is járunk messze. Két ragyogó koponya szövetséget kötött egymással a klasszikus értelemben vett holtomiglan-holtodiglan házasságra. Abban teljesedtek ki egymás örömére, még a legnehezebb körülmények között is. *Edith Piaf: Himnusz a szerelemhez* c. szonója róluk is szólhatott volna.

Még egyszer a pénz értékéről. A két világháború között, sőt a 2. világháború után is, a dél-európai országokban utazni olcsó dolognak számított. Ezeket az országokat olyannyira széjjelverték gazdaságilag, hogy hozzájuk képest a nyugati valuták sokszorosukat érték. Angliából gyakran utaztak át nyugdíjasok, illetve szórakozni vágyó turisták, mert a pénzük értékéből sokkal jobban megéltek, mint odahaza. Amiről viszont soha nem esik szó, az a fentiekben is említett Bassola-napló tanúsága szerint hasonlóképpen működött egy magyar értelmiségi esetében is. Tehát a magyar valuta egyenértékű volt, sőt sokkal jobb, mint más

nyugati pénzek. Francia vendégmunkásokat hoztak ide, mert azok jóval olcsóbbak voltak, mint a magyar szakmunkások. Ma az ár- és bérarányok egészen másak.

A magyar szakmunkás is jól képzett volt, és ezt még a kommunizmus se volt képes teljesen tönkretenni. Tőlünk is szívesen vittek ki dolgozni nyugati országokba munkásokat, s nemcsak azért, mert olcsóbbak voltak az ország gazdaságának összeomlása után. Igen, így kell nevezni, mivel egyértelműen szándékos volt. A ma már elcsépelten hangzó komprádor burzsoázia, melyet legdurvábban Amerika szenilis öregje képvisel, akinek a nevével se szívesen piszkítom be ezeket a lapokat, mindig ugyanazt az unalmas receptet használta, bárhol a világon. Nekik ugyanis minden ország egyforma. Egyiket se tekintik hazájuknak, csupán megszerezhető vagy megtartandó piacnak. Túl sokat egyikért se akarnak adni, így, ha tehetik, ingyen szerzik meg. Vagy még fizettetnek is a baleknek tartott országgal, ha annak korrupt hivatalnokait fel tudják vásárolni.

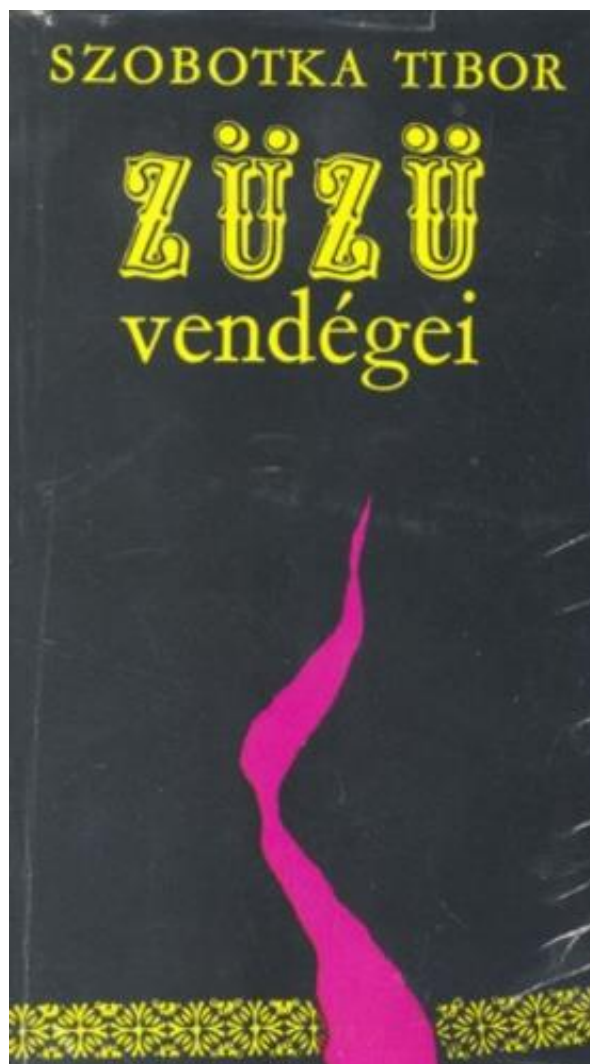
Korábban már jegyeztem fel dolgokat a társadalmi anomáliákról. Ezek legrákosabbja a gőg, a mások iránti lenézés és megvetés, amiből nem tudnak kigyógyulni. Feltehetőleg otthonról hozott félreneveltség az indítóoka. Minden jó és minden rossz a családból ered. Aki hitványul viszonyul másokhoz, azt odahaza is hitványul nevelték. És hitványnak. Az egészséges társadalmaknak ki kell vetniük magukból az elfajzott elemeket, máskülönben benne fognak rothadni a testében és mindent elfertőznek maguk körül. Ennyi a teendő.

Szobotka Tibor arányérzéke

Kicsiny kötetek jelzik Szobotka Tibor életművét. A mai világ sztahanovista módon anyaggal, nagysággal, méretekkel, túldimenzionált szabványokkal és azok jegyében egymást túllicitálni igyekvő szerencsétlenek lihegő anyagmániájával, torz felfogásával szemben szerénynek tűnik a kínálat, mégis elmondhatjuk: ez a több. Szobotka nem teng túl sem anyagmennyiségben, sem idődimenziókban. Nála minden arányos, kíméletesen bánik mestersége anyagával, a szóval, s hasonlóképpen az olvasók idejével. Nem lehetünk túl sokan, akik manapság vele foglalkozunk. Az élőknek még egymásra, a többi élőre „sincs idejük”, azaz pillanatnyi vagy hosszabb figyelmük, nemhogy a már rég eltávozottakra. Szobotka fennmaradt művei viszont mégis megérdemlik a figyelmet és az értők elemzéseit.

Az irodalomprofesszornak bizonyára sokat kellett készülnie az óráira. Szabó Magda naplórészleteiből tudjuk, hogy emellett rengeteget fordított is. Nem mellesleg megírta *Az angol irodalom története* c. kötetét, és számos egyetemi jegyzetet a diákság számára. El se nagyon tudjuk képzelni, mikor volt egyáltalán szabadideje, s hogy műveit mikor írta meg rengeteg elfoglaltsága mellett.

A Züzü-regényt, mely 1956-ot és annak előestéjét eleveníti meg, rendhagyó módon írta meg Szobotka Tibor. Nem is nagyon érthető, erre a műre miért nem figyelt fel a külföldi kritika, illetve a kiadók. Pikareszk regényei, a sok groteszk és ironikus, sőt gyakran szatirikus elemet tartalmazó könyvek híven tükrözik a szépíró Szobotka lelki finomságát. Árnyalatai sokszínűek, karakterei sokfélék, mégis hasonló társadalmi körbe tartoznak: a háború után talajt vesztett, kallódó értelmiségiek vagy a közjük tartozni akaró elemek, mint Gontran, a strici (*Tökéletes úriember*), aki sok-sok alantas hányódása után végül magas pozícióba kerül. Az ő sztorija ugyan még a világháború előtt és kitörése után játszódik, és talán megvolt a modellje is, aki után Szobotka Tibor megmintázta. Hová is juthatott volna egy kétes egzisztencia, aki ráadásul még biszexuális is, mint a magas politika által felkaroltak közé, hogy aztán jó pénzért, zsarolható helyzetben tartsa valaki a markában?! Londoni kicsapongásai után, itthon mindig széplányok után epekedve, majd félvilági nők mellett kikötve, de azért kiszolgálva perverz protektora igényeit is, akinek házába korábban betört.

Azt nem tudjuk, mennyire voltak tipikusak ezek az alakok, s hogy valósak-e, az se lényeges. Az írói kvalitások bizonyítéka az, ha hihető a létezésük, mert úgy mozgatják őket, ahogy csak élő emberek tudnak mozogni. Szobotka hősei életre keltek és szinte a szemünk előtt járnak-kelekednek, egészen emberközeli kerülvé, még a harcok sújtotta Budapest utcáin is (*Züzü vendégei*), hogy szinte utánuk nyúlunk, hátha még segíteni lehetne bajaikon. Züzüt nem érezzük fölöslegesnek, sem kártékonynak, csak egy letűnt korszak egyik utolsó képviselőjének, akinek mégse sikerült a túlélés. Ahogyan könyvbeli társainak sem. Ezzel együtt nem ellenszenves, inkább szimpátiát ébreszt maga iránt, ahogyan megpróbálja egyben tartani az elszegényedett társaságot a rendszeres meghívásokkal és mindig kedélyes vendéglátással. A formálódó új világrendben elveszíti lába alól a talajt, és mikor kimerészkedik lakásából, hogy az általa nevelt, majd eltűnt kisfiú nyomába eredjen, számára is véget ér a történet.

Rendkívül érdekesek a *Sose jön szanitéc* c. novelláskötet darabjai. Több témakört ölel fel a kis könyv, többek között a Gontran-regény előtörténeteit, melyekben felvázolja a gátlástalan szerencselovag alakját a szerző. Ám legérdekesebbek azok az átlagosan két flekknyi elbeszélései, amelyeket lírai prózának lehetne nevezni. Shakespeare három drámáját vázolja fel tündéri bevezetéssel, a Szentivánéji álom történetét felelevenítve (*Shakespeare három arca*), majd eljutva két markáns tragédiájához, a Rómeó és Júliához és a Macbethhez. Betéve tudjuk a történeteket, mégis elbűvöli az olvasót, ahogyan ábrázolva és értelmezve láthatja maga előtt. Ahogyan a mai történetek, különösen a filmgyári termékek nem éltetik és nem fejlesztik az emberek fantáziáját, ezek a történetek épp ellenkezőleg, ugyanolyan mértékben. A pár vonással felvázolt három mű megeleveníti Shakespeare-t, a költőt is, akinek alakja mindig ott rejtőzködik a színpad mögött, ahogyan a valóságban is megeshetett több előadás alkalmával. S hogy miért rejtőzik el a szerző? Mert minden szerzőnek ez a dolga. Felülthet többféle mezt, számtalan karaktert hozhat életközeli, neki nem szükséges látszódnia. A közönséget nem ő érdekli, hanem a történet, amelyet számára előad. Ki bánja, hogy szenvedett vagy jól szórakozott, miközben felvázolta történetét és mára már közismert figuráit?! Lényeg a szcénák, a követhető vagy átértelmezhető modellek, és a katarzis, melyet minden néző át szeretne élni, s amitől a ma divatos rendezői felfogás gyakorta megfosztja.

Ennek a kötetnek talán legszebb darabja a *Pasztell a költőről* c. írása. Igen találó a címe: olyan halvány színekkel vázolja fel a költői lét milyenségét, hogy még egy öreg, tapasztalt vagy cinikus embert is megindítana. A legtöbben haboznak vagy megjátsszák, mintha haboznának, amikor definiálniuk kellene a költő mibenlétét. Szerénykednek vagy álszerények önmagukkal kapcsolatban, mintha nem tudná mindenki, milyen a költői életforma! **Költő az, aki költőhöz méltó módon él. Ugyanúgy él, szeret, alkot, és jellegzetes saját stílusa van. Becsülete megkérdőjelezhetetlen.** A költő mindig az érzelmekre hat, ám intellektuális formában. Dalai valódi dalok, csak ma már nem szerez hozzájuk zenét. Ha szerencsés, megtalálja a hozzá illő zenészeket, vagy csak beéri azokkal, akik erre kínálnak. Ez utóbbiból lesznek a rittyentések. Mármint a hirtelenjében összerittyentett művek, amik mégse válhatnak műalkotássá. Csupán az elemien fontos „üzemanyag” hiányzik belőlük, amely egyenesen a Parnasszus felé röpíti a kiválasztottakat.

Ma a művészelöltek akarják kiválasztani magukat, ahelyett, hogy megvárnák az isteni sugallatot, ami nem más, mint egy meghívó a magasabb körökbe, ahol a klasszikus sugallatok születnek. Hasonló melléfogás a rendezői despotizmus is, amely egyszerűen fumigálja a szerző szándékát, mondanivalóját és a darab azon karakterét, amely taníthatná és nevelhetné is azzal az erővel a közönséget. **A mostani divat szerint mindenki meghökkenteni akar.** Ritka kivétellel. A tévedés fatális volta épp ebben rejlik. **A meghökkentés a pillanatról szól, és inkább cirkuszba való.** Vásári mutatványosokhoz méltó, nem komoly színházi alkotásokhoz. A közönség hamar elfelejti, és ha rászoktatják erre a pótszerre, ami persze soha nem pótol semmit, csak kitölti pillanatnyilag az űrt, ami a valódi színjáték és a katarzis helyén tátong.

Az ifjú Szabó Magda

Ha a néző nem éli át a felszabadító, megható, megindító élményt, csalódottan távozik Thália templomából. Vagy marad a felszínen, és legközelebb is valami újabb, meghökkentő élményt vár, de a rendezőnek esetleg nem lesz minden alkalomra megfelelő újabb gegje. Talán ennyi is a különbség a komoly és az értéktelen között: a poénkodás, meghökkenteni akarás olyan, mint a pocsolyába nagy köveket vagdosó, vásott kölyök szórakozása. A végén mindenkit besároz, aki a közelében tartózkodik, saját magát is. A katarzis viszont megtisztít. Hogy is lehetne összetéveszteni a kettőt egymással?

Budapest születő éposza c. kicsinyke jegyzete annak okát kutatja, miért nem született olyan nagyszabású regény fővárosunkról, mint az angol regényirodalom több darabjában Londonról. Miközben olvassuk az esszét, magunkban máris soroljuk és cáfoljuk ezeket a sorokat. *Gárdonyi: Az öreg tekintetes* c., a maga korában igen modernnek számító regénye, mely a nagyvárosiasodó Pest világának ellentmondásait tárja fel plasztikusan és nagy-nagy érzékenységgel. *Krúdy Gyula: Őszi utazások a vörös postakocsin* c. rendhagyó regényében szintén igen élénk képet hagy az olvasóban a századforduló nagyvárosi figuráiról. Márai, Kosztolányi, Molnár Ferenc, akiket Szobotka is sorra megemlít, már bekukkantanak az író ablakán és figyelnek, nem hagyják magukat kizárni abból a sorból, amely velük jeleskedik. A felvetett kérdésre egyetlen válasz adódik: Budapest lakói nem voltak olyan lokálpatrióták, mint egy-egy kisváros összetartó közössége, vagy a Nyírő Józseftől, Wass Alberttől, Tamási Árontól megismert erdélyi nép. A sorból kihagyhatatlan Mándy Iván is mintha csak egy kerülethez való lokális ragaszkodást jelképezne, s hasonlóan Krúdy, aki leginkább Óbudát ismerte és festette meg lírai prózájában. *Molnár Ferenc* a Fűvészkertet és a grundot örökítette meg számunkra, igaz, olyan plaszticitással, hogy az Olaszországban máig kötelező olvasmány, *A Pál utcai fiúk* olvasói közül máig vannak, akik fel akarják keresni a helyszínt. Az okokat lehet kutatni és elemezni, de mindig úgy cseng vissza az imént felvetett gondolat: az egész nem érett még teljes egységgé. Van pesti gőg a vidéki Magyarországgal szemben, de valódi lokálpatriotizmus, a mindenkire érvényes, nincs.

Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs

A vidék lenézése, lekezelése nem elegendő töltet egy magasabb rendű minőséghez, mint a lokálpatriotizmus, ami a lakóhely szeretete és az ott élő társak megbecsülése, tisztelete. A nagyváros folyamatosan szívja fel az újabb és újabb lakosokat, és a folyton változó emberi közeg nem alkalmazkodik, nem asszimilálódik, csak egymás mellett van, mint ahogy a kezdő óvodás, bölcsődés gyermekek, akik nem együtt játszanak, csak egymás mellett. Erős a gyanú, hogy a formálódó főváros még mindig csak kisgyermekkorát éli.

A Szabó – Szobotka házaspár több író társukkal járt össze rendszeresen. Az ő közösségük formálódott, de valami őket is taszította, távolságtartásra is ösztönözte. A Vérmező és a vár környékén laktak mind, egymás lakásába is átláttak, jelezhettek. Aztán Magda néni kitüntetése gyanússá vált a többiek számára, a levegő megfagyott körülöttük, a barátaik közül senki nem gratulált hozzá. De ez már egy másik történet. Szabó Magda volt ennek a krónikása, és ez külön elemzést érdemel. Mint ahogy Szobotka Tibor remek kis jegyzetei, novellái is igénylik a további figyelmet, bőségesebb elmélyedést az ő tagadhatatlanul költői világában.

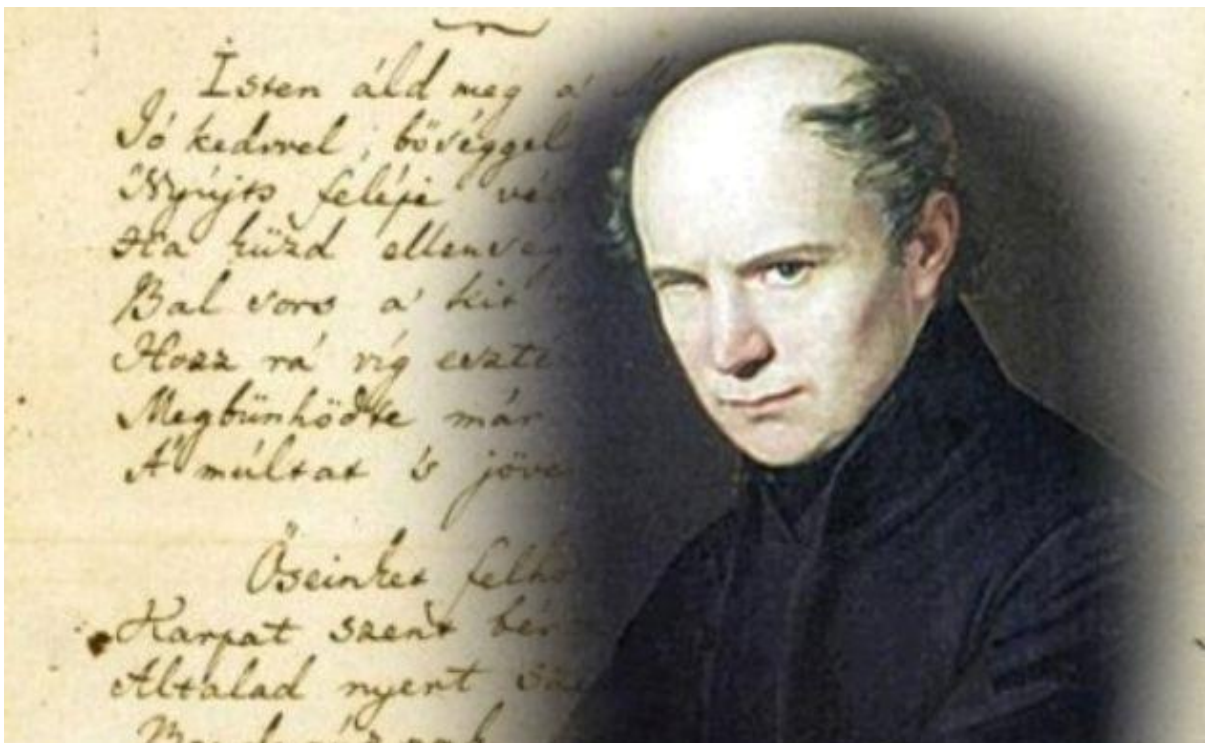
Szabó Magda kései jegyzetei aztán felmentik a barátokat. Utóbb már megértően fogadja, miért nem keresték őt, hogy gratuláljanak neki. Mindkét fél művész, érzékeny, sértődéseik emberiek, művészi értékeik ettől függetlenül nagyok. A kései megbékélés szinte természetes. Az ember idővel bölcsébbé válik, a keresztény ember még megbocsátóbbá, mint eleve volt. A mai világ tanulsága is lehetne ez: miért is haragudnának egymásra jelentős művészek? Figyelmezzünk Kocsis Zoltánra, aki már fiatalon is bölcsen kezelte ezt a témát: a világ elég nagy hozzá, hogy mindannyian elférjünk benne. Miért kellene hát féltékenykedni egymásra?

Egy letaglózott klasszikus

avagy

Szabó Magda Kölcsey-fóbiája

A fenti cím kissé harsány, és nem szeretnék igazságtalan lenni Szabó Magdával, hanem egy elemzés során kissé elmélyedni abban a bonyolult szűrőrendszerben, amellyel a költő-író a nagy elődöt saját értékrendjén átszűrte, majd a maga módján helyére tette. Két szigorú ítézőnk volt a XIX. század hajnalán, akik rettenthetetlen igazságérzettel és keménységgel sújtottak le kortársaikra. Kazinczy Csokonait „végezte ki” irodalmilag, Kölcsey pedig Berzsenyit. Később nem őket igazolta az utókor, mely még náluk is szigorúbb volt hozzájuk, de ez a tényeken mit se változtat.

A *csekei monológ* c. kötet azonos című esszéje zárja egy sor izgalmas elemzés sorát. Rendhagyó, mint minden olyan Szabó-mű, amely a szerzőhöz hasonlóan nem illeszkedik semmilyen trendbe, főként, mert nem is akar. Szabó Magda dacos egyénisége a jogtalanul, jobban mondva helytelen formában megkritizált vidéki költő mellett kardoskodik. Berzsenyi erényei valóban vitathatatlanok. Jómagam is kedvenc poétáim között tudhatom, és már igen régóta. Olyan korban szelídítette magához niklai magányában az antik szerzők időmértékes verseit, amikor még elsőik között kellett tennie ezt. A német gőg, amely lenézte, megvetette és lekicsinyelte a magyar nyelvet, sőt nyilvánosan sértegetni se átalotta, nyilván felháborította Berzsenyit, de nemcsak őt. Még az is komoly botrányt kavart, amikor Széchenyi István magyarul szólalt fel a magyar országgyűlésben, pedig akkorra már az

ortológ – neológ vita is rég lezajlott. Minden erjedt és változott, a korábban „fontolva haladók” is utolérték gondolataikban nagy elődeiket. A nemzet ugyanúgy egy emberként igényelte a változást, mint jóval később, 1956-ban.

Szabó Magda korai tanulmányai során okult Csokonai szomorú történetéből, mely nem másról szólt, mint kedves szülővárosa nagy szülöttének meghurcoltatásáról, a Kollégiumból való kicsapatásáról, a költő nyilvános megalázásáról. S kitől is fájna jobban a kegyelemdőfés, mint saját szeretett szülővárosától?! Csokonai és Berzsenyi sorsa tipikus magyar költő-sors. Egerből ugyanígy dobták ki a korszak jeles tehetségét, Dayka Gábort, és ő is visszahúzódott, elvonult meghalni, ahogyan másik két társa. Berzsenyinek volt hová visszavonulnia, saját birtokán érte a kegyes halál, Vitéz még bolyongott egy darabig boldogtalanul, hogy aztán szülővárosába visszatérve adja meg magát a sorsának. Szabó Magdát, aki maga is tehetséges költőként indult, erősen felháborította Kölcsey túl szigorú műbírálata, melyet a Himnusz szerzője is erősen megbánt. Nos, igen... ki szeretne abban a tudatban élni, hogy jeles embertársa halálát, ha közvetve is, de ő okozta?

Berzsenyi Dániel

Kölcsey nehezen viselte Berzsenyi különc szokásait, rajongását Bihari zenéje iránt, melyet ő alantasnak tartott. Mikor a többi költőtárssal együtt összejöttek, hogy fehér asztal mellett vitassák meg a magyar irodalom sorsát, irodalmi nézeteiket, Berzsenyi, aki odahaza is hozzá lehetett szokva a cigányozáshoz, étkezés után egyszerűen faképnél hagyta a társaságot, és elment megkeresni Biharit, a híres cigányprímást. Két külön világ a két költő. Az egyik erős, mokány, nehéz magyaros étkeket kedvelő, kolbász- és rostélyoszagú, borozó és vígan

mulatozó, hozzá képest Kölcsey alakja steril. Himlőhelyessége, elvesztett fél szeme félszeggé teszi, emberkerülővé, talán ez is irritálhatja Berzsenyiben, hogy az meg valósággal kicsattan az egészségtől. Egyikük se tehet róla, mindez genetika, mondhatnánk, de mégse tesszük. Kiki a maga vétkeiért felel. Ó, hány ilyen történet van a mi magyar emlékezetünkben! Arany Jánost epebaja tette öregkorára emberkerülővé. Kortársai Petőfit kiáltották ki legnagyobb magyar költőnek, míg ő kitartóan dolgozott a maga életművén és utóbb barátjához hasonlóan fényes renoméján. Előfordul, hogy egy művészt mint embert nem kimondottan kedvelnek a kortársai, de amikor letisztul és véglegessé válik az életmű, akkorra már tökéletesen értik és el is fogadják. Valamit lehánt és letisztít rólunk a halál. Ez az élet misztériuma, nem szükséges sokat bogozgatni. Talán azok a szerencsésebbek, akiknek nevét és személyét nem ismerte és nem jegyezte fel a jelenkora. Utánuk nem maradt más, mint az életmű vagy egy-egy remekmű, s hozzá egy titokzatos monogram: például M.S. mester. Valami efféle vágyom, amikor jómagam is le szeretném tisztítani végül magamat az írásaimról. Ne maradjon más, csak az opusz, személyemet takarja jótékony homály... A magánélet történései és efféle bulváranyag ugyan kedvenc témái a filozofoknak, de számomra ez valami perverzió. A mai világban erősen túlzásba viszik, mintegy alkalmazkodva a korszak erősen primitivizálódott szintjéhez, valósággal tobzódva az exhibicionista magamutogatásban – a kukkoló ellenoldal nagy öröme...

Szabó Magda letaglózza Kölcseyt, ezzel vesz elégtételt a niklai remetének – a maga felfogásában. Még testi fogyatékoságában is megbántja, pedig erre azért nem lett volna szükség. De ahogy a fentiekben vázoltam, a két ellentétes embertípus *eo ipso* is irritálhatja egymást. Talán Szabó Magda erős életigenlése, szépsége, szenvedélyes természete is ellentettje volt Kölcseyének. A *csekei monológ* Kölcsey vívódásának ad hangot, ahogyan ő elképzeli a nemzet költőjének tépelődését, megjeleníti lelki-furdalását, mellyel önmagát illette a nemtelen tett és igazságtalan írása miatt. A kései utódnak azonban szabad mindkét költőt szeretnie és nagyra becsülnie. Sőt, velük együtt Szabó Magdát is, mert hiszen ők a magyar Pantheon részei. A magyar irodalomnak olyan magaslataira hágtak, ahonnan még a legigazságtalanabb ítésk se tudná lerángatni őket. Jó, hogy megírta Szabó Magda ezt az esszét, mert az ő kései töprengése nélkül nemigen gondolkodna sokat erről az átlag magyar. Legfőleg az irodalom szakos egyetemisták, akiknek ezt a történetet is illik ismerniük. Számunkra nem Kölcsey vagy Berzsenyi a kérdés, ugyanúgy, ahogyan nem Széchenyi vagy Kossuth, hanem egyetlen apró kötőszócserevel Kölcsey **és** Berzsenyi, valamint Széchenyi **és** Kossuth. Nem segítünk haragudni senkinek, ragaszkodunk minden nagy magyar és alkotó elme együttes szeretetéhez és méltó helyére emeléséhez.

Szabó Magda, a komparatista

Van egy remek darabja *A csekei monológ* c. kötetnek: *Mielőtt Jókai megszületett*. Aki írta, vérbeli komparatista. Szakít a korában jellemző arcképszerű irodalmi ábrázolásmóddal, és izgalmassá teszi írását azzal, ahogyan valóságos rádiójátékká formázza a korszak történéseit. Viszonyítási pont mindehhez Jókai fogantatása, majd megszületése. Mindent ehhez a dátumhoz mér, mert hiszen mérföldkő volt valóban egy Jókai kaliberű zseni felbukkanása a magyar irodalom gyakran sötét fellegekkel borított egén. Szabó Magdával mondhatjuk: ő az irodalmi Greenwich.

A másik viszonyítási pont Kazinczy Ferenc vívódása, hogy könyvkiadási gondjait megoldja. Az övé is tipikusan magyar művészsors: akikhez fordul, azok se nem konyítanak az irodalomhoz, se nem áldoznak rá. Felbukkan még egy Vörösmarty Mihál névvel aláírt levél, amelyben Kazinczy őt illető bírálatára reflektál, és köszönettel veszi a széphalmi mester elismerő szavait. Ahogyan felépíti Szabó Magda ezt az esszét, nemcsak izgalmas, hanem fordulatos, és bár irodalmi nagyjaink életrajzi adatai ismertek, mégis más megvilágításba helyezi őket. Jelentős fokozást alkalmaz, hogy mondandója végül abban kulminálódjon, hogy a korszak, amelyben nagyjaink éltek, majd Jókai is felnőtt, még jobbágyokat tartó és azokat kínozó uradalmak természetes tárhelye. Olyan korszak ez, amelyben télen vízzel locsolják a parasztokat, kalodába zárják, hogy kicsikarják belőlük az utolsó adófilléreket is, a szoptató anyáktól külön zárják csecsemőiket – pincébe, hová máshová? – szóval, hogy az osztrák uralom alatt így működött az utóbb agyonkozmetikázott monarchia és annak adóbehajtói rendszere. Jókai pontosan erről a korszakról írt halhatatlan remekműveket, melyeket a ma divatos liberál-sovinizmus ugyan szemétre hányva, merthogy szókinccs szükségeltetik hozzá, de hát a halhatatlanok birodalmának rendjét nem a kordivat határozhatja meg, hanem azok etalonja, a halhatatlanság.

Értesülünk ebből az írásból Guzmics Izidor műfordítói kiskátéjáról, melyben összefoglalja az általa helyesnek tartott fordítói elveket. Ezek persze ütköznek Kazinczy nézeteivel, hiszen ő valóban jól tudott fordítani. Guzmics úr ellenben helyteleníti Kazinczy Cicero-fordításának egyes kifejezéseit, habár elvileg egyetért azzal, hogy Cicero magyarul is elmennydöröghesse Catilina elleni vádbeszédét.

Kazinczyval levelezett Döme Károly kanonok is, aki pénzt ugyan nem küld neki könyvkiadásra, viszont „megdobja” egy versezettel, amelyről még egy kezdő poétajelölt is megállapíthatja, hogy ilyen sánta lovon nem lehet versengeni a Pegazussal.

Az izgalom fokozódik, amikor kiderül, hogy Kazinczy nagyváradi házat örökölt öccsétől, ám akik neki drukkoltak, hamar le fognak lombozódni, merthogy az eladásból származó összeg mindössze a „balkérről való özvegy” javát fogja szolgálni, valamint a költő öccsének adósságait fizetheti meg belőle. A sors fintora, fúzi hozzá az esszé recenzense, hogy a Csokonait irodalmilag letaglózó Kazinczynak meg kellett ismerkednie azzal az érzéssel, amikor egy tehetséges embert kikoszorúznak, ha könyvkiadásra kér pénzt. Épp ugyanúgy, ahogy szegény néhai Vitéznek. Isten egyszerre tanít gyöngéden és szigorúan, mondhatjuk mi, akik már mindkettőjük sorsából okulhattunk.

Jókai még mindig nem született meg, amikor Kazinczy szembesül az erdélyi katolikus prédikátor szentbeszédét hallgatva, hogy annak minden szava a magyarságot hirdeti, nem pedig a vallási különbségeket. Ne feledjük: még Jókai idejében se kapnak templomépítési engedélyt protestáns felekezetek, amelyekre a Habsburgok mindig is pikkeltek! A vallásszabadság erdélyi hungarikum, vagy ha úgy tetszik transylvanicum, habár a magát műveltnek tartó nyugati világ még mindmáig nem jött rá erre. Éppen ezért gyakorta próbál kioktatni bennünket a vallási, etnikai, stb. toleranciáról.

Felmerül még Gyulay Karolina neve is Kazinczy levelezésében, akit az író-poéta Lolottnak szólít, és részletesen beszámol neki napi elfoglaltságairól, kirándulásáról is, amelyet a sárosi várhegyre tett, arra a helyre, ahol Rákóczi Ferencet egykor elfogták. Guzmics uram viszont őt tájékoztatja egy ifjú, érdemes papról, akit Czuczor Gergelynek hívnak, és akiről mi már szintén jól tudjuk utólag, hogy aztán nem a monstanciát emelte, hanem súlyos börtönbüntetését ülte, Petőfiéhez hasonlóan forradalmi írásai miatt.

A kis Jókai még mindig csak hat hónapja várakozik édesanyja szíve alatt, amikor kiderül, milyen gondokkal küzd Ferenczy mester, aki Erdélyben is talált ugyanolyan szép márványt, mint a carrarai, ám a korabeli Magyarországon nincsenek megfelelő szállítási eszközök, sőt utak sem, s ha mindez rendelkezésre állna, akkor meg a hidak nincsenek olyan állapotban, hogy harminc mázsás márványtömbök terhelését biztonságosan elbírnák. Menten felöltik előttünk Kárpáthy Abellino figurája, amint a Várkonyi Zoltán által remekül életre keltett történelmi jelenetben elhasal a korszak magyarországi viszonyait jelképező sártengerben. Egy olyan vidéken, ahol még egy személyszállító hintó is könnyen megfeneklett az őszi esőzések idején, nemhogy egy hatalmas márványtömböt vivő szekér! Jókai megszületése előtt még az is bizonytalan, hogy összehívják-e az országgyűlést, amiről az utódok már mind így tanultak: az 1825-ös reformországgyűlés.

Mintha csak Jókai megszületése gyorsítaná fel az eseményeket, az ifjú író annyi változásnak lesz kortársa és szemtanúja, hogy ebben a kis esszében tömörítve elámul tőle az olvasó. Túl a történelmi eseményeken, melyeket mindenki jól ismer, azon irodalmi csemegéket is felemlíti Szabó Magda, hogy Jókai olvashatja, majd színpadon láthatja az első nagy Shakespeare-fordító nemzedék munkájának eredményét, ismerheti a Zalán futását. Kortársa lehet Kossuthnak, Széchenyinek, megéri a Lánchíd megvalósulását, a Tudományos Akadémia létrehozását, valamint a jobbágyfelszabadítást, melynek ő is hirdetője. Ő is a márciusi ifjak egyike, de a recenzens megint kénytelen megjegyezni, hogy utóbb kormánypárti, azaz Habsburg-párti lesz, és hatalmasat bukik Egerben, amikor ezen színekben képviselővé akarja választatni magát. És ugyanő barátkozik össze a zeneirodalom nagy linkjével, Johann Strausszal, hogy aztán mindannyiunkat megszegyenítsen a Cigánybáró császárpárti hízelgéseivel. Mindez nem kisebbíti életművét és szellemi nagyságát, a magyarság egyesítéséért végzett szívós munkáját, csupán egy nagy melléfogásnak tűnik gigantikus oeuvre-jében.

Szabó Magda feljegyzí, hogy bár elkészül Csokonai debreceni szobra Ferenczy mester keze nyomán, ám nem a megfelelő helyre kerül, mert még Debrecennek is van mit fejlődnie. Értesülünk arról is, hogy Dessewffy terményért akart könyvet vásárolni Kazinczytól, egyszóval hogy egy korabeli barter üzletet kínál a széphalmi irodalmárnak, pénzt viszont nem ad.

Mennyi emlékmorzsá, naplójegyzet, levelezés értékes anyaga egyetlen pár oldalas tanulmányban összefoglalva! A komparatiztika jeles képviselői joggal lehetnek büszkéek rá. Így érdemes magyar irodalmat tanítani, ennyi kitekintéssel, a műveltségnek ilyen tömörítésével, hogy a mostani diákság is megtanulja megfelelő helyén értékelni úgy a szerzőt, mint az általa vázolt XIX. századot. Benne az író által is nagyra becsült Jókaiával, akinek megfogantatásához és megszületéséhez viszonyította, akár egy irodalmi napfelkeltéhez, azt a pár évtizedet, amelyet egy ilyen jól exponált „fotográfián” mutat be, ezúttal is irigylésre méltó műveltségének szalvétácskájába csomagolva...

Az ötvenes évek Budapestje

Meglepő, hogy épp egy ifjúsági regény adjon a korabeli Budapestről ennyire pontos szociográfiai keresztmetszetet, mint *Szabó Magda: Születésnap* c. könyve. Az író szándéka nyilván nem ez volt, de műveltsége és kiváló emberismerete révén akár a felnőtt irodalomba is besorolható alkotásnak is tekinthetjük. Hangulata nem „az a bizonyos”, azaz csengőfrászos, fekete ávós-autós, Rákosit veszettül tapsoló légkört tükrözi, hanem a már-már kisvárosiasan meghitt emberi közösséget örökíti meg, melyet vagy megélt, vagy elképzelt. Ismerve az író dokumentarista szemléletét, mi inkább az előbbire voksolunk. Részben mert így reálisabb, másrészt mert szeretnénk hinni benne, hogy Budapesten is léteztek olyan összetartó közösségek, mint amelyek inkább a kisebb települések lakosságára jellemzőek.

Vidék és nagyváros keverednek benne, időnkénti egymásra orrolásukkal, kicsinyes konfliktusaikkal, ám mégis baráti légkörben élve. Úgy, ahogy ma már vidéken sem élnek az emberek. Mi a különleges ebben? Hogy egészen távol áll a mai kütyüfüggő világtól, amikor az emberek szinte akkor se látják meg egymást, amikor fizikailag közel vannak éppen egymáshoz. Igaz, ezek a találmányok még nem is léteztek, a képzelet szintjén sem, tehát nem is tudták megnyomorítani a korszak embereit.

A téma kicsinyesnek is mondható, de megszoktuk ezt már a veristák és naturalisták óta; egy házmesterlakás és annak lakói körül forog a cselekmény, mely ezúttal is fordulatos, egészen az utolsó lapig képes újdonsággal szolgálni. Két semmirekellő serdülő lány csavarog és teszi a semmit nap mint nap. A nagyobbiknak angyalarca van és behízelt modora, ártatlan tekintetével csapja be a neki behódoltakat. A barátnőjét éppúgy, mint az udvarlóit. A kis házmesterlány mindenben követi, hagyja magát az orránál fogva vezetni, egészen addig, amíg mindenre fény nem derül. A szép Szilvia a bolondját járhatja a benne vakon megbízó Boriskával, és még amikor szembesül tetteivel (t.i. hogy ellopta a kislány spórolt pénzét, amiért egész nyáron át dolgozott), akkor se lát be semmit, legfeljebb pár röpké perc erejéig elszégyelli magát. Ámbár ebben se lehetünk egészen bizonyosak, hiszen morálisan egy nagy nulla. Már gyermekként született szélhámosnő.

A gazdag szereplőgárda tagságát képezi egy láthatatlan, mégis létező órs, amely nem éppen a kommunista eszmék jegyében segít ott, ahol csak tud, hanem emberségből. A nagy tömbház lakói összetartanak, kivéve Auer Szilvia családját, ők el vannak foglalva mindenkori felvágásaikkal és sejtetően nem éppen decens életvitelükkel. Ezen az alapon vehetnénk valami szocreál beütésnek is a dolgot, ám Szabó Magda rendhagyó egyénisége, valamint az őt folyamatosan üldöző kommunistákkal való kapcsolata kizárja ezt az áthallást. A mai olvasó egyébként se törődik sokat effélével, mert hiszen nem is élt abban a korszakban, csak töredékesen hallott róla valamit, amiből még csak fragmentumaiban sem áll össze neki az egyik legnyomasztóbb történelmi korszak fordulatos története, nemhogy maga a történelem.

Túl azon, hogy Illés Bori szüleivel is dacoló, kitartó barátsága az üresfejű Szilviával a regény magvát képezi, számunkra a legizgalmasabb mégis a nyüzsgő pesti utca, a népes bérház lakóival a háttérben, vagy olykor az előtérben. Megtudjuk, hogy a korabeli Pest népének mindennapi szereplője az utcai árus rokkant apa, aki társadalmon kívülinek számít, mert valószínűleg nincs erre engedélye, amellet alkoholizál és elnyomja egyébként jóra való fiát, akit lebeszél a továbbtanulásról, hogy mielőtt dolgozni járjon, és neki több pénzt adjon haza, amit elihat. Ugyanott lakik a tanácsai képviselő, aki rendszerint és lelkiismeretesen intézi a ház ügyes-bajos dolgait. Ellenkezőleg a mostani hírhedt pesti képviselőkkel, akik inkább széjjelvernének egy projektet, semmint hogy belássák annak társadalmi hasznát, vagy akár színleg asszisztálnának hozzá (későbbi szavazatok elnyerése érdekében). A tanácsnok asszony kiskorú mása egy általános iskolás kislány, aki mintegy a közösség lelkiismereteként funkcionál és jó úttörőként ahol tud, segít...

Az iménti malícia természetesen nem a kislány jellemének szól, sem a korszaknak, amely úgy mond magából kitermelte, hanem annak a törvényszerű jelenségnek, hogy mennyire meg tudnak kopni egyes kifejezések, alig pár évtized távolából is. Mindig vannak olyan emberek, akik épp erre a szerepre születnek, és akkor is gyakorolják, ha erre senki nem kéri meg őket. Ugyanezt a felfogást tükrözi a harmadik generáció tagja, az idős és elhagyatott néni, akit Pelikánnak csúfolnak a gyerekek, és mint utóbb kiderül, rá is szolgált erre a megtisztelő metaforára: mikor baj van, a legnagyobb áldozatossággal áll be segíteni a bajba került házmester családnak, akár egy szociális nővér. Ő a nyugdíjas, aki már senkinek nem kell, csupán a feladat találja meg, amikor eljön az ideje. A tanácsstag még aktív, és gyakorta intézkedik. Ő is akkor, amikor a feladat erre hívja. A kislány, az árva Jutka, akit a nagymamája nevel, még nem nőtt fel a feladatához, mármint hivatalosan, ám emberileg nagyon is sokat bizonyít, mennyire erre a feladatra termett.

Érdekes dolgokat tudunk meg Pestről és a pestiekről. Az utcán közlekedik a troli, azon dolgozik a házmesterné férje is, a sofőr. A kis Jutka ennek a kedvéért hagyott fel a sírással, tiltakozással, amikor a nagymamájához került: nagyon megtetszettek neki a piros járművek. A lányok rendszeresen bejárnak a belvárosba kirakatokat nézegetni, divatos ruhák után sóvárogni, ám a legtöbb embernek ilyesmire nem telik. A ház oldalán egy emléktábla, rajta domborművel és felirattal, amelynek szövege csak a regény vége felé lepleződik le. Komoly üzenetet tartalmaz az utókor számára, egy XVIII. századi gondolkodótól. Jelképes a felirat, mely arról szól, hogy az ember önmagában semmi, csak akkor ér valamit, ha a hazájáért, népéért cselekszik. Ezzel a fent említett három generációs „jótékony tündérek” is megkapják a maguk dicséretét, az ifjúságnak pedig, amelyik sikeresen letisztította egy jótékonyági akció keretében, fontos üzenetet ad, akár egy időkapzulába rejtett társa (a mai világban már így csinálnák).

A közösség tagjai mindent tudnak egymásról, és időnként, amikor felületesen ítélik meg, erősen félreértenek dolgokat, megbántják egymást gondolatban, majd később ocsúdnak. Egy családban is előfordul az ilyesmi, és akkor még a tágabb közösség is leképezi a család szerkezetét. Segít, beavatkozik, besegít, megjelenik és intézkedik, „hat és ellenhat”, mert másként nem tehet. Mikor a házmester Illésné baleset éri, mindenki kirohan az utcára, segítséget ajánl, kivéve az Auer családot. Az asszony holmiját felszedik a baleset helyszínén, és ami szintúgy elképzelhetetlen volna a mai világban, még a mentőkért telefonáló mérnök bőröndjét is békében hagyják. Azt mondják, „ilyenkor senki nem lop”. Szóval más az utcakép: ma kívülálló, közönyös szemtanúként vannak jelen, bámulnak, és akár kegyeletsértően vagy tovakodóan akarnak ott lenni, mert így tanulták ezt kisserác koruktól fogva. Amit ebben a regényben megörökítve láthatunk, az egy korabeli fotográfia. Megsúgja nekünk, hogy nemcsak a korszak, de még a politika sem azonos azzal, amit a médiumok sugallnak. Élő, eleven, működő közösséget látunk itt megelevenedni, amilyenről ma már csak álmodhatunk.

Váci utca, 60-as évek

A készülékfüggő mai ember rábámul erre a képre: jó, akkor még nem volt mobil, a mérnöknek ezért kell a sarki fülkéből többször is próbálkoznia, hátha tudna hívni egy taxit. Ami ma se jellemző: a mérnök elhalasztja aznapi útját is, nem utazik el a menyasszonyához, hanem beül a mentőbe és bekíséri a balesetet szenvedett szomszédasszonyát a kórházba. Egy mai filmben ennek a vége egy zajos szakítás lenne – a menyasszony részéről. Arra is rácsodálkozunk, hogy az emberek még szenteste délutánján is dolgoztak, sőt a boltok estig nyitva voltak. Akárha a régi hollywoodi film jeleneteit látnánk: *A Fűszer Csemege* eladóinak szokásos karácsonyi életéből.

A kép már-már idealizált. Időnként felbukkan a körzeti rendőrfelügyelő is, aki jólelkű és valóban a rend őreként van jelen. Mindez szöges ellentétben áll saját keserves tapasztalatainkkal, a semmiben nem vétkes lakosságot rendszeresen zaklató egyenruhásokkal, akik a tarfejű politikus mellett ugyanúgy jellemzik a korszakot. Durván, műveletlenül, hangoskodva. A mesebeli pesti ház lakóinak azonban ebben is szerencsájük van: őket még meghagyják eredeti ősválójukban, a nagy közösségformáló lelkiületben.

.....

Még mindjárt a regény elején megtudjuk, hogyan írtak és írtak dolgozatot az ötvenes években. A tanár-diák, tanár-szülő viszony is más volt. Ezt nem éppen a kommunista korszak erényeként éljük meg, hanem annak lehetünk szemtanúi, hogyan alakul át fokozatosan, de akkor még megőrizve korábbi erkölcsét a főváros. Már nagyvárosiasodik, de annak anyagi háttere nélkül. A divat kezd központi szerepet játszani a fiatalok életében, és mi, az akkori kortársak jól tudjuk, hogyan kulminált ez a hatvanas és hetvenes években. *A Születésnap* történetében még kirívó, hogy egy fiatal ne fogadja el a neki való ruházatot, hanem egyebet, divatosat, felnőtteset követeljen ki magának. A szülők nemzedéke még uniformizálna, de a

fiataloké már egyéni hangját és öltözkését keresi. A 60-as évektől ez aztán általánossá válik a fiatalok körében. A ruha, a frizuradivat az elvtársi rendszer elleni lázadás eszközévé és kifejezési formájává, azaz szimbólummá válik.

Utólag már rácsodálkozunk, valóban ilyen volt-e az ötvenes évekbeli főváros élete, vagy Szabó Magda idealizálta ilyenné. Bárhogy is volt, fontos, hogy ilyen pozitív példát tudott megörökíteni az utókor számára. Fontos, hogy épp ilyen jeleket hagyott maga után. Mindez szembeállítva a ma divatos irodalmi és filmbeli trendekkel, amelyek folyton az esetlenszerű, szerencsétlen, botladozó, örök slemilt állítják a rivaldába, mintha egyéb se létezne rajta kívül ebben a poszt-szocialista világban. Szabó Magda mindig megőrzi stílusosságát, a valós szereplőkkel benépesített regényei világában mindig lebeg egy történelmi köd, amely szinte tündérmesévé varázsolja az olvasottakat. Még ha szereplői átlagosak, közönségesek vagy vulgárisak is olykor, meséssé szublimálja őket az író képzelete. Ugyanakkor mindez hihető, tehát a teremtő képzelet sikeresen népesítette be ennyi és ennyiféle szereplővel ezt a könyvbéli világot. A jelző megáll, mert hiszen tudjuk jól, hogy mindez már rég a múlté. Nostalgiaival tekinthetünk vissza rá, mennyire romlatlanok is voltunk hat-hét évtizeddel ezelőtt...

A kis házmesterlány, Boriska mellett szinte elsikkad Jutka alakja, akivel Boriska barátkozását régóta szorgalmazták az Illés szülők, ám mindig haragos elutasításra vagy mellébeszélésre találtak. A kislányt valahogyan mindig félresöprik az útból a többiek, pedig ő folyton intézkedik, segít, felkutatja a problémás helyeket és embereket, akik érdekében mindig aktivizálhatja magát. Folyton csipkedik, belemarnak, akármennyire is a javukat akarja. Csak a történet vége felé

lepleződik le a nagy titok, amikor a kislány világa látszólag összeomlik. A végsőig elkeseredik, mert minden ellene fordul. „Ne légy már olyan tökéletes!”, förmednek rá, és ezzel magyarázatot kapunk arra is, miért irritálja a közösséget, ha valaki túlságosan kimagaslik közülük, sőt még fokozza is a tempóját, hogy az általa képviselt értékrendet minél jobban érvényre hozza. Talán arra is magyarázatot kaptunk, miért estek neki olyan vadul a nagy művészek kortársai zseniális társuknak. Akaratlanul is tükröt tart ez a típusú ember mások elé, és ebben kénytelenek meglátni saját tökéletlenségüket. Ezért a vad reakciók, a hajtépések és a mellőzések, a tehetséges emberek elgáncsolása. Szabó Magda viszont happy endet nyújt a kiskorú olvasói számára. A fiatalok nem élhetnek abban a tudatban, hogy a világban jóra törekedni reménytelen.

A mesebeli történetben Boriska nem akkor kapja meg a vágyott holmikat, melyek egyúttal el is rontják mindenki szájá ízét, mert hiszen édesanyja emiatt szenved balesetet. Nem attól válik felnőtté, hogy annak deklarálja magát, hanem amikor, épp a lelkipurdalástól hajtva,

elkezdi végezni édesanyja feladatait, és rájön, mennyire nehéz és sokrétű munka mindez. Kiszemelt „vőlegénye” nem hozzá való, de ezt se látja be, amikor még túlságosan kislány, de már nagynak szeretne látszani. Csak akkor ébred fel képzelt szerepéből, amelyben tulajdonképpen nevetségessé vált (bár a kamaszos képzeletvilág és a társak ezt másként látják), hanem amikor ráébred, „Rudolfnak” menyasszonya van. Érdekes, hogy Szabó Magda épp a többszörös összeomlás-történetekből építi fel a boldog befejezést. A szereplőknek fel kell ébredniük képzeletviláguk kancsal végtermékei láttán, és ettől lelkileg törnek össze. De mindig van egy jó tündér, aki segít, a kudarcélmények pedig nem állandósulnak, hanem más irányba terelik a gyerekeket és a szülőket egyaránt. A béna alkoholista fia épp a mindenki által froclizott Jutka vonzalma révén gondolja meg magát (igaz, sokszori rábeszélés után), hogy végül mégis tanulni fog, nem sikkad el úgy, mint az apja. Bori megtanul dolgozni, szüleinek segíteni, és ettől komolyodik meg. Ha felnőtté nem is válik, de elindul az arrafelé vezető úton. Addig nem ismert tulajdonsága bukkan elő a semmiből: felelősségérzete felébred és meg akar változni. Jutka összetörik sír, zokog, és úgy összegzi kudarcra lényegét, hogy ő nem is ember. Ráébred, hogy ő egy kötelesség-végző gépezetként működik, és ezzel megy a mások idegeire. Szegény Pelikán is összeomlik, amikor közeleg karácsonyi szünidei feladatainak a vége. Különös asszociációkat keltenek az emberben. Olyanok, mint az emberi szervezet kötelességtudó alkotóelemei, a vérlemezkék: mindig ott jelennek meg csoportosan, ahol elhárítani való vészhelyzet van, menteni kell a menthetőt. És valami miatt ők mindig jól teljesítik a feladatukat. Fegyelmezetten, szervezeten, koncentráltan. Példát mutatva a nagy egésznek: a társadalomnak, az emberiségnek. Jutka is így válik főszereplővé a történetben, mert végül mindenki felismeri jó tulajdonságait, és megértik szándékait. Egyszerre nyeri el Boriska barátságát és Miklós szeretetét. A történetben házasságról is esik szó köztük, bár életkorukat tekintve ez igencsak korai. Az ember nem nyolcadikos korában dönti el az ilyesmit, inkább csak játszadozik a gondolattal.

Boriska alakjában sokhelyütt felismerjük Szabó Magda kislánykori énjét. Tudjuk, hogy ő is korán kezdett érdeklődni a házasság intézménye iránt, és követelte magának, hogy adják őt férjhez, szülei legnagyobb megdöbbenésére. A dacos megnyilvánulások, Boriska szembeszegülése szülei akaratával lehetnek tipikus kamaszos megnyilvánulások is, mégis erősen Szabó Magdára hajznak. A hisztérikus kitörés, amikor nem olyan születésnap ajándékot kap, mint szeretett volna. A kamaszkor „rút kiskacsa” korszakának is vehetjük ezt, amikor már érzi, sejti, mivé fog kibontakozni, de külső jegyeiben semmi nem igazolja a gyermekes vágyakat. Az író korai tapasztalatai mégis sokat hozzáadtak a *Születésnap* történetéhez. Az érzelmek és érzelmi kitörések épp ettől válnak árnyaltabbá és mélységesen emberivé. A kevesebb ismerettel rendelkező olvasó is betekinthez a női lélek rejtjeibe ezáltal.

A regény 21 fejezetre tagolódik, vagy inkább epizódra. Ezek során folyamatosan bontakozik ki a cselekmény, érnek meg a szereplők a szembesülésre, amely megtisztítja a lelküket, ahogyan egy dráma végén a katarzis. Rendkívül fordulatos, és ráébreszti az olvasót, hogy neki is érdemes lenne legalább időnként szembesülnie önmagával és élete nagy, meghatározó problémáival. Nem azért, hogy ettől teátrálisabbnak érezze az egészet, hanem hogy ő is megélhesse nagy, személyes katarzisait. A szembesülés nem korlátozódik az egyénekre, hanem a közösség is hasonlóan éli meg ugyanezt. Cseppben a tenger,

mondhatnánk, ha valami elcsépettet akarnánk mondani. Ami persze igaz is, ám a lélek dolgai ennél jóval bonyolultabbak.

Rendkívül plasztikusak Szabó Magda regényei képi világukban. Szinte mind filmre kívánczok. Talán mert ő maga is ilyen képszerűen látta ezeket a jeleneteket, amikor írta őket. Az is érezhető, mennyire jól bánik a drámával és a drámai kifejezés lehetőségeivel. A cselekmény fordulatai már-már a detektívregények váltásaira emlékeztetnek. Igaz, ebben a gyermektörténetben nincsen semmi kriminális, hacsak az Auer Szilvia csalási-sikkasztási sztoriját nem vesszük annak. Érdekes módon neki nem szolgáltat komolyabb büntetést Szabó Magda. Sem Bori nem leplezi le, sem az édesapja nem jelenti föl ezért a kiskorú ellen elkövetett bűncselekményért. A történet szerint az is elég nagy büntetés neki, hogy olyan férfihoz megy hozzá, akit nem szeret, ráadásul vidékre kell költöznie, amit pestiesen lenéz, és ahol albréletben lesz kénytelen lakni a férjével. Kiesik a pesti divatvilágból, és feltehetőleg unatkozni fog. Bejárónője sem lesz, mint eddig, tehát a nem hozzá illő férj mellett ettől szenved majd jövő életében. Boriska visszavágója stílusos: nem fogadja el a neki elküldött használt ruhákat, Szilvia levetett holmiját, melyeket az elloptott pénz fejében szánnak neki, sőt gúnyos megjegyzést is tesz rá. Ezek a ruhák csábítóan divatosak még mindig, de ebben a történetben az Auer család tagjain kívül mindenki erkölcsi magaslathág. Mindez olyan szép, hogy a mai cinikus ember el se hiszi, valóban volt ilyen. Mi azonban nem vagyunk cinikusok, és készséggel elhisszük Szabó Magdának, hogy az általa teremtett világ valós, sőt akár ma is elérhető, megvalósítható. Auer Szilvia nem javítóintézetbe kerül, ahogy az ötvenes évekbeli büntetőjog értelmében mennie kellett volna. Az ő büntetőintézete a házassága lesz, amiből nagy valószínűséggel hamar ki fog ábrándulni és menekülőre fogja a dolgot. De ez már a regény szerint is az ő problémája. Egyik napról a másikra válik múlt idővé, leírt, lesajnált valakivé. S végül megtanulja: nem lehet csak azért is boldognak lenni, nem érdemes egymás ellen élni.

Két életmű – a korszak tükrében

Különösen kirívó ez a két életmű, ha elhelyezzük a saját korukban őket. Köröttük dühöng a szocreál, ám ők konzekvensen olyasmiről írnak, ami nemhogy nem előírt, elvárászerű, hanem ráadásul még tabutémának is számít. A Szabó- és a Szobotka életmű a polgári irodalomba sorolható be, ha már mindenképpen kategorizálni és tipizálni kell. Majd mindjárt hozzá is fűzzük, hogy annak se jellemző darabjai ezek a novellák és regények, mivel tükrözik szerzőjük atipikus voltát, a korból szintén kirívó műveltségét, valamint azt, hogy mindketten keresgélnek az útjukat. Megpróbálnak úgy kitörni a szilencium éveiből, hogy valamelyest alkalmazkodnak, merthogy műveik társadalomkritikusak, ám sose arról szólnak, amiről akkoriban kellene. Nincs bennük traktoros romantika, sematikus munkás- vagy paraszthősök, a termelőmunka dicsérete, egyszóval az a hurráoptimizmus, ami ordít sok kortársuk írásaiból és a korabeli filmekből.

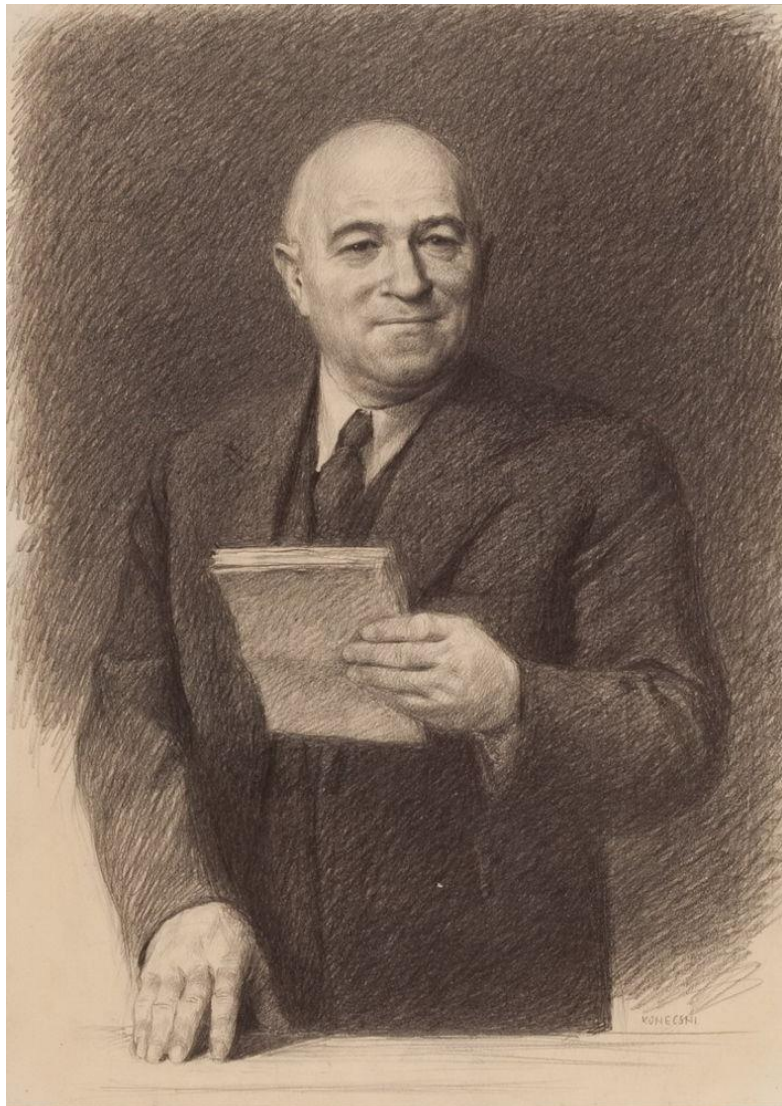

Az, hogy úgy véljük, „valamelyest alkalmazkodni” próbáltak, nem kíván különös bizonyítást, hiszen sok kortársukhoz hasonlóan ők is jártak szemináriumba, ami persze nem a papi szemináriumot jelentette, ahová még a „nagy Sztálin” is járt egykor, hanem a kommunista agymosodákat, ahová feltehetőleg beiskolázták őket és megismerkedhettek a marxizmus-

leninizmus minden szájbarágásával. Ahogy később is minden értelmiségi, sőt minden népréteghez tartozó honfitársunk, aki hajlandó vagy képes volt erre. Igyekezetük nem talált különösebb méltánylásra, mert maradtak indexen, de ennek okát legfeljebb sejtették, nem tudták velük. Soha nem is mondták senki arcába, csak érvényesítették elveiket valaminek a nevében, amiben hittek, és ezt szentül, azaz fennszóval hirdetniük is kellett. Ez volt a nagy világforradalom-csinálás rögeszméjének kezdete, amikor egyre nagyobb térhódítással is dicsekedhettek az elvtársak. A bökkenő mindig az volt, hogy nem feleltek meg az NKVD-s alapelvek szerinti „jó elvtárs” kritériumának, sőt még a második T-nek sem, a túrtnek. Osztályellenségnek minősítették őket, és ez egyenlő volt a karrierbeli halálos ítélettel. Nem végezték ki őket, nem börtönözték be egyiküket sem, csak a lassú éhhalál várt rájuk, mert az számított, honnan jönnek.

Ahonnán jöttek, akikről és amely társadalmi osztályokról írni tudtak, az nem érdekelt akkoriban senkit. A polgári irodalmat valószínűleg azért vetették el, mert osztálytudatuk nem volt összeegyeztethető a polgáriságnak még az alapfogalmával sem, lévén, hogy a polgár akkori neve burzsoá volt. Ezzel a szóval el lehetett lehetetleníteni bárkit, még akkor is, ha nem követett el semmit. A kommunisták oroszosan csak „burzsuj”-nak nevezték, ez pedig a társadalom ómegáját jelentette, akitől mindenkinek el kellett határolódnia, széles ívben kikerülnie. Az Újhold kör, amelyhez Szabó Magda és Szobotka Tibor tartoztak, épp ezeket az elemeket ölelte fel és tette egyfajta véd- és dacszövetséggé, amely szemben állt és

szembeszállt ezekkel az elnyomó tendenciákkal. A fent említett szeminárium-látogatás feltehetőleg munkahelyi elvárás vagy előírás volt. Szobotkának vizsgáznia kellett ezekből az ideológiai marhaságokból, így tudjuk meg Szabó Magda önéletrajzi jegyzeteiből. Amiből ők akkoriban éltek, a nyelvtudásuk révén volt elérhető: remekül fordítottak, és ebben nem volt konkurenciájuk. Köröttük dühöngött a szocreál korszak, vagy amit annak neveznek. Egymás után gyártották le a sematikusabbnál sematikusabb filmeket, Konecsni György megfestette Rákosi gigantikus méretű olajképét, Kuczka Péter írta az ódáit a kopasz diktátorhoz, nagyon futott Veres Péter és Szabó Pál, a parasztirodalom két legismertebb képviselője. Ötvenhat után az „elbocsátott légió” (később születettek kedvéért: Az ÁVH) tagjai megszállták a magyar irodalmat és művészeti életet, a kritikát, a szerkesztőségeket, ahonnan tovább gyakorolták a proletárdiktatúrát, azaz elnyomtak mindenkit, aki nem „az ő kutyájuk kölyke” volt. Ennek jegyében váltak divatosá Berkesi András és Szilvási Lajos volt ávós tisztek, akiknek először volt szabad írni a véresen levert forradalomról, s hogy mindez eladható legyen, sikamlós jelentekkel színezték regényeiket, hogy a serdülő ifjúság ráharapjon a szocialista pornónak erre a csábítására.

Konecsni György: Rákosi Mátyás, vázlat

A „feltűnően más” kategóriába sorolódott be Lengyel József, aki hazatérhetett a Szovjetunióból. Ő kommunistaként emigrált Moszkvába 1919-ben, ám áldozatul esett Sztálin rögeszméjének, a nagy koncepció persorozat egyik fejezetében, és megismerkedett Szibéria poklával, ahonnan sok más társa egyáltalán nem tért vissza. Nos, az ő vékonyka kötete, az *Igéző* nagy szenzációt keltett, különösen aztán, hogy filmre vitték a címadó novellát. Habár csupán célzások formájában ismerhettük meg a távoli kelet világát, mégis arról suttogott mindenki, hogy ez erősen elüt a többiektől. Ez bizony nem tipikus és sablonos szocreál alkotás, hanem némi társadalomkritikát tartalmaz, még hozzá az elvtársi rendszerről. Ezt nyilván azért tehette meg Lengyel József, mert az Unióból hazatérteknek megvolt az az előnye, hogy jól megtanultak oroszul, és ez kiemelte őket azok közül, akik legfeljebb valami primitív szinten gagyogták az „új urak” nyelvét. Lengyel József orosz feleséget is hozott magával, akitől később ugyan elvált, de státuszát mégis emelte, s mire megtört az egykori idill varázsa, addigra Lengyel József már befutott író volt, karrierjét nem befolyásolta.

Várkonyi Zoltán ugyanolyan teljhatalmú rendező volt, mint az „őrült kommunista” Major Tamás, ám Várkonyinak volt egy szenvedélye: a magyar klasszikusok filmre vitele, amit mesteri szinten űzött. Neki köszönhető, hogy a szellemiekben erősen levezített korszakban mégis akadtak kimagasló alkotások. Filmjeit különösen értékelte a közönség, mivel ezek kosztümös, látványos filmek voltak, nemzeti klasszikusainkkal és azok hőseivel azonosulni pedig nem volt nehéz. Szívet melengető élmény volt ez a mára az „újszülöttek nemzedékeinek” már alig vagy sehogyan sem érthető szocreál művekkel szemben. Ezeknek a munkásöntudatról és az osztályharcról kellett szólniuk, és mindig volt bennük egy-két polgári figura, akik természetesen csak negatív tulajdonságokkal bírhattak. Nos, ez volt az elvtársak szegényes igény szintje, amit ők talán élveztek, de utólag ezt is kétségbe vonjuk. A kötelező élvezet színteréről ők is ki-kiruccantak, ahogyan a szocialista erkölccsel össze nem egyeztethető, szexuális kicsapongásaik világába. Kevésbé jelentős elvtársak vadászatokon, pártbulikon, magasabb elvtársak bécsi kupikban, afrikai szafárikon...

Mindezt csak azért kellett vázolni, mert már a rendszerváltozás óta is eltelt három évtized, és a viszonylagos szabadságban felnőtt ifjúság nem érti, hogyan is érthetné? – a kommunista diktatúra éveit, Magyarország történelmének gyászos fél évszázadát. A szülők, nagyszülők hallgattak róla, hogyan alázták meg őket nap mint nap a sematikus igények, jobban mondva igénytelenség terjesztői.

De térjünk vissza a Szobotka házaspárhoz! Az ő munkáik kirívó voltát, és azt, hogy miért nem fogadta el őket igazán az elvtársi rendszer, épp a fentiek alapján értheti meg a fiatal olvasó és a külföldi fordító, akiről szívből reméljük, hogy van és éled benne valahol az igény, hogy méltóképpen átadhassa saját, hazai közönségének is ezt az értékes életművet. Természetesen Szobotka Tibor lefordítására gondolunk, mert Szabó Magda hírneve már nem kétséges, sőt saját korában se volt kétségbe vonható. Igaz, a kritika nem kegyelte, de ez egyúttal növelte a népszerűségét. Az olvasókban van annyi kajánság, hogy felfigyeljenek rá, amikor a vonalas kritikák agyon akarják sújtani egy még csak bimbózó karrier hősnőjét.

A kettős életrajz lapjain megtudjuk, milyen türelmetlenséggel fogadja Szabó Magda, amikor egy-egy könyvét elutasítja a kiadóhivatal. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy akkor már

megjelenhettek művei, legfeljebb nem olyan tempóban, mint az író szerette volna. Szabó Magda türelmetlensége arról szólt, hogy szerette volna gyorsan pótolni az elvesztett éveket. Úgy gondolta, hogy a honi könyvkiadásnak pótolnivalója van vele szemben, ami úgy is volt, ám a kiadók komoly anyagi gondokkal küzdöttek. A kommunista rendszer adott ugyan az új kultúra művelésére és terjesztésére, de neki magának is szűkölködni kellett. A gazdaságot egyrészt terhelték a külföldi jóvátételek (magyarul: hadisarc), a Szovjetunió feneketlen bendője, mellyel a saját monstre államának minden terhét a háborúban bekebelezett államok gazdaságára igyekezett rárakni. Az erőltetett iparosítás nem hozta meg a várt eredményeket. Sokat termeltek, de selejteset, így a portéka eladhatatlan volt. A szocialista államok egymásra tukmálták rá ezeket. A mezőgazdaság is megszenvedte az elvtársi rögeszméket. Előbb nekilendült, amikor a parasztság földhöz jutott, majd megszűnt a lelkesedés, amikor beverték őket a téeszekbe. Nem volt egyéni motiváció, állam és egyén betartottak egymásnak. A parasztnak termeltek a háztáji gazdaságokban és igénytelenül éltek. Ebből jött össze a sok Kádár-kocka, falun többszintes változatban is.

Ugyanekkor a nyomdatechnika elmaradott. Nem a vállalat határozza meg, mit állíthat elő, hanem előírások vannak, mit muszáj. Papír- és festékhiány van, a technológiák elmaradottak, és ezt a művészek is megszenvedik. A könyveken nincs nyereség, sőt ráfizetések, ezért a nyomda is tologatja a megjelentetésüket. Két-három évet is kell várakozniuk, amíg sorra kerülnek. Tehát amikor a *Bárány Boldizsár* kiadását sokáig halogatják, Szabó Magdának még csak személyes diszkriminációnak se kellett volna vennie, csupán józan realitásnak, hogy akkoriban (az 50-es évek vége felé) valóban ez volt a helyzet. Ha egy évben egy könyve már megjelent, ez is nagy szó volt azokkal szemben, akik úgymond sorban álltak, azaz kiadásra vártak. Grafikai munkákon látható, mennyire elmaradott volt a honi nyomdatechnika. Grafikusok se tudták korlátlanul megjelentetni alkotásaikat. A 60-as években hiány volt fekete festékből, ehelyett bágyadt barnát kaptak, és még jó, ha azt is. Hozzá csupán 2-3 féle keret volt kapható, így a képkeretezés semmiképpen nem tudta kiemelni vagy hangulatosabbá tenni a műalkotást. Csupán zárójelben jegyezzük meg: az igénytelen, sematikus képkeretezés mai kiállításokon is visszaköszön. Mindez nem vigasztalta Szabó Magdát, aki már – korábbi hasonlatunk szerint a felszínre rugaszkodott és evickélt a művészet hazai vizeiben. Türelmetlen volt, mert hosszú éveken keresztül elhallgattatták, de ő, férje biztatására, folytatta az írást, és egészen különleges írásokkal rukkolt elő.

Nem tudjuk pontosan, mi volt mindennek a hátterében. Talán az is, hogy Szobotkáék 1956-ban nem csináltak semmit, amit az akkori hatalom pozitívumként értékelt. Szobotka Tibor ugyan kivonult egyetemi diákjaival együtt az akkori demonstrációkra, de vezető szerepet nem játszott. Szerény, halk modora elütött a forradalmár alkatú társaiétól. A forradalom bukása után nem próbáltak külföldre jutni. Egyikük se hagyta volna itthon gondozásra szoruló idős, beteg szüleit. Bár maradtak továbbra is gyanús, burzsoá elemeknek, a lefejezett értelmiség, a külföldre emigráltak helyén támadt úr hagyott egy kicsinyke részt az író számára. A *Freskó* külföldre juttatása után nemzetközi karrierje beindult, itthon se lehetett eltitkolni, elnémítani. A tiltottból a túrt kategóriába avansált, és ez akármilyen csekélységnek tűnhetett, mégis egy reménybeli nagy karrier kezdetét jelentette. A visszavont Baumgarten-díját ugyan nem kaphatja vissza, de kap helyette újakat. Külföldi gázsijait pedig nyilván lefölözi az elvtársi rendszer. Neki is ugyanaz az elbánás jár, mint az olimpikeknek,

külföldi versenyek nyerteseinek: az egész díj az államé, ám akit illet, annak meg odalöknek valamit, az egésznek egy kis töredékét forintban. Külön engedélyt kell kérnie Szabó Magdának, amikor igénybe akar venni a saját pénzéből valamennyit, pl. utazásokra. Utazásaik nyomorúságos körülmények között zajlanak. Szervezetlenül, mert akkor másként nem lehet, pénzecskéjük pedig alig futja valamire, emberhez, íróhoz méltó körülményekre véletlenül se.

A Hotel Intercontinental Szálló előtti parkoló külföldi járművei

Az 50-es évek végén beindult karrier persze gyanús mindenkinek, még a saját barátainak is. Szabó Magda megbántottan jegyzi fel, hogy amikor Kossuth-díjat kapott, egyetlen barátjuk se gratulált neki. Elnémult a telefonjuk, senki nem kereste őket. Gyanús elemekké váltak a nemzeti oldal szemében. Mindenki azt hitte, hogy valamit elkövettek ezért. S hogy elárulták baráti körüket. Pedig nem áruláson múlt, hanem egy lehetőség elfogadásán, annyi éhezés és nélkülözés után. A Kossuth-díj összege akkora volt, hogy akkoriban abból családi házat lehetett venni a Rózsadombon. Anyagi függetlenséget jelentett az íróházaspár számára, Szabó Magdának az írás kizárólagos lehetőségét. Kilépést a diszkriminált helyzetből. Sok művész szembesült ezzel a választással, és a legtöbben elfogadták a felkínált lehetőséget. 1956 után sok művészt ítéltek börtönbüntetésre, sokakat szilenciumra tettek. Nos, az újholdasok tüntető elfordulása Szobotkáéktól ezt a jegyet viseli magán. Az addigi nagy összejárások után mély lett a csend. De ezt is fel kell jegyezni, mert hiszen történelmi tény, irodalomtörténeti anyag.

S hogy ez a két polgári elem, az ellenségesnek mondott burzsoá reakciós mégis labdába ér, újonnan, másképpen rendez be az életét, az is életrajzi adataik közé sorolandó. Polgári életművük akkor is kilóg a sorból, nem sablonos, nem illeszkedik be az elvártak szerintibe. Az olvasóknak épp ez a jó, mert máig olvashatók, igazi lektúr minden egyes darabjuk. Az egykori sztárok meg ott porosodnak a polcokon vagy a raktárakban, a könyvtárak nagy selejtezési divatja idején feltehetőleg még túl is adtak rajtuk.

A tenger és az eb

Szobotka Tibor másként látta nyaralásaik kérdését, mint Szabó Magda. *A tenger és az eb* c. novellapáros első darabja, a *Szigetlakók* effajta impressziót kelt az emberben. Egy házaspár utazik el egy déltengeri szigetre, ahol – úgy vélik – szép nyaralás vár rájuk. Hogy mégis disszonánsra sikerül ez a pót-nászút, arról egyikük se tehet. Eleinte azért, mert az az érzésük, hogy ellenségesen fogadják és szinte kiközösítik őket. Válaszként külön tengerpartot keresnek a maguk számára, ahol egész nap fürödhetnek és napozhatnak. Senki nem hiányolja, nem invitálja őket, és ők is idegenkedve, elutasítóan reagálnak mindenre. Valami mélylélektani ismeret birtokában, vagy csak az intuíció hatására igen egyszerű magyarázatot ad nekünk Szobotka Tibor, hogyan működik, s miért ilyen a kiközösítés mechanizmusa. Két távoli nép fiai, lányai találkoznak össze hirtelen, és a kezdeti lelki konfliktust a különböző kultúrák milyensége okozza. A szerelmes házaspár később érkezik, mint a többiek, akik rég vacsoráznak, és ügyet se vetnek az „utolsó pár, előre fuss” jelenségre. Holott annyi a zavar, ami akár pillanatnyi is lehetne, hogy mindkét fél a másiktól várja a közeledést, azaz a bemutatkozást, az ismeretség kezdeményezését.

Ez az első pillanat elszáll, és mindenki éli a maga életét. A „szigetlakók” csoportosan, a házaspár magában, azaz párban. Egy ideig így megy ez, mindenki tudomásul veszi az elkülönülést. Ám egy este az asszonyka fázik a vacsora után, és a férfi elmegy, hogy meleg holmit hozzon a feleségének. Mire visszatér, a nő egy helybeli fiatalemberrel táncol. A fiú többször is feltűnik a közelükben, végül összeismerkednek. Mindez köznapi történet, még csak rosszra se lehet gondolni. A fiatalember lehet bárfiú is, akinek egyébként kötelessége szórakoztatni a magukra maradt hölgyeket, bár ez nem derül ki a történetből. A házaspár idillje megtörik, és a férfi időnként ellenségesen vagy hidegen nézi a feleségét, aki nyugodtan alszik a szieszta ideje alatt. Mélylélektani helyzet. A ki nem mondott szavak egyre nagyobb űrt tudnak teremteni maguk körül. S mivel senki nem beszél róluk, általuk, a helyzet válságosabbra fordul. A feleség láthatóan beilleszkedik a helyiek közösségébe, barátságosan viselkednek egymással. A férj viszont harcnak, harcias helyzetnek fogta fel a dolgot a kezdetektől fogva, s csak később döbben rá, hogy ők ketten, még ha össze is tartanak, nem lettek volna képesek harcolni egy egész közösséggel szemben. Az ilyesmi eleve halálra van ítélve.

Maga a történet aprócska, s talán banális is. Mindenki kerülhet ilyen helyzetbe, ám egy mosoly, pár kedves szó, még ha formális volna is, fel tudja oldani a feszültséget a felek közt. Talán nem is volt semmi bajuk az idegen házaspárral, csak nem ismerték őket. Déli népek régi szokásai közé tartozik, hogy az idegent megbámulják, furcsa lényként tekintenek rá, olykor nem is tartják embernek, csak valami különös tárgynak. Az így „tárgyasított” idegen pedig vérmérséklete szerint reagál. Vagy viszonozza az idegenkedést és ő is így tekint másokra, mint egy állatseregletre, amelyiknek szavát nem érti, vagy szól, tesz valami ellenségeset, amivel fokozza a feszültséget. Ez, ha még tovább fokozódik, konfliktus kerekedik belőle. Összecsapás, aminek a végén az egyik fél vesztesé válik. Férfiak között még az is megesik, hogy összeverekednek, majd leporolják magukat, isznak egyet és haverok lesznek (mint Blake Edwards: *Viktor, Viktória* c. filmjében)

Ebben a történetben az a különös, hogy semmi efféle nem történik, csak a fiatalember, akit meginvítálnak asztalukhoz, végleg hozzájuk csatlakozni tűnik, és ő lesz az összekötő kapocs a társaság és a házaspár között. Lehet, hogy csak vár egy kis borralvalóra, mert valóban gigoló. A házaspár, amely egy másik kultúrából érkezik, nem érti ezt, és nem is engedheti meg magának. Mint tudjuk, Szobotkáék is igen szegényesen tudtak csak utazni, amikor kiengedték őket külföldre. A reflexeik ezért másak. Voltaképpen csak értetlenek. Nem értik egymás gesztusrendszerét. Ennek semmi különös oka nincs, csupán másképpen szocializálódtak.

A déli népekről tudjuk, hogy egészen másképpen reagálnak dolgokra. A szigetlakók egyébként is elszigetelődve élnek a külvilágtól, természetes, hogy nem alkalmazkodtak a kontinentális civilizációhoz. Az idegen náluk megszállót jelentett évezredek át, idegen betolakodót, akit a pokolba kívántak, mert csak a bajt hozta rájuk. Kifosztotta őket, majd továbbállt. Mikor a turizmus nagyban terjedni kezdett, elviselték az idegent, de csak a nyaralási szezon idejére, és csak a pénzéért. Utána éltek tovább a saját életüket. A földközi tengeri övezetben élők viszont könnyen barátkozóak. Pár gesztus elég nekik, hogy elfogadják az idegent is, és barátságosan bánjanak vele. Az első lépést viszont az idegennek kell megtennie. Köszönni is az köszön elsőnek, aki újonnan érkezik. Ennyi a logikája.

Ma már elég furcsán hat, és a fiatal, sokat utazó nemzedékek nem is értik. Ebben a világban, ahol mindenki haver lehet, aki együtt bulizik, és nincsenek tabuk, amikor az átlagembernek még a legintimebb pillanatai és testrészei is fent vannak a világhálón, és ők ezen már nem csodálkoznak. Később talán átértékelik, de az emberi kapcsolatoknál fontosabbak a lájkok, a színleges, felszínes népszerűség hajhászása. Ezért másak a reakcióik, és miután mindenkivel lepacsiztak, lehellóztak, nincsenek gátak, sem előítéletek. S talán az emlékek se maradnak meg sokáig, annyira a felszínen mozog minden.

Mediterrán piackép, 60-as évek

De visszatérve Szobotka Tibor déltengeri történetére, érzékelnünk kell, mennyire összetett az egész érzelmi zűrzavar. A feleség egyszerűen elfogadja a póztalan közeledést, a férfiban viszont még mindig dolgozik a dac, mert úgy érzi, hogy barátságtalanul, sőt ellenségesen fogadták. Féltékeny is a feleségére, s mivel nem beszél róla, a feszültség benne, befelé fokozódik, hogy szinte átsüt a szavakon, a történet textúráján. Olyannyira beleéli magát, hogy már-már elidegenedik a feleségétől. A mai megbántódott férj ilyenkor felcsíp egy másik nőt. Aztán hamar eljutnak a válásig. Szobotka Tibor novellájának hőse azonban még a holtomiglan – holtodiglan világában él. Bár szenved, nem adja fel. Feleségétől is elvárná, hogy vele véd- és dacszövetségben szálljon szembe a szigetlakókkal.

A történet befejezése frappáns. Gyorsan zárja le Szobotka, ahogyan sok más kisprózáját is. A házaspárt vidám társaság búcsúztatja három hét múlva. Integetnek utánuk, és ők is vidáman visszaintenek. Az élet már csak ilyen. Az újonnan jöttek beilleszkedtek a sziget közösségébe, mert hiszen így illik ez. A férfi visszatekint korábbi „külön strandjukra”, ahová elvonultak fürdeni, napozni. Egy pillanatra mintha korábbi önmagát is látná, amint visszaint az eltávozóknak. Abszurd gondolat, de logikus. Régi, ellenségeskedő énjét hagyta ott, hogy egy pillanatra integessen neki, azaz elköszönjön tőle. Három hét tapasztalatai megváltoztatták. Ő és felesége is szép barnára sültek, vidámak, és olyanokká váltak, mint a szigetlakók. Ez talán a mediterrán fény titka, de lehet más is. Az ottani népek vidámak, jókedvűek, könnyen tréfálkoznak. Ha nem ellenségeskednek velük, ők sem. Egyszóval azok az északi reflexek, amelyek elválasztják és idegenné teszik a látogatót, eltűnnek, semmivé foszlanak.

A nagy háborúcsinálók, a folyton ellenséges indulatokat szítók okulhatnak belőle. Talán őket is megszeretné valaki, ha megtennék azt az első lépést, mely az elfogadást jelképezi. Nem lenne mindjárt barátságosabb az egész világ?

Mai színi előadások, performanszá süllyedt átértelmezések folyton ismétlődő hibája, hogy meg akarják hökkenteni a közönséget. Katarzis helyett. Aztán elmúlik a pillanat, és az egész, akár egy buborék, szétpattan. Nem marad utána semmi. Akár Mari néni fejében, aki szerint igen szépen prédikált a plebános úr, csak arra már nem emlékszik, hogy miről... Nos, Szobotka Tibor esetében erről szó sincs. Gyakran meghökkenünk, de ezt olyan finomsággal, műveltséggel és iróniával teszi, hogy marad még utólag is min eltöprengenünk. Nincs elpukkanó buborék, csak egyre áradó gondolatfolyam. Hogy milyen finomsággal ábrázolja a fellobbanó féltékenységet, a vívódást, hogy nem kellett volna magára hagynia az asszonykát. Az ajtó elé kitett cipők is üzenetek – számára. Mint egy felsorakozott ellenséges hadsereg néznek rá, véli. S amikor eltűnnek, mert a többiek más tempóban és életrendben élnek, azt is ellenségesen értékeli. Azok feltehetőleg csak elmentek otthonról, s nyilván cipőben.

Szobotka Tibor ugyan világlátott ember volt, de külföldi útjait nagy szegénységben kellett elviselnie. Ahogy sok honfitársunknak. Ahogyan minden keletről vagy keletinek leminősített országból jött átlagpolgárnak. Ezért kerülhettek be ezek az apró epizódok a történetébe. A jóléti államban élő számára ez nemlétező jelenség. Miért? Mert meg se látja, hogy kiszolgálják, mert számára ez természetes. A pénzéért szolgáltatást vár, lehetőleg minél jobbat. Másak a szempontjai. De ez már egy másik novella témája lehetne, kiérdemesülten Szobotka Tibor finom iróniájára.

A falusi eb

Ugyanez az ellenséges érzés bukkan fel a *Falusi paradicsom* c. novellában. Ez is egy nyaralni érkezett fiatal párról szól, és egy egyre élesedő konfliktusról – ezúttal a fiatal férj és egy kutya között. Ugyanaz a helyzet, ugyanaz a tanulság. Akit ellenségesen fogadnak, vagy nem jól reagálja le a másik fél ellenérzéseit, egészen komoly összetűzésig fokozhatja az alaphelyzetet. Egy öregasszony házában szállnak meg, neki pedig van egy kutyája. A kutya, eltérően a legtöbb ebtől, nem fogadja el fokozatosan az újonnan jötteket, hanem folyton ugatja őket, szinte minden apró neszéért, megmozdulásért. A feleség ezt úgy értelmezi, hogy a gazdája iránti hűségéből teszi, másokat nem fogad el. A férj viszont úgy véli, hogy a kutyának rossz a természete. A nő, aki akár a Weöres Sándor által leírt nő is lehetne, hiszen „tetőtől talpig élet”, hamar összebarátkozik a négylábúval. Eteti, simogatja, amitől a kutya valósággal rajongani kezd érte. A férfiban ez ugyanúgy féltékenységet vált ki, mint a szigeten nyaraló fiatal férjben is. Igaz, ebben az esetben értelmetlen a dolog, hiszen csak egy szeretetre vágyó állatról van szó, de a férfi is megmarad a Weöres Sándor-i definíció mellett, azaz „nagyképű kísértet”, aki nem tud más szerepkörben fellépni.

Ugyanúgy elhidegül a feleségétől, mint ahogy a másik szereplő a tengeri nyaralásról szóló történetben. A kutyát egyre fokozódó ellenszenvvel figyeli, kerüli, de nem teheti teljességgel, mert a felesége megkedvelte az állatot. Egy alkalommal meg is harapja a férfi kezét az állat. Nem súlyosan és nem veszélyesen, de figyelmeztetőleg: ő nem haver. Voltaképpen lehetne átlagos, sablonos történet is, ha a főszereplő férfi nem túlozná el a jelenséget: Meg is szelídíthetné, ha értene az állatok nyelvén. Nem így történik, A feleség egyre jobban megbarátkozik a kutyával, a férfi egyre jobban gyűlöli. Mikor egy baráti házaspár látogatja meg őket, a férfi próbára teszi önmagát és a feleségét. Kikezd a másik szobában a látogató nővel, és nem is lenne akadálya a kalandnak, de ő megint a kutyára gondol, és kudarcot vall. Egyúttal a féltékenység is gyötri, a felesége vajon él-e a kínálkozó alkalommal.

A páros távozása után megbeszélik a dolgot, bár nem teljes őszinteséggel. Különös gondolat: a feleség is a kutyára gondolt, s hozzá hasonlította a vendég férfit. A kutyát sokkal bátrabbnak és férfiasabbnak találta, mint a barátjukat. Ezzel a véleményével egyúttal letaglózta a férjét is. Magára veszi, és úgy érzi, a kutya már sokkal fontosabb a feleségének, mint ő. Éjszaka a férfit ismét zavarja a kutya ugatása. Minden eddigi kudarca és keserősége felhalmozódik benne. Kimegy az udvarra és leszúrja a kutyát. Ez ugyan csupán egy sugallat, szó szerint nincs leírva a történetben, ám ez csak a klasszikus irodalmon nevelkedett, művelt író erénye: ahogy a görög drámákban se gyilkolnak meg senkit a nyílt színen, úgy Szobotka Tibor is méltatlannak találná, ha effélével zárná bizarr történetét.

Rituális gyilkosság ez, melyben két „rivális” kerül szembe egymással. A kutya a maga módján rivalizál, állati nyelven, természetes formában. Mégis az ember az, akiből előbújik az egykori fenevad, a még civilizálatlan lény, és nemtelen eszközzel győzi le úgymond az ellenségnek tekintett állatot. Ez már bizony a XX. század. Annak a kornak az átkos mellékterméke, amikor két világháború során kiveszett a férfiakból a lovagiasság, és amikor a nőket szajhává alázták a betörő hadseregek. Többé nem érvényesek a lovagi viselkedés szabályai, és ehhez volt a legkönnyebb alkalmazkodnia a korszak esendő emberének.

Ahogy Szobotka Tibor felveti ezeket a témákat, egyúttal utalást érzünk a kettejük nyaralásaira. Ott is volt kutyás történetük, amikor Szabó Magda úgymond örökbe fogadott egy kóbor ebet. Nyaralásuk végén úgy gondoskodott róla, hogy görög barátaira bízta a kutya sorsát, vagyis hogy valaki más fogadja be a szerencsétlen állatot, amely ismét kóborolni lett volna kénytelen. Talán saját érzéseiből is belelopott Szobotka ezekbe az írásokba. Megismerhetjük belőlük az érzékeny férfilélek rezdüléseit. Ezek teljesen ellentétesek a sablonos értékítéletekkel. Bár szeretne klasszikus értelemben férfias lenni, macho, mégis tele van szorongással. Ezeket az érzéseket a feleség viszont nem veszi észre. Vagy ha igen, keresztülnéz rajtuk, ezzel ingerli a végtelenségig élete párját. Bizonyos, hogy Szobotkáék szerelmi élete rendkívül intenzív volt. A *Nyusziék* c. kötet erről szól. Nos, a heves érzelmek időnként átcsaphatnak negatív értelemben is még hevesebbé. Mivel Szabó Magdát minden korlátozás nélkül nevelték a szülei, előfordulhattak heves kitörései felnőttkorában is, amilyenekkel a kislány Magda megdöbbenetette környezetét. A Dóczyban ugyan megrendszabályozták az intézet igen szigorú rendje értelmében, de a gyermekkor reflexei a későbbiekben is továbbélnek.

Szobotka Tibor talán csak felvetett egy témát, amelynek egyetlen reális eleme az ő közös utazásaik, és a közben átéltek. A történet többi része lehet akár írói fantázia szüleménye. Mégis olyan mélységben ismeri ezeket az érzéseket az író, hogy asszociálnunk kell rájuk. Szobotka Tibor gyakran engedett Magda asszony kívánságainak. Belement, hogy Görögországba utazzanak a legnagyobb kánikulában, amitől aztán mindketten sokat szenvedtek. Viszont végiglátogatták ifjúkori klasszikus tanulmányaik sok helyszínét. Íróilag mindketten erősen feltöltődhetnek, az bizonyos. Megint egy mai asszociáció: a mai középiskolákban már nemigen oktatnak latin nyelvet. Egyeduralkodóvá vált az angol. Aki ezzel kezdi, többnyire „ellustul”, nem töri magát, hogy másik nyelvet, esetleg többet is, megismerjen. Ezáltal a műveltsége is laposabb, szegényesebb lesz. Valószínűleg nem is igen érti, hogyan lehet annyi memoritert „bevágni”, s hogy annak mi értelme van, kérdi, mikor

neki mindig ott van kéznél az Internet. Onnan bármikor puskázhat, neki azt tanították, hogy a számítógép agya jóval gyorsabb az övéénél. Igen ám, de mi történik, ha egykor valóban bekövetkezik a nagy krach, a világháló összeomlása? Akkor kihez fog fordulni, és épp az a nemzedék, amelynek kedvéért már elég sok könyvet leselejteztek? S ha egyszer valóban nem tanítják meg őket írni, akkor hogyan fogják aláírni a nevüket? Egy sor olyan készség, amit minden értelmes embernek el kell sajátítania. Ez nem pusztán öreges kíváncsi, hanem egy intelem: ugyanakkor a vele, hozzá köthető idegrendszeri fejlődés is elmarad. Már kisgyermekkorban. Ahol hiányoznak az alapok, oda hogyan lehet nagy szilárd építményeket felhúzni? Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a keleti és afrikai tömegek, amelyek áhítoznak a tanulás lehetőségére, még népük gyermekkorát élik ugyan, de felfogják a műveltség értékét és annak jelentőségét. Ez a tudásszomj hatalmas előnyt adhat nekik a már eltunyult, elkényelmesedett nyugati civilizációval szemben. Azzal a flegmával szemben, amely lekicsinyli és alábecsüli mások értékeit, de fentiek szerint még a sajátjait is.

De térjünk vissza Szobotka Tibor kutyás történeteire és hagyjuk az ifjúság gondját az ő jövőjükre! Az íróban forronghattak vad indulatok is, amelyeket alapjában szelíd lény nem engedett felszínre jutni. Ezek az irodalmi etűdök viszont segítenek megérteni valamit, ami ezek nélkül nem lett volna olyan bizonyos, hogy magától értetődőek vagy közérthetőek. A XX. század poklában elvadult európai polgár nem sokat lelkizik. Neki mindennapi „szellemi tápláléka” a krimi, horror, thriller, ami révén átélheti azokat az állatias, elvadult, durva érzéseket, amelyeket normális idegrendszer sürgősen elhessen magától, mert nem akar azonosulni velük semmiképpen. Talán hiába is magyarázzuk már neki, hogy mit veszített felületessége és eldurvultsága miatt. A küzdelmet azonban nem szabad feladni. Minden tömegben vannak kivételek. Olyanok, akik törekszenek a műveltségre, mert valahogyan, talán családi neveltetésük révén, vagy mert rendes iskolákba járatják őket, beléjük plántálták ennek igényét. Vagy csak hallottak róla, és vágyakoznak az ismeretlen után, mint a tanulatlan tömegek.

Szabó Magda és Szobotka Tibor műveltsége messze kimagaslott kortársaik közül. Ennek alapja a fentiekben emlegetett latinos műveltség volt, aminek alapjait a gimnáziumokban sajátították el az akkori fiatalok. Aztán jött az a törtető társaság, amelyik akkor is „mindig mindent jobban tudott”. Be is bizonyították fél évszázados túltengésükkel, mit tudnak jobban. Mindent lerombolni, sokat gyilkolni és lopni. Olyasmit, amit mi nem nevezünk műveltségnek.

Az utókornak mindenképpen illik fejet hajtania az előtt a tudás előtt, amely a Szobotka házaspárt jellemezte. *Szobotka Tibornak pedig be kell kerülnie az irodalmi kánonba.* Jóllehet kortársaink még az élők mellett is hajlamosak érzéketlenül elrohanni, jelentős életműveket is semmibe venni, ezzel a gesztussal tartozik nemcsak a méltatlanul mellőzött Szobotkának, hanem Magda asszonynak is, aki annyi erőfeszítést tett, hogy még időben kárpótolja küzdő- és író-társát a sok nélkülözésért és méltatlan bánásmódért. A korszak homlokán ott a bűnjel. Nem elég egy író nem elhurcolni, nem letartóztatni, nem bebörtönözni, nem internálni vagy szovjet fogságba nem juttatni. A sok NEM mellett kell lenni elegendő IGEN-nek is. A jelenkor, ha nem is érti még a művészt, látnia, éreznie kell, hogy nála külön, művelt emberrel van dolga, s ezért illik megsüvegelnie. A tőle megszerezhető tudásra igényt kell tartania. Egy

mellőzött író pedig méltán megérdemli, hogy egy jelentős műveltségű irodalomtörténész monográfiával tisztelegjen az emléke előtt.

Egy másfajta passió-értelmezés

Mintha Szabó Magda gyermekkori büntetéstörténete köszönné vissza Szobotka Tibor novellájában, a *Zarándokok*-ban. Ahogyan Szabó Magda egy epizódot emelt ki a *Krisztus Pilátus előtt* c. Munkácsy-kép elemzésében, egy iskolai feladatában, úgy Szobotka Tibor is arra érez késztetést, hogy másként interpretálja a „Consummatum est” végszavát. A kisgyermek Magda azért kapott büntetést, mert nem Krisztus szenvedéseiről írt, sem Pilátus szerepéről ebben, hanem egy kiskutyáról, amely ugyancsak epizodista ebben a műalkotásban.

A szobotkai másként gondolkodás jegyében a halál nem riasztó, félelmetes valami, hanem aki már átesett rajta, az megkönnyebbül, mert leteheti végre földi feladatait. Beteljesítette küldetését, ezért már nincsenek elmaradt dolgok, restanciák, hanem megérkezett a boldogságos állapotba, vissza a Teremtőhöz.

Egy zarándoklat során ébred rá főhőse, egy rendhagyó szentképet szemlélve, amelyen Szűz Mária nem szomorú, hanem szinte vidáman tekint fel kiszenvedett fiára, és az vissza rá, hogy erről úgyszintén a megkönnyebbült vidámság érzése sugárzik. Mindemögött felsejlik egy ősi skandináv (norvég) rege sejtelmes világa is, Sigurd királyról, egy hajdan élt rettenthetetlen hősről, aki Szent László és Könyves Kálmán kortársaként élt és vitézkedett. Részt vett a keresztes háborúban, hazájában keresztény hitre térítette a vikingeket. Bevezette a tizedet, és ezzel állandó jövedelmet biztosított az egyház számára. Sok templomot építtetett Norvégiában, ahol hasonló szerepet játszott, mint nálunk jó egy évszázaddal korábban Szent István.

Nem ritka, hogy Szobotka Tibor kitekint írásaiban egy másik dimenzió felé. Aki bölcsészkaron végzett, azaz doctor philosophiæ, annak illik is bölcsélettel foglalkoznia. Ám Szobotkát nemcsak ez indította el a ma már csak ezoterikus témának nevezett (gyakran gúnyolt) világ felé, hanem saját személyes tapasztalatai is. Fiatalon keveredik bele a háborúba. Besorozzák, ami ellen a legtöbb férfinak nincsen tiltakozási lehetősége, a korszak szokásrendjébe tartozik, hogy a haza védelmében menni kell. Még egy erős szemüveget viselő filozofnak is. Budapest ostroma idején (1944) elveszíti szép fiatal énekesnő feleségét és kisfiát. Ekkor hozza meg döntését: nem tér vissza háborúzni, hanem Budapesten rejtőzködik a háború végéig.

Már ebben a rövid történetben is mennyi ellentmondás feszül! Az egyén világnézete nem azonos a társadaloméval (jobban mondva annak vezető politikusi rétegével), így összeütközésbe kerül vele. Ha elfogják, statáriálisan kivégzik. Ám mivel saját személyes világa összeomlott a hitves és gyermekük elvesztésével, apátiába hullik, és már nem sokat törődik a körülötte őrző, háborúzó világgal. Amit ő tesz, az a korszak szokásrendje szerint bűn. Dezertálni, cserben hagyni a hazáját, mikor hőssé is válhatna... ez akkor megbocsáthatatlan. Ám ha arra gondolunk, hányan tették ugyanazt, amikor már egyértelművé vált, hogy a háborút elvesztették, és igyekeztek haza a családjukat védeni, akkor árnyaltabban kell tekintenünk Szobotka életének erre az epizódjára. A háború után ez akár erény is lehetne,

egyed nem érteni Szélesivel és a legfanatikusabb fasizmussal, de a korszak furcsa logikája (vagy logikátlansága?) mást diktál. Az új urak-elvtársak olyan elvakult dühvel fordulnak a magyarság ellen, hogy még olyan közhivatalnokot is kirúgnak az állásából, aki pl. zsidókat mentett a háború alatt. Hála nem volt, csak a harag, az acsarkodó düh, amellyel mindenki ellen fordultak a kommunisták, aki az útjukba akadt és bele lehetett rúgni.

Szobotka Tibor háború utáni spleenje ezzel magyarázható. Csak a pillanatnak él, mint annyian a tönkrebombázott, meggyalázott Budapesten. Nincs fennálló rend, csak erőszak és fosztogatások. Olyan köztes állapot következik be, amelyet még az idősebb nemzedékek se tudnak ma már felfogni. Mintha az egész társadalom feladott volna valamit. Természetesen nem az egymás iránti gyűlöletre gondolunk, mint amit az ateisták azóta is terjesztenek, hanem arra a ma már képtelennek tűnő álmra, hogy a megcsönkített Magyarország vissza tudja szerezni tőle elrabolt, elcsatolt részeit, s hogy végbemehet a nemzetegyesítés. Nos, erről, úgy tűnt, hogy végleg le kell mondani. Száz évvel Trianon után és háromnegyed évszázaddal az újabb idegen megszállás kezdetétől fogva jelenkorunkban jelentkezik újra ez az igény a nemzetben és a regnáló politikai kurzusban, hogy ha mindent orvosolni nem is lehet, legalább kimondhatóvá váljon ismét a nemzet tragédiája.

Budapest háború után eszmélkedő társadalma mintha a hiperaktív jazz hatása alá került volna. Ez is általános jelenség: az amerikaiak egy része, mint pl. Hemingway társasága, Európában marad és keményen alkoholizál. Szórakozik, vagy legalább is úgy véli, hogy azt teszi. Többen lesznek alkoholistává akkoriban. A győztes oldalon is. Miért, kérdezhetné a naiv olvasó. Egyszerűen azért, mert a háború kiégetté, csalódottá teszi az embereket. Annyi halál és pusztulás láttán, annyi veszteség megélését követően senki nem lehet elégedett. A győzteseknek is vannak komoly veszteségeik, habár őket kárpótolja úgymond a hadisarc. De valóban kárpótolja? Erkölcsi károkat, lelki töréseket nem kompenzálják az anyagiak. S ha még érzéketlenül szemlélné is a világ túlfelén történő eseményeket, valahol, a lelke mélyén érzékelnie kell azt a rengeteg jajkiáltást, amely felé és az őt dajkáló társadalom felé száll a messze távolból. A Szovjetunió akkor hurcol el több millió embert a gulágokra, ahol szelektálja úgymond a „fölösleget” és áll kollektív bosszút a vélt kollektív bűnökért. Igaz, a szelekciónak semmi koncepciója nincs, hiszen válogatás nélkül fogdossák össze áldozataikat. A kommunista eszmék megszállottjainak, a mindent ideologizálóknak halvány fogalmuk sincsen róla, merrefelé tartanak. Tombolnak a szabadjára engedett indulatok, és ebben senki nem korlátozza őket.

A háború utáni Budapest nem azonos a novella Krisztusával, akiből így szakad fel a megkönnyebbült sóhaj: „Consummatum est.” Magyarul: Elvégeztetett. Ám a máskor olyannyira árnyalt és pontos magyar fordítás nem adja vissza a szó eredeti tövét és másodjelentését: 'elfogyasztottam'. A passzívumot már nem lenne ildomos magyarítani, hiszen az személytelen vagy általános. Ez a tö él tovább a fogyasztói társadalomban, ami mértéktelenül konzumál, és a 'konzumnő' fogalmában, akit viszont – fiatalsága idején – bőségesen fogyasztanak az arra éhes férfiak. De ennyi elég is annak illusztrálására, hogy egy nyelv és annak struktúrája mennyiféle lehetőséget kínál. Jézus esetében arról szól a boldog, mert megboldogult mosoly, hogy Ő elfogyasztotta azt a földi időmennyiséget és feladattömeget, amellyel Mennyei Atyja elindította valamikor ebbe a földi pokolba. Az

átszemlélt mosoly, mely Jézus arcán és Szűz Máriáén tükröződik, épp erről szól: elfogyott! végre elfogyott! Elfogyasztottam azt az időt, amely nekem lett szánva. Az anya boldog mosolya ezt tükrözi vissza: többé nem kínozhatják meg az én szerelmes fiamat. Senki nem tépheti a ruhája szegélyét, hogy attól gyógyulást nyerjen. Senki nem dolgoztathatja agyon éjjel és nappal, hogy tanítson és gyógyítson. Elfogyott a földi pokolban eltöltendő idő, fiam lelke a mennybe szállott, hazatért az Atyjához, aki oldalára ültette.

Mielőtt bárki is blaszfémiával illetve engem vagy Szobotka Tibort, illene végiggondolnia, mi minden játszódhatott le a Megfeszített lelkében, amikor már hazatérőben volt. Nem a halál és annak tudata nehéz, hanem a meghalás. A keresztre feszítés mint rituális kollektív gyilkosság a legszörnyesebb kínhalál, amiben embertársai részesítették az általuk kiközösítettet. Igen, úgy tűnik, több novella ismeretében, hogy Szobotka Tibort foglalkoztatta ez a jelenség, amellyel az adott közösség kiveti magából az oda nem illőt vagy az általa el nem fogadhatót. Jézuson is ez teljesedett be, az végeztetett el. A magyar fordításnak azért van egy finomító árnyalata, ami ünnepélyesebbé teszi az egyszavasra tömörített utolsó üzenetet. Az arámi nyelv ide vonatkozó értékrendjét nem ismerjük, ám meglehet, hogy a latin fordítás is változtatott vagy árnyalt az eredeti krisztusi búcsúszó jelentésén. Mi azzal dolgozunk, amink van, azaz a bibliai történettel. No, meg Sigurd királyéval, akit végül szíven talált egy ellenséges kard. Ő nem szenvedett sokat, hamar kimúlt. Hogy méltó temetésről gondoskodjanak a számára, koporsóját egy hajóra tették, majd útjára indították a tengeren. A viking ősök hagyományaihoz méltó volt ez a temetés. Sigurd szerette a tengert, boldogan tartotta fejét a kezébe vett vízbe. Tengeri útjain, mikor újabb hódításokra indult, élvezettel bömbölt bele a szélbe. Hajóját többször is látták felbukkanni, rajta koporsójával, amiből viszont hiányzott a holtteste. Az ugyanúgy eltűnt, mint Krisztus teste a sziklasírból. A legenda legalább erről szól. A keresztényeknek pedig nem illik magukat Isten Fiához hasonlíthatni.

Sigurd norvég király

A novella szerint mégis két életsors teljesedett be, mindkettő a maga módján. A lélek útja pedig hasonló: vissza a Teremtőhöz, hogy visszaszolgáltassa neki a tőle kölcsönbe kapott

Szentlélek-darabkát, a maga léleklángját. A földies szemlélet önös: a maga gyászát emeli az eltávozott lélek boldog visszaútja fölé. A lényeg pedig nem ez. A sokszor terhes feladatok letétele, amelyek végül fárasztották, agyonterhelték, nem hagyták, hogy önmagával legyen azonos. A megboldogulás pillanata Krisztus számára egyúttal megdicsőülés. Földi feladatát teljesítette, s nem is akárhogyan! Szobotka ezt a pillanatot ragadja meg, és épp egy zarándokút kapcsán.

A zarándoklás sokak számára más és más. Egy közös bennük: a változás. Mindenki máshogyan dolgozza fel, de megváltoznak tőle és vágnak vissza, hogy megismételhessék az élményt. A *Zarándokok* c. novella hősei egy hegytetőn álló templomhoz igyekeznek. Ott éri egyiküket a megvilágosodás, melynek során felismeri Jézus valódi történetét, benne a szentkép fölött álló felirattal: „Consummatum est.” Ha úgy vesszük, a kettejük zarándoklata is bevégeztetett, elérték céljukat. Megtalálták a szépséges kápolnát a hegytetőn, ahol a templom mennyei orgonaként zúgta Isten dicsőségét. Megértették a passió lényegét és az Ige üzenetét. Akárhogyan is kapcsolódik bele Sigurd király története és boldog visszatérése a tengerre, lényeg a megélt szentséges pillanat. A felismerése és a megvilágosodása.

S hogy ne feledjük a végső tengeri útjára szállt norvég hős alakját se, álljon itt egy idézet egykori jelleméről: „*Sigurd király nagyon szeretett élni, félig nyers húst enni, fűszeres bort inni kivájt tölökből, és szőke, elrablott szép lányt ölelni. De ha csatára került a sor, kíméletlenül és bátran küzdött, észre se vette, ha megsebesült...*” A hősokeket valahogy így képzelel el a nép, vagy így örökíti meg a kollektív emlékezet. A legendák az erre született hősök halála után jóval születnek meg. Fényezgetik, tisztogatják, mint egy elásott, majd előkerült becses tárgyat. Sigurdé lehet ilyen. Nekünk pedig marad az emlékezés és az elmélkedés adománya, melynek során megvilágosodhatunk, akár a zarándokok a hegytetőn álló, távoli templomban. A bölcsélet, a bölcselkedés, mely kétségtelenül Szobotka Tibor sajátja, már csak ilyen...

A holmenkolleni kápolna

Trisztán és Ilona

Újabb szigeti nyaralás, újabb interpretáció az idegen – ellenség témában, ezúttal egy szerelmi történettel színesítve. Trisztán és Ilona egy szigeti nyaraláskor ismerkednek meg, mintegy véletlenül. A férfi udvarias, jólnevelt, Ilona viszont elutasító és kineveti a férfit különös nevéért. Többször belekapnak úgymond az ismerkedésbe, de mindig visszatörpösznek. Mintha az első megérintés volna döntő, a folytatás pedig annak erőltetése, mintha mindez nem volna fontos.

A szerelemben, a barátkozásban van valami szavakkal kifejezhetetlen az első, döntő pillanatban. A felek felméri egymást és a kívülálló számára alig érezhető jeleket bocsátanak ki magukból. Ez lehet illat, kóbor elektronok cseréje, hormonális üzenet. Mindkét fél pontosan tudja – tudatalattijával –, hogy ő az vagy nem ő az. Ez lehet szerelem első látásra, de lehet elutasítás is első látásra. Még akkor is, ha szavakkal nem ugyanazt mondják, hanem megfelelnek a társadalmi elvárások szerinti kommunikáció szabályainak. Kell hallgatni az első megérintésre. Sok csalódástól kímélhetnék meg magukat az emberek, ha hallgatnának belső énjük hangjaira, mégis sokszor az ellenkezőjét teszik.

Trisztán és Ilona elég hamar elutasítónak válnak egymással. Egészen pontosan a nőből ösztönösen feltörő kacaj óta. Bárgyú hollywoodi filmek elcsépelet témája az, amikor a fiatal pár előbb utálja egymást, majd egyszer csak hirtelen megfordulnak az érzéseik, és nagy szerelembe esnek egymással. Ugyanezek a történetek nem szokták elmesélni, hogy az ösztönös ellenérzésnek okai vannak, de ezek csak később derülnek ki. Van valami, ami „nem kompatibilis” a fiatalokban. S ha először el is nyomják ezt az érzést magukban, később felszínre fog törni. Váratlanul és végérvényesen. Így szokott ez lenni az utóbbi válással végződő házasságokban, amelyekről úgy tűnt, hogy nagy szerelemmel indultak.

Szobotka Tibor novellahősei elfordulnak egymástól, mindjárt a kezdetekkor. Trisztán kerüli Ilonát, „mintha külön strandra járna”. A szigetről szóló impresszió megint analóg Szobotka korábbi novelláival. Mintha mindig az író érkezne meg valahová a saját előítéleteivel, és érezné ugyanannak a súlyát – önmaga ellen tükröztetve. Vagyis hogy az ellenszenv kezdeményezője mindig ő, a főhős. Aztán már oda-vissza tükrözik egymásra negatív érzéseiket, előítéleteiket. Szóval ismét lejajlik egy lelki viadal, ami kevesebb, mint egy szópárbaj, mégis döntő valamilyen szempontból. A szigetlakók csupán elviselik az „idegen betolakodókat” nyaralásuk idejére, azok pedig elveszik maguknak, ami jár nekik a pénzükért, amire befizettek. A sápadt, rossz közérzetű vendégeket felhizlalja és lelkileg is rendbe teszi a mediterrán koszt, feltöltődnek napenergiával, pár szigeti élménnyel, aztán már mehetnek is vissza. Kicszerélődve, elégedetten. Valahogy úgy tűnik, hogy kölcsönösen vadembernek nézik egymást, az újonnan jöttek és a szigetlakók. Mindkét csoport szemében barbár a másik fél, s talán bizonyos értelemben az is, de a dolog lélektanilag nem olyan egyszerű.

Az egymásnak szánt pár, vagy aminek tűnnek, visszafelé tart a szárazföldre egy hajóúton. Mivel mindketten szólóban vannak, az étteremben egy asztalhoz ültetik őket. Vacsora közben elfogyasztanak egy üveg bort, ami mellett jól elbeszélgetnek egymással.

Megbocsátanak egymásnak a korábbi ellenszenv-megnyilvánulások miatt, és egymásba szeretnek. Miután a szárazföldre érnek, megegyeznek egymással, hogy karácsonyi szabadságuk idején találkoznak ismét, és akkorra a nő felszámolja a lakását, hozzámegegy feleségül Trisztánhoz, majd elutazik vele egy távoli vidékre. Egy amerikai filmben ezután jönne a happy end, ám ezt a történetet Szobotka Tibor írta, aki nem volt hajlamos az érzelgésre, sem a giccses történetbonyolításra. Trisztán valóban felkeresi Ilonát a megbeszélte időben a lakásán, kellemesen elbeszélgetnek, de amikor Trisztán rákérdez, miért nem adta el a bútorait, igen prózai magyarázatot kap. Ilona hirdetést adott fel a bútorok értékesítésére, amire sokan jelentkeztek. Köztük egyvalaki, aki mindent egyben vásárolt volna fel, ám többszöri találkozás után megszerették egymást és most Ilona menyasszony, Márk menyasszonya. A lakás felszámolása és a bútorok eladása fölösleges, hiszen Ilona jelenlegi lakóhelyéhez ragaszkodik. Trisztán csalódottan távozik, ám Ilona utoléri, és egy „övön aluli udvarias gesztussal” bocsátja útjára a férfit. Örökké csak őt fogja szeretni. Mindez szépen hangzik, de attól függ, kinek mondják. Ha egy szerelmes férfi kapja ezt a női bókot, szárnyalni fog. De mivel Trisztán egy frissen csalódott férfi, ugyanez ellenirányban hat olyan erősen. Ha örökké szeretni fogja, miért mond le róla, kérdené minden elutasított férfi. Hát csak úgy, szeszélyből, súgjuk meg mi, akik nem keveset éltünk. És mert egyikük se hallgatott az első megérzésére. De amikor egy fiatal személy főszereplője egy ilyen nyári kalandnak, ugyanezt nem érzékeli. Csak jóval később fog rájönni, élete alkonyán, mit is élt át akkor fiatalon. Az adott pillanatban az elutasítás nem lett volna olyan letaglózó élmény, mint ez a formálisan kedveskedő, mégis kegyetlen rövid mondat, ami játszik a férfival és még ekkor is kecsegteti, tehát fenntartja magának a sikeres hódítás előjogát. Ezért nevezhetjük övön alulinak a gesztust.

Trisztán, mire a kapualjba ér, már lehiggad. Ilona nem is olyan, mint Izolda, gondolja magában, pedig korábban épp az ellenkezőjét hitte. Eltűnt egy illúzió, amely voltaképpen alkoholos befolyásoltság alatt született. S mivel fogantatása ilyen volt, a mámor megszűntével pattant szét, mint a buborék. Nem volt jó az entrée, ezért nem sikerülhetett jól a folytatás sem. Ha valaki megbotlik, a következő lépése is csetlő-botló lesz, és még jó, ha nagyot nem esik az elvesztett egyensúlytól.

Nekünk logikus, ami történt, csak a történet idején, az események során az érintett felek még nem érzékelik. Botlanak jó néhányat, aztán már kint is vannak a színpadról, s valahol a kulisszák mögött kezdenek ráérezni a folytatásra. Működik az első megérzés varázslata. Igaz, Trisztán és Ilona esetében negatívan.

Szobotka Tibor több variációt írt meg egy témára. Nyaralás – különböző helyszíneken. A tengeren vagy falun, a ma csak falusi turizmusnak nevezett körülmények között. Szigetlakók – kontra idegen nyaralók. Kezdeti (kölcsonös) ellenszenv, vagy csak idegenkedés, utólagos feloldás. Ez bekövetkezhethet az egymástól való megszabadulás érzéséből, vagy a későbbi megbarátkozás miatt. A befejezés volt kellemes feloldódás, keserves, csalódott érzések, vagy akár a rituális gyilkosságig eljutó magasfeszültség. Szobotka nyilván tudta ezt, hogy sokan sokféleképpen reagálunk, ezért színesen változatosak az általa felkínált megoldások. Mégis mindez túl van az etűdökön, az írói ujjgyakorlatokon. Szobotka mélyen az emberi lélek mélyére lát. Ezért volt kiváló író. Mindaz, amit onnan a felszínre hozott, különleges és

izgalmas. A banálisnak tűnő témákból ő kész mini-drámákat hoz ki. Nem annyira drámaian, mint Szabó Magda, hanem a maga finom modorában. Minden rezdülése igen komoly és mély műveltséget sugároz. Ugyanakkor biztos kézzel vezeti végig az olvasót a neki felkínált történetek csapásain. Szépen lát és láttat.

Ha irodalmi-zenei ismereteinkre hallgatunk, bedőlünk a cím által sugallt tragikus végkifejlet érzésének. Amikor összedől egy emberi terv, amely egy másik emberre épített, valóban lehet kész katasztrófa, ami belőle következik. Ám a mi hősünk nem Wagner-hős, hanem modernkori férfi, aki túl tud lépni az adott korlátokon, és nem fog kardjába dőlni. Reznált, sőt majdnem cinikus slusszpoént ad a végén, mely ebben volna összefoglalható: „Nem is ő volt az!” Hát persze, hogy nem ő volt az, mikor az első impresszió már megsúgta, hogy nem az! Csupán hallgatni kellett volna rá.

A hirtelen, váratlan lezárással végződő történetek talán kissé a 60-as évek divatjának hatása alatt keletkeztek. Akkoriban volt szokás egy modernnek hitt nyers vágással nem befejezni a történetet, hanem az olvasóra, nézőre bízni, gondoljon, amit akar. Ezt vehetjük kordivatnak, a nézővel való interaktív kapcsolatnak is, amivel utólag nem biztos, hogy egyetértünk (mármint a 60-as évek „vég nélküli” filmjeire gondolunk). A szerző, rendező talán nem bírt elég fantáziával, hogy ennyi variációt adjon befejezéséért, vagy legalább egyet, hogy megismerjük a véleményét. Igaz. Abban a korban sokan nem mertek véleményt nyilvánítani. Lehet, hogy a filmesek se mertek, de lehet, hogy párthatározatra kellett ezzel a megoldás nélküli megoldással élniük. Szobotka Tibor viszont nem volt filmes, és ki se húzta magát a megfelelő megoldás megírása alól. Gyakran meglepő fordulattal csomózta rá a színes csokrot az elővarázsolt ajándékdobozkára. *Nem az a valami, hogy a végén nincs semmi*, üzenhetjük több mint fél évszázad távolán át a kísérletezgető filmeseknek. Az a nagyobb valami, ha hagynak ugyan fantáziálni bennünket, de a jó szerző még a legeggyűbb közönséget is rá tudja vezetni, ő milyen megoldást tart legjobbnak a már alaposan kielemezett történet után.

Ajtó által világosan

Szabó Magda legsikeresebb műve talán *Az ajtó*. Az *Abigél* mellett, természetesen. Egyszerűen hangzik, mégis rejtélyesen, bár nem éppen a mitológiai Janus-arcra utal. Az ajtók és kapuk istene kétarcú, ezért két irányba néz. Lehet rajta bemenni és kijönni, ez a funkciója. Ám nem lenne mitológiai alak, ha nem sugallna egyúttal mást is. Nemcsak Janus kétarcú, hanem a világ is, amely róla vesz példát. Pedig mennyivel könnyebb lenne egyszerűen felfogni a világot és ekként alakítani az emberi kapcsolatokat!

Szabó Magda ajtaja is két irányban volt átjárható. Emerenc, a senkihez nem hasonlító, egyszerűen élő idős nő, aki házmesterként dolgozik ugyanabban az utcában, ahol a Szobotka házaspár is lakik, viszont senkit nem enged belépni az ajtaján. Lakása tabu mások számára, még a legjobb barátait se invitálja oda. Mindezt egy különös hangulat füstköde lengi körül, amit mindenki tiszteletben tart, titkára pedig csak jóval később vezeti rá az elképedt írónőt.

Az ajtó a barátság próbája. A két asszony folytonos párharcot vív, mivel a világuk valahogyan nem kompatibilis egymással. Mindketten nyakas hajdúsági emberek, egykori harcias hajdúk leszármazottai, összecsapásaik pedig ennek jegyében zajlanak: mint mikor két kardpenge cseng és csattog a harc hevében. Természetesen megvan a regény „sztorija”, azaz alaptörténete, ami mentén a cselekmény bonyolódik. Van egy egyezés az íróházaspár és a nekik dolgozó háztartási alkalmazott között, ám ez munkaügyi dolog. Ismeretségük során többször is közelebb kerülnek egymáshoz, amitől Emerenc visszariad. Szabó Magda és férje tudják, hogy a világuk külön világ, de az őket hűséges kutyaként szolgáló Szeredás Emerenc mintha családtaggá szeretne válni. Ahogyan egy fokozatosan megszelídített háziállat lép át bizonyos határokat, úgy oldódik a köztük levő feszültség – mindkét fél gesztusai nyomán.

Pedig Emerenc nem róka, Szabó Magda pedig nem Kis herceg. A köztük levő (érzelmi, felfogásbeli) gátak lassan eltűnedeznek, és még egymás hóbortjait, különös szokásait is kezdik elfogadni. Az emberi kapcsolatokban, amennyiben tartósnak bizonyulnak, úgy csiszolódnak össze a felek, akár a hegyi patak által a völgybe lehordott, s menetközben fényessé kidolgozott kövek.

Alapvetően az a baj, hogy nem ismerik egymás szándékait, és nem ismerhetik azokat a tapasztalatokat, amelyet ezeket motiválják. Baj ugyan nincs, nem lenne, ha a felek jó szándékúan közelednek a másik felé, s ha kellő ütemben kapják el egymás hangtalan üzeneteit. Testbeszédből, elejtett szavakból, olykor suta gesztusokból, Emerenc esetében pedig túlzónak és túl gálánsnak tűnő ajándékokból, étkekből, amelyek egyszer „jól ülnek”, máskor viszont heves ellenérzéseket váltanak ki „a gazdából” és élete párjából.

Élünk egy nekünk adott térben és világban. Azonos anyanyelvet beszélünk, mégse értjük meg egymást. Pontosabban szólva nem helyesen értjük meg egymás szavait. Mindenki másra asszociál, ezért a felek gyakran összekapnak. Hogy ennek mi az oka, még mindig boncolgatom. Talán az, hogy másfajta szándékok vezérlik az embereket. A mai világban gyakori jelenség az, hogy valódi közösség helyett emberhalmazokat találunk. Egymás ellen élnek vagy igyekeznek élni az emberek. Folyton keresik a hátsó szándékot, ami olykor jogos,

ám ha tiszta emberről van szó, akkor ugyanez sértés. Bizony, erősen sértő az, ha örökösen gyanúsítanak bennünket. Akinek a szándéka jó, azt nem szabad bűnözőkhöz, svindlerekhez hasonlítani. Ám ezt nem mindenki tudja. Éli a maga nyers valóságát, mit se törődve azzal, hogy fáj-e a másik félnek, amit mond vagy tesz ellene.

Ez már nagyon ellentétes Szobotka Tibor világával. Szobotka, írásai alapján igen finom lélek. Hősei, még akkor is, ha vulgáris környezetben élnek és annak szokásrendje szerint cselekszenek, mégis csak finoman árnyalt megjelenítést kapnak az író által. Ha nem is éppen szimpatikusak, mint Gontran, a szélhámos, mégis megismerjük, mi motiválja tetteiket. Szobotka nemcsak a nőket ismerte kiválóan, hanem az embereket is általában. Ezért tudott annyi apró, finom jelzést hagyni erről a tudományáról.

Szabó Magda viszont markánsabb vonásokkal rajzolja meg különleges hőseit. Markáns egyéniség, belőle mintha a Hortobágy nyári heve áradna, úgy tölti be a neki rendelt teret, s ezáltal az irodalmi közeget is, ahol vígan lubickol. Emerencet is olyan plasztikusan írja le, hogy könnyű volt filmre álmodni az alakját. Sőt a mellékszereplők is, mint megannyi krok, elevenednek meg előttünk.

Emerenc alakja pedig kifejezetten balladai. Megvan a maga végzete, és ezen olyan bizonyossággal halad végig, mint Krisztus a kereszttúton. Neki nincs más választása. Öngyilkos anyja, szörnyethalt testvérei története beleégtek a lelkiismeretébe. Többé nem akar közel engedni magához senkit. Tudja, hogy a „megszelídítés” gesztusa feloldaná ezt az önként vállalt magányt, amelyben él. Csak az állatokkal van igazi, szeretetteljes kapcsolata. Velük teljesen azonosul, őket gyermekeiként ajnározza. Megvan a véleménye az emberekről – és Istenről is. Templomba nem jár, a papokat nem állhatja. Azt mondja, látta, hogyan dolgozik a háborúban Isten. Ez ugyan kapitális tévedés, egy háború utáni felfogás tipikus frázisa. A háborút ugyanis nem Isten csinálja, hanem az emberek. Ha Istenen múlna, most is úgy élnénk, mint a Paradicsomban. Csakhogy az embereknek mindig más kell... Szóval a dogmatika szerint Emerenc istentelenül él, míg a felvilágosodás nagyjai szerint csupán szabadon gyakorolja a vallását, vagy amit annak hisz.

Emerenc ajtaján csak kifelé lehet jönni. Amikor már feltárul, akkor az utolsó stáció következik. Emerencnek más felfogása van a méltósággal viselt halálról is. Ezért segít barátnőjének, akinek már elment az életkedve, hogy megölje magát. Ő is hasonlóképpen szeretné végezni, de a visszaútról nem magunk döntünk. Az egyedül Isten dolga, hogyan bocsát majd magához bennünket, ám ezt hiába is magyarázta volna bárki is az öntörvényű Emerencnek. Amikor végre feltárul az ajtó, mögötte nem holmi rejtegetett kincsek lapulnak, hanem a súlyos beteg öregasszony és a bűz, amit a bezárt macskák csapata áraszt magából. Hiába tárta fel titkát korábban a már barátságába fogadott író előtt, nem lehetett az ő szándékai szerinti megoldáshoz folyamodni, hanem eleget kellett tenni a fennálló erkölcsök szerinti elvárásoknak, valamint a köztisztasági törvénynek. Haldoklót, súlyos beteget magára hagyni halálos bűn, fertőzési gócot nem fertőtleníteni törvényszegés.

Ezt a belső harcot talán sok mindenkinek meg kell vívnia magával, ha hasonló helyzetbe kerül. Ma már az is előadódhat, hogy egy orvosnak arról kell döntenie, melyik betegét mentse meg a több közül, és tartunk attól, hogy ezt ép lélekkel nem ússza meg. A történet

szerint, és a valóságban is, Szabó Magda épp akkor lép a nagy nyilvánosság elé, amikor Emerenc leesik a lábáról, és épp az ő segítségére szorul. Kegyes megoldások merülnek fel: magukhoz veszik és ápolják az őket hűségesen kiszolgált cselédet. Ám ismerjük Emerencet, az ő kőkemény jellemét, mely megtiltaná neki, hogy ezt elfogadja. A visszatérésen is csak addig gondolkodik, amíg abban a hiszemben él, hogy megvannak a macskái, és ezek Violával, a kutyával együtt visszavárják. Pedig a közös csapatban tartott állatok közül már csak Viola van életben. Ő az, aki „bejelez”, azaz jelenti gazdájának, hogy Emerenc eltávozott a túlvilágra, a lelke most tőlük búcsúzik. Az ajtó megint csak egy irányban járható át, és a különös római istenség – a sors fintorából – megint csak egyfelé néz.

Mi pedig Az *ajtó* révén látunk világosan ennyi emberi sors szövevényében. Mindent átvilágít fényével a szeretet, amellyel csupán élnie kell annak, akinek felkínálták. Szabó Magda önvádját is megismerjük, ami tipikus és szinte természetes egy szeretett személy elvesztése után. Az ember törvényszerűen kutatja az okát, vajon nem tehetett volna többet az éppen eltávozottért. Nem, mondjuk rá a református fatalizmus jegyében, mert Emerencnek ez volt a sorsa, és annyi keserves robot után, amit – talán vezeklésképpen az elvesztett testvérkéék miatt – elegendőnek talált az Úr, és pihenőt rendelt el a korábban bivalyerős Emerencnek.

Drámaírás közben jelentkezik hasonló élmény, amikor az író úgymond mozgatja az általa kitalált figurákat, ám „az anyag visszabeszél”. A hősök hamarabb keltek életre és kezdtek önálló életet, mint alkotójuk tervezte. Senkit, még egy papírmásé figurát se lehet a jellemével ellentétes irányban mozgatni. A jellem ugyanis igen erős „anyagból”, azaz szubsztanciából van. Emerenc is gyémánt jellem volt. Őt se lehetett csak úgy domesztikálni. Kettejük története Szabó Magdával különleges. Végül nem lehetett eldönteni, melyikük a róka, és ki játssza a Kis herceg szerepét, annyi sokat tettek egymás megszelídítéséért, s hogy mesehősökként élhessenek tovább az emberek emlékezetében.

Szabó Magda azzal vádolja meg magát, hogy ő ölte meg Emerencet. A nyilvános gyónás után egy pillanatra el is hisszük neki. Ám aki nem hirtelen, komolytalanul ítél, annak rá kell jönnie, hogy Szabó Magda se cselekedhetett másként, mint a jelleme szerint. Emerenc ápolása és kórházba kísérése helyett neki át kell vennie a magas állami kitüntetést, ami nem sokak életében adódik. A vele járó hivatalos protokoll ennek részét képezi. Az ötvenes években nem lehetett csak úgy megsérteni egy kulturális minisztert azzal, hogy nem megy el valaki a díjátadásra és nem veszi át a neki megítélt jutalmat (azzal pedig nem menthette ki magát, hogy beteg a házmaster). És itt egy pillanatra vissza kell lépnünk Szobotka Tibor, a másik fatalista kálvinista novellájához, a *Zarándokokhoz*. Ebben bukkan fel az a gondolat, hogy a Megfeszített voltaképpen megboldogult. Emerenc is megboldogult, miután végleg átlépte az örökkévalóság küszöbét. Ráadásul kedves macskái kíséretében. Micsoda díszkíséret!

A regény végső kicsengése, hogy felelősek vagyunk egymásért, s hogy vannak elmulasztott pillanatok, amelyeket nem lehet jóvátenni. Emerenc nyers, mégis igaz világa visszaint egy pillanatra, amikor a temetőben meglátogatja a régen várt Évike és az író. Hirtelen vihar kerekedik, még az esernyőt is kifordítja a kezükből, mintha Emerenc személyesen leckéztetné meg őket, ám a bocsánatkérő szavak hallatán megbékél, a vihar megszűnik, és csodálatos fényjelenség látható az égen. Emerenc ezt üzente vissza a két szeretett személynek. Talán kísé ezoterikusnak hangzik, és mégis érthető. Az ő világában egyszerű

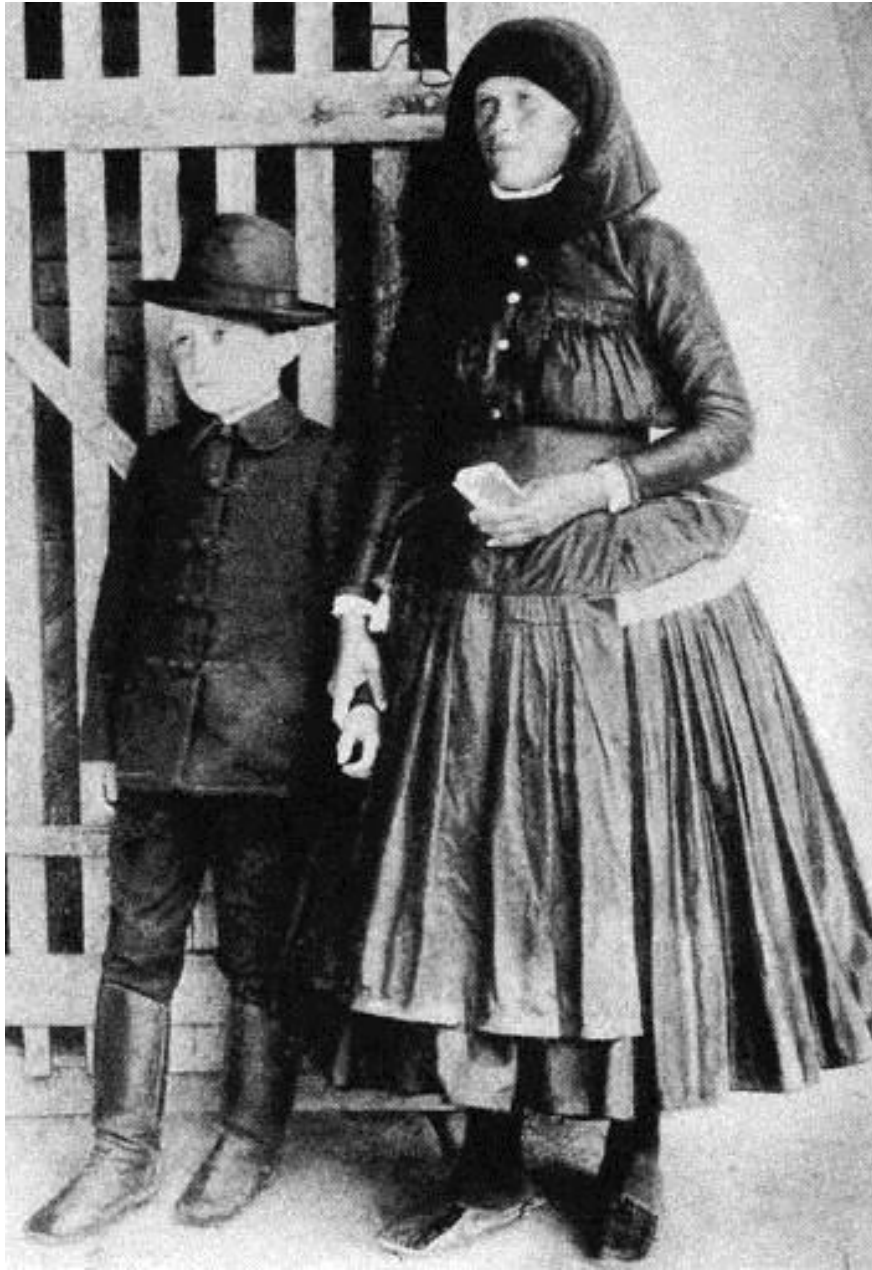
rend uralkodik. Még halála után is meg tudja legyinteni azokat, akik – szerinte – nem viselkedtek méltó módon. Majd egy hirtelen gesztussal küld egy égi mosolyt, és hagyja az élőket, hogy ők még tovább fussák köreiket.

A Janus-arcnak ez a fintora tárja fel a kapuk és ajtók istenének jellemét is. Kettős arc és kettős jellem. Ha mindkét oldalát megnézzük, mindkettőt igaznak fogjuk találni, ahogyan Szabó Magda és Emerenc párharcát is természetesnek érezzük. Az ajtón keresztülmentek. Oda és vissza. A halál tette átjárhatóvá ezt az utat, mégse érezzük gyászosnak és lehangolóknak, inkább felemelőnek. Szobotka Tibor különleges Krisztus-ábrázolása köszön vissza Szeredás Emerenc megboldogulásában. Eszerint van jó halál is, amely átminősít, szebbé-jobbá tesz. Igaz, a halál szagát és a megjelenő lélek jelenlétét másként érzékeli Viola, Emerenc hűséges neveltje. Ám az életnek mennie kell tovább, ezt Emerenc is így akarná. Ő nem érzelt a mások halálán, és önmagára nézve is sértőnek és lealázónak tartaná.

S hogy a Kedves Olvasó egyetért-e ezzel, azt nem tudjuk, Ha egy alapigazság nem érthető első olvasásra, látásra-hallásra, akkor a tapasztalásokhoz kell folyamodni. Talán még azon is elgondolkodik velünk, hogy az íróházaspár nem tekintette egyenrangú félnek Emerencet, hanem bizonyos értelemben lenézte. Nem tartozott az ő osztályukhoz, amelynek osztályváltatát a kommunista ideológia elvetette. Ők értelmiségiek voltak, azon belül is a legmagasabb rangúak: nagy magyar írók. Mindennapi gondjaik egészen másról szóltak, mint az Emerencéi. Ők különféle határidőknek, megrendeléseknek, fordítási kötelezettségeknek tettek eleget. Ők is rengeteget dolgoztak, míg Emerenc naphosszat hajkurászta a port és mosta a mások szennyését, sikálta a padlójukat, főzött rájuk és söpörte az utcát, hogy még az is makulátlanul tiszta benyomást keltsen. A fizikai lét igáját vonó Emerenc szemében az ő munkájuk voltaképpen nem is számított valódi munkának. Gyakori felfogás ez kétkezi munkát végzők körében: csak a fizikai munkát, ami nagy fizikai megterhelést ró annak végzőjére, tekintik munkának. Ez volt az alapvető ellentét felfogásukban, s miközben Emerenc tehermentesítette Szabó Magdát a mindennapi fizikai munka terhe alól, önmagát alázza le, hogy az általa azért nagyon tisztelt „gazdák” felemelkedhessenek. Ám a helyzet még ennél is bonyolultabb. Emerenc nem alázkodott meg senki előtt. Ő a legpiszkosabb munkát is emberi méltósága teljes tudatában végezte. A munka nem alázza le, hanem ellenkezőleg: felemelte, mivel maximálisan eleget tett minden elvárásnak. Ő a saját munkája eminense volt.

A közeledés a felek közt nemcsak osztálykérdés, bár erősen arra hajaz. Gesztusaiban már-már olyan, mint az udvarlás: néha úgy tűnik, át lehet lépni azt a bizonyos határt, ám valamelyik fél hirtelen visszatörpan. Erkölcsi gátak állnak köztük, és ezeket egyikük se merné ledönteni. Az erkölcs ugyanis mindkettőjük fölött áll. Emerenc erkölcsé ugyan bizonyos értelemben vademberi, társadalmon kívüli, mivel a saját maga által kialakított világ keretein belül él. A határok átjárhatatlanok, senki sem invitálja igazán a másikat, hogy lépjen beljebb. A falakon belül, azaz az ajtó mögött szigorú rend uralkodik, pedánsan őrzött relikviákkal, Emerenc múltjának tárgyi emlékeivel. Egy szeretett és egykor kiszolgált család kísérteteivel és a nála hagyott porcelánneművel, bútorokkal, miegyébbel. Gondosan elzárva, mert Emerenc azért nem szeretné, ha most is cselédnek tartanák. Ő most alkalmazott, aki havi fizetést kap azért, amit rendesen elvégez, és azon felül, bizonyos munkák magára vállalásával

plusz keresethez is jut. Évike támogatja Amerikából, tehát semmiképpen nem nevezhető nincstelen szegénynek, mint amilyen sorból édesanyja halála után indult. Ő a mesebeli elvarázsolt békakirályfi (férfias jelleme, bátor helytállása miatt akár ellenkező neműnek is tekinthetnénk), avagy a legendás számbőr (Balzac), amely egyre jobban fogy, ahogy egyre többet követelnek tőle. Ezt ki-ki értelmezheti tetszése szerint.

mintha Emerenc előképe volna: hajdú asszony és kislia

Alakja mindenképpen legendás, és a balladai jelzőt se vonjuk meg tőle. Szabó Magda tolla, azaz írógépe nyomán vált épp ilyené. Bármilyen súlyos önváddal is illette magát az író, az ő végzete meg az volt, hogy megörökítse Emerenc alakját, aki úgy áll most előttünk, mint egy tökéletesre sikerült szobor. Minden groteskségével, ugyanakkor derűjével és humorával is. Kutyaszelídítő tudományával, egész titokzatos alakjával, az őt körülövező jellem-köddel, amit

nem lehet pontosan definiálni. Az olvasónak mégis sokat jelent, hogy épp ilyenek mintázta meg őt Szabó Magda. S hogy épp ebben a formában áll előttünk (azaz folyton söpör, rendezkedik, tevékenykedik), alakja örök dinamizmusával vésődik be olvasógenerációk emlékezetébe.

Helen Mirren Az ajtó Emerence

Szabó István szinte kész anyagot kapott a filmjéhez, már csak élnie kellett vele. A helyes casting, a környezet megválasztása szintén jelentős segítséget kapott azzal, hogy Szabó Magda és Szobotka Tibor életének színhelyei ismertek voltak. Több könyv anyagából is összeállíthatók ennek motívumai. Igaz, a rendezők jobban kedvelik a skicceket, vázlatos anyagokat, amikből dolgozhatnak, mert szeretik hozzátenni a saját elképzelésüket, hogy az termékenyítően hasson az „alapanyagra”. A telitalálatnak mondható filmadaptáció értékéből

még az se von le, hogy utóbb botrány tört ki a sokat díjazott rendező személye körül. Sötét árny vetül az irodalmi képre azáltal, hogy épp egy volt besúgó készíthetett filmet a sűrűn besúgott házaspár életéről és azok háztartási alkalmazottjáról.

Emerenc alakja épp ellentétes az ötvenes évekbeli házmester-képpel. Az átkosban a házmesterekre, vicinékre hárult az a népszerűtlen feladat, hogy akár szépszerivel, akár kényszerítéssel rávették őket a „jelentés” nemtelen kötelezettségére. A legtöbbjük utólag hárít és szépít, ugyanígy Szabó István is saját viselt dolgai tekintetében, ám ez a korszak olyan mélyen belevésődött a magyarság történelmi emlékezetébe, hogy valós ismereteink birtokában legfeljebb ingatjuk a fejünket. Emerenc tiszta lélek, nyers, mint egy csiszolatlan gyémánt. Őt se vágja, csiszolja más, mint a tulajdon anyaga. Ez nem más, mint Szabó Magda, a remekíró, aki gyémánt fúrófejként dolgozik rajta és csiszolgatja ilyen pompás „darabbá” Emerencet. Porcelánkutyáस्तul, csecsebecséstül, giccsvilágának minden elemével együtt. Mintha Makovecz Imre szentségelte volna oda, miután jól felhúzták az őt is sokat bosszantó korabeli alakok. Ha történelmi szereplő volna, egészen biztosan szobor után kiáltana ez a megvalósult irodalmi jelenség, Szeredás Emerenc bakancsos, vesszőseprűs alakja. Habár jól tudjuk, hogy a lelke rég mennybe szállt, mégis úgy él előttünk, mintha folyton söprögetné a Júlia utcát. Télen és nyáron végtelenül, hol gondosan, hol morogva, de nagyon alaposan. A mindennapi szolgálat szentségével, nemes odaadással.

Haditudósítások

A *Sose jön szanitéc* c. Szobotka-kötet meglepő hangvételű novellákat is tartalmaz. A *Haditudósító, messziről* c. miniatűr remek formálisan valóban úgy indul, mint egy szabályos hadibeszámoló, ám az azt uraló gondolatritmus és az egyre erősödő fokozás magasan kiemeli a száraz hadi irományok sorából. Az olvasók talán soha nem képelték el, milyen lehet a harctéri élet abból a „békaperspektívából”, amibe a katonák kényszerülnek. Szobotka Tibor ezt is életközelve hozza.

Isonzói csata, I. világháború

Gondolatban vagy érzelmileg együtt kúszik ugyanis a harctéren lapos kúszásban közlekedő katonával, aki folyamatosan kommentálja éppen aktuális helyzetét, valamint a csata állását. Élők és holtak keverednek valami horrorisztikus elegyként, és aki még életben van, az egyrészt hangosan mondja a magáét, mégse veszi észre senki. A csata elveszett, de neki el kell jutnia egy bizonyos pontra, mert így szólt a napiparancs. Sebesült bajtársait is menteni kellene, de refrénként szakad fel mindig a sóhaj: „Sose jön szanitéc”. Golyózáporban valóban nehéz odaérnie az egészségügyi katonáknak, és az is meglehet, hogy a szanitéc is megsebesült vagy elesett az ütközetben. Semmi se tudható, csak az az ismétlődő, már-már kényszeres mondat, amellyel az író vagy a novella főhőse konstatálja a változatlan helyzetet.

Szobotka Tibor is megélte ezt a pillanatot valamelyik keleti fronton. Ő is lázasan figyelhette a helyzet alakulását, amelyről minden értelmes ember tudhatta jól, hogy már a háború

kezdetén eleve elveszett. Csupán azok voltak kevesen, akik ezt meg is merték fogalmazni. A sárban, latyakban kúszó katona egy másik katona felé igyekszik, akiről úgy véli, hogy még él. Életszerű a helyzet? Háborúban igen. Ez a legéletszerűbb, mert hiszen egy csatában nagyon sokan esnek el. Az életben maradtak pedig reménykednek, hogy ez nincs így, s ha segítségre szorulnak, alig várják, hogy megpillantsanak valakit, akitől ezt megkaphatják. Minden mozgó alak egy-egy újabb remény. Mikor odaérnek, gyakran úgy oszlik szét, ahogy az utolérni vágyott délibáb: kiderül róla, hogy csak hiú remény volt, optikai csalódás. A csatatéren főként a halottak fekszenek, akiktől már nem lehet várni semmit sem. Az egyetlen mozgó alak, akitől elvárhatná a tudósító, hogy a kötözőhelyre elviszi, hirtelen elvágódik. A földön fekvő sebesült türelmetlenül sürgeti, hogy keljen már fel. Csak egy kő volt az, amiben megbotlott, véli, és az nem lehet akadály. Attól még fel kell kelnie. Mégse kel, meg se mozdul. A vérző sebbel menekülő, aki továbbra is a földön fekszik, egy darabig biztatja, várja, hogy majd odaér hozzá, hogy nem lesz ő is „bádogszemű”, akár a többiek, akik szanaszét fekszenek, a halál által lekaszaboltak.

Don-kanyar, II. világháború

Egy darabig még reménykedik a sebesült. Végül már ő is csak arra a „kőre” vár, amelyik a társát eltalálta. Mindenkit lesújt a végzet köve, sugallja Szobotka ebben a döbbenetes háborús novellában. Jó, hogy nem tudjuk, mikor, tesszük hozzá rezignáltan. S azon a csatatéren se fog jönni a szanitéc, borzongunk bele. Akire annyira várnak, az mindig késlekedik, vagy sosem ér oda. De meglehet, hogy csak a sebesült belső órája gyorsítja fel a végzetes perc közeledtét, maga az idő ugyanannyi. A sárba leverték számára kifeszül a perc, amelyben még reménykedve várakoznak. Ennek a percnak a feszültsége egyre nő, mert

amihez viszonyítják, az valahogyan lebéklyózza az embert. Végül elpattan a perc és benne az ember maradék ideje. Akár a túl nagyra nőtt buborék belső feszültsége, ez a szimbolikus felfújt dolog is el fog pattanni egyszer. Talán nem is soká. S akkor elfogy az a bizonyos szál, amelyet a párkák gondosan elvágnak.

A katona még egyre vár, és azon töpreng – fektében – hogy vajon hazajut-e valaha onnan, a csatamezőről. Majd hogy mikor érkezik már az ő köve? S végül a rezignált mondat, a balladai csökönységgel ismételt prózai oszcinátó: „Sose jön szanitéc.” Sose, amikor nagyon kellene. A halálban mindnyájan egyedül vagyunk. Ahogyan a születésben is. Oda is, vissza is magunk küzdünk az elérendő cél irányában. Vajon tényleg csak egy csatáról szól ez az írás? Nem a küzdelem filozófiájáról? Ki mondhatná meg, mi mindenre gondolt Szobotka Tibor, akinek minden háború utáni írása ilyen spleen-es, ilyen kimondhatatlanul realista mégis.

Az ember mindig vergődik az élete küzdelmeinek mezején. Haladni vél, ám csak a sárban csúszik, mert igénye és adottságai ennyire futják. Remél valami segítséget, ami egyre késlekedik, ahogyan a csatateri szanitéc is. Vergődik előre, valamiféle kitűzött cél felé, de amikor közelít felé, rájön, hogy talán mégse az volt, amit eredetileg akart. Végül fekszik elesetten, és már nem biztos semmiben. S a végén lehet, hogy feladja. Ennyi egy élet végzetes epizódja. Előtte és közben nem tudatosul mégse az emberben. Csupán a végcélhoz közel, amikor már majdnem megérkezett kitűzött céljához, döbben rá, hogy talán még az irány se volt helyes, azt is eltévesztette. Az egészségügyi személyzet pedig megkésve, vagy sehogyan sem érkezik oda, ahol annyira várták...

Himnusz az Alkotó Energiához

Külön figyelmet érdemel Szobotka Tibor bevezető – ajánló szövege (*Sose jön szanitéc*), melyet akár egészében, változtatás nélkül is kiemelhetnénk, hogy ezzel illusztráljuk az író művészi hitvallását. Katonatársához, legjobb barátjához írott leveléből emelte ki a szerkesztő, az 1988-as kiadást összegző kötetben.

Mit is írhat egy katona a másik katonának? Nyilván a lényegét, a cáfolhatatlanul igazat, amiről mindketten tudják, hogy tisztán igaz. Valami palackposta-szerű üzenetet, amit fontosnak talál a levélíró, hogy közölje barátjával. Hogy közölje valakivel, talán akárkivel.

Ez utóbbi kategória mégsem igaz. Nem lehet akárkivel közölni az üzeneteinket, mert nem mindenki érti meg őket. S vannak olyanok is, akik félreértik vagy félremagyarázzák. Eltorzíthatják, és akkor már mást jelentenek a szavak. Olyan is van, aki szándékosan ártani akar ezek által és manipulálja az eredeti szavakat. És vannak a lélekben jók, akik hűen adják tovább a rájuk bízott üzeneteket, mert a lelkiismeretük nem enged mást cselekedni. A továbbítás, a tükrözés kötelesség, még akkor is, ha a ránk bízott (ránk terhelt) szavakkal és

azok mondandójával nem értünk egyet. Az üzenet lényege ugyanis maga az üzenet. Egyúttal próbatétel és megterhelés a közvetítőnek, aki esetleg maga sem érti annak szavait.

A nekünk szánt kis írásból mégis ki kell emelni egy részt, ami egyenesen rácsfol Szobotka Tibor későbbi diagnózisára, a depresszióra. Alkatilag ugyanis nem volt hajlamos rá, ez épp ezekből a sorokból világlik ki egyértelműen:

„Mindezt csak azért írtam, hogy sorvasztó, butító hetek után és ugyanolyan sorvasztó hetek előtt érezzem a gondolat erejét, kifogyhatatlanságát. Tudjam azt, akármi lesz, oda tudok ütni az írás erejével, és akkor születik valami. Nem felejtettem el a vezényszavakat, amelyekre sorakozni kezdenek a fejemben a gondolatok. Hatalmam van. Büszke vagyok magamra. Bízom magamban. Nem azért nem enged elpusztulni az Isten, mert imádkozom hozzá. De alkotó energia vagyok, ami teremt a világban, része őneki. Emelt fővel fogadok minden megpróbáltatást... Ennyi élet már maga az Isten. Az Istennek semmi köze a halálhoz, ő minden élet összessége... /Hiába vagyok katonaruhában./ Hiába vagyok ruhában./ Én nem vagyok hiába.”

Apollón teknőchátú lírával

Nos, ennyi életigenlés valóban rácsfol a későbbi diagnózisra. Igaz, az átélt háborús élmények lerombolhatják a legstabilabb idegrendszert és megingathatják a legszilárdabbnak vélt hitet is. Szobotka hite azonban küzd ez ellen. Tudja, érzi, érzékeli magában azt az alkotó erőt, amellyel maga a Mindenható ruházza fel az általa kiválasztottakat. A feladat ugyanis nem

ruházható rá akárcikre. A teremtés képességét nem lehet tanulni, azt csak Istentől nyerheti el a földi halandó. Nem is akárcikmeddig, hanem a feladata leteltéig.

A művész érzi ennek az időnek a végességét. Minden földi küldetés igen véges. Lehet, hogy annak jobb, aki boldog tudatlanságban éli le az életét, fel nem fogva, hogy az üresen elvesztegetett idő visszahozhatatlan. A művész tevékeny ember. Ha tehetné, a nap huszonnégy órájában fabrikálna, alakítgatna azon a művön, ami egész élete értelmét jelenti. Ám az alkotás misztérium, nem művelhető megállás nélkül, csak az erre adott pillanatokban. Csillagidővel mérve a felsziporkázó égitestek idő-fragmentumával fejezhető ki, és még így is pontatlanok vagyunk ezzel a definícióval. Életünk egy-egy felvillanásnyi intervallum. Kié-kié a saját mértékével és fényerejével. Van, aki szupernóva nagyságú halódó csillag, mások pislákoló, gyenge fényű, mégis konstans szereplői az égi zenekarnak, a fény-show felsorakozott résztvevőinek.

Szobotka Tibor teljesen tisztában volt mindezzel. Amikor művészi hitvallását írta, éppen egy olyan szerepet kellett eljátszania, ami ellentétes volt a jellemével. Ezért a dacos szavak, a nyakas kálvinista szembeszegülés az értelmetlenség parancsával, melynek földi szerepében mégis engedelmeskedni kell. Életrajzából tudjuk, hogy végül mégis dezertált, ahogy sokan mások a nagy ember-mészárszék egyre közelítő kivégző-gépezete előtt.

Életünk annyi szerepében vagyunk ellentétesek küldetésünkkel. Ha túl akarunk élni, márpedig túl kell élni, hogy az égi szerepünket is megvalósultnak tudhassuk a végén, akkor alkalmazkodnunk kell a földi élet bizonyos törvényeire. A háború az egyik ilyen „helyzet”. A katonának mennie kell előre, még akkor is, ha tudja, hogy az a földdarab, amelynek elfoglalását parancsba kapta, nem sokat ér, s ha azt elfoglalta, újabb földdarabkáért kell majd küzdenie. Mekkora is egy ilyen parcella az Univerzumban? Még csak jelentősége sincs, hiszen maga a sárgolyó is, amelyen élünk, eltölpül a nálánál nagyobb égitestek, különösen a Napunk testvérei, a fényes csillagok mellett. De ezt nem lehet megmagyarázni a katonai parancsnoknak, akinek az élete épp ilyen részletkérdésekről szól. Elfoglalni valamit. Enyém a vár, tiéd a lekvár! Így is mondhatnánk, de akkor gyávasággal és hazaárulással vádolnának – mindkét oldalon.

A feladat végrehajtása voltaképpen a saját szerep kinagyításával kezdődik. Az ego önmagát állítja a Nap, a Hold, sőt az egész Univerzum helyébe. Ettől egocentrikus lesz a felfogása, világképe eltorzul, szereptévesztővé válik. Ám az adott helyzetben ezt nem fogja fel, sőt ha figyelmeztetik erre, dacos ellenállással reagál. Kell a pillanatnyi torzulás, hogy minden erejét legfőbb feladatára tudja koncentrálni. Igaz, utána helyre kellene állnia a világrendnek. A feladat teljesítése után meg kell nyugodniuk a felbolydult erőknek. A káosz soha nem lehet cél.

Nos, ez utóbbi az, amit embertársaink nem szoktak megérteni. Ilyenkor harsan fel az „Igen, de én...” kezdetű tiráda, amely konstanssá szeretné tenni a pillanat ereje által kiemelt kicsinyke ego helyzetét. Már nemcsak másoknak hazudik, hanem önmagának is. Meg akarja téveszteni a beléje elrejtett istenséget, a léleklángot, amely persze megtéveszthetetlen.

De ne menjünk ilyen messzire! Álljunk meg Szobotka Tibor himnusz-szerű levelénél, amely okulásul szolgálhatna minden „művészkedő” megszállottnak is, akik úgy vélik, elegendő

betanulniuk pár formaságot, a rímfaragás és pingálás készségét elsajátítaniuk, s aztán átvehetik az uralmat a valóban elhivatottaktól és igazi küldetéstudattal rendelkezőktől. A XX. század második fele nagyjából erről szólt. Más ült a rendezői székben, mint akinek kellett volna, és mások tologatták a díszletet, mint a többre, másra nem képesek, akiknek helyébe kényszerítették őket. Képzetlenek, ostobák voltak kultuszminiszterek, rendre hozzá nem értő alakok basáskodtak – végül akármilyen területen.

Így került Szobotka Tibor a lövészárkba, a csatamezőre, ahonnan megírhatta halhatatlan tudósítását, melyben kifeszített számunkra egyetlen pillanatot, hogy érzékeltethesse ennek az értelmetlen emberi „rendnek” a teljes értelmetlenségét és sivárságát. A tanulságot levonjuk, továbbá bele se bocsátkozunk számunkra idegen feladatokba, de a felkínált okulási lehetőséget se vetjük már el. Nem szabad értelmetlen, oktondi nebulónak lenni. A kormányboton való civakodás csak ahhoz vezet, hogy a hajó előbb imbolyogni kezd, majd végül felborul. A kormánykeréknél a kapitánynak van ott a helye, az utasok csak utazzanak, elvégre azért vannak itt.

Sztálingrádi csatamező

Utazzanak el a furcsa ebek szigetére, a háborzongató falusi nyaralás békésnek tűnő rendjébe, ahol egy tébolyult kutya parancsol az embereknek, ahelyett, hogy menne minden a természetes rend szerint. Ennek a történetnek a közlendőjét vehetjük univerzális üzenetnek is: **Amikor az elvakult és elvadult érzelmek lesznek úrrá a józan ész helyett, akkor törvényszerűen érkezik meg egy éjszaka vagy egy fényes napon a pusztulás.** Lehetőleg ne provokáljuk mi magunk, mert hasonlóan végezhetjük. Megannyi helyszín, látvány, misztikusan kavargó érzés a békésnek tűnő felszín alatt! Mennyi különös emberfajta, amely időlegesen elegyedik egy-egy nyaralás idejére, de megmarad a maga idegenkedő érzéseiben és szokásrendjében. A haditudósító kúszik tovább a sárban, a neki rendelt helyen és időben. Gontran tovább szélhámoskodik és mindig kihasznál másokat. A Szirom nővérek tovább szépítgetik (hazudozzák) lánykori történetüket, vagy amit annak vélnek. Trisztán és

Ilona ismét találkoznak egy nyaralás idejére, hogy aztán a téli üdüléskorra már teljesen kiábránduljanak egymásból. A zarándokok ismét felkúsznak arra a bizonyos hegyre, ahol megismerhetik a megboldogulást megörökítő képet, melyen a Fájdalmas Anya helyett egy Boldog Anyát láthat a meghökkent szemlélő. Szobotka Tibor ismét békésen (és csontszegényen) utazgat Nyugat-Európában, ahol mindig is csak átutazó turistának fogják tekinteni. Erről aztán arra asszociálunk, hogy akkor bezzeg még lehetett!... Mármint önállóan utazni, anélkül, hogy ezt bárki is felrótta volna a vékonypénzű egyetemistának vagy kezdő tanárnak. Senki nem hitte, hogy kémkedni megy Svájcba, Görögországba, Brüsszelbe, Párizsba, Londonba, Afrikába vagy Boszniába. Útleírásai egy boldog békeidőt örökítenek meg számunkra, egy háborúmentes övezetet. Igaz, a boszniai úti jegyzet épp az I. világháború kitörését idézi fel. Mindezt egybevéve, egy színes keleti forgatag bontakozik ki a szemünk előtt, s mindez Szobotka Tibor „tükörcserepéről” visszatükrözve. S ne feledjük: a boldog békeidők képe is csupán egy tünékeny illúzió!

Apollón és Niké

Az írói hitvallás ettől lesz teljes. Akit ide küldtek, az tisztában van feladata horderejével és a tulajdon ereje nagyságával. Még akkor is, ha ezt az erőt Istentől kapta – kölcsön. Feladatunk végeztével a lélekláng visszajár az Úrnak. Van, aki tagadja, de még jobb, ha ezt mielőbb tudatosítjuk magunkban. Mint ahogy azt is, hogy a feladat mi magunk vagyunk. A gát is mi magunk vagyunk, mert mi állítottuk önmagunk elé, hogy még nagyobb tudjunk eztán ugorni. Csetlünk-botlunk, tanulunk, de a végén sikerülni fog.

FRIDAY 2016

Csupa abszurd

Vannak olyan novellák, amelyekben megmutatkozik Szobotka Tibor stílusa, összetéveszthetetlenül. Mondhatni, filozófiája, melynek rezignáltsága és az álarc mögül kikacsintó (elég ősi) kaján mutatja meg magát. Egy-egy rövidke abszurd erejéig. Az *Álarc mögül* egy képzelt velencei történet, mely egyaránt tartalmaz félelmetes és vidám elemeket. Az írói mesterség kiváló minőségének egyik ismérve, amikor az alkotó harmonikusan tudja elegyíteni a kettőt. Az igazi komédiában is felbukkanhat egy Moliére-i alak, aki rá tudja fagyasztani a mosolyt az önfeledt néző ajkára. A tragédiákat, színműveket pedig megmosolyogtatóan esetlen alakokkal, pár cseléddel volt szokás fellazítani, hadd jusson egy-két felszabadult perc a nagyérdeműnek, mielőtt a Szerző kivégzi a színlap minden szereplőjét. A különféle elemekkel való játék harmóniája a mesterségbeli tudásról szól. Szobotka miniatűr abszurdjai is efféléről árulkodnak.

Sejtelmes velencei éj. Egy sötét alak settenkedik sántikálva a kihalt utcákon. Minden misztikus elem festi a hangulatot: átsuhanó macska, melynek szeme villog a sötétben. Patkányok, denevér, sejtelmes árnyak, s maga a figura, az ismeretlen főszereplő, akinek úti célját még nem ismerjük. Őt rejtí az éjszaka sötétje, míg a világra mindig nyitott olaszok a családi életüket is teljes kivilágításban élik. Szülők és gyermekek, megriadó anya, aki sántát szimatol a sánta férfiában. Az idegen viszont hirtelen betoppan a velencei család életébe, és amiről szó esik köztük, az az előítéletek lerombolásáról szól. Ő, akit gonosznak vélték, mert sánta, rögtön megbarátkozik a legkisebb gyermekkel, és a kicsi is megkedveli őt. Nos, a gyermekek még nem előítéletesek... Aztán megdől a felnőttek teóriája is, a beszélgetés végén az idegen eltávozik. Ahogy jött, de még visszafülvélve a családfő mandolinozására. Ám nem lenne Szobotka Tibor az író neve, ha ezt a pozitív kicsengésű történetkét ki nem egészítené valamivel. Egy egészen abszurd fordulattal. Akit sántának néztek, elhagyva az éppen megismert olasz családot, visszatér saját társaságához, ahol kedélyesen fogadják. Szó

nem esik a sántikálásról, csak vidáman heccelik egymást. A poén pedig abszurd, kegyetlenül az: az éjszakai sétáló úgy adja elő a történeteket, mintha felfedezett volna egy remek festményt a Szent Családról. Azt már nem meri lódítani, hogy ő festette, épp elég tódítás az, amit a képzelt festményről előad.

Mindig ezek a váratlan fordulatok. Bármennyire is meghökkentőek, mégis Szobotka Tibor védjegyét jelentik. Olyan hirtelen tud váltani, hogy akár krimiként is izgalomban tartaná az olvasókat vele. A végére pedig olyan befejezést kanyarint, ami lezárja ugyan a történetet, mégis gondolkodóba esik utána az olvasó, hogyan történhetett ez pont így? S végül nincs rá más magyarázat, minthogy ez az abszurd alapszabálya. Az abszurd nem lehet konvencionális, sem lapos, de még csak érzélgős sem. Mindez távol áll a száraz humortól, ami emlékeztet kissé az angol humorra, mégis teljesen más. Szobotkai, nincs rá jobb név.

Ugyanez mondható el a *Post. rest.* „*Sex Appeal*” c. elbeszéléséről is, melyben egy szélhámosnő szélhámoskodik, csavarja az ujjá köré a férfiakat, majd húzza le őket némi ékszerrel, pénzadományokkal, és valahogy mégis, mindig megússza. Megbukik ugyan az egyik legbárgyúbbnak tartott „ügyfelénél”, akinek úgymond később „esik le a tantusz”, és még csak jelenetet se rendez vele. Idillikus szakítással kezdődik a történet. A férfi elutazni készül, a nő kikíséri a híres Gare de l’Est-re. Megígérik egymásnak, hogy írni fognak, de a férfi nem is számít rá, hogy ebből valódi levelezés lesz. Aztán mégis kibontakozik a mini-dráma: a nő előbb ékszert kéreget a volt gavallérjától, aztán rátér a lényegre: a pénzre. Mindez még nem is zavarná a férfit, de a levelek ritkulnak, a kérések pedig egyre több pénzről szólnak. Mikor utánajár a dolognak, mert egy furcsa levélben egy másik gavallér levelét kapja kézhez, akkor kezdi felfogni, kivel is van, azaz volt dolga. Mikor sikerül ismét találkozniuk a furcsa jellegű postán maradó küldemények részlegén, a félvilági nő félvállról veszi nyári kalandjának hőstét és még csak nem is igen mentegetőzik. Szemrebbenés nélkül átveszi a többi gavallér küldeményeit a bennük rejlő pénzadományokkal egyetemben, majd faképnél hagyja a férfit, hogy aztán a rá odakint várakozó újabb udvarlójával távozzék mindennapos szélhámoskodásai színhelyéről. Szemrebbenés nélkül, barátságosan mosolyogva.

Mintha *Márai Sándor: Idegenek* c. regényének hősnője bukkant volna fel valahonnan a francia fővárosból vagy a tengerpartról. Az a rajtakapott francia nő szinte kikérte magának, hogy a barátja számon kérje rajta hűtlenkedéseit. A poén és az indok pedig nem egyéb, minthogy az udvarló „**csak egy idegen**”, akinek ő semmiféle magyarázattal nem tartozik, mert ő a magasabb rendű francia, vagy aminek hiszi magát. Manapság, amikor a fél világ füle arra hegyeződik, hogy elkapjon egy ártalmatlan fél megjegyzést, ami nemzetiségről, nemről, faji vagy társaságbeli hovatartozásról szól, hogy aztán elvakult dühvel csaphasson le az illetőre és minősíthesse le nációvá, rasszistává, egyszóval az emberiség söpredékévé, csak mert ilyen fordított világban élünk, az olvasó felszisszen. S ha csupán egy nemzedék távolába tekintünk vissza, máris kilóg a lóláb: mintha az utóbb szentfazékká vált szajha kérné számon másokon a jó erkölcsöket...

Pedig nem nyergeltünk át Márai Mester paripájára, csak poroszkálunk a magunkén, mintha ez lenne az élet rendje. Szobotka Tibor elrejtí sajátos filozófiája vagy élettapasztalata apró építőköveit a közönségesnek tűnő szövegei közé. Figyeljünk csak! *„Társadalmunkban a nőnek az a szerepe, hogy a férfit munkára és keresetre ösztökélje. Közgazdászok még nem foglalkoztak kielégítően a nő szerepével a gazdaságtörténetben. A gyáros felesége briliánst akar, a munkás felesége harisnyát. A gyáros ezért megszorítja a munkabéreket, a munkás viszont sztrájkol. A szociológus erre megírja a tőke és a munka harcát, forradalom tör ki, majd háború. A végén a gyáros neje kap harisnyát, és a munkásé briliánst, akkor ezt elnevezik társadalmi egyensúlynak, és békét kötnek.”*

Az eddig szerényen meghúzódó Szobotka most halkán, de határozottan megszólalt. Az író szűrőjén át megszólalt a valódi hang, ez a finom humorú, csendes és művelt valaki, akiről nehéz elképzelni, hogy életében egyszer, valaha is kiabált. Esetleg kislánykorában, amikor a többi sráccal együtt kergették a labdát, és mindenki versenyt üvöltött, nézők és játékosok egyaránt. Nem is akármilyen filozófia ez, hanem az általa ismert társadalmak szarkasztikus kritikája. Kihallani belőle az írónak kötelezővé tett szemináriumok propagandaanyagát, azt a végtelenül száraz adathalmaz-szerűséget is, amely rátelepedett nemzedékem hajdanvolt ifjúságára. Akinek jó a memóriája, annak máig beugrik automatikusan a kommunista frazeológia. Tehát, ha akarnának, se tudnának becsapni, sem félrevezetni a mai napig. Olyan ez, mint a hozzá illő, mert illeszkedő szemlélet: mindent láttam, mindent megértettem, mindenre fütyülök.

Párszavas mondatai, mintegy mellékes megjegyzései alapján látni, milyen sokat tudott Szobotka Tibor a nőkről, és úgy általában is, a társadalomról. *„Az a határ, ahol egy nő hazugságokat kezd mondani, ugyanott van, ahol azokat a férfi elhiszi.”* Egy másik zanzásított filozófiai axióma: *„... egy szerelmes nő mindig akkor jőzanodik ki, mikor a férfi megmondja neki, hogy szereti, egy szerelmes férfi pedig akkor lesz szerelmes, amikor a nő megmondja neki, hogy szereti. Ennek valószínűleg az az oka, hogy a férfiak végeredményben a sikereikbe szerelmesek, amelyekhez a nők csak eszközök.”* Vagy még cinikusabban: *„Három helyet ismerek, ahová az ember ész nélkül rohan: a fogorvos, az ékszerész és az anyakönyvvezető.”* Habár egy novella folyamatosan gördített gondolatlavinája az, amiből ezek a sorok hol cinikusan, hol szkeptikusan kicsengenek, mégis felkapjuk a fejünket, miféle tapasztalatai lehettek az írónak Szabó Magda előtt, hogy ezekben a rövid mondatokban összegezte őket?

Hallgassuk csak: „... a férfi a fölényt mindig a nőtől kapja kölcsön, és a szerelem akkor ér véget, amikor a férfi a kölcsönét visszakapja.” A kis francia szélhámosnő története adja a háttérrel, mégis több életnyi tapasztalás érzelmi és gondolati mélysége tárul fel az olvasó előtt. „A szerelem nem mindig buta érzés, csak akkor, ha komoly.” Igaz, a felrázó gondolatokat éppen egy vulgáris kapcsolat mondatra, azaz íratva Szobotkával. „Az ember minden hóbortjéért áldozatokat hoz, de egyikért se annyit, mint hogyha gavallérnak tartja magát, mert sohasem tud annyit költeni, hogy mások is annak tartsák.” A pénzt, ékszer, mit kunyeráló levelek sorsát ennyiben összegzi: „Egy levél szépsége mindig a céljától függ. Egy üzleti levél akkor szép, ha sokat beszélnek benne üzletről, egy pénzkérő levél akkor, ha keveset beszélnek benne pénzről.” Olyan, mintha az író vagy az őt megtestesítő főhős a könnyű kaland után intellektuálisan élné meg korábbi érzéseit, és komoly tanulságokként rögzítené őket a memóriájában – önmaga és talán mások számára is: „Az emberek azt ünneplik a legszívesebben, amit legszívesebben átkoznak is: megszületésüket és megérkezésüket. Az emberekben éppoly kevés a logika, mint az eseményekben, amelyeket irányítanak.” Nos, ennyi bölcsesség egyetlen parányi írásműbe tömörítve arról vall, hogy szerzőjük kezdetektől fogva komolyan vette élethivatását, a bölcsészetet, régimódi változatában, a bölcséletet, azaz filozófiát. Nem lehet nem vele elmélkedni, legfeljebb olykor vissza kell kanyarodni egy-egy mondatához, hogy újból átgondoljuk, tényleg úgy értendő-e, ahogy első olvasatra véltük. De akkor már rá kell jönnünk, hogy pestiesen szólva palira vetek bennünket, azaz Szobotka egy ős-cinizmus jegyében szórakoztatott el mindnyájunkat. A második impresszió után aztán jön a harmadik: nagyon is mélyen élte meg az érzéseit, és a fölényes gúny volt az, ami a felszíni látszatot nyújtotta a sietve olvasónak. Mindezek mögött egy alaposan letarolt élet minden mélységes fájdalma és élettapasztalata is ott van. Életbölcséletté és aforizmákká szublimálva. Diszkrétan és a lezárt történet csendes derűjével, annak halvány csomagolóanyagába betekerve. A *Post. rest. Sex Appeal* már nemcsak egy hódítás, majd egy szakítás története, hanem egyúttal úgy összegzi számunkra az átélteket, hogy az univerzálisan is vonatkozik minden férfira és minden nőre. No, legalább egy jó részükre.

Párizs, Szajna-part, pre-migrációs éra

Ismét Szobotka és a nők

Mivel annyi történetben köszön vissza ugyanaz az alapképlet, nem lehet szó nélkül elmenni mellette, mennyire foglalkoztatta a téma az író, aki vérbeli szépíró volt. Érthető az a vágy, hogy ne csak filozófusként szerepeljen, azaz remekeljen, hanem egyenesen világirodalmi babérokra vágyott – joggal. Mi az, ami egyértelműen kiemeli a kortársak közül, hogy ekkora trónust kell aláigazítani? A mindenkiéivel összetéveszthetetlen stílusa, mely ugye maga az ember. A stílus nem fölösleges cicoma, a szerény mondandóra ráaggatott dísz, hanem az az eleven energia, amely magát a teremtő embert közvetíti az olvasó számára. Márai Sándor volt hasonló alkatú. Ő se érte be a látszattal, a csacsogó felszínnel, hanem szerette és tudta kivesézni az előtte heverő témát. Olyan mélységekig hatolt, amire csak valódi intellektuális elemző tud.

Mindig adva van a téma, ami nem más, mint a szobor megmintázásához előkészített fémváz, rajta némi agyaggal, azaz mintázó masszával. Ugyanabból a képlékeny valamiből mindenki mást hoz ki. Márai és Szobotka a dolgok mélyén meglapuló leglényegesebbet keresték, a szubsztanciát, amely mégis jóval több annál. Az éterit, a minden koron érvényeset, az intellektuálisan is kiválót. Talán ebben lehetne tömöríteni művészetük minden fontos adottságát. Fiatalon mindketten „nagy kanállal ették” úgymond az életet, amely ugyan csupasz valóságában tárult fel előttük, mégis költősen, igazán szerettek, ahogyan Ady említi, mintegy mellékesen. A sok egyúttal mindig kevés. A „könnyen jön, könnyen megy” alapállás egy idő után sodró lendületet vesz. Az egyik kalandból a másikba sodródás korai csömört okoz. Márai és Szobotka ugyan megállapodtak egy nő mellett, de Lola asszonynak sokat kellett szenvednie, hogy Márai Sándor félrelépéseit ki tudja heverni. Sokat eltérve, tudva, hogy a biztos rév mégis mindig ő marad. Szobotkának viszont tudomásul kellett vennie, hogy Szabó Magda nem osztozik senkivel. Az ő egyezségük, azaz életre szóló szövetségkötésük még a házasság előtt eldőlt, hogy aztán kettejük intim és bensőséges kapcsolatában tombolja ki magát.

Különös dolgokat tudunk meg a régimódi kapcsolatokról ettől a két szerzőtől. Régimódinak mondjuk, mert még a boldog békeidőnek mondott, vagy annak hazudott erkölcsök rendje él tovább bennük. A nagy háborúk és az átkosra sikerült kommunista rendszer rájuk nehezdedő terhe alatt is. Választásaik eltérőek voltak. Márai a távozás mellett döntött, Szobotkát sok szállal kötötték ide, jóllehet nem elsősorban társadalmi szinten, hanem magánélete minden szálával, a családi kötelékek. És még valami, amit Szabó Magdával örökké vált kapcsolata fejez ki leghívebben: az „**Itt** élned, halnod kell” parancsa. Soha nem hallom helyesen hangsúlyozva Vörösmarty szavait. Az „itt” szócska nem véletlenül van kiemelve a sor elejére, hogy a hangsúly éppen rá essen: „**Itt**”, azaz hangsúlyosan itt, nem pedig máshol. Ezért zúg a templomi orgonák leghatározottabb fortissimójával ez az egyetlen szóba tömörített intelem, mely túlzengi olykor Kölcseyt is.

Márai ránk hagyta a Tolnai Klári-szerelem és a Mezey Mária nevével jegyzett kaland emlékét. Habár úgy az olvasók, mint a filozófusok szeretnek igen mélyre vájkálni az írók, költők kapcsolataiban, talán mégsem ez a lényeg. Márai egyik jegyzetében, melyet a Maria

Alcoforado nevű portugál apácáról örökített meg, a sokat szenvedett fiatal nőnek a szerelemtől utóbb kialakult véleményét tömöríti az elcsábított, majd családjá által zárdába kényszerített nemes hölgy utolsó levelében, amelyben többé nem könyörög francia csábítójának, hogy térjen vissza hozzá. A „Ne jere vissza” kezdetű üzenetet ezzel a végleg kiábrándult mondattal zárja, immár véglegessé téve a szakítást: Én soha nem téged szerettelek, hanem a szerelmet. Ez olyannyira kegyetlenül önmarcangoló érzés és kijelentés, hogy már-már férfiasnak érezzük. A legtöbb nő felszínesebben és viharosabban éli meg a szerelmet. Szakításait kiadja tomboló, viharos nagyjelenetekben, intellektuálisan a férfiak szokása megélni ugyanazt. S ezzel Márai Sándor vezet el bennünket Szobotka Tibor megértéséhez, holott ő éppen a női lelket akarta megérteni teljes mélységében, mikor Maria Alcoforado érzelmeit boncolgatta.

Maria Alcoforado, a portugál apáca

Szobotka Tibor csalódásai, avagy túllépései egy-egy kapcsolaton mintha nem is lennének igazi lezárások. Miközben hevesen udvarolt Szabó Magdának, mellette még belefért pár szimultán testi kapcsolat is. Hevesek, igen érzékiek, s talán nem is annyira fontosak, ha le tudott mondani róluk Magduska kedvéért. Az író által megörökített liezonok voltaképpen úgyse vezettek volna sehova. Minden a Gontran-féle felszínesség és cinizmus irányába mutat. Mintha az elvesztett feleség és gyermek miatti gyász egyre mélyebbre temetése volna ez a fejlődéstörténet. Egy szépséges énekesnő feleség odavész a háború szörnyű napjaiban, amikor nincs orvos, nincsen orvosság és nincsen segítség, mert a gégemetszés után már többé nem énekelhetne az angyali fiatal nő. Gyermekeit nem tudja táplálni, a

szepszis gyötrelmei viszik el, Szobotka pedig Orfeuszként sirathatja, hogy aztán minden komoly érzést megtagadva a szexuális kicsapongásokba belevetve magát vágjon vissza a sorsnak. Mintha annak bárki is visszavághatna! Az effajta ellen-érzések és a csak-azért-is, mindenki és bárki ellen való élet befelé roncsolnak. Aláássák az egészséget, és erre segítenek rá a korszak kulturális irányzóiból, a tanulatlan és képzetlen, szakmailag hozzá nem értő alakok, akik Szobotkán és Szabó Magdán, minden művelt értelmiségin akarják kiélni saját ostobaságuk miatti frusztrációik dühét.

Révai József kulturális miniszter (1898-1959)

Szobotka Tibor nagyon befelé élte meg csalódásait és mellőzöttségét. Felesége hirtelen „kiugrása”, azaz felfedezése erős érzelmi lökést adott neki, s talán újabb reményt, hogy mégis lehet, az ő pozíciójukból is, szilenciumra tetten és csupa rossz kritikával illetten is. És a suttogó propagandával kíséren, miszerint ő írta volna a felesége könyveit. Ilyet persze nem állíthat egy szakmabeli, aki nem figyelt oda a fenti odavetett megjegyzésre, mármint hogy a stílus eleven energia, sajátos és nem csereberélhető valami. Olyan, mint a genetikai kód vagy az ujjenyomat. Ahogyan Beethoven stílusát nem lehet összetéveszteni Bachéval vagy Bartókéval, ugyanúgy az író házaspár stílusjegyeit sem. Érdekes módon Szabó Magda stílusa markánsabb, míg Szobotkáé lágyabb és finomabb. Ami az életben egyértelmű volt, az az írói megvalósulásban kétértelmű: a legtöbb kapcsolatban az egyik fél dominál, míg a másik átengedi neki a vezető szerepet. Ebben Szabó Magda tűnt az erősebbnek. Legyőzte a férjét, mielőtt még hozzáment volna, mert elfogadtatta vele a saját feltételeit. Mindez csupán impresszió, nem szükséges azonosulnia vele senkinek. Ám jelenlegi ismereteink birtokában el kell mondani, hogy az egyenrangú kapcsolatok a legkritikábbak. Még a művészetben és a sportban is (műkorcsolya), valamint a filmekben a férfi-nő párharcról szól

a mai világban minden. Ezen ábrázolások szerint a felek harcolnak, viaskodnak egymással. Ez pedig hiba. A legyőzött fél ugyanis úgy járhat, mint Szobotka Tibor: hamarabb feladja, mint az előre várható.

Aczél György, a három elemi végzett művelődési miniszter

Az ő életükben komoly szerepet játszott a másik destruktív kulturális miniszter, Aczél György is. Szabó Magda kénytelen volt kezét fogni velük, mert elfogadta a kitüntetést. Ezzel sokat esett barátai szemében, de ott volt az élet követelő szüksége: az eddigi életükkel, nélkülözéseikkel való leszámolás és a boldog révbe érés illúziója. Mert hiszen semmi nem oldódott meg, a beteg szülők gondja ugyanúgy megmaradt, és Emerenc-Juliska néni betegsége, majd halála is ott kísértett. Onnantól fogva rájuk vetült a gyanú, hogy ők is beálltak kollaboránsnak. Pedig Aczél továbbra is gyűlölte őket, s ha már Szabó Magdát nem tudta elgáncsolni, akkor megtette ezt Szobotka ellen. A Szobotka házaspár pedig küzdött – az érvényesülésért és az írói elismerésért, mely Szabó Magda számára se volt egyértelmű, hazai berkekben legalább. Az őt korábban leminősítő véleményformáló közeg ugyanis nem mondott le arról, hogy saját előítéleteit ezután is érvényesítse. Nekik mindegy volt, mekkora értéket képvisel Szabó Magda vagy Szobotka Tibor, mert mindezt elhomályosította a méretes káderlap, vagy mai, finomító értelemben említett dosszié, mindazok életének hűséges kísérője, akik még az „átkosban” születtek és voltak kénytelenek élni. Rajta egy láthatatlan pecséttel: az NKVD-s alapelv hatalmas árnyékával, mely származásukról és indíttatásukról szólt.

A nőkről szóló véleménye villan fel hatalmas fénnel Szobotka több novellájában is. A *Költözködés*, az *Akinek van*, a *Statiszta*, a *Tavaszi*, az *Úriemberek a nő körül*, a *Lulu szerelmes* c. írások mind különféle aspektusból járják körül a témát. Igaz, kell is, mert különböző típusú nőkről és kalandokról van szó ezekben. Bár csontig hatolóan őszinte, mégse tetszhetett ez a vaskalapos kádereknek. Szöges ellentétben állt az ún. „szocialista erkölccsel”, ami inkább

csak papíron létezett, gyakorlati megvalósulását inkább mélységes hipokrizis övezte. De a látszatra azért adtak! Kritikát nem tűrtek, beleszólást még kevésbé, de azért jó, hogy fennmaradtak ezek a csöppnyi elbeszélések is, amelyek teljesen másról szólnak, egy régi rendszerről, amikor még a szerelmi életnek is bizonyos keretek közt kellett játszódnia.

Az *Úriemberek egy nő körül* egy szállodában lakó „titkárnő” körüli apró bonyodalmakról szól. Az urak sorra megkörmölyezik, és a kétes egzisztenciájú hölgy „nem tehet egyebet”, minthogy mindegyikkel kifizetteti úgymond a vacsoráját. Egymás után sorban. Az urak ismerik egymást, hol kedvelik, hol gyűlölik vetélytársaikat, s végül mind megkapják az „igazi úriember” titulust. Poén: mikor ezt meg is beszélnek egymással, még a londonerre is rákérdéznek, vajon őt is kidekorálja ezzel a titulussal a kis hölgy? A londoner lakonikus válasza: őt nem, mert ő nem fizette ki a szállodai pillangó vacsoráját. Olcsó nő, mondják manapság, de ez a történet nem mai, hanem erősen tegnapi... Mintha csak anekdotázna az író, sorra járja körül a témát. A *Költözködés* c. írásban most nem egy félvilági hölgyről vagy kokottról van szó, hanem egy gigolóról. Ismét vetélkednek a hölgy kegyeiért, aki gazdag, és gyakran váltogatja az érzéseit, jobban mondva impresszióit a két úrról. Az egyik tartja magát a formaságokhoz, a másik pimaszul nem. Mégis az arcátlan gigoló az, aki közel kerülhet a nőhöz, és egy tengeri kaland után hamarosan be is nyújtja a számlát a dúsgazdag papának. Az érzelmi hullámok ide-oda csapkodnak, a szereplők hol remekelnek, hol leszerepelnek. A gigoló végül kompromittálja a hölgyet, nem is akárhol, hanem a szálloda liftjében, ami után nem következhet más, mint a régimódi szabályok szerinti házasság. A gátlástalan fiatalember mégse boldog. Barátjával, korábbi vetélytársával közli, hogy élettörténete innentől fogva nem más, mint ez: *„Leköltözöm az első emeletre, ahol ki fog hullani a hajam, asztmát fogok kapni, és érelmeszesedést, amikor te még mindig vígan fogsz felszaladni a hatodik emeletre. De én akartam így.”* Szobotka ismét zanzásít. Végül is egy emberi életet is össze lehet foglalni egy mondatban... ha annyira a lényegre törünk, mint ez a szalontáncos, hozományvadász fiatalember.

A *Mi kell a szerelemhez* c. miniatúr remek ennél elegánsabban adja elő a szerelem szabályait, vagy amit annak vélnek. Egy angol lord és egy angol lady együtt csónakra szállnak a tengeren, majd felborulnak a viharos szélben és egy lakatlan szigetre kerülnek. Ott minden adott egy könnyű kalandhoz, még a rangos hölgy ellenállásán se múlik, csak másnap éjjel derül ki, amikor már kiszabadították őket és visszakerülnek eredeti közegükbe. Ott a lord nyugodt lélekkel megteszi, amit előző éjjel nem tett meg: együtt hál a hölgygel. A magyarázat megint poénszerűen hangzik: az úrnak bizonyos keretek szükségesek ahhoz, hogy hódítson. A szigeten csupán visszaélhetett volna a helyzettel, de ezt társadalmi rangja, pozíciója nem engedte meg. „Ehhez nekem kultúra kell”, csendül fel a lezáró poén, mely annyira jellemző Szobotka írásaira. Mondhatni, ez a védjegye. Éppen ezért is olyan ostobácska a vád, hogy ő és Magda néni négykezesben alkottak volna. Ihletni bizonyára megihlették egymást, de külön térben alkottak, amelyben nemcsak a szobák falai választották el őket egymástól, hanem azok a kötöttségek is, amelyek Szobotka Tibort végleg lekötötték a bölcsészettudományhoz, míg Szabó Magda szárnyakat kapott a teljes művészi szabadsághoz, a szabadúszó státuszhoz. Ez utóbbit ugyan mára eléggé elcsépezték, és sok komolytalan foglalkozás is belefér, de ők ezt még eredeti komolyságában (és kiszolgáltatottságában) élték meg, ahogyan életrajzukból ismerjük.

Az *Akinek van* egy szinte képtelen történet egy szegény festőnövendékről és egy festeni tanulni akaró gazdag emberről, akinek mindene megvan: vagyona, kastélya, szép fiatal felesége és – a történet szerint legalább – tehetsége is. Festeni akar tanulni a fiatalembertől, akit egy nyárra kastélyába invitál, közös ismerősük ajánlása alapján. A vékonypénzű fiatalember elfogadja a meghívást, de örökös kisebbségi komplexusokkal küzd, sőt úgy látja, hogy a tanítványa jóval tehetségesebb nála. A gazdag férfi, akit a pénz, a vagyon nagyon magabiztossá tesz, ezt nem érzékeli, hanem igyekszik minél többet megtanulni a jóra való fiútól. Szobotka mintha a saját érzéseit vetítette volna ki a két szereplő szellemi párharcára: felfogásában a nincstelenség eltorzítja a tehetséget, a jó képességeket, míg a vagyon megsokszorozza még a művészi hajlamokat is, úgy, hogy leghagyja a másik férfit, aki természetesen szeretné meghódítani a fiatal, szép feleséget. Nem sikerül neki.

Gulácsy Lajos: Varázslat

A gazdag ember valóban túlszárnyalja őt és sokkal szebb rajzot tesz le a felesége elé, mint a festőnövendék. A feleség ezt egy hálás csókkal honorálja, amivel a „hódítási kísérlet” lezárul. Még további lehetőségében is. Az ifjú ugyanis feladta. Megtört a pénz hatalma előtt.

Bizonyára vannak efféle történetek, ámbar a pénzemberek túlságosan el vannak foglalva az egyre több pénz és egyre nagyobb vagyon megszerzésével. Még ha lettek volna is művészi hajlamai, az életben ezeknek el kellett volna sorvadniuk. A boldogtalan művészpálya viszont sorsával ellentétes irányban fejlődik ebben az elbeszélésben. A nagy boldogtalanság és a sok kudarcélmény ugyanis meg szokták erősíteni a művészi pályára szánt kiválasztottak lelkét, művészi teljesítményeik ezzel fordított arányban szoktak kibontakozni. Vannak ugyan atipikus történetek, de ezek elenyésző számúak. Van egy pszichológiai-fiziológiai alapszabály: a bankárnak és a művésznek más struktúrájú az agya, vagy vulgárisabban szólva másként forog az esze kereke. Különösen vonatkozik ez a képzőművészekre, akiknek tökéletes a térlátásuk, a színérzékük, és jobb agyféltekéjük sok tekintetben jóval fejlettebb a balnál. Ezért nem racionális a képzőművészet. A látásunkon keresztül hat az érzelmeinkre, ahogyan a zene a hallásunkon át. Nos, akiben viszont a racionalitás dominál, annak a bal féltekéje a fejlettebb, és azt használja a legtöbbit. A két félteke egyenlő arányú használatának képessége olyan ritka, mint a fehér holló. Ennyiben kétkedünk kissé Szobotka Tibor alaptézisében, és tudjuk be mindezt az ő sajátosan pesszimista felfogásának, melyet háborús élményei erősen indokolnak. De hát a művészetben minden lehetséges, még a képtelen és lehetetlen Na'Conxipan létezése is. Akkor miért ne létezne egy jovialis, jó szándékú, gazdag ember, aki mágnesként vonzza magához a pénzt? Nyilván úgy, hogy a kivételek erősítik a szabályt. Mert általában a nagy vagyon – nagy önzés páros érvényesül, a határtalan egóval és gátlástalansággal alátámasztva. De nem akarunk belemagyarázni semmit. A novella úgy kerek, ahogyan íródott. Olyan arányosan tagolódik apró fejezetekre, ahogyan egy regény szinopszisa. Ám Szobotka nem akarta kidolgozni, vagy nem volt rá ideje. Ez utóbbi folyton kínozza, mert rengeteget vállalt magára. Hacsak abba gondolunk bele, hogy mennyit fordított szépirodalmat, őt is, élete párját is a legszebb babérokkel kellene felékesíteni. Posztumusz is.

Szobotka-aforizmák, gnómák

Szobotka Tibor gyakran spékeli meg történeteit gnómákkal, melyek tömörítik az életről vallott nézeteit, élettapasztalatát. Ezek meghökkentőek, mindig visszahőkölésre és elmélkedésre serkentik az embert. Közlendője soha nem olyan mélységesen kiábrándultan cinikus, mint szatirikus vénával megáldott-megvert kortársai vagy író-elődei. Szívesen elmélkedünk vele, mert úgy tanít az életről, hogy az közben soha nem sértő, csak mélységesen tapasztalt. Valaha megélt. A valaha átélt dolgok pedig már nem fájnak, még akkor se, ha egykor húsbavágóak voltak. Szemezgessünk egy kicsit közülük.

„Szeretni csak azok tudnak, akiket szeretnek.”

„A semmire is születni kell, mint a trónra.”

„(a nő) Ő nem néz senkire, de mindenkit lát. Mérges, ha valaki nem nézi meg, de haragszik, ha valaki megnézi. Belül mérges, kívül haragszik.... Egy nőnek egyéb öröme sincs, mint felháborodni azokon az aljas ajánlatokon, amiket tesznek neki.”

„Magunknak megbocsátani – ez nőies vonás.”

„Egy nő ibolyákat hord, az államférfi meggyőződéseket. Az ibolya a nő meggyőződése, az államférfié még annyi se. Az államférfiakat azért tartjuk okos embereknek, hogy magunkat, akik felemeltük őket, ne tartsuk butáknak. Az államférfiak ezt úgy módosítják, hogy magukat tartják okos embereknek, és minket butáknak.”

„A modern színjátszás ugyanarra tanított meg bennünket, amire az antik történelem: a tömegjelenetek a leghatásosabbak. Ha a színpad élethű, akkor az ember elfelejti, hogy színházban van. Ha a politika élethű, akkor is.”

„Egy tehetséges ember azt hisz el, amit akar.”

„A tavasz minden politikai programhoz illik.”

„Ha a természet alszik, akkor nem álmodik, az ember viszont akkor is álmodik, ha nem alszik.”

„A pedáns és tehetségtelen emberek mindig hazafelé mennek, mert nincs bátorságuk másfelé menni.”

„A művelt emberek mindig másvalakit idéznek, sohasem önmagukat.”

„Az élet mozgás és cselekvés.”

„A törzsvendég és a túra vendég közt az a különbség, hogy a vendéget kidobják, ha nem fizet, a törzsvendéget csak elátkozzák.”

„... miután az ember élete amúgyis átok, semmi sem tudja még átkozottabbá tenni.”

„Egy város olyan, mint egy feleség. Bizonyos idő múltán már csak idegeneknek mutatja meg a szépségét.”

„Megismerkedni sokkal simábban lehet egy nővel, mint szakítani.”

„Egy szerelem három napig tarthat, egy viszony örökké.”

„... annak az oka, hogy az emberek olyan gyakran mondják ugyanazt, nem az az oka, hogy az emberek buták, hanem az, hogy az események ismétlődnek.”

„A férfiak azt hiszik, ha egy nő a testét nekik adta, az minden. És a férfiaknak igazuk van. A nőknek nincs, akik azt hiszik, hogy ez nem minden.”

„Akit irigyelnek, az mindig jó ember...”

„Az erkölcs ott kezdődik, ahol a fölény.”

„Három hű barát – ez éppolyan abszurdum, mint három hű szerető, de az előbbiben még az okos emberek is bíznak, az utóbbiban pedig csak az okos emberek.”

„... ha egy férfi elhatározza, hogy egy nővel szakítani fog, akkor a nő többnyire már előzőleg szakított vele.”

„Egy szőke nőt egy test és egy lélek érdekel, egy fekete nőt két test lélek nélkül, egy vörös nőt pedig három test és egy lélek.”

„Valahányszor... az ember valakivel vagy valamivel szakít, régi énjét tagadja meg... Aki pedig régi énjét megtagadja, nem érdemel újat.”

„A férfi és a nő közt az is különbség, hogy a nő főleg másokat csap be, a férfi önmagát.”

„Olyan helyzetben, amely félreérthető, a nő feltétlenül félreérti a helyzetet, a férfi csak többnyire.”

„Igaz, hogy a természet nem áll a nők szolgálatában, de a nők állnak a természet szolgálatában, és nincs az a földrengés, amelyből egy szép nő ne tudna úgy menekülni, hogy formás mellét vagy lábát minél többen lássák.”

„Női meztelenség nélkül a férfiak nem tudtak volna történelmet csinálni.”

„Ha egy férfi egy nőnek fájdalmat okoz, azt sohasem veszi észre, mert nem tudatosan teszi.”

„A jó nevelés nem más, mint társadalmilag törvényesített hazudozás.”

„A „Védtelen nő” olyan előítélet, amely ellen a nők küzdenek leginkább.”

„A nők mindig jelen időben gondolkoznak, a férfiak jelen, múlt és jövő időben. Ezért vakmerő a nő, ezért óvatos a férfi.”

„... a nő egész élete benne van a szerelemben, a férfi élete pedig csak áthalad rajta.”

„Nő és férfi – ha meg tudnák egymást érteni, nem lenne többé értelme a nyári éjszakáknak.”

„A nők tulajdonképpen nem szeretik a férfiakat, és ha lehetne, boldogan élnének egy olyan világban, amelyben nincsenek férfiak. De nem lehet.”

„A nők nemcsak egy másik nőre féltékenyek, hanem mindenre, ami a férfi figyelmét elvonja róluk.”

Nos, tudjuk, hogy Szobotka Tibor sokat tudott a nőkről és az életről, de ezek a kedvesen odaszúrt gnómák, amelyekkel mintegy fellazítja elbeszéléseit, máskor effélékkel zárja őket, szinte mindent összegeznek. Lehet őket cinikusan vagy felháborodottan tagadni, de minek? Az esztelen sikoltozás szorult helyzetben az ostoba nők sajátja, még akkor is, ha akad olyan férfi, aki ugyanezt teszi. Az illető úr persze akkor férfiatlan, de sohasem vallaná be, és kényszeríteni se lehetne rá, hogy ezt beismerje. Az ember máris azon kapja magát, hogy hasonló formában összegezze saját élettapasztalatait, mint Szobotka Tibor. Ez nem másnak a jele, minthogy elfogadtuk a nemes párbeszédre való felhívását, s hogy örömmel leljük benne.

Talán épp ezektől a rövid összegzésektől olyan lazák és finomak Szobotka elbeszélései. Felépítésük logikus, mert végig követi az általa felvázolt jellemek fejlődéstörténetét. Ragaszkodik hozzá, hogy jellemükhöz híven mozgathassa őket (ettől logikusak). Ez egyúttal a szereplők jellemfejlődési vonala mentén halad. Mégis talál hozzájuk olyan zárszót vagy slusszpoént, ami szinte fricskaként éri az olvasót, utána pedig könnyű sóhajt vált ki, mintegy elismerőleg. Franciásan könnyed a stílusa, nehezen találni rajta bármi nyomot egy elkeseredett ember nyomasztó bánatából, merthogy ilyesmi nincs, nem található az írásaiban. Ahogyan a Züzü történetet el tudta mondani könnyedén és mégis végig konzekvensen az általa felvázolt jellemek törvénye szerint, ugyanúgy megoldja minden más írásában is, csak mert az írói mesterség csínját-bínját ismerte. Ez a könnyedség, ami soha nem hányaveti lezserség, átlengi még a tragikus végkifejletű *Züzü vendégei* regény lapjait is. Úgy értesülünk belőle 1956 minden lelkesültségéről, majd levertségének tragikumáról, hogy

mindez természetes, tehát nem lep meg. A szereplők mind oda jutnak, ahová sorsvonaluk vezeti őket: bukásba, halálba, menekülésbe, összeomlásba.

Ha összevetjük a jellemeket és az általuk megélt sorsokat azzal a közeggel, amelyen belül – mintegy szigeten – lejátszódnak, vagyis a zúgó, ordító mozgalmi dalok világából indulva az Egmont-nyitányig, kiviláglik, mennyire elszigetelten élhetett a Szobotka házaspár ezen belül, mintegy belső száműzetésben. Zaklatott, megalázott, reménytelennek tűnő életükben felvillant egy fény, ami villámként hasított bele a korszak sötétségébe. Ahogyan felvillant, attól talán visszariadtak, és ahogy a lesújtó égi jelenség megtörténtekor nincsen idő mérlegelni, ugyanúgy eshetett meg, hogy a Szobotka – Szabó házaspár se tudott még felocsúdni, amikor mindez le is zárult. Előtte és utána sok-sok kommunista blabla töltötte ki a teret és az időt, Szobotka Tibor mégis ilyen finomságú, már-már lírai prózát alkotott, Szabó Magda pedig a Freskót, a Születésnapot és a Tündér Lalát.

Bármivel vádolták vagy gyanúsították őket, egyértelmű, hogy volt egy szigetük, ami remekül elszigetelte tőlük a korszak zajait, nagy, hangzatos, fellengzős kijelentéseit (ön-ünnepléseit). Volt egy hely, ahol békésen és boldogan (vagy mikor hogy) alkothattak. Megküzdöttek érte és sok szellemi „közmunkát” végeztek ezért, de, és ezt már az utódok rezignáltsága mondatja velünk, a későbbi nemzedékeknek ennyi se jutott. Kihaltak azok a régi típusú szerkesztők és szerkesztőségek, amelyek menedéket nyújtottak a szilenciumra tetteknek. Miután az ávos csapat végképp átvette az uralmat a szellemi műhelyek fölött, jöttek a szadista megoldások, a nagy lehangoltságok és szellemi tönkretételek. Ezek nem keltettek akkora zajt és feltűnést, különösen vidéken lehetett előre kijelölt úton „kihalni”, azaz kiveszni a köztudatból, de ez már egy másik történet.

Szobotka és a misztikum

Ha van valami, amivel a cenzori szerepben tetszelgő lektorokat, fő- és felelős szerkesztőket ki lehetett hozni a sodrúkból, akkor az a misztikus téma volt. Szobotka Tibor ettől se kímélte őket, és nem nehéz elképzelni, miféle fogadtatásban volt része, ha eltért a kötelezően kiadott és elvárt, később már öncenzúrával is simán kiküszöbölni tudott anyagoktól. A társadalom valahol a legmélyén erjedt, és kezdett kiforrni magából egy teljesen másfajta művészetet, mint amit az elvtársak reggeltől-estig élvezni szerettek volna. Volt egyrészt a nekik engedelmeskedő, feltörekvő, „bezzeg” réteg, amelyik úgymond alkalmazkodott, ideológiailag fejlődött (mint tudjuk: hátrafelé), és volt a renitensek tömege, akik mindenféle társaságokba tömörültek, hogy végül nehéz volt követni őket, mikor min törik a fejüket. Kitaláltak maguknak egy madárnyelvet, vagy régiesebben, virágnyelvet, és ez leggyorsabban az ifjúság által látogatott klubokban burjánzott, egy cseppet se kérve a hivatalos országvezetés véleményéből.

Jó memóriájú kortársainknak érdemes volna alaposan visszagondolni és összeállítani legalább egy szinopszist, ami mentén újra lehetne fogalmazni a korábban sorozatosan meghamisított történelmünket. Beleértve az irodalom- és zenetörténetet, de a képzőművészet mélyére is érdemes lenne betekinteni, hogy onnan előkeressük az immáron több mint fél évszázada, vagy akár háromnegyed évszázada kivetett egykori alkotókat. A kivetés tényét természetesen csupán az állami bürokrácia nemtelen tevékenységére értjük, mert semmi nem adott nagyobb népszerűséget egy, a hírnév által szárnyra kapott tehetségnek, mint az elhallgatás, a betiltás, a diszkrimináció és az elvtársak megvetése, folyamatos üldözése.

Szobotka Tibor is hallgatni volt kénytelen valahol egy gondosan elszigetelt bugyor mélyén, és nehezen hihető, hogy jól érezte magát benne. Erről árulkodnak naplójegyzetei, valamint élete párja önéletrajzi írásai, amelyekben talán azért kímélték egymást, nehogy kiforgassák az írásaikat és megbüntesse őket előbb Révai, majd Aczél olajozottan működő gépezete. Volt úgy, hogy kéziratokat is ide-oda menekítették, nyilván nem véletlenül.

A *Pogány legenda* c. novellát bizonyára nem fogadták kitörő lelkesedéssel, még akkor sem, ha láthatóan és érezhetően kritikusan ábrázolja főhőse misztikus képzeletszüleményeit. Zsoldoskatonákról lévén szó, nem annyira tipikus a jelenség és az alakok, ám az olvasónak ezt is ki kell bogoznia, mert az író ebben a korszakban kénytelen rejtőzködni. No, nem az olvasók elől, hanem a cenzorok vizslató szeme és vörös ceruzája elől, még akkor is, ha csak lektorok hívták őket. S ne higgyük, hogy ezek ártalmatlan figurák voltak! Nagyon is tudnak (és akarnak) ártani manapság is. Messze nyúló csápjaikkal, mindent behálózó szervezetükkel, amely épp erre szakosodott. A szerep úgy ránőtt az arcukra, mint egy hozzájuk szervült álarc. Ezért ilyenek, változatlanul.

Nos, vallásos témával előhozakodni, amikor még a TSZ- és szocreál témákban tobzódtak az „alkalmazkodók” és a tőlük ezt kegyes leereszkedéssel elváró elvtársak, nem hihető, hogy épp egy középkori legenda keltette volna fel a hivatásosan lehúzgáló szerkesztőségi főizékék figyelmét. Egy olyan novella, amelyben a misztikumot a szerelemhez hasonlítja a szerző, a

főhős pedig akként éli meg, aztán rejtélyes vonzalmat érez egy fekete vizű tó iránt, amely úgy vonzza, mint kilátástalan élete végén a halál. Ez a pesszimista kicsengés valóságos tömjénfüst volt a hivatalok ördögeinek, s ha Szobotka valóban a kezükbe adta, akkor sokat fintoroghattak rá. Mert más volt az elvárás, és másként teljesítettek az arra kiérdemesültek.

angol zsoldoskatona

Miért figyelemreméltó mégis ez az írás? Mert azonnal magára vonja az olvasók figyelmét. Másként lát és nagyon másként láttat. Kirívó a maga korában, és még ma is lelken üti az embert, hogy egyrészt milyen mély figyelemmel éli bele magát egy távoli kor emberének a szemléletébe, másrészt sok apró részlettel lep meg, amikre az átlagos olvasó egyébként nem is gondolna, mint pl. a rőzszesedés kötelezettsége, a tábor körüli teendők beosztása, vagy a csillagok állásából való olvasás. Városlakók nemigen figyelnek effélékre. Városon van gáz, azon lehet főzni, már senki nem gyűjt rőzsét vagy hord szenet, fát a pincéből, mint a 60-as

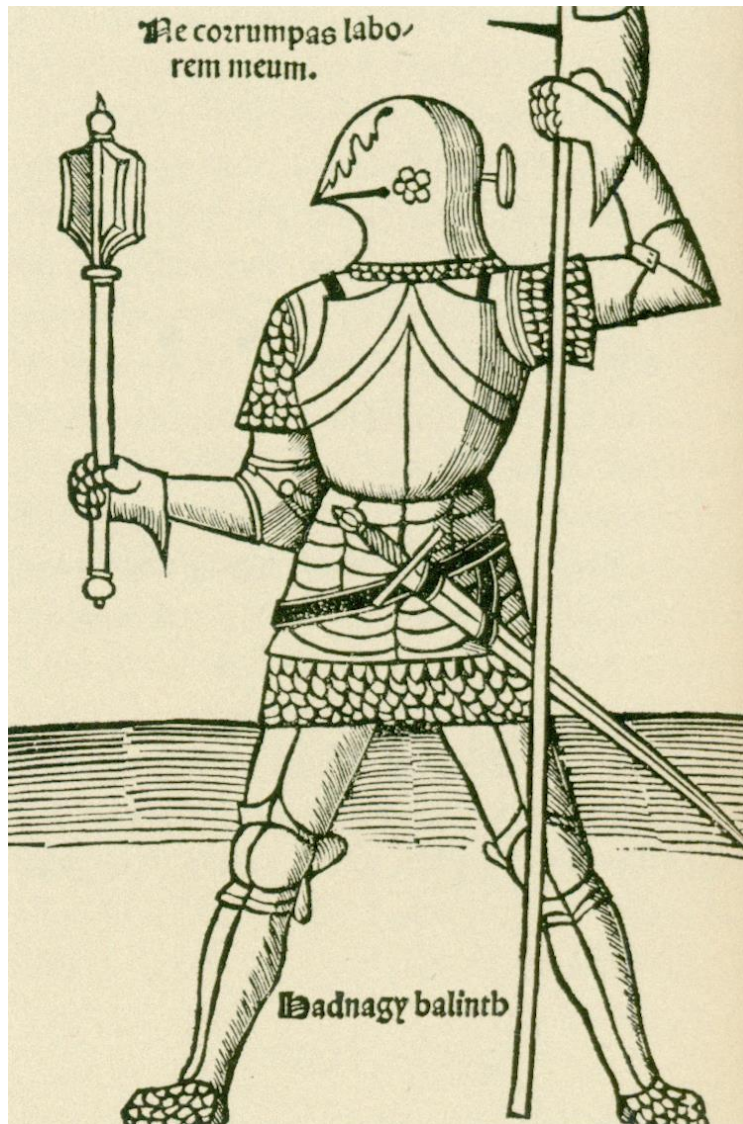
években is még sok helyen. A mai ember pedig már régóta tudja, hogy a frissen letört gallyak elégetése egészségtelen, a velük főzött étel megbűdösödik, a megéhezett ember köhögőgörcsöt kap tőle. Sokmindenben eltérnek az egyes korok egymástól, s ami most hirtelen olyan szembeötlő lesz, az, hogy az ifjak rámerednek a zsoldosokra: hiszen ők még csak nem is kütyűztek! Még szép, mondhatja az öregek cinizmusa: akkor még nem találták fel az elektromos áramot, semmiféle távközlést (helyette hírnökök és futárok, meg kémek vitték a híreket). Amire a főhős Domenico ráébred az esti sötétségbe egyre jobban beleburkolózó tájban, azt viszont a mai világ nem szokta észrevenni. Nagyon sokan nem tájtudatosak, mondhatnánk valami tudományoskodó kifejezéssel élve, de épp jelenkorunk történései nem adnak okot a cinikus viselkedésre és effajta nézetek hangoztatására. Most megint befelé kell fordulni egy kicsit, hogy az egyébként erre süket vagy eltompult kortársak is felfigyeljenek belső hangjukra. Arra a hangra, amit eddig nem érzékeltek, esetleg valamikor jóval korábban, de amely hang rendszeresen rájuk szól, és soha nem arra sarkallja őket, hogy törtessenek egyenesen és minél sebesebben a szakadék felé.

bizánci katonák

Sigismondo és Domenico, meg a többiek húst és kenyeret vacsoráznak, hozzá bort isznak. Nem mindennap jutott ilyen eledel akkoriban, tesszük hozzá halkán, hiszen a zsoldjukat se kapták meg sokszor, ezért raboltak és fosztogattak a katonák minden korban, nemcsak a középkorban (ez inkább kikukkantás Szobotka jelenkorának „zsoldosaira”, az ávósokra, akik valóban dőzsöltek, miközben a nép éhezett és nélkülözött a padláslesöprések után). A vallásos emelkedettség se jellemezte őket, amivel elkülönözik társaitól Domenico, aki neve alapján inkább szerzetes lehetne, mint katona. Nevének jelentése: vasárnap született, s hogy ismét korrigáljunk valamit a félmúlt félműveltjeinek rosszul elterjesztett olasz kiejtései nyomán: Doméniko a helyes ejtés, a hangsúllyal az 'é'-n. Hogyan olvad bele a tájba, amelyet

mégis pogánynak, idegennek érez, ugyanakkor vonzódik hozzá, ez Szobotka Tibor írói mesterségének védjegye. A finom átmenetek, áttűnések itt komor sötétséget vonnak a katonára és a tájra, az idegen, félelmetes érzések pedig végleg feketébe borítják, ezért szakad fel a történet végén a katona lelkéből egy nagy sóhaj, amitől el kell sírnia magát. Igaz, a katonák naponta szembesülnek a halállal, az ő mesterségük márkajegye éppen ez, mégis visszatörpanhatnak olykor, hogy aztán némi ivászat után ismét visszazökkenjenek megszokott világukba.

páncélos lovag

Harc az élet, tehetjük hozzá, ám Szobotka ránk szól: az élet misztikus és emelkedett is bizonyos pillanatokban, ha úgy éljük meg napjainkat. Lehet az embernek mégoly vulgáris foglalkozása is, az égi világ, mai szóval a metafizika világa vagy ezotéria mégis utánunk küld egy-egy üzenetet. Ezeket az üzeneteket meg kell köszönni, mert nem engedik, hogy mi magunk is vulgarizálódjunk ebben a gombnyomkodó világban.

Sigismondo Montelli és a csúf kis Achmed

A nemes hangzású nevet viselő, azaz hajdan viselt olasz úr egyáltalán nem tartozott a zsoldosok közé. Szélkakas természetét alig leplezte, hiszen *„Mindig ahhoz a párthoz húzott, amelyik pillanatnyilag a hatalmat birtokolta.”* Ugye, ma nincs ilyen? Perugiában élt, ahol, mint minden városállamban az akkori Itáliában, gyakoriak voltak a párharcok. Mikor az egyik nemesúr csapata átvette a hatalmat a másiktól (erőszakkal persze), azonnali tömeges kivégzésekkel jelezte ezt a város főterén. Középkori mulatságok közé tartozott, amikor még ebben örömet lelte a nép, hogy válogatott kínzásokban részesítették mindazokat, akik ellenoldaliak voltak, vagy ellent mertek mondani az újonnan érkezett despotának.

De hogy mellőzzük az olvasónaplóba illő fordulatokat, nézzük meg, miért érdekes ez az újabb történet a mai olvasónak! Mert misztikus és hátborzongató, mert ismét elérhetetlen távolságokra van a korabeli narratívától, és mert elég Szobotkának pár tollvonás, hogy máris képszerűen előttünk álljon egy középkori itáliai főté, azaz piazza (ez is c-vel ejtendő, mint a sokat szenvedett és örökké elferdített nevű pizza☺)) Rajta a tömegesen kivégzett szerencsétlenek hullája lengedez, Sigismondo, a szegényház-tulajdonos pedig cinikusan szemléli mindezt. Ám utoléri a végzet, amit egyetlen csirkefogó se vár vacsoravendégnek. Az egyedül az anyagban élő, pénzben gondolkodó, harácsoló középkori úrnak víziói támadnak. Épp akkor, amikor szórakozásból elkezd számolni a pénzét. Sok pénzhez sok vér tapad, és mindez körülveszi a zsugori, másokhoz kegyetlen és kíméletlen urat, akit ismerőse figyelmeztet: térjen meg! Mintha Macbeth története ismétlődne, de mégse. Nincs örülési jelenet, semmi megtérés, feloldás, csupán a főhős magához eszmél, majd édességért csenget, és erre a konklúzióra jut: *„... a magafajta csak ijesztgeti, de valahogy sose viszi el az ördög.”* Pedig nem sokkal előtte még *„Meghatotta, hogy a gonoszság mennyivel konkrétabb erő a látomásnál.”* Szobotka Tibor a lélek legmélyéig hatolt. Felismeri és eleven valóságában vázolja fel nekünk a gonoszságot, azt a szinte feloldozhatatlan jellemtelenséget (ha szépíteni akarnánk: jellemvonást), amely kíméletlenül harácsol, a szegényeket ugyanígy sarcolja, koldulni küldi őket, majd elszedi a fillérkéiket is, hogy aztán az ő ládájában halomban álljanak a súlyos aranyak.

Bizonyára volt korabeli modellje, mármint 50-es évekbeli modellje ennek a figurának is. Mit is mondjunk... ma még inkább... Az alaposan megkínzott Szobotkának nem lehetett nem gondolnia arra, hogy akik számára az irodalmi munkák garmadát fordítja, azok mindig lefölözik a munkáját. Sigismondo Montelli egyik párttól a másikhoz áll át, és nem is röstelli a dolgot. Hasznot húz mindenből és mindenkiből. Érdekessége, hogy nemcsak egy korjellegzetes figurája, hanem bármelyiké. Mindig van erkölcsös ember, és olyan is, aki az erkölcsös emberből él. A fenti célzás nem volt véletlenszerű. A 70-es évekre már rendszeres volt a strómanolás, a szipolyozható kollégák elnyomása, a diákokkal elvégzett fordítási feladatok, majd saját munkaként feltüntetése, egész szótárak összeállíttatása, megint csak diákmunkával, és akik ezt művelték, azoknak a szeme se rebtent. Sötét középkor – modern változatban. Kellett, nagyon kellett a művelt fő azok számára, akik maguk műveletlenek voltak, viszont nagyon szerettek volna érvényesülni. Ugye, nem kell ismét emlegetni, hogyan szállta meg a „láthatatlan hadsereg” a magyar kultúrát?! Szobotka Tibor pedig nem

mondhatta el más formában, mint ebben a homályos, misztikus középkori történetben, hogy történt, akár a középkori szegényházban, hogy neki jutott a mindennapi árpaleves, míg az őt szipolyozóknak a teli hústál, s hozzá bőségesen datolya, a házukban a sok rablott, harácsoló arany, és amit még nem is tudunk.

Nekünk viszont folyton támadnak hátsó gondolataink minderről, mert hiszen a párhuzam adott. Miközben a nép szó szerint éhezett, addig az elvtársak dőzsöltek. Az érzékeny Szobotka és az ugyanolyan érzékeny élete párja is inkább éhezett, semmint vállalja az azonosulást a Sigismondo Montelli-félével.

Megint átsüt a sorok közt a misztikus érzés, a történelmi félhomály, amelyben úgy kelnek életre a hajdan élt haramiák Szobotka Tibor tolla nyomán, ahogy más tésztát gyúr, vagy fúr-farag. Túl a történeten van egy sablonos valóság. Szobotka ezt könnyedén vázolja fel. Végül olyan egyértelmű mozdulattal inti le az egészet, ahogyan a karmester az előadott darab végén a zenekart. Még a történelem is kap egy slusszpoént. A harácsoló főhős pedig inkább elviseli a szörnyű látomásokat, minthogy visszajöjjenek jelenlegi gazdája (patrónusa) ellenségei. Micsoda elvek! Mennyi szenvedésen, könnyön, bűn és bajon tudnak áthágni az érzéketlen szerencselovagok!

A kis Achmed története nem ilyen félelmetes, inkább valahogyan köznapi. Az érdekesen csúf arcú kislányból, aki sok pénzt keresett a családjának a rútságával, unalmasan csúnya felnőtt lesz. A turisták már nem adnak neki pénzt, abban a közegben, ahol él, fölöslegessé válik. Előbb depressziós lesz, majd elmegy otthonról, felszökik egy hajóra, ahol hajósinasként megtűrik. Európában dobosként keresi a kenyerét, ám annak idején nem tanult meg, csak kétféle dobjelet. Az egyiket megérti egy sejk és szívrohamot kap tőle (= Jön az oroszlán!). Aztán magához rendeli egy öregedő hölgy, de semmire se jut vele. Achmed nem érti a

világot. Hányódásai közben egyetlen fix pontja van: mindig olvassa a bibliát. Miután hazatér – az elvárásokkal ellentétben egyetlen fillér nélkül – elfoglalja régi helyét a kasszánál, és olvas. A meglepődött turistákat ez meghatja és ismét adakozni kezdenek neki. Végül Achmed megérti Allah bonyolult jóságát. Arab pikareszk, meglehetősen tömörítve, mondhatjuk, ha sematizálni akarjuk a történetet. S végül marad a pikareszk, amely minden korban, sok-sok szereplővel megeshetett már. A történeteket pedig mindenki megérti, csak Isten logikáját nem. Azaz kevesen. Mindnyájunkat folyton tanít, mert hiszen kedves gyermekei vagyunk. A tanítás nem mindig kellemes. Van úgy, hogy keservesen meg kell szenvedni a megértés lehetőségéért.

A nagy bibliaolvasó Achmed kirí mindenhol. Nincs benne semmi átlagos, semmi kellemesen vonzó. A turisták úgy adakoznak neki, mint a nevető embernek, akit direkt erre a célra csúfítottak el. Ám Szobotka hőse nem Victor Hugo-alak, hanem egy képzeletbeli figura, akin keresztül Szobotka ismét feltár egy mélylélektani jelenséget. Egy olyan tulajdonságot, amit sem rendeltetésében, sem funkciójában nem ért meg az arab fiatalember. Nem érti önmagát és a neki rendelt sorsot. Illetve csak a történet végefélé ébred rá, hogy amit keresett, az otthon vár rá. Minden kivándorlás és repatriálás története ez zanzásítva. Benne mindnyájunk sablonos sztorija. Annyiszor mondatja ki hőseivel Szobotka, hogy a férfiak mind egyformák, majd hogy a nők is mind egyformák, hogy a végén rávezet bennünket köznapi életünk sablonosságára. A művész, aki Mozart-kaliberű, megérti, hogy az általa ismert sémákra sok variációt tud írni. Szobotka novellái is efféle etűdök, Mozart-variációk. Szórakoztat és meghökkent általuk. Önmagunkra ismerünk ezekből, még ha tudjuk, érezzük is, hogy egyúttal azt is sugallja: aki alaposan ismeri ezeket az alaptémákat, az szórakoztatni, elbűvölni is tud általuk.

Major Tamás Harpagon szerepében

Miért éppen ezt a két novellát kell, érdemes összehasonlítani egymással? Mert mindkettőt misztikus homály borítja. Az író, aki már kiismerte magát benne, biztonsággal halad ebben a mások számára átláthatatlan közegben. Ám az olvasóban először félelmet kelt, azaz visszarettenti ennyi sötétségtől és mélységtől. Rámutat az általa kiemelt figurákra, aztán elejti őket, mert nem akar túl sokat játszózni velük. Voltaképpen unja őket. Ezért írja, hogy mindenki egyforma. Aztán mégis jól szórakozik rajtuk. Írás közben játszó gyermekké válik.

Szabó Magda és Szobotka Tibor nagyon komoly dologról mondtak le: a gyermekáldásról. Ha belegondolunk, kettejük világába nem is igen illett volna bele egy-két gyermek. Nem tudjuk elképzelni, hogy ott tébláboljanak mellettük, miközben a szüleik írnak, fordítanak, könyveket szerkesztenek éjt nappallá téve. Állatbarátaik alkalmazkodtak ehhez, de... talán ne is tekintsünk ennyire mélyre az emlékezés ókútjába! Ez már az ő privát szférájuk, és ez mindenki számára tiszteletben tartandó.

A gyermek Szabó Magda

Mi van egy gondolat mélyén?

Mi is lehet? Talán egy másik gondolat. Vagy egy egész élet tapasztalatainak összegzése. Egy reflexió. Morzsák, aforizmák, asszociációk. Egy bepillantás a lélek legmélyére. De vajon hol van az emberi lélek legmélye?

Szobotka Tibor: Kisfiúk c. kisregénye ébreszti ezeket a gondolatokat. Megint egy vázlatosnak tűnő művéről van szó, amely vázlat nem értendő negatívan. Szinopszisként sűríti, tömöríti, ugyanakkor drámai mélységeket ad egy voltaképpen kicsinyes történetnek.

A dolgok értelmezése mindig attól függ, milyen környezetben, milyen szereplőkkel játszódik a mű eseménye, s hogy melyik korból tekintünk vissza egy másik korra, netalán előre, az utókor beláthatatlan messzeségébe, de mindig optikai váltást élünk meg. Nem mindegy, hogy közelre összpontosítjuk a figyelmünket, vagy a távolba meredünk, ahonnan még annyi információ sincsen, mint a távoli múlttól.

A távoli múlt, akár a fossziliák: kővé dermedt, kissé félelmetes, hátborzongató, titokzatos dolgok vagy lények, mert már nincsen olyan személy, aki hitelesen megválaszolhatná a kései utódok kérdéseit. Találgatunk. A kérdezők és a válaszadók egyaránt. Egymás mondatait fűzzük tovább, mintha ez vezetne valahová. De egyszer csak megnyílik az út, ami nem más, mint egy keskeny ösvény, alig járható, mi mégis nekivágunk.

Szobotka Tibor a múltba tekint. Neki még közelmúlt, talán egy évtizednyi, talán másfél. Nekünk már egész éónak tűnik. Még közeli a háborús emlékek, de az írónak mégis vissza kell tekintenie. Választ kapunk arra is, miért éppen a háború előtti korszak foglalkoztatta annyit. Mert az általa felkavart víz, az emlékek csendes vízfelülete felzavarodott valamitől. A

kisfiúk, kicsinyes hősei hetedikes gimnazisták. Még kisfiúknak tartják őket, ám ők férfiként akarnak viselkedni. A lovagiasság szabályai szerint, ami a felnőttek világában is kötelező. Akkor...

A konfliktus egyrészt az idő- vagy fáziseltolódásból fakad. A gyerekek ki akarnak lépni a gyermekkorból, akár a pillangólárva, amikor leveti magáról a már kényelmetlenné vált átmeneti ruháját. Meg lehet érteni. Senki nem akar tovább maradni az anyaméhben, mint azt a természet törvénye diktálja. Egy terminus letelt, jöhet a másik. Ám az átmenettel nem számolnak, mert hiszen gondolkodásukban még jórészt gyerekek. Apró történet: egy lányt elkísérnek színházba, majd, mivel zuhog az eső, taxit hívnak, azzal viszik haza. Ám egyiküknek sincsen pénze, ezért a taxist verik át, csak hogy megfeleljenek szerepüknek, azaz a nagyfiúság látszatának. Piti dolog, mégis erkölcstelen. A „kisfiúk” hárman vannak, s ahányan vannak, mind másképpen viselkednek. A taxis kinyomozza kilétüket, és az iskolaigazgatóhoz fordul. Nagyobb botrány nincs, vagyis csendesen rendezik le a kényes ügyet. Két fiút kicsapnak, mehetnek máshová. Ám mindeközben annyiféle aspektussal ismerkedünk meg, azaz anyyi embernek a lelkébe tekinthetünk be, hogy az már kész dráma.

A három fiú közül egy hazaszalad özvegy édesanyjához, rá nézve nincsen következménye a dolognak, azt leszámítva, hogy leég a tanárai előtt. A másik kettő sem egyforma. Az egyikük a svindli kezdeményezője, sőt tapasztalt svindlerként (az ő felfogása szerint: nagyvonalúan) rendezi a számára is kényelmetlen ügyet. Ő ismeri a másik kijáratot a híres szállóban, amin keresztül meg tudnak lépni. Társa teljesen tapasztalatlan ezen a téren, s vele is csak azért tart, hogy a szép lányt, egyik osztálytársuk nővérét gavallérosan tudják vendégül látni – egy potyajegyre, egy olyan színdarabra, amit az iskolaigazgató később erkölcstelennek nevez. Tagadni csak a főkolompos mer, de ő se sokáig. A felnőttek „mindent tudnak”, azaz a veséjükbe látnak.

Ha mindez úgy esik meg, hogy valamelyikük apja barátja az igazgatónak, talán másképp végződik a történet. Ám az igazgató képviseli az intézmény rendjét és annak szigorát, s csak annyit tehet, hogy nem lesz belőle rendőrségi feljelentés, botrányos újságcikk, csak két jó tanuló kizárása. A taxis, háborút megjárt ember, aki felháborodik a fiúk magatartásán, mert vele, a háromgyermekes családapával toltak ki. Nem tisztelik a foglalkozását, sem azt, hogy ő a hazáért harcolt, ezekért a fiúkért is, akiktől nem ezt várta volna. A történet előadásakor, amikor bepanaszolja őket az igazgatónál, neki ez a központi kérdés, nemcsak a kifizetetlen számla, aminek hatására már más utasokkal is gyanakvóvá válik. Nos, ez egy valódi lélekmélybe tekintés. Aki soha nem volt háborúban, az fel se tudja fogni, milyen élmény volt ez azoknak, akik túléltek. Pedig minden háború után maradnak lelki sérültek. Még több fizikailag sérült, kezét-lábát elvesztett veterán katona, vagy a modern háborúk után a nehézbombázásoktól idegileg tönkrement emberi roncs.

A semmiféle élettapasztalattal nem rendelkező fiúk ezt persze nem tudhatják. Ők csak jól akarnak mulatni. Vendégük a lány, akit talán még egy villamosjegy erejéig se tudnának meghívni sehová. A szünetben csak egy cigarettával tudják megkínálni, amitől már nagyfiúnak érzik magukat. A dohányzással kapcsolatos tévhitek egyike, milyen mélyen gyökerezik valahol az emberi tudatban! Hány generációt fog még megmérgezni – szó szerint is – ezzel a megjátszott pózzal? Nos, ebben a szereposztásban az igazgató és a pórul járt taxis képviselik a fennálló jogrendet és erkölcsöket, a fiúk pedig a fiatalos linkséget. Nem rosszak, még csak nem is romlottak, csupán felszínesek és döntésképtelenek. Még nem tudnak felnőtt döntést hozni. Hebehurgyaságukkal elveszítik iskolai pozíciójukat. Az eminens diák, aki véletlenül keveredett bele ebbe az ügybe, százszor is megbánta, ám a saját felfogása, azaz a társai által elvárt viselkedési normák szerint mégse tehetett mást, minthogy a csapattal volt, és azok elvárásainak engedelmeskedett. „Peer pressure”, mondja a mai pszichológia, azaz a társak nyomására cselekvés kicsiny végzete.

A lány, akit önkéntelenül is belekevertek ebbe a kínos ügybe, jóval felületesebben veszi a dolgot. Nem háborodik fel rajta, megszokta öccse link magatartását, annak elkövetett csínyeit. Ha tudta volna, inkább kifizette volna a viteldíjat, utóbb rá is kérdez a taxinál, de az nem tőle várja sem a pénzt, sem az ügy lezárását. A Hermann lány a fiúkat mindvégig kisfiúknak tartja, s ezzel végül csalódást okoz nekik. Ők úgy vélték, hogy ezzel imponálni tudnak a náluk egy évvel idősebb lánynak, ám ő pontosan oda sorolja be őket, ahová valójában tartoznak: esetlen kamaszoknak látja őket, merthogy azok is. Kisfiúk.

Ezekben a mélyre tekintésekben mind egyenként sorra megismerhetjük a szereplők gondolkodását, egyúttal gondolkodásuk valódi mélységét. Ezek szerint van, aki mindig a felszínen mozog, erkölcsi kérdéseken nem töpreng, tehát szerepe szerint nem tartozhat a felnőttek világához. Fáziseltolódás? Az a javából. Egyúttal visszatekinthetünk az ánti világbeli gimnázium mindennapjaiba, a diákok hanyagságaiba, és az őket leckéztető tanárok

szófordulataival ismerjük ki magunkat köztük. Átéljük a diákok osztálybeli világát, ahol egyesek hencegnek sosem volt hódításaikkal, míg mások csendesen, ám ádázul verekednek. Erről a harcmodorról ugyan fogalmunk sincsen, különösen egy nőírónak, de mégis megkapó, valahogy *Karinthy Frigyes* világát idézi. A *Röhög az osztály* kamaszos fulladozását, amikor nagyjából a semmin röhögnek, pukkadoznak, helytelenkednek. Kortünet, nincsen ebben semmi különös. Csupán annyit kellene tudniuk a felnőtteknek, hogy a kamaszok hormonszintje változó, és amikor egy-egy kiugrás történik ebben, olyankor vihognak a lányok, nyerítenek a fiúk. De ezt is csak utólag mondhatjuk, mert régen nagyobb fegyelmet követelt az iskola, az egész élet. Minden röhögést személyes sértésnek vettek a tanárok.

Ha mai környezetbe transzponáljuk a történetet, akkor valószínűleg megúszták volna a fiúk egy igazgatói rovóval. Vagy egy tehetős apuka lekezelő „számlarendezésével”, némi borraivalóval kiegészítve, hogy ne legyen belőle ügy. Taxis lekezelve, ügy lezárva, punctum. Ám a történet nem mai, a félresikerült este és a svindli miatt nem nekünk kell ítélkezni, hanem a korabeli felnőtteknek. Azzal, hogy megismertük a régi rend szerinti elvárások bonyolult világát, magunkba is tekintünk. Igen mélyre. Kinek mennyire régi emlékei vannak. Nemzedéket még a nagy Klebelsberg tanárgeneráció nevelte. Jobban mondva ők is, mert már mellettük elfoglalta pozícióit az új kádernemzedék. Az ő, mármint a Klebelsberg nevelte tanárok értékrendje dominált, felfogásunkat nagyban meghatározza mind a mai napig. A mi tekintetünk tehát igen mélyre hatol. Megpillanthatjuk, mintegy forrás-mélységben, azokat a gondolatokat, amelyek bennünket is érleltek. Ugyanakkor összeakad a tekintetünk Szobotka Tiboréval, aki ismerte, s talán szerette is azt a világot, amelyet nem ismertünk, ám az olvasás pillanatnyi szeszélye folytán magába fogadott bennünket. Bennünket is. Szobotka, aki maga is sokat tanított, behatóan elemzi a kamaszlelek titkait és ellentmondásosságát. Az „ide már nem, oda még nem tartozni” parttalan érzését. Olyan érzéseket, amelyeket később, a felnőttkorban a legtöbben jó mélyre temetnek, mert maga a kamaszkor olyan, hogy vele együtt felidéződnek azok az érthetetlen, mégis valós szégyen-élmények, amelyeket utóbb vagy nevetségesnek, vagy vulgárisnak tartunk. Ezért igyekeznek elfelejteni a legtöbben. Nem akarnak emlékezni erre, ezért „nem értik a kamaszokat”, tehát fölöslegesen gyártanak a maguk számára újabb konfliktusokat, kölcsönös értetlenségeket. Mert a nemzedéki ellentétek már csak ilyenek.

Szobotka megismerteti velünk a régi világ megcsontosodott rendjét, amelyet az a frázisokban társalgás fémjelez, amelyet az igazgató és a taxis folytatnak egymással. Ugyanakkor már felsorakozik a fiatalok új rendje is, valami modernitás jegyében. amely lezserebben veszi a dolgokat, és nem ítélkezik nagyon komolyan a társak fölött. Azt a másfajta párbeszédet, amely természetesen hangzik a fiúk, majd a fiúk és a lány között is, kicsit Eliza Dolittle „small talk”-jára emlékeztetve. Amibe Shaw-nál belefér pár vaskos kifejezés is, de Szobotka nem társul ehhez. Mindvégig úriember marad, de nem úgy, mint Gontran. Szóval elérkeztünk a nemzedékváltáshoz, amely se nem olyan szórakoztató, mint azt a fiúk vélik, se nem olyan tragikus, mint ahogy a felnőttek, e kisregény szereplői gondolják és hangoztatják.

nyilaskeresztes katonák Budapesten 1944-ben

Beletekinthettünk a háborús frazeológiába és a háború köznapjaiba. Abba a szókincsbe, amely a maga korában természetes volt, ám hamarosan lehúzta valami vulgáris szintre, a magyarkodás kategóriájába önmagát és saját szókincsét is. Minden túlzás helytelen, mondhatjuk mai szkepszissel, de még mindig távol vagyunk Szobotka higgadt világától és attól az árnyalt ábrázolási technikától, amely őt jellemzi. Pedig rajta is végiggázolt a hungarizmus, meg akik hirdették, és amelyről nem hihetjük, hogy rokon lett volna az író világával.

Vessünk egy pillantást élete párjának belvilágára is! A két iskolakép, az Abigélé és a Kisfiúké merőben más világot ábrázol, és persze teljesen másképpen. Hát hogyan! Hiszen az egyik férfi volt, a másik nő. Arról se feledkezzünk meg, hogy az egyik leányiskola volt, a másik fiúgimnázium. Koedukáció nem volt, a társadalom és az általa fenntarott intézmény szeparálta a nemeket. Genderelmélet pláne nem volt, mindenki pontosan tudta a helyét a társadalomban. Miért? Mert rend volt, ebből a szempontból mindenképpen. Szabó Magda gyermekhősei éppúgy vágyakoznak a felnőttkor után, mint a *Kisfiúk* három renitense. Akik ugyan felnőtt férfiak képzelik magukat, mégis elsírják magukat az igazgató rutinos kihallgatási technikájának hatására. Rosszalkodnak, ám a következményeit még nem akarják viselni. Majd mégis vállalják, mert egyebet nem is tehetnének, s mert úgy vélik, ez a férfias magatartás. A felnőttek pedig nem érik be azzal, hogy megtörték a renitenseket, hanem be akarják teljesíteni – szerintük jogosnak és helyesnek tartott – bosszútervüket. A taxis elégtételként fogja fel az igazgatói ítéletet a kicsapatásról, a szülőknek fizetniük kell rosszalkodó gyermekeikért, a világrend helyreállt. Egy híján, mint sokszor a keresztény világban: megbocsátás nincs.

A Pál utcai fiúk musical debreceni előadása

Még egy fél pillanattal, és feltűnik a cselédlány alakja és jellegzetes szóincse is. A megszólítások és a kamasznak is már kijáró tisztelet, az úrfinak, kisasszonynak szólítás természetes volta. A cselédek ábrázolása a kor szokása szerint mindig komikus. Rajtuk élcélődni nem volt kockázatos, s szinte kötelező elemei úgy a népszínművekek, mint a korabeli drámáknak, filmeknek. Ők oldják a feszültséget vagy élénkítik az esetleg ellaposodó cselekményt. Ők a színdarabok és a regények „fűszerei”. Nélkülük nem lenne elég víg a mulatság. Holott elég olcsó dolog szegény lányokon, asszonyokon élcélődni. Nincsen tétje, egy cseléd nem vághat vissza az alkalmazóinak, sem az írónak. Ez még nem az *Édes Anna* világa. A nagy visszavágó pedig majd a háború után kezdődik, amikor előre eltervezett forgatókönyv alapján megtörténhet a volt nagyságák megtépázása, megalázása. Kitelepítések, vagyonekobbzás, halálra kíntások, málenykij robot, durva munkák. A bosszút lihegőknek igen gazdag volt a fantáziája ezen a téren. Kijutott belőle az általuk rossznak, gonoszknak tartottaknak is, de azoknak is, akiket csak diszkriminálni akartak. Kegyetlenkedni velük, csak mert lehetett.

A cselédlány természetesen nem vesz részt a cselekmény alakításában, nem is tart igényt erre senki. A szép nagylány viszont nemzedékváltást jelent be kvázi azzal, ahogyan letorkolja az édesanyját a betoppanó kamaszfiúk előtt. „...nem szégyelled magad, idegenek előtt jelenetet rendezni?”, förmed rá. Aztán kitör a veszekedés köztük, mire a fiúk sürgősen lelépnek. Ez azóta is így szokás, így diktálja az illem, ebben nincs változás. A lány a felszínen elítéli a fiúk csalását, de továbbra se tartja őket férfiasnak, amit meg is mond nekik. A fiúk ettől összetörnek, hiszen ez tette értelmetlenné az általuk nagyfiúsnak vélt vagánykodást. Ha nincsen hatás, csupán következmény, hogy kidobták őket az iskolájukból, akkor valóban nem volt kiért-miért törni magukat. Meg nem értőnek tartják a lányt, akinek „hálátlansága” miatt világuk összeomlik. Kamaszos összeomlás persze ez, de aki megéli, annak maga a katasztrófa. „A két tizenhét éves ember oly árván áll a megnyíló világban, mint a teremtés kezdetén vagy

legvégén a legelső vagy legutolsó élőlény.” Szobotka így összegzi azt a drámát, ami a két fiú lelkében lezajlik.

Herczeg, az addig eminens diák pedig elmondja, ugyan csak barátja és immáron volt osztálytársa előtt a maga *J'accuse* beszédét. Mindenkit megvádol, végül önmagát is, amiért nem tanították meg őket az életre. Vétkes az iskola, mely kivetette magából őket (nevelés helyett), vétkesek a szülők, mert nem ismertették meg őket az élettel (ugyan melyik szülő sűrgeti, hogy gyermeke mielőbb csalódjon?!), vétkes a társadalom, amely struccpolitikát folytat, mert nem akarja beismerni saját tehetetlenségét. *„Ha rosszul lépünk, nem lehet ilyesmi a válasz, mint amit kaptunk... Miért nem tanított meg bennünket senki sem élni?”*, zárul a rögtönzött vádbeszéd.

Alfred Dreyfus, akiért az első *J'accuse* beszéd szólt

A fiatalok aztán kikötnek a Dunánál, és egyikükben felmerül az öngyilkosság gondolata, de társa visszatéríti a valóságba. Míg Herczeg, aki elveszítette osztálybeli (eminens) pozícióját, és egy másik intézményben már nem nyerheti vissza, mert ott mindig kicsapott diák marad, Szirty az ifjúság optimizmusával felel annak elkeseredésére.

Az élet minden pontján újakezdhető, ez a tanulság. Nincs az a mélypont, ahonnan ne lenne felemelkedés. Ha van megbánás, természetesen. Amit ezek a csínytevő fiúk ma még tragédiaként élnek meg, később elveszti jelentőségét. Mint tudjuk, volt világháború, Ötvenhat, közel fél évszázados kommunista korszak. Akkor, ha nem előbb, megismerhették az éretlen fiatal emberek (a Kisfiúk) a valódi megaláztatásokat, társadalmi igazságtalanságokat. Ezt már nem mondja ki Szobotka, de hiszen nem is kell. A jéghegy csúcса, amely mindig látható, sosem engedi látni mindazt, ami a mélyben alattomosan meghúzódik. A fentiekben vázolt történelmi háttér mindenki szemléletét átformálta. Kinek jól, kinek torzul, de érintetlenül senki lelke nem maradt.

Sokadszor ismétlem: Szobotka Tibort méltó helyére kell tennie az irodalomtörténet-írásnak. Minden méltatlanul mellőzött művészt rehabilitálni kell. És akiket még eztán próbál kivetni magából történelem és felháborodott társadalom, azokra kellő figyelmet kell fordítania szemforgatás helyett. Ennyi kiegészítés talán nem sértő a kései utód (egykori kezdő kortárs) részéről. Szobotka derűs befejezést ad a történetnek, amikor is a fiúk egymásra támaszkodva állnak a folyó partján, a természet pedig legszebb alakját, tavaszi pompáját, egészségét mutatja nekik. A mélybe tekintés megtörtént, mindenki szempontját megismertük, már csak a saját lelkünk mélységeibe tekintés hiányzik. Vajon mindenki megteszi-e?...

Duna-part, Csepel

Szabó Magda és Szobotka

Sztárszerzőnk életművét ma már minden művelt embernek illik ismernie. No jó, legalább a leghíresebb regényeit. Élete párjái azonban szinte máig rejtve maradt. Nem azért, mintha újabban nem adnák ki, hanem mert a filoszok, akiknek kötelessége lenne helyére tenni, azaz a magyar irodalomban meghatározni Szobotka Tibor helyét, mélyen hallgatnak. Akár a történészek annak idején 1956-ról. Mikor gimnazista koromban rákérdeztünk, azzal ráztak le bennünket, hogy az még nem aktuális, nincsen kellő történelmi távlat hozzá, hogy megítéljük. Talán hasonlóan gondolják Szobotkával kapcsolatban is. Nem helyes, de mégis ez a helyzet.

Szinte árnyként húzódott meg Szabó Magda mögött, holott nagy szerelme és élete párja volt, amíg a tüdőbajra hajlamos író maradék egészsége teljesen el nem fogyott. Egyenrangú partnerek voltak, ők is így tekintették magukat, habár Szobotkának nem mindig jutott ki a korszak elvárásainak megfelelő családfenntartói szerep betöltése. A háború után olyan mélységes nyomor uralkodott, amiről még szépirodalomban is csak pár utalásnyi anyagot találhatunk, már ami nem a sematizáló szocreál modorában íródott, s az is a háború előttre vonatkozott. Azt a stílus már eleve megfosztotta az igazmondás esélyétől is, hogy eleget kívánt tenni afféle párt-előírásoknak, tehát nem hitelesen ábrázolt, hanem szépítgetett. Kozmetikázta a korai kommunizmus éveit, s benne az elvtársak szerepét, hibáikat bagatellizálta, erényeiket felnagyította. Nos, ennyi elég is, hogy érzékeltesük: erre az anyagra nem hagyatkozhatunk. Legfeljebb abban a formában, hogy kihámozzuk belőle, ami igazságmagva lehetett, a többi meg mehet a hulladéktárolóba.

Szabó Magda és Szobotka Tibor se panaszták fel a háború utáni viszonyokat, ám mindennapjaikban meg kellett vívniuk harcaikat még a betevő falatért is. Olyan rossz káderek voltak, hogy az írónőnek még a Baumgartner-díját is visszavonták, írói karrierje pedig, hosszú évek kihagyása és nélkülözései után azért ívelhetett fel, mert sikerült külföldre juttatniuk egy kéziratát. Az alapján, s nyilván, mert nem volt sematikus, rendszerreklámozó fércmű, rögtön felfigyeltek a kiadók. Ezek után már nem tagadhatták le sem a létezését, sem alakuló életművét az egyébként éber figyelmű elvtársak. Fogukat összeszorítva, vicsorogva, de kénytelenek voltak elismerni, hogy Szabó Magda tehetséges író, a keményvalutában érkező honoráriumok javára meg rátették a kezüket. Ugyanúgy, ahogy az olimpikonokéra, más híres művészek díjaira. Magda néni meg kapott belőle, amit kapott, s hozzá a lehetőséget, hogy utazhasson.

Óriási ellentétek feszülnek az adottságok és lehetőségek között. Miközben tudjuk, hogy az egész ország a hadisarcfizetés és a padláslesöprések terhe alatt nyögött, azt olvassuk, hogy Szabó Magda rendszeresen repülővel közlekedett Budapest és Debrecen között. Nem tudni, mi volt ennek az ára, de valószínűleg kényelmesebb volt, mint valamelyik vicinális vagy kofajáráttal hazabumlizni, majd vissza. A vonatok igen koszosak voltak, minden a háború utáni lepusztultságot mutatta, még évtizedekkel a vészkorszak után is. Ugyanakkor megtudjuk azt is Szabó Magda és Szobotka Tibor életrajzi jegyzeteiből, hogy sokat nélkülöztek. A fent vázolt korszakokban rossz volt a közellátás, élelmiszerhiány lépett fel, egyáltalán minden rosszul működött, mert rosszul szervezett volt. Nos, igen, mint mikor a feje tetejére áll a világ, a fej helyére pedig az alfele kerül...

Szabó Magdát és Szobotka Tibort többször is elbocsátották az állásukból. A Jóisten gondoskodása viszont úgy rendezte a dolgot, hogy felváltva alkalmazták őket. Ha az egyiknek nem volt állása, akkor a másik került a gondoskodói szerepbe. Hol rokoni, hol baráti figyelem révén hozzájutottak egy-egy jobb falathoz. Hát igen. Az még nem a mostani individualista világ volt, éltek a régi beidegződések, a keresztény jótékonyosság se veszett ki az emberekből. Természetesen nem a rendszer kiszolgálóira értjük, hanem a kedves kisemberekre, akik nem vesztették el józan ítélőképességüket, sem keresztényi neveletésükből fakadó humanizmusukat. Az ember szíve összeszorul, amikor a nélkülözésnek ezekről az epizódjairól olvas. Hogy egy művészházaspár éhezzen a nagy csinnadrattával hirdetett „szocialista jólét” idején, ez már azért mégis!

Nos, így nézett ki a reklám a közellátásról, a népboltokról, a kemény valóság meg, ahogy a két jeles szerző műveiben leírta. Nem propagandisztikus céllal, csak művészi ecsetvonásokkal felvázolva a korszakot. Még csak célzatosság se volt ebben, úgy hisszük. Nem vádoltak, nem panaszkodtak, csak hitelesen ábrázoltak. Azért a figyelmes szemet se lehet becsapni. Ha alaposabban szemügyre vesszük a fenti fotót, feltűnő, hogy a polcok javarésze konzervekkel, befőttel és italokkal van tele. Előttük szerényen húzódik meg a sajtos és felvágottas pult, ennél jóval kisebb kínálattal. A Patyomkin-falu kulisszái máris lehullanak, az eladók arcán a megviselt, gondterhelt kifejezés nem azt mutatja, mintha az ő életük is nagyon rózsás lett volna akkoriban.

Hát igen. Az ÁVH bárkit elvihetett, akár egy egyszeri feljelentés alapján, alapos gyanú vagy terhelő adatok híján is. Ez a bünszervezet Damoklész kardjaként lebeg a magyar társadalom feje fölött. Ám a Szobotka házaspár nem róluk írt, hanem a hétköznapi életet örökítette meg finom ecsetvonásokkal, hogy aki figyelmesen olvassa, az mindent kiolvashat a sorok közül. Szeredás Emerenc kemény, szigorú erkölcsű, sebzett lelkében a mélységes emberi jószág honol. Szobotka a szennyes Mariska néni alakjában örökítette meg a macskaimádó öregasszony alakját, ő viszont egyáltalán nem olyan szimpatikus változatban, mint Az ajtó szerzője. Mariska néni (*Menyasszonyok, vőlegények*) piszkos, lompos, bűdös, gondozatlan. Emerenc rendkívül tiszta, és szándékaiban is tiszta, mélységesen emberi. Mindkettejükben közös, hogy akaratukat rá akarják kényszeríteni azokra, akiket becsülnek, s hogy ebben kudarcra vannak ítélve, az valahogyan sorsszerű. Emerencnek fel kell adnia, hogy az általa szerzett giccses dísz tárgyakat az íróházaspár lakásában helyezze el. Mariska néninek viszont a zsarolási kísérlete kap gellert, amikor összetalálkozik a szellemidéző Ilkával, akit meg Helénke vezet az orránál fogva. Vagy csak mindketten túl együgyűek, hogy megértsenek valamit abból, amit akkora elánnal hajszolnak. Ilka, azért, hogy barátnőjét mentse Mariska

néni zsarolásától, jól ráijeszt a tudatlan vénasszonyra, aki feladja a továbbiakban anyagi igényeit a szerencsétlen lánnyal szemben.

A korszak rettegésének tárgya: a Pobjeda autó

Modern pikareszk a *Menyasszonyok, vőlegények* c. Szobotka-regény. Már ha feltétlenül valamilyen kategóriába kell kényszerítenünk ezt a rendhagyó írást. Talán *Határ Győző: Pepito és Pepita*, valamint *Anibel* c. regényeinek világához hasonlítható. Igaz, Határ Győző meseszövése jóval „meseibb”, mint Szobotkáé, aki félig reálsan, félig cinikus kiábrándultsággal és a későbbi latin-amerikai misztikus meséjű regényekből híressé vált technikával fejt ki és oldja meg a történet rendkívüli bonyolultságát. Piti alakok piti véget érnek a *Menyasszonyok, vőlegények* történetében. Jobban mondvá történetük megszakad, s mintha Szobotka elunta volna történetük további kifejtését, a végére kerekít egy hozzájuk illő lezárást. Mint a 60-as évek filmjeiben: megoldás nincs, mindenki azt képzel hozzá, amit akar. Valójában azonban Szobotka Tibor ítélkezik anti-hősei fölött. A regény eszmei mondanivalója szerint senki nem kerülheti el a büntetést és bűnhődést tetteiért. A szélhámos Szatmár és a vele bukó helyettese lakat alá kerülnek, mert végül lelepleződnek üzelmeik. Mariska nénit is letartóztatják, mert ugyan nem szándékosan, hanem gondatlanságból patkányméreggel megmérgezi kenyéradóját, a kupleros Fridát. Lili életképtelen vőlegénye, Ernő a Dunába öli magát, Edit vőlegény nélkül marad. Ez a kupleráj és törvényszegések sora köré épült világ törvényszerűen bukik alá a mélybe. Nem mintha az őket váltó proletárdiktatúra világa szebb és különb volna, de azért jó ideig el tudják hazudni, mintha azok volnának.

Jóllehet egy művész intimitásai nem tartoznak a széles nyilvánosság elé, a *Nyusziék* c. szerelmes naplójegyzetéből sokminden odakerül. Azon lehet vitatkozni, hogy vajon ki

kellett volna adni vagy sem, ez már ugyanolyan életrajzi adat, mint Szabó Magda felmenői, iskolái, munkahelyei, pozíciói vagy kitüntetései. A személyiségi jogok védelme mindenképpen kíméletesebb bánásmódot feltételez, a közönség pedig ugyanezt várná el, ám a gyakran indiszkrét filoszok más véleményen vannak. Ők az írókat csakpakk köztulajdonnak tekintik, és ebben közös vonásokat mutatnak a bulvár újságírókkal, akik vad hévvel üldözőbe vesznek bárkit és bármit, hogy a saját kíváncsiságukat kielégítsék, s mellesleg a hozzájuk hasonló olvasóikét is. A *Nyusziék* történetéből mégis sok történelmi adat is kiderül. Amellett, hogy megtudjuk, a házaspár szándékosan nem vállalt gyermeket. Nemcsak azért, mert kizárólagosan akarták egymást, hanem mert nem akarták kitenni magukat és esetleges utódaikat annak, hogy általuk vagy ezek révén zsarolni tudja őket a rendszer. Történelem? Akárhonnan is nézem: történelem. Merthogy a Szobotka házaspár története szorosan kapcsolódik az Újhold-nemzedékhez. Szabó Magda leírása szerint mindnyájuk határozata volt ez. Nemes Nagy Ágnesé és a többi barátjuké is. Nagyon nagy és keményen önkínzó döntés: Szabó Magda egy ízben nagyon szerette volna megtartani az egyébként nemkívánatos gyermeküket. Sokat vívódtak rajta, míg végül is a Nagy Nem mellett voksoltak mindketten. Nem lehet ítélni fölöttek, de elfogadni sem. Ez nem lehet a követendő példa, még akkor sem, ha embertelen korszak szülöttei és kénytelen résztvevői voltak.

Szobotka Tibor fent említett regényéből is többször kiderül, hogyan nélkülöztek az emberek. A kupleros madám, Frida a szélhámos Szatmár kegyeiből él. Szatmár azon az osztrák gyártulajdonoson élősködik, aki a háború utáni körülmények között nem mer visszatérni Magyarországra. Ezen felül az államot is kihasználja Szatmár, mert cége éveken át nem fizet adót. Mindenki, aki velük kapcsolatba kerül, valakin élősködik, a paraziták valamely nemévé válik. Konkrét foglalkozása nincs, vagy ha van állása, azon belül kerüli a becsületes munkát. Megtudjuk, hogy Szatmár ajándékokkal s némi pénzzel támogatja Fridát, amiért az kiközvetített neki egy becsületes lányt, aki Szatmár hidegen számító felesége helyett rendszeresen nyújt neki pár lopott szerelmes órát. Merthogy Edit beleszeret a furcsa módon szerzett „vőlegényébe”, akiről sejthető, hogy soha nem fogja elvenni. Frida beéri az ütődött Oszkárral, aki belegárgyult feleségei elvesztésébe, s eköré valami misztikus legendát, összeesküvés-elméletet sző. A „trágyadombon nőtt lilom”, Lili se lehet boldog, s nemcsak azért, mert épp oda született, ahol él, kupleros anyja mellé, hanem mert akit szeret, az szegény, Szatmárt pedig alaptól elutasítja. Jobban mondva kölcsönösen taszítják egymást. A férfi műveletlennek tartja Lilit, s nála ezért nem jöhet számításba, még szeretőnek sem. Lili mit se tud anyja titkolt terveiről, hogy őt öszeházasítsa Szatmárral. Ő korosnak találja a férfit, és egyszerűen szólva: nincs köztük kémia, ami kizár mindennemű tartós, pozitív kapcsolatot.

A mondjuk úgy, hogy pikareszk regény eltér a klasszikus értelemben vett társától, mert nem egy cinikus alak bolyong benne céltalanul vagy léha módon, hanem több is. Egy egész társaság forog valami láthatatlan centrum körül, akár a bolygók csillaguk körül, ám úgy a planéták, mint a rossz csillag(zat) megérett a végzetes napra. Mindennek törvényszerűen kell összeomolnia. S hogy mi ebben a történelem? Mondjuk az, hogy a régi világnak valóban pusztulnia kellett, olyannyira devalválódott. Régi életformáját ebben a mocskos, ragadós és képtelen formában tudta fenntartani. Már semmi nem működött, csak mindenki reménykedett valamiben. Talán abban, hogy egy jó parti révén kiemelkedhet belőle, s pillangóként szárnyalhat valami képzelt magasba. Edit is, az úrilány, aki formálisan és

szívesen eladja magát a hedonista Szatmárnak, a levitézlett katonatisztnek, vacsorázni jár vele, de pénzt, amire nagy szüksége lenne, mégse fogad el tőle. Mert azt reméli, hogy így nem tartja szajhának a férfi. Nem is, de épp ettől válik kétségbeejtővé a helyzete, amit sehogyan se tud megoldani. S ez nemcsak fizikai nyomor, hanem a lelki lesüllyedése is. Mindenki deklasszálódik, majd az egész társaság buborékja széjjelpattan. Nyomor a köbön, mondaná a hatvanas évekbeli diákhumor.

Szabó Magda könyveiben is kibontakozik az emberi nyomorúságnak szinte minden szintje. A *Freskó*, mely az első nagy sikert hozta az írónőnek, egy nagy érzékenységgel kifejtett történet. A családot, amelynek tagjai egy temetés kapcsán jönnek össze, csupán a látszat tartja össze. Vagy talán az se. Mindenki széthúz, menekül, a látszatot pedig leginkább a családfőnek, a papnak leginkább az érdeke, hogy fenntartsa. A szökött lány és természetes apja, Anzsu, akit művészi hajlamokkal áldott meg Teremtője, nagyon kilógnak a sorból. A főhősnő leszámolni, szembenézni érkezik vissza a szülői házba, ahonnan egykor elmenekült, és mindentől megtisztultan távozik. Mikor visszanéz a vonatból, még a visszakapott ezüstnemű is mintegy jelképesen kihullik a kezéből, elveszíti, többé nem köti oda semmi. Eredettörténete ekkor válik világossá előtte, és az olvasók előtt is. Anyakönyv szerinti apja, a nyomorult, mégis erőszakos természetű pap Ingmar Bergman édesapjára emlékeztet, akit a zseniális filmrendező annyiféle formában megörökített öngyógyítást célzó filmpozszaiban. Ám az efféle lelki betegsége nincsen orvosság, legfeljebb egy másik inkarnáció. Mindenki menekül a közeléből. A felesége megtébolyodik, szexuális kicsapongások jelzik a véglegesen zárt intézetbe kerülés közeledtét. A szökött lány immáron mindennel leszámolva visszatér élete párjához. A pap a nagymamát kidobja egyetlen fillér nélkül, az általa sztárolt Árva pedig gátlástalanul lopkod és még nagyobb lopásokra készül, hogy ezáltal elmeheessen hazulról ő is.

Szabó Magda és Szobotka Tibor rendkívüli érzékenységgel érzékeltetik az összeomlást, egy régi világ letűntét, ám nem a proletár internacionalizmus jegyében. Annál tisztábban és finomabban látják a kérdést és a világfordulót. Irodalmunk két gyöngyszeme ők, azonos foglalatban. Csupán az erre szakosodottnak kellene végre meglátniuk: nem véletlenül vállalták egymást, minden körülményben. Jóban-rosszban egyaránt. A siker Szabó Magdát élte, Szobotkát annak hiánya felőrölte. Nem kívánt a neki szánt tudósi szerepben tetszelegni, bár műveltsége erre is feljogosította. Neki is a szépírói siker hiányzott. A magyar politikai hagyományoknak a bűne, s mindazoké, akik soha nem képesek odafigyelni a kiemelkedő tehetségekre az erre adott időben. Minden korban elmulasztják a legjobbak felkarolását, viszont éltetik, kitüntetik és futtatják a középszerűeket, akiket e sorok szerzője képtelen tehetségeknél nevezni. Ők ketten érik el, hogy mindig sikeresen terelik el a figyelmet a legjobbakról, legkülönbekről, s rendre azokat állítják rivaldába, akiket a Jóisten nem látott el ugyanolyan tálumokkal, mint kiváló társaikat. A dilemma mindig ez: hogyan lehet megkülönböztetni a legkiválóbbakat a közepesektől? De hát valóban kérdés ez? Nem afféle pozícióféltésről, kóros féltékenységről van szó? Mintha az vakítaná el az egyébként nem hülye ítéseket is. Sajnálom, hogy kemény szavakkal kell megróni a kóros mulasztókat, az utólag (a művész temetése után) hirtelen „látókká váltakat”, akik azért mégis kiválóan el tudják játszani a sunyi szerepet, amíg minden ki nem derül. Hát nem örület? Ha valaki, valami megérdemelné a végleges lesüllyedést, a kontraszelekciónak ez a magasiskolája az.

Utazás az „emberarcúban”...

(Részlet)

1948-49-ig, amíg a teljhatalmú kommunista állam meg nem alakult, azaz Rákosi hatalomra nem lépett, még volt lehetőség nyugati utakra. Többen éltek vele és emigráltak, ám ezzel az utolsó, félig szabadnak mondott évvel le is zárult minden lehetőség. A vasfüggöny mindenkit elzárt a szabad mozgás lehetőségétől, kivéve persze a nagyon megbízható elvtársakat. Az ő szabadságuk is relatív volt, hiszen a besúgóí rendszerüket úgy építették ki, hogy egymást is folyamatos megfigyelés alatt tartották. Egyrészt, mert egyfajta lojalításban éltek „kenyéradó gazdájuk” iránt, másrészt féltékenyen figyelték, és ha tehették, fúrták egymást a gyorsabb előmenetel érdekében. A valós okok inkább ez utóbbiban rejlettek, a fedőnév, azaz hivatalos verzió viszont a proletár internacionalizmus és annak dühödt védelme volt. Pedig nem támadásoktól kellett tartaniuk, hanem a mélységes közönytől vagy undortól, amit embertársaikból kiváltak ezzel. Ahogy telt-múlt az idő, egyre inkább efelé tendáltak az érzelmek, a lehetőségeit pedig az átlagpolgár az egyéni (nagyon kicsiny!) vágyak kielégítésében látta és élte ki.

Nos, hát az utazás. A háború után még egy évtizeddel is olyan általános szegénység volt „természetes”, hogy a luxusszámba menő külföldi utazások az átlagos magyar családban szóba se jöhettek. Mikor az ország romokban hevert, legelőször is újjá kellett építeni. A sok lebombázott ház, lakótömb miatt gyorsan meg kellett oldani a lakhatási kérdést, azaz elhelyezni emberek millióit. Márai Sándor budai házát széjjelbombázták, könyvtára szinte teljesen megsemmisült. És ő egy volt a sok millióból. Akkoriban nem volt szokás hitelből építkezni, hanem előbb összespórolták a rávalót. Ez sok lemondással járt. Már majdnem azt

írtam, nélkülözéssel, de nem szeretném, ha bárki azt vélné, túldramatizálom a helyzetet. Nem is kell. Drámai volt az az én szavaim nélkül is. Határ Győző egyik hőse (a Hárfás) egy romos templomban lakott, s talán nem ő volt az egyetlen. Ha valaki mégse az emigráns íróknak akar hinni, az nézze újra a *Ház a hegyen* c. filmet Psota Irén parádés alakításával. Ott se csupán szerelmi drámáról szólt a történet, hanem arról, hogy a nyomorék lány kiszorul örökségéből, az egyszobás parasztházból, majd a dohos kamarában lakik, csak hogy maradjon. Sok fiatal házaspár kezdte így: kamrában lakva, mivel másik lakószoba nem volt a házban. Szóval mindenki megpróbált túlélni, és szigorú beosztással élve előteremteni az önálló lakhatásra valót.

.....

Ötvenhat után úgy dolgozták fel a történeteket, úgy a belső, mint a külső ellenségeink, hogy lazítani próbálták az addig túl szorosra fogott gyeplőn. Kisebbedések, jobb fizetések, jobb ellátás, már nemcsak a népboltok szintjén, hanem közelítve a gazdagabb országok trendjei felé. A hatvanas évek kifejezetten erről szóltak. Már természetes volt, hogy kisebb hitelek is felvettek a dolgozók, és részletekben fizették ki a hűtőszekrény vagy a mosógép árát. Ekkor már lehetett külföldre is utazni. Az okai a javuló keresetek és életkörülmények voltak. Átlagpolgár számára a keleti blokkbeli országok üdülőhelyei jöttek számításba. Minimális valutakerettel, értsd: egy személynek meghatározott pénzmennyiséget lehetett igénybe vennie. Az étkezést megoldotta a magyar találékonyság: konzerv, rúd szalámi, tartós élelmiszer, s nemcsak azért, hogy erre ne kelljen költeni, hanem mert olyan kevés pénzzel bocsátották útra honfitársainkat, amiből nem futotta étteremre, kávézóra, plusz még múzeumi belépőre is. Divatba jött a kempingezés, a külföldi utazás legolcsóbb változata. Igaz, kényelmetlen volt, de már legalább lehetett világot látni. Megnézni, mi igaz abból, amit a pártiskolákban, szemináriumokon és az iskolai kötelező anyagban oktattak.

Ismét utalnom kell Szabó Magdára és élete társára, Szobotka Tiborra. Ők, mivel az írónőnek külföldi kiadókkal is kellett tárgyalnia, rendszeresen utaztak több országba. Nem tudni, hogyan érték el, hogy mindketten kapjanak útlevelet, de lényeg, hogy együtt vettek részt ezeken az utakon is. Igaz, ők mindig vissza akartak térni, megfigyelésükről pedig bizonyára gondoskodott az államvédelmi szolgálat. Kompromisszumos megoldás volt. A honoráriumok feltehetőleg egy állami számlára futottak be, ahonnan Szabó Magda bizonyos összegeket igénybe vehetett és utazásra, saját személyes kiadásaira fordíthatott. Ám a kommunista magyar állam még annyit se adott a formásokra, hogy emberhez méltó körülményeket biztosítson egy kiváló művészenek, akit azért, férjével együtt, nagy gyanakvással figyeltek. Aki nem volt jó káder, az életfogytig elnyerte ezt a titulust, vitte magával a káderlapján, amíg élt. Szabó Magda görögországi jegyzeteiből (*Hullámok hátán, Zeusz küszöbén*) tárul elénk az ötvenes évek nyomora, amit ő nem vádiratként írt meg, csak mert meg akarta örökíteni a rég vágyott utazás minden emlékét. Ebből tudjuk meg, hogy hivatalos kiküldetése betegsége miatt Görögországban hamar véget ért, majd szinte az egész utat végigbetegeskedte, s hogy férjének szörnyű fogfájása volt a többhetes út során. Fiataljaink bizonyára értetlenül néznek most, mert azt már fel se tételezzük, hogy elolvasták a nevezetes, papírnyomatú úti jegyzeteket. Nem kütyü, nem lehet nyomogatni, tehát nem is érdekes... Ami ma természetes, hogy értelmes ember vásárol biztosítást, mikor itthonról kiruccan, az akkor ismeretlen

fogalom volt. Szabó Magda magával vitt egy csomó gyógyszert különféle betegségek ellen, ám a fogfájásra nincs más gyógyszer, mint a fogorvosi kezelés. Az ő körülményeik között ez megengedhetetlen volt. Útjaikat nem szervezte meg senki, mert nem voltak szervezett társas utak, itthonról befizethetők, ahogyan manapság szokás. Egész útjukon vitték magukkal az összes pénzüket, amit Magda asszony egy nagy piros retikülben tartott és mindenhol nála volt. Mikor a bőröndjük elszakadt, se megjavíttatni nem tudták, se másikat vásárolni helyette. Madzagolták. Sehol nem volt előre lefoglalt szállásuk. Mikor megérkeztek egy újabb helyre, mászkálniuk kellett bérelhető szoba vagy olcsó szállodai elhelyezés érdekében. Sötét mellékutcákon, sikátorokban bolyongva, este későn vagy rekkenő hőségben, mikor hogy esett.

Fentiekről elmondhatjuk, hogy őskori körülmények voltak, és a 60-as évektől fogva ez már másként alakult. Akkor indult be a nyugati turizmus is. Háromévente 50 dollár, majd 75 dollár, ennyit igényelhetett valutában a szerencsés állampolgár, aki kaphatott útlevelet. Manapság fityingeknek számítanak ezek az összegek, és akkoriban se értek sokat. Aki mégis világot akart látni, az megigényelte, majd beosztotta valahogyan. Kiegészítve az otthonról magával vitt élelemmel, majd később az élelmesebbek szereztek valahonnan valutát, jóval magasabb árfolyamon, mint a hivatalos, banki. Mivel a kommunista állam folyton kijátszotta a saját állampolgárait (ők maguk bőszégesen költhettek a sportolóktól, művészekről elsíbolt pénzekből), a kislembert se tartotta bűnnek, ha viszonzza ezt a gesztust és élt, ahogyan tudott.

Summa summarum, utazás és turizmus nem éppen modern fogalmak szerintiék és semmilyen standardnak nem feleltek meg. Mindig hozzá kell tenni, hogy a kivételezett állampolgárok, azaz a jó elvtársak, elvtársnők másként éltek. Ők ezt privilégiumnak tekintették, és mindmáig elvárnák, hogy a különféle praktikákkal, kapcsolati tőkecsereberével, burkolt prostitúcióval elnyert status quo ne változzék meg soha. A józanul gondolkodó fő azonban kizárja ezt a lehetőséget. Nemcsak azért, mert az ő idejük rég lejárt, hanem mert a világban nincsenek változtathatatlan dolgok. Az Univerzum törvénye az, hogy minden mulandó, változékony. Ami az előbb még egyben volt, az később széjjel hullik, és ami elemeiben lebegett, sodródott valami bizonytalan létben, az utóbb összeáll kerek egészé. Azért érdemes okulniuk ebből a történetből is, hiszen aki elutasítja magától a tanulás lehetőségét, annak a saját kárán kell újból megtanulnia, amit készen kaphatott volna a felmenőktől.

Ne higgye senki, hogy Szabó Magdának csak a nyugati útjai voltak ilyen szervezetlenek. Mikor a Szovjetunióba utaztak, ott is voltak problémái, különösen, hogy voltak egyéni elképzelései, mely látványosságokat szeretné látni. Ott kiségitette a helyi írószövetség, mely sok mindenről gondoskodott számára, gyakran udvariasságból, egyéni megoldásokkal, erőn felül. Honfitársaink azonban nemigen utaztak a Szovjetunióba, s nemcsak azért, mert legtöbbünk nem volt jó káder. Oda privilégiumnak számított a meghívás, illetve az utazási jog. Egyetemisták, akik kötelező részképzésen vettek részt nagyobb orosz városokban, nem utazhattak, mert ahhoz belső útlevelekre lett volna szükség, azt meg nem kaptak. Sok rejtegetnivalója volt a szovjet államnak, s nemcsak katonai titkokra gondolunk. A nagyvárosokban jobbak voltak az életkörülmények (nem hazai, s főleg nem nyugati

értelemben), és azt nem engedték, hogy akár a diákok, akár turisták szabadon mászkálva felfedezzék mindazt a nyomort, amit gondosan takargattak. Ám hogy a magyar turizmus nem nagyon akart megindulni keleti irányba, ahhoz elegendő visszagondolni, hány család volt érintve málenkij robotra elhurcolt családtagjai révén. Aki, ami oda irányult, annak a visszaútja nem volt garantált, és már nagyon régóta. Hát ki vágyott arra? A ma horvát, akkor jugoszláv tengerpart, Bulgária, Románia, nem-fázósoknak a kelet-német tenger, Warnemünde, Lengyelország, Csehszlovákia.

S hogy elgondolkodjunk rajta, mi volt a különbség egy világhírű író akkori útjai, meg az átlagpolgár között, nem nehéz kitalálni: nem sok. Amit mindenki megkapott, az oroszos nemtörődömség a kisember irányában és az örökös gyanakvás. Társasutakon csakis megbízható elvtárs, elvtársnő lehetett a tolmács, idegenvezető, és mindig volt néhány hivatalból megbízott alak, aki szemmel tartotta, kihallgatta az útitársak beszélgetéseit, s ha gyanította, hogy le akarnak lépni, akkor közbeavatkozott. Sokszor feltettem már a kérdést, miért volt annyira fontos a kommunista államnak, hogy határain belül tartsa azokat, akiket nem szeretett, de máig nem tudom a választ. Talán valami beteges bosszúvágy, talán egy kutyaszerű hűséges ragaszkodás „A Gazdához”. Erről ők tudnának nyilatkozni, de sejtem, hogy soha nem fognak. Mégis tudjuk: úgy maradtak. Számukra a világ statikus, s talán még akkor is ugyanazokat a szövegeket fogják mantrázni, amikor már elemeikre hullva lebegnek s távolodnak a világűr mélye felé, tömegesen. Mert ők ezt is csak bandában szeretik, egy rosszul értelmezett kollektívizmus jegyében...

Szobotka Tibor „kivégzése”

„Mi, kihálásra ítélt polgári, nyugatos írók bizonyos rezignált nyugalommal figyeltük ezt a folyamatot, mert a rendszer már nem foglalkozott velünk, szellemi halálraítéltekkel.”

(Márai Sándor: A néma énekes)

Volt valami elemien szadista abban, ahogyan az „emberarcú szocializmus”, vagy aminek hazudta magát, a saját állampolgáraihoz hozzáállt. Most nem a kivételezettek, kedvezményezettekre gondolunk elsősorban, bár abban is volt némi ambivalencia, hanem azokra, akiket a perifériára igyekezett szorítani. Nem is akárhogyan, hanem jókora hévvel. Volt ebben valami keletiesen vad és kíméletlen, ami az európai ember számára felfoghatatlan. Minden művelt, civilizált ember és közösség számára elfogadhatatlan.

Szobotka Tibor bölcsészkaron végzett, ami az ő idejében igen komoly műveltséget jelentett. Később is, de ezen már sokat koptatott a kommunista korszak, mely még a legnagyobb tudású koponyákat se kímélte, ha a saját törtetéséről volt szó. Illetve részünkről soha nem arról volt szó, hanem a műveltség csiszolásáról és minél nagyobb tökélyre viteléről, de ők erről nem tudtak. A finom részletek felfogásához le kellett volna előbb csendesedniük, ami minden kontempláció és mélyebb megértés alapja. Rájuk nem a szemlélődés volt a jellemző, hanem az ész nélküli zajongás és a vonalasság, egyfajta idegen szemlélet ráerőltetése a saját népükre. Vagy az ő népük voltunk igazán?

Szabó Magdának és Szobotka Tibornak egyaránt volt lehetősége kitekinteni a tőlünk távoli nagyvilágba. Még ifjúságuk idején, amikor senki nem korlátozta a magyar állampolgárokat az utazásban. Szobotkának Anglia volt az első nagy élmény, míg Szabó Magdának Ausztria, a monarchiának minden maradványával, és a német műveltség tömbyszerű egységével. Előbb ugyan idegenkedett tőle, mivel hazafias nevelése alapját képezte a passzív rezisztencia művelése, elemi át- és megélése. Gyermekkorában nem fogadta a barátságos osztrák öregúr köszönését, sőt egy alkalommal majdnem széjjelverte a cukrászda berendezését, amikor az „ősellenség” süteménnyel kínálta meg. Ám Isten bölcs, és a cívis város gimnáziumi, majd bölcsészkaros nevelése után épp oda küldte el az ifjú Szabó Magdát, ahová korábban mérgezett nyilait lövöldözte: Bécsbe. A tanulási, művelődési lehetőség mellett kétkezi munkát kellett végeznie, tehát jó időre félre kellett tennie neveltetése lényegét, s nem éppen úrilányhoz méltó cselédmunkát végzett a korábban ellenségesnek tekintett kulturális közegben. Aztán a megismerés megértőbbé tette. Erről szólt az Isten által neki rendelt út.

De most nem róla van szó, hanem a mögötte hátországgként, árnyékországgként álló Szobotka Tiborról, aki ennél nagyobb áldozatot soha nem hozhatott volna senkiért. Egyszer ki is mondja *Bánom is én* c. naplójegyzeteiben, hogy ezt szívesen megteszi a feleségéért, akit kivételes tehetségnek tart. Bár előbb vágyott ő is a szépírói karrierre, ám ebben minden erejükkel megakadályozták a kommunista korszak kultúrpolitikusai. Nevük rendszeresen

felbukkan Szobotka naplójában, melyet Szabó Magda is csak férje halála után ismert meg. Tiszteletben tartották egymás privát szféráját is, így elképzelhetetlen volt, hogy egymás fiókjába belenyúljanak. Van mit tanulnia tőlük a mai, lezüllött világnak! Nos, az áldozat neve az a szeretetteljes szolgálat volt, amellyel alárendelte magát Szabó Magda karrierének, szinte maga előtt tolva a feleségét, amint alkalma nyílt, hogy kilépjen az ismeretlenség homályából.

Szobotka Tibor kitűnő szépírói vénával rendelkezett. Jóllehet filozófusként, egyetemi tanárként sikeres lett, ez mégse elégítette ki. Ő is regényíró akart lenni, s hogy mennyire szép adottságai voltak ehhez, bizonyítják fennmaradt regényei, novellái, számtalan írása, mely őt is a Parnasszus felé vezette... volna... ha nem állnak ott mögötte a korszak sötét árnyai, a filozofoknak, szerkesztőknek, kiadói fő-akárkinek álcázott nímándok, akik ezt nem engedték meg neki. S talán nem is önszorgalomból, nem féltékeny gyűlöletből, hanem fanatikus elkötelezettségük miatt egy már eleve romlott rendszer és ideológia iránt, mely törvényszerűen haladt az önmegsemmisítés felé. Igaz, ezt az időszakot jócskán prolongálta pár évtizedre, és annyit kívárni nem mindenkinek adatott meg. Mi pedig, bár őt olvasva végig neki drukkolunk, hátha mégis... de az életrajzi adatok már szikár tények. Olvasmányai főhősének azonban mindenki szoríthat, ez az olvasó privilégiuma. Még a legdurvább terrororszak se veheti el tőle ezt a jogot.

Szobotka Tibort eleve halálra, lassú elsorvasztásra ítélte a kommunisták féktelen dühe és haragja a polgárság iránt, melyhez neveltetése, foglalkozása és műveltsége által tartozott. Birtokos felmenőit Szabó Magda említi szlovákiai utazása során, de mi felfogását és foglalkozását tekintve soroljuk be a polgárok közé, akár Márai Sándort. Utólag már nehéz felfogni, hogyan rohanhatták le konzekvensen azt, aki megpróbált alkalmazkodni az adott, szűkös keretekhez, nem támadta őket, hanem élt annak a tudománynak, amelynek érintése megneemesített mindenkit – kivéve a kommunistákat. Ők törtettek, csörtettek a maguk számára kiharcolt vonalon tovább, letarolva mindenkit, akár a saját családjukat is. Szobotka Tibor, miután már egyetemi tanár volt, ideológiai képzésben részesült, sőt vizsgáznia is kellett, hogy eltűnjék. Elfogadásról szó se lehetett, hiszen a polgár a fanatikusok számára burzsoát jelentett, azaz gaz, bitang elnyomót, kizsákmányolót. Ennek a fals felfogásnak a jegyében eltökélték magukban, hogy úgy a polgárságot, mint minden polgári műveltségű személyt felszámolnak. Márai Sándor ír erről legprecízebben *A néma énekes* c. esszéjében, melynek egy részét Naplójában publikálta. Műve olyan lélektani ábrázolása a korai kommunizmus rendszer-átalakító tevékenységének, ami párját ritkítja. A polgárságot eleve eliminálandó közegnek tekintették, míg az írókkal más volt az elképzelésük. *„Az írókat nem bántották. Csak éppen elhatározták, hogy a «humanista szellemiséget» kiirtják az irodalomból. A nyilvánosság előtt még azokat az írókat sem bántották, akik tüntetően kiszolgálták a fasiszta rendszereket. Beérték azzal, ha ezek a «megtévedt lelkek» a nyilvánosság előtt bűnbánatot tartottak... A «polgári írókat» sem bántották. Nem zárták börtönbe, nem is éhezették őket. A kommunisták itt, a szellem emberei előtt, nem hőköltek meg, de sokkal óvatosabban viselkedtek, mint más támadási arcvonalon.” (Márai: m.f.)*

Az írókkal más volt az elképzelése az elvtársaknak. Őket humanistáknak tartották, s mivel a humanizmus lényege a lélekben rejlik, ezzel nem tudtak mit kezdeni. Nem is lehetett, hiszen ők a lelket legfeljebb az anyag melléktermékének tartották, míg a hívő ember Istentől kapott legnagyobb értéknek, égi ajándéknak. A fanatikus és misztikus hajlamú embert tudták kezelni, mert ezek fanatizmusa és miszticizmusa „áthangolható” volt a kommunizmusra is. Sokakat át is neveltek, ám nem érték be a formális alkalmazkodással, a békés kivárással. Szobotka Tibor hiába végezte el a rá penzumként kirótt ideológiai tanfolyamokat és tette le a vizsgát belőlük, belőle megpróbálták kiolni a lelket. Bár ez lehetetlen vállalkozás, mégis sikeres volt, egy tekintetben. Egyre mélyülő depresszióba süllyesztették, míg végül feladta élete célját, rendeltetését, az írást. Ez törvényszerűen vezetett meghasonláshoz. Nem mással, mint önmagával és Teremtőjével. Az életfeladat feladása: jelképes öngyilkosság. Bár lázadása, lázongásai ez ellen az aljas verdikt ellen egyértelműen követhetők egészsége, jobban mondvá kórképei olvastán. A pszoriázis mindig akkor tör ki rajta látványosan, amikor megsértik, megalázzák, és folyton olyasmibe kényszerítik, ami neki árt, amikor ambícióit megtörik. Az általa végzett műfordítások és a többnyire megrendelésre írott esszéi ugyan az ellen vallanak, hogy csakis és kizárólag szépírónak kellett volna lennie. Használták, felhasználták akkoriban, mert nem volt hozzá fogható műveltségű bölcsész, akire ugyanezt rábízhatták volna. Naplójegyzeteiből az is kiderül, hogy az akkori átlagfizetéshez mérten még csak nem is fizették rosszul. Ő és Magda asszony elég hamar „kipengették” az új lakásra és az új bútorokra valót, mivel mindketten gőzerővel dolgoztak: írtak és fordítottak. Feltételezhetően nem volt hozzájuk mérhető műveltségű és nyelvtudású ember, akire ugyanezt rábízhatták volna. Szabó Magda regényeit, bár elég sokat küldözgették őket egyik helyről a másikra, mégis kiadták, sőt egyre több külföldi kiadó is érdeklődött, majd német, francia, svéd, cseh, orosz, stb. fordításai is rendre megjelentek. A mai író, akit immáron nem

az elvtársak nyomorítanak le saját szintje alá életlehetőségeit tekintve, hanem a globalistává lett kiadószerűségek, elképzeltetlen magasságnak látja ezeket a lehetőségeket. Az íróházaspár mégis többre tört, mivel éveken keresztül nem publikálhatott, tehát sok volt az elmaradásuk. Ezért nem szabad bántó módon megítélni Szabó Magdának azt a kudarcélményét, hogy amikor a Freskó már úgymond sínen volt, a Bárány Boldizsár kiadását is sürgette volna, s ugyanígy a többi, utána íródott könyvét is. Rendkívül termékeny író lévén természetes elvárása volt, hogy műveit kiadásban láthassa. A korszak és a könyvnyomtatás, a háború utáni nyomor folytatódása közben olyan elemi gondokkal küzdött, mint pl. a papírhiány. Ez ugyanúgy sújtotta a grafikusokat is, mint az írókat.

Nos, a pszoriázis mint kórtünet. A kiütéses betegségek fizikai megnyilvánulása azért látványos, mert a beteg kifelé igyekszik leadni bajai okát, a benne vulkáni erővel feltörő méreganyagokat. A magyar nyelv is segít ennek megfejtésében: a kiütés nem akármilyen visszavágás, hanem kiütéses győzelmet akar aratni az őt támadó valakkal szemben. Egyébként pedig: kiütkezik, mi a baja a betegnek. A fizikai okok között ott van a táplálkozási, emésztési rendellenesség is, mint pl. esetleges lisztérzékenység, tejallergia, ám a döntő a lelki ok: nem hagyják neki, hogy megeméssze mindazt, amit hirtelen le akarnak nyomni a torkán. Az elvtársak nem érték be a látszólagos alkalmazkodással, egymás eltűrésével úgymond. Őket éltetni kellett, ész nélkül lelkesedni azért a nagy nulláért, akik ők voltak. A humanistának ezt nem engedi a lelke. Márai elemzése szerint az írókat nem akarták bántani, különösen nem látványosan. Csendesen betörni, vagy csendesen eltüntetni a köztudatból is. Ez már az ő programjuk lényege. Szobotka Tibort se utasították el egyértelműen, csak tologatták, halogatták művei kiadását. Volt úgy, hogy papírhiányra hivatkoztak, máskor, hogy nem fért bele a negyedéves kiadói tervbe, vagy hogy írja át egyes részeit. Szobotka pedig úgy érezte, egyre jobban lemarad a felesége mellett – íróként. Igaz, egyiküket se szerette a rendszer, bizonyos értelemben mégis kénytelen volt túrni őket. Miután megjelentek írásaik, ösztözet zúdított rájuk a sajtó. Ugyanakkor közönségsiker volt egy-egy könyvük. Tehát a közönség nem értett egyet a kritikusokkal, sőt. A polgári irodalmat nemhogy nem vetette el, hanem bestsellerként fogyasztotta. Mikor Szabó Magda színdarabját játszották, ma már elképzeltetlennek tűnő hosszassággal, teltházasan, a színikritikák rendre lehúzták. Pár kivétellel. Szobotka nem ír erről direkt módon, mégis erősen kivehető a háttérből Aczél György bajkeverő figurája. Hozzá képest a filozofok, szerkesztőcskék senkik voltak (bár akadt, aki ÁVH-s múlttal, tehát titkosszolgálati jelennel...), mégis Aczél elvtárs szava volt a döntő. Ő maga mögött tudhatta Kádár János támogatását, Kádár viszont teljességgel tanulatlan és műveletlen volt (egy tapló az értelmiséghez mérten), tehát csakis az önjelölt tótumfaktum húzhatta keresztbe Szobotka Tibor írói érvényesülésének útját. Helyette maradt a szocializmus út-ja a kollaboránsok és talpnyalók számára.

Érdemes azért egy-két nevet megemlíteni a lelkes szekértolók közül is. Első helyre Illés Endrét teszi Szobotka és Szabó Magda is, Bóka Lászlót, akit későbbi jegyzeteiben már csak „a hülye”-ként emleget Szobotka, talán megfigyelőként rendelték melléjük, miután korábbi barátaik úgymond elhagyták őket Szabó Magda kitüntetése, sorozatos kiadásai és külföldi szereplései után. Bár részben érthető, hogy az akkor szilenciumra tettek gyanakodva nézték a hirtelen feltörő életpályát, az íróházaspárt pedig azzal büntették, hogy nem gratuláltak Magda asszony sikereihez, sőt konzekvensen elmaradtak mellőlük, Szobotka úgy kommentálja, hogy irigykednek a feleségére (törjük meg ezt a szerénységet: rájuk), ám utólag nem lehet pontosan rekonstruálni ezt az érzést és hozzáállást. A művészlélek igen

érzékeny hangszer. Hevesen is reagálhat arra, hogy valakinek a diszkriminációja megszűnik, renegátot sejtenek benne, és onnantól fogva gyanakodva tekintenek rá, akár elkövetett valamit, akár nem. Olykor a kommunisták igyekeztek ellentétek szítására használni a naiv kipécézett személyét, illetve futtatását.

Szobotka Tibor naplójegyzetei 1961-ben szakadnak meg. Onnantól fogva nem örökítette meg mindennapjaik harcait. Talán, mert nem is voltak. Ő feladta írói terveit, beletörődött, hogy úgylis félre fogják tenni, írhat akármilyen jót, s hogy épp azért szánják neki a fordítói és egyetemi tanári státuszt, mert tudják, hogy ezeket rég megutálta. Ne feledjük, hogy a kommunisták, akikről beszélünk, végtelenül szadisták. Szabó Magda ezt írja kétségbeesetten: *„Éltél még huszonegy évet – soha nem folytattad. Ma, '82. május 4-én, mikor végigolvastam, csodálom a saját erőmet, mert ebbe, amit átéltünk, ennek a rögzített rémfilmjébe olvasás közben bele kellett volna halnom.”* S hogy mi is volt ez a rémregény? Az, hogy minden közönségsiker ellenére a fejük fölött volt Damoklész kardja. Az ellenséges erők készek voltak bármikor lecsapni rájuk. Egy külföldön sikeres szerzővel ezt nem tehették meg csak úgy. Így hát folyton ígérettek, lebegtettek, halasztgattak, időhúzó taktikát folytattak. Talán csak szadista kínzásképpen, de talán, mert remélték, hogy előbb-utóbb úgylis kibillenthetik szívós munkával elnyert státuszukból őket. Szobotkát férjként, családfenntartóként is megalázták. Az akkori szokások szerint a férj köteles volt eltartani a feleségét. Amíg erre nem volt képes, nem is illett házasodnia. Amikor mindkettőjüket mellőzik, éheznek, nélkülöznek, értelmiségihez méltatlan körülmények között élnek. Mondhatja akárki, hogy hiszen mások is éheztek és nélkülöztek, hozzájuk méltatlan körülmények között éltek, de az írónak, akit még az oroszok is szentként tisztelnek, legalább minimális feltételeiben „biztosítódnia kellene”, hogy munkáját tisztességgel elvégezhesse. Az ötvenes években azonban békekölcsönökre kellett „fektetnie” minden dolgozó embernek a fizetése tetemes részét. Mikor kapnak egy kis lehetőséget, azaz fordításokat, gőzerővel dolgoznak ezeken. Célzás se történik, miért éppen őket szemelték ki erre a feladatra, csupán sejtjük, hogy más nem tud úgy angolul, németül, mint Szobotka és Szabó Magda, és mert az akkori „feltörekvő értelmiség”, a gyorstalpalók és az önjelöltek pártvonalon igyekeztek érvényesülni, csak mert az volt a legkönnyebb. Annak, aki gerinctelen volt, és behódolt az új „uraknak”.

A kivégző osztag tagjaiként említi még Szabó Magda Tóth Dezsőt, aki kultúrpolitikus, irodalomtörténész, egyetemi tanár volt. Kardos Györgyöt, a Magvető Kiadó igazgatóját, aki – mellesleg, vagy sem – hírszerző ezredes, tehát a kultúr-halálbrigádok prominense. Meg a fél irodalomtörténészi csapat, akiknek munkáit mi egyetemista korunkban alapművekként kaptuk, szíves tudomásulvétel/bemagolás végett. Arról sincs említés, hogy a kiadóhivatalok élére volt ávós tisztek kerültek, ezek aztán, Aczéllal egy követ fújva tettek tönkre szépen induló karriereket. Aczéllról egyébként Antall György, Antall József fia említi egy interjújában, hogy ő volt az akkori titkosszolgálat feje („a titkosszolgálatokat ténylegesen irányító” miniszter). Így már mindenképpen érthető, miért és hogyan nyírhatta ki azokat, akikkel ellenszenvezett. Életfogytiglanosok lettünk, konstatálhatjuk utólag, de ez éppúgy reménytelen, mint Szobotka Tibor esetében, mert nekivadult fanatikussal nem lehet vitatkozni, másrészt a már sikeresen derékba tört karrierek úgylis torzóban maradnak. Az ellopott éveket nem hozhatja vissza senki. A tönkrement egészséget nem adhatja vissza semmiféle rehabilitáció, melyre egyébként szándékot se látunk. Mindezt mégis érdemes feljegyezni, mert az utókor esetleg tanulhat belőle. A jelenkor már nemigen, mert el van

foglalva a saját önmegvalósításával. S ha ebből kihagyja a neki fáklyaként világítani tudókat, akkor önmagát itéli vakságra. Életfogytig.

Mikor a Szobotka-Szabó íróházaspár történetét olvassuk, el kell töprengeni, mekkora vitalitással, teherbírással végezték a nekik morzsákként odavetett feladatokat. Ma, amikor egészen csekélyke teljesítmények birtokában óriási melldöngetésekkel reklámozzák magukat perc-emberké, gyorsan el kellene csendesedniük, ha ráébrednek, mi is volt az a valóban nagy teljesítmény. Szabó Magda és Szobotka Tibor szinte heti rendszerességgel szállítottak le egészen nagy mennyiségű fordításokat, néztek át kefelevonatokat, készítettek recenziókat, esszéket. Szabó Magda Shakespeare-t fordított, Szobotka is, ő is Galsworthy-t. A Forsyte Sagát mindenki ismeri, de hányan tudják, hogy ezt a Szobotka házaspár fordította? Rekordidő alatt. Hogy Szobotka egyaránt fordított angol klasszikusokat és az akkor hipermodernnek számító James Joyce-ot is. Ha az egyetemen, ahová először csak titkársági alkalmazottnak vették fel, bármilyen fordítást, ismertetőt kértek tőle, rövid idő alatt megcsinálta. Fordításait, írásait aztán felhasználták főnökei, hogy saját életművüket építtessék a segítségével, de ezt csak a jó megfigyelő irodalmárszem látja meg, a közönséget erről nem szokták tájékoztatni. Utóbb, évekkel később, amikor már egyetemi tanári státuszban teszi ugyanezt, azaz fordít, előkészít, kiváló munkája elismeréseként felemelik a fizetését 200 forinttal. S még ennek is örülnie kellett.

Később, megint jóval később megtisztelik a József Attila-díjjal, ami jóval alatta van a Kossuth-díjnak, mint ahogy egy kisvárosi nívódíj is csekély elismerést jelent az országos kitüntetéshez képest, de hát a hályogos szemű jelenkor már csak ilyen. Labdázott, lökdösődött a nagyszerű műveltségű írójával, miközben futtatott közepes, vagy semmilyen tehetségű szerzeteket, akik viszont kitűnően tudtak helyezkedni. Az írónak pedig megtisztelésnek kellett vennie, ha meghívták különböző követségi rendezvényekre, fogadásokra. Feltételezzük, hogy ezt is azért, mert rajta kívül nem sokan tudtak volna kötetlenül társalogni az ott megjelent külföldiekkel. Merthogy az akkori nyelvkönyvek a gyári munkás főhősre, szövönő főhősnőre épültek, gyakorlati hasznuk annál kevesebb volt. Természetesen bizonyára lehallgatták beszélgetéseit, mint ahogy az otthoni telefonjuk se maradt lehallgatatlan, de ez már csak részletkérdés két nagyszerű író és kiváló ember életrajzában. „S kit nem?“, mondhatja a cinikus kívülálló, és nem tudjuk rá a választ, hogy kit nem.

Szobotka egyre mélyülő depressziójának, elvágyódásának és időnkénti halálvágyának kórképét tehát felvázoltuk. Nagyjából, természetesen, hiszen mindez alaposabb tanulmányt is érdemelne. Mikor összeadjuk, mekkora honoráriumokat kaptak könyveikért, fordításaikért, az akkori jövedelmekhez képest (a mostaniról nem is beszélve!) tetemesnek számítottak. Ugyanakkor mindkettejük szüleit is támogatták, orvosi kezeléseiket fizették, és építkeztek. Mindent készpénzzel fizettek. Ezek a költségek folyamatosan nyomasztották őket, mert az öregek ápolása nem várhatott. Gyermeki kötelességüket teljesítették mindketten, a szülők rendszeresen kaptak apanázst, miután már egyenesbe jöttek. És ez így példás. Az ember felkapja a fejét, mennyi színházjegyet, mozijegyet vettek, társaságba, étterembe, kávéházba jártak, tehát a saját alapkiadásai sem az átlagember szintjén mozogtak. Könyveket, újságokat, folyóiratokat vásároltak, amit mai értékén számítva legalább államtitkári szintű jövedelemmel rendelkező honfitársaink engedhetnek csak meg maguknak. A mai írók nem. Ilyen mértékben és ilyen gyakorisággal még kevésbé. Így élt hát polgári házasságban és idővel polgári életszínvonalúnak mondható körülményekben

Szobotka Tibor és Szabó Magda. Mivel az író nő publikációinak és külföldi terjesztésének száma egyre csak nőtt, Szobotka Tibor egyre jobban lemaradhatott mellette. Ez is kilátástalanná tette az életét, hogy a feleségét utol nem érheti. Holott fej fej mellett kellett volna haladniuk, ha a körülmények és azok alakítói igazságosak lettek volna hozzájuk.

A polgári irodalmat és a polgári írókat lassú elhalasztásra ítélte az akkori rendszer. Márai Sándor fent említett esszéje alapján ennek terve a Kremlben készült. Talán még a néhai Lenin elgondolása alapján, tegyük hozzá, majd jól képzett csinovnyikokkal kiviteleztetve. *„Tehetséges írókról, akik szép költői műveket ígértek, egy napon megtudta a közönség, hogy nem költő lesz belőlük, hanem országgyűlési képviselő vagy őrnagy. Minthogy az emberek általában meglepőek, e változatokon csak az avatatlanok csodálkozhattak.”* Így Márai Mester. De hallgassunk meg tőle egy hosszabb idézetet is, mely mérnökien pontosan fogalmazza meg, miféle sorsot szánt a kommunista rendszer a hozzá hasonló íróknak:

„A «polgári, humanista irodalom» képviselőinek helyzete, az első eszmei és helyzeti zűrzavar múltával, szabályosan alakult. A rendszer nem «bántotta» őket, csak éppen egyfajta kíméletes halálnemre ítélte az irodalmat éppen úgy, mint annak íróit, így engem is. Ez a halálnem a kihalás volt. Egyféle végelgyengülésre ítélte a rendszer mindenkit, aki hitt a nyugati szellemben, az európai műveltségben, s a nyugati irodalom hagyományai, példái és formanyelve szerint képzelte el az irodalmi fejlődést. A rendszer az irodalomban is tökéletesen «újat» akart, de nem mondta meg soha egészen pontosan, mi ez az «új»? Nagyon pontosan és félreérthetetlenül megmondta ugyanakkor, mi a «rég», tehát mi az, amiről hallani nem akar többé. Nem akarta, hogy a nyugati szellem erkölcsi problémáinak jegyében szülessenek irodalmi művek. Az írók és írásművek elől, akik és melyek ezt a szellemet képviselték, a rendszer következetesen elzárta a nyilvánosságot. Személy szerint olvasnom kellett, amint lapjaikban és folyóirataikban megírták, hogy könyveim, s minden, amit valaha írtam, «kártékony» az új világ szellemisége számára. Könyveim elfogytak kiadóm raktárából és a hivatalok, melyek a nyersanyagot, a könyvnyomtatáshoz szükséges papírt, vásznat utalványozták, megtagadták

az új kiadások számára a papírt. Amellett vigyáztak, hogy mindez ne legyen túlságosan feltűnő, mert a rendszer tudta, hogy egy író, művész «üldözése» népszerűtlen a tömegek szemében. Egy alkalommal detektívek érkeztek kiadómhoz és több kiadványát – köztük egy könyvem – elkobozták. Ezt a könyvet – a nemzetnevelés kérdéseiről elmélkedtem ebben a kiadványban – annak idején a fasiszta lapok rendkívül heves hangnemben támadták. A kommunista detektívek most papírzúdába cipelték ugyanezt a könyvet, sok más, «nyugati szellemű» író társam művével együtt. Egy másik könyvem, melyet a hitleri időben fiókom számára írtam és a náci lélek titkaival foglalkozott, különös visszhangot keltett most, amikor, a náci világ múltával, végre megjelent. Ebben az időben, 1947 végén, kiadómat még nem államosították a kommunisták, és a könyv a hivatalos helyekkel, cenzúrával és papírelosztó hivattal folytatott hosszas huzavona után végül megjelenhetett. A bolsevista lapok visszhangja meglepő volt: olvasnom kellett, hogy mindazt, amit Hitlerről és a náci lelkiségről írtam, a kommunisták magukra vonatkoztatják és a kommunista ember ellen intézett támadásnak, alattomos, jelképes antibolsevista vádbeszédnek tartják. A nyíl, melyet a náci időszakban Hitler ellen lőttem ki, hat év múltával egyenesen a kommunisták szívébe talált. Erre nem számítottam, de az eredmény tanulságos volt. Mindebből önként következett, hogy a rendszer engem is kihalásra ítél. Természetesen hajlandók voltak e csendes halálnemet megenyhíteni azzal, hogy valamilyen formában kegyelemkenyeret dobnak nekem is: de úgy véltem, egy írónak senki más nem adhat kenyeret, csak a közönség, mely írásait önként megveszi és elolvassa. Ezért egy napon az «államosított» kiadó raktárában hagytam mindent, amit valaha is írtam, s ez az otthon hagyott munka természetesen elkallódott a rendszer szellemi kazamatáiban. Minthogy nemcsak irodalmi művek kallódnak ebben a kazamatában, hanem eleven emberek is, azt hiszem, végül mégis velem bánt kegyesebben a sors.»

Márai Sándor a távozás mellett döntött. A Szobotka házaspár nem hagyta sorsára beteg szüleit, hanem maradt. Gyermekeket nem vállaltak, tudatosan nem. Nem akarták kitenni őket efféle sorsnak, és nem akarták, hogy valaha is zsarolhassák őket a családjukkal. Gyakori volt az efféle zsarolás. Számtalan szervezési történet vall beszédesen erről. **Szobotka Tibort pedig voltaképpen kivégezték.** Márai esszéje is erre utal, épp a fentiekben. Aki tudni akarja, ki mindenki járult hozzá és volt vétkes ebben, az olvassa el a „*Bánom is én*” naplójegyzeteit. A kommunista emberdaráló nemcsak fizikai megsemmisítés formájában foglalkozott az alattvalóinak tekintett állampolgárokkal. Lélekdarálója még embertelenebb volt. Lassan, tudatosan nyelte be áldozatait, úgy, ahogyan egy óriáskígyó, a maga tempójában. Akik ígérgettek Szobotka Tibornak, küldözgették egyik hivataltól a másikig (ugyanazt tették Szabó Magdával is), azok jól tudták, hogy egyáltalán nem kívánják a megjelentetését, de azt már gondolatban se tették hozzá, hogy azért nem, mert a feletteseik se túrnék, vagy legalább igen haragosak lennének érte. Szobotka Tibor még egyéni ellenszenvnek vagy kiadói packázásnak vette ezeket az elutasításokat, lerázásokat, mi, kései utódok, látjuk az egyén mögött oszlopként magasodó hivatalokat, s magát A Pártot is, annak minden jellemtelen prominensével együtt.

Fentiek ismeretében kérjük, hogy soha többé ne emlegessék nekünk az emberarcú szocializmust! Mi ezt az állatias formáját ismertük, nemcsak a Patyomkin-falu kirakatába tett, tribünökön integető, röhögő elvtársi protokollt. Aki testközelbe került gyilkos szándékaikkal, az tudja jól, hogy nincs számukra mentség. Ők tudatosan meneteltek bele ebbe a kulturális és szociális gyaloghintóba, ebbe a történelmi zsákutcába (kinek melyik verzió tetszik jobban). A popzene mészárosa, Erdőss Péter nyilatkozta, hogy a lelkifurdalás szerinte terméketlen dolog. Ezért nem érzett soha együtt áldozataival, s ezzel a cinikus megjegyzésével voltaképpen saját pártját és azon belül is a kultúr-klikkjét írta le igen plasztikusan. A

szocialista embertípus, vagy amit annak neveztek, nem érezhet együtt senkivel, mert őt a pártbrosúrák éltetik, neki az a szellemi aortája, vagy mi a csudája. Azon keresztül kapja az éltető elixírt, a szocialista öntudatot. S mivel mérgeken él, amiket tudatosan vesz magához, akár a szenvedélybetegek, így kívülálló nem segíthet rajta. Minden leszokás, „tisztává válás” ugyanis azzal kezdődik, hogy az illető belátja tévedését, majd életmódot vált. Ha képes rá. Klinikai segítséget kaphat ugyan hozzá, de a lélek szándéka nélkül nincs megváltás. „...*de vajjon hol van az/ Az ember, aki abban elhitetné/ Magát, hogy ő közikbe tartozik?*”, súgja Katona József.

Mivel egy rég elhalt, sikertelenné tettségében egyre betegebbé vált írójáról beszélünk, illik, legalább kései utókorként, 47 év távolából mélyen fejet hajtani előtte. Kitartása előtt, mellyel nem hagyta el élete szerelmes társát, akivel egymásba kapaszkodva élték túl a kommunizmus borzalmait, le a kalappal! Ennek a történetnek is itt kell állnia, és mementónak lennie: Szabó Magda nemcsak az a sikeres író volt, akinek szépsége és tudása előtt hódolt az egész bolsevik társaság is, ám soha nem bocsátották meg neki hűséges kitartását választott társához, s mindkettejük következetességét, mellyel mégis csak életben tartották a polgári irodalmat. Azt a rendhagyó értéket, amelyet – lelkükhöz hasonlóan – soha nem érinthetett az elvtársi rendszer, az őket is, és az emberi lelket is mániákusan tagadó. A mindenre elszánt.

Szabó Magda debreceni szobra

Még egy polgár vallomásai

A Szobotka-életmű, bármilyen markáns is, még mindig a kiteljesedésért kiált. Szabó Magda sokat tett férje érvényesüléséért, ám az NKVD-s elveket valló kultúrpolitikusokkal szemben ő se volt úgymond hatékony. Úgy működtek és úgy hatnak máig, mint egy római falanx, élő falat képezve mindennel szemben, ami ugyan igaz, mégis az ő törtetésük volt az „igazabb”. Jobban mondva ők voltak a hatékonyabbak, mert ők tudták következetesen érvényesíteni az akaratukat. Olyan szellemóriásokkal szemben is, mint Márai Sándor, akit látszólag meghátrálásra kényszerítettek azzal, hogy inkább az emigrációt választotta, mint ilyen botcsinálta irodalmárok társaságát.

Szobotka Tibor szerény vallomásai kevesebb teret (nyilvánosságot) kaptak, mint Márai Sándoréi, mégis, utólagos térnyerésüket már nem szabad gátolni. Hallgatással és elhallgatással sem. Annál kevésbé, mert az ő figurái egészen más közegbe kalauzolják el az olvasót, mint amilyeneket az eddigiekben megismert – úgy a szocreál irodalomból, mint a polgári irodalom kevés számú, mert a maguk korában ki nem adott műveiből.

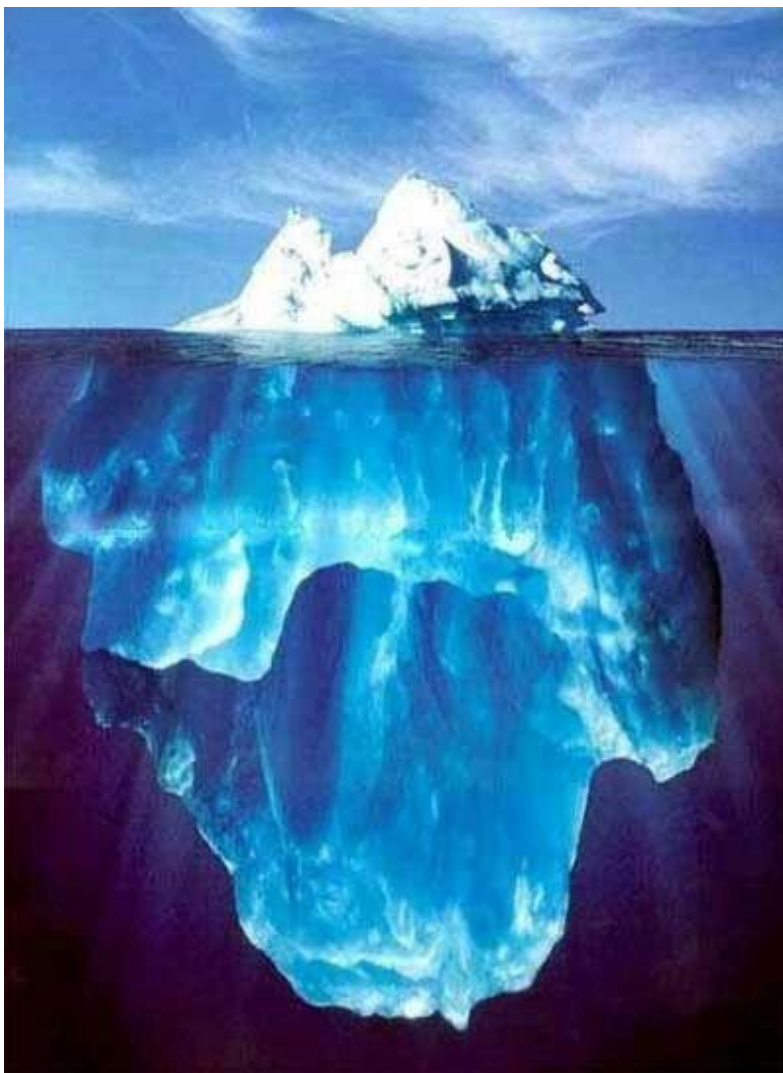

Sagrada Familia, Barcelona

Szobotka is, Márai is a Nyugat szellemi áramlatát követve jutottak el oda, ahol megvalósították életművüket. A kezdetekhez mindenképpen onnan merítettek, hogy aztán teljesen eltérő módon vigyék véghez, amiért közénk leszültek. Márai egy könyvében is összefoglalta a polgári nézeteit (Egy polgár vallomásai), hogy aztán minden művében tovább dolgozzon a témán. Ahogy ő összegezte: az író mindig ugyanazon egy művön dolgozik egész

életén át. Azt építgeti, ahogyan a katalán Gaudí a Sagrada Familia egyedülálló építményét. Az író egyes művei, akár a templom díszei: az egyikből díszes torony lesz, a másikkól grimaszoló kőszörnyeteg, a harmadikból kőcipke, rozetta vagy ólomüvegablak, a nagyobbakból faragott oltár, majd a templombelsőt díszítő szentképek. Ám amíg az építész és a szobrász művét egységes alkotásként tudjuk szemlélni, az íróét nem szokás. Külön-külön szokás jegyezni az egyes műalkotásokat, akár egy arcképcsarnok darabjait.

Szobotka Tibor művei, bár ezek is különálló egyedeket képeznek, mégis könnyebben egységesülnek jellegzetes, visszafogott stílusa miatt, vagy ki tudja, miért. Mintha fotókon látnánk megörökítve őket egy fényképalbum lapjain: közöttük feszít és élre tör a gátlástalan Gontran, nyomában a félresikerült Haturkával, majd őket követik az emlékezetesebb nőalakok, mint Züzü, Lola és társaik. Nem igazán tudjuk, miért foglalkoztatta ez a túlélő és elsüllyedés előtt álló világ és annak figurái, csupán tény, hogy ezek törtek elő gondolatainak sokaságából, majd exponáltak nekünk egy nem túl erős fényű, mégis igen emlékezetes arcképsorozatot.

Talán a homály, a látszólagos az, amely olyan erősen meghatározza Szobotka Tibor stílusát. Krúdyra szokás mondani, hogy ő az, akit mindig valami misztikus köd leng körül, de ebben Szobotka se marad le mögötte. Talán a jéghegy-elmélet ad rá magyarázatot. Ahogyan a

jéghegynek hétnyolcad része sem látható, úgy a jól megírt (és helyesen meghúzott) írásműveknek is van egy láthatatlan része: a ki nem mondott szavak, amelyek inkább utalások formájában, sejtelmesen, rébuszokban, mégis igen intenzíven határozzák meg az adott művet. Hemingway volt nagyon erős ebben, és Márai Sándor is úgy hozta össze a napi egy oldal írást, hogy szorgalmasan irtotta napi penzumából az oda nem való sorokat, kifejezéseket. Szobotka viszont érezhetően lazán, „csuklóból” írt, talán, mert koncentrálnia kellett írásaiban a lényegre. A korábbiakban már ecseteltük, mennyiféle elfoglaltsága, kötöttsége volt. Emellett nem lehetett túl sok időt eltölteni a farigcsálással, alakítgatással, hanem már eleve fejben javíthatott.

Danaida, Peterhof

Szabó Magdával és Szobotka Tiborral is többször átírták a műveiket. Hogy ez kiadói szigor volt, vagy kiadói packázás, azt már a múlt jótékony homálya fedi. Nincs kitől megkérdezni, és ismerve a szerkesztőségek alapelveit, amelyeket minden, velük kapcsolatban állni akaró íróknak és költőnek tudomásul kellett vennie, komoly szerepet játszott benne az akkor divatos, vagy még inkább kötelező „átnevelési” szándék. Mindenkit egyen-fazonúvá kellett alakítani, még ha gerincek törtek is meg ebben a belső küzdelemben, amiről a nagyközönségnek „természetesen” nem kellett tudnia. Szabó Magda Danaidájából tudhatunk meg egyet s mást, a vonalasnak nevelt, azaz kitenyészített vezető káder asszony

történetén keresztül. Nóra letartóztatása felkavarja maga körül az állóvizet. Mindenki igazi valójában mutatkozik meg: a gyáva Elek azonnal elzárkózik, és bár pár nappal korábban még ő szorgalmazta, hogy felesége, Katalin kezdeményezze a kapcsolatot újrafelvételét a neves párthölgygel, végül ő csap olyan hisztérikus jelenetet, hogy a feleségét belekényszeríti egyfajta szolgálai megadásba és elvei (erkölcse) megtagadásába. No jó, felfüggesztésébe, amíg végleg rendezni nem képes ezt a morális felfordulást maga körül.

Herczeg Ferenc

Nóra, a hithű kommunista asszony konzekvensen halad pártjával a lenini úton (amiről akkor még nem tudja, mi is valójában). Önálló gondolatok helyett pártbrosúrák vannak az agyában, és azok alapján igazodik el, amíg tud, az őt körülvevő világban. Mikor a magyar kommunisták között is végigsöpör az a letartóztatási hullám, majd koncepciós perek sorozata, amiről azóta az egészen kiskorúak is értesültek, még ő is azon a véleményen van, hogy az illető bizonyára megérdemelte a sorsát. Isten viszont másképpen tanít: aki nem képes vagy nem hajlandó felfogni, mitől s hogyan forog a világ, annak a saját bőrére tanítja meg, mekkorát tévedett. Ahogyan most, jelenkorunk legaktuálisabb napjaiban is újra- és át kell értékelniük sokaknak korábbi nézeteiket, melyek csupán balga előítéletekből álltak, úgy szembesültek az 50-es években neves értelmiségiek, milyen ügy mellé is álltak a kezdeti kommunista propaganda hatására. Csoóri Sándor beszélt erről egy interjúban, hogyan ébredt rá erre a csődhelyzetre az 50-es évek elején. Voltak mások, akik a kezdetektől fogva elutasítottak mindent, ami a kommunizmus eszmei köpönyege (malaclopója) alá tartozott, mint Herczeg Ferenc aki –

Márai Sándor naplójegyzete szerint – akkor tette le a tollat, amikor az első szovjet katona belépett (bemászott?) a kertjébe. Mikor megkérdezték, ő, a sztáriró, miért nem ír, csak röviden visszakérdezett: „Ezeknek?”

Nos, szóval akadtak, akik nem voltak hajlandóak paktálni a rendszerrel, míg mások alkalmazkodni próbáltak, legalább egy darabig. Márai Sándor várakozó állásponton volt, figyelte, tesztelte az „új urakat”, de elég hamar felébredt ebből az álomból. Nézeteire ifjúkorában hatottak az 1919-es gyalázatos vörös katonai puccs téveszméi, emiatt is emigrált Bécsbe, majd Berlinbe, s talán a 40-es évek közepe-vége felé felébredtek benne a korábbi érzések. Ezért várt, azaz várt ki pár évet. Mivel felesége zsidó volt, az ő „felszabadulás-élményük” ezért volt más, mint sok honfitársunké, akiket gyakorlatilag leigáztak, megszegényítették és megaláztak emberi mivoltukban. Ám amikor még a nyilasok által támadott könyvét, a nemzetnevelésről szólót is bezúzták, s ugyanazért, mint a fasiszták, akkor „felébredt”. Csomagolt és távozott. Neki ebben az emberdarálóban nem volt helye. Emlegethetjük még Prokrusztészt is, de minek. Valamiféle csonkulás, jellemtorzulás nélkül senki nem úszta meg, vagy talán csak igen kevesen. Az már a 60-as években eszmélkedő beat-nemzedék volt, amelyik egyetlen lezser mozdulattal rázta le magáról az elvtársi „rend” minden behálózó és lekenyerező kezdeményezését.

De elég messzire kanyarodtunk Szobotka Tibortól, aki nyilván abban az időben is csendes és szerényen szemlélte a magyar társadalom formálódását. Nekik valami könnyebbséget hozott a 60-as évek eleje (sőt már az ötvenes évek vége is), mert Magduska könyveit elkezdték kiadogatni. Azért mondjuk ezzel a gyakorító képzős igével, mert ez aztán szokássá, rendszerré vált, habár kapott elég csúnya kritikákat is ezért az író, és mert különbség van aközött, hogy valakit kiadnak, vagy kiadogatnak, ugyanúgy, ahogyan a dolgozik vagy dolgozgat között is. Nem érezzük, még annyi kimagyarázkodás és utólagos szépítgetés ellenére sem, hogy olyan nagy készletet érezték volna rá.

A Szobotka házaspár a többiektől elkülönülő Újhold-körhöz tartozott, oda húzott. Az ő polgári felfogásuk és neveltetésük nyilván nem érzett kötődést a népnemzetiekkel, azokkal, akik úgymond a semmiből teremődtek meg, erőteljes párttámogatással. Nem mintha ez mindörökké így maradt volna, a parasztfiúkból lett költők, írók is felébredtek, ki előbb, ki később. Nagy László és Csoóri Sándor ellenzékivé válása tiszta sor. Nagy szó volt az egyszerű sorból való felemelkedés, ám nem lehetett egy életre szólóan megmaradni az üresen kongó eszmék mellett, ha a gyakorlati megvalósulás a láthatáron se látszott. Ötvenhat leverése, majd a véres megtorlások, az exodus, amely a forradalmat követte, az értelmiség megtizedelését hozta. Jó hír volt ez a tehetségtelen törtetőknak, hiszen nagyot léphettek előre a sorban, ám nemzettragédia volt az értelmesen gondolkodóknak. Épp azok mentek el tömegesen, akik nyakasságukkal, következetes és megrendíthetetlen hazafiságukkal jó példát mutathattak volna az itthon maradottak csendes megalkuvásra hajló, vagy arra kényszerített sokaságának. Ötvenhatot nem lehetett meg nem történné tenni, mert még azok is emlékeztek a hősi napokra és a nemzetegységesítő érzésre, amely az egész népet egy emberként járta át, akik nem tettek semmi különöset akkoriban, csak esetleg lelkesen felvonultak. Mindmáig elég bejátszani néhány filmkockát, hogy élénken éljen ismét az emlékezetünkben az az izgalmas időszak. Erre persze nincsen ideologikus magyarázat.

Juhász Ferenc és Nagy László 1966

Szobotka Tibor úgy őrizte meg hajdani ideáljait és egykor megörökítésre kiszemelt alakjait, hogy magában érlelte őket. Némelyik novellája, akár egy mellékesen odavetett jegyzet vagy vázlat, mégis klasszikus értékeket mutat fel. **Markánsan finom**, összegezhethetjük, ahogyan ő vetette oda egy tollvonással a nyugodtan, ám ádázul verekedő kamaszfiúk köznapi szokását, akár egy kroit. A cinikus szépfiúk gondolataiba enged bepillantani, akik stricikké vagy perverz hajlamú öregurak kitarítottjaivá lesznek. Hogy miért különleges ez? Mert akkoriban, amikor Szobotka ezeket a műveket megírta, ez még tabutéma volt. Ma se annyira népszerű, mint amennyire azzá tenni akarják az ezen értékek mellett kardoskodó exhibicionisták, a szellemi bolsevizmus hívei. Csupán sejtjük, hogy járt hasonló szalonokban, hasonló zsúrokra, mint Züzü vendégei, csak mert az ő fiatalsága idején az volt a szokás. Hogy mennyire nem azonosult mégse ezekkel a polgári szalonokkal és azok vendégeivel, azt számos novellája, pár regénye és kisregénye igazolja.

Sejtelmes, derengő fény átjárja ezeket az enteriőröket, és mi úgy bolyongunk bennük, mint Szobotka tehetné. Ő adta át nekünk ezt az érzést és tette mieinkké kétes értékű világukat. „Kétes, és mégis a miénk?“, kérdezhethetnék az örök kételkedők. Minden olvasmányélményünk a miénk lesz, ha már egyszer közel engedték magunkhoz őket. Igaz, nem mindegyikkel azonosulunk. Erről egész generációk mesélhetnek, amelyeknek kötelező olvasmánya volt Marx, Engels és Lenin. Mégis, ha rákérdezünk, csak ritkán fog akadni egy-egy ember, aki

idézni is tud belőlük. Hogyan működött akkor mégis a modernnek, haladónak, korszerűnek, és még mi mindennek el nem mondott agyamosoda? Igen egyszerű, sőt primitív technikával: szájbarágással, magoltatással. Ahogyan a mai klipek. Amíg friss az anyag, könnyen felidézhetők, ám ahogyan távolodunk időben és gondolatokban ezektől az agyrémektől, úgy halványul el az emlék és válik egyre kétségesebbé felidézhetőségük. Értékük is, tegyük hozzá halkán és szerényen. Nem mintha kétséges volna ezen definíció értéke, csupán mert nem szokásunk furkósbottal letámadni vitapartnereinket és halálukat követelve szitkozódni. Az egy másik, alulfejlett „kultúrkör”, azaz szubkultúra, az örökös bukott szamarak rendje. Kortársainké, akik még mindig nem voltak hajlandóak megtanulni viselkedni.

Hogy honnan van annyi furcsa, torz figura egy író képzeletében vagy élményei közt? Egyrészt megélt élményekből, másrészt irodalmiakból, olvasmányokból, Szobotka estében pedig elmondhatjuk azt is, hogy utazásaiból. Ezek markánsan jelennek meg mint állandó témák írásaiban, írói világában. Az ihlet nem magyarázkodik, csak VAN. És van úgy, hogy NINCS. Mindkettőre épülhetnek egész írói-költői életművek. Ettől van úgy, hogy az egyiket teljesnek, felemelőnek érezzük, míg másokat üresen kongó, húrjavesztett hangszer-imitációnak.

Szobotka Tibor se tehetett arról, hogy éppen abba a polgári világba született bele és abban érlelődött jelentős íróvá. Most már jó lenne, ha a kései cenzor-önjelöltek se makacskodnának azon, hogy az egykor párthatározatra kimondott kritika-szerúségeiket ma is kőbe vésett dogmákként fogadja el a közvélemény. Az a közvélemény, amelyre ők mindig is köptek. A Világmindenség törvényének mondanak ellent ezzel az óhajukkal. Ott ugyanis minden örökké változik. A dolgok egymáshoz való viszonya a körbe-körbe keringés kényszerétől hajtva mindnyájunkat megváltoztat. Ha másból nem, a fiatalból öreggé való átváltozás folyamatából látva kellene elgondolkodniuk rajta az örök kétkedőknek és kényszeres ellentmondóknak.

A polgári irodalom ma már nem burzsoá csökevény, ahogy nekünk fiatalon ezt tanították. Nem dobhatjuk ki a szemétre mások rögeszméi miatt Márait, Wass Albertet, Szép Ernőt, Kosztolányit és az egész Nyugatot, csak mert mások képtelenek beismerni tévedéseiket. És akkor még egyetlen szót se szóltunk a világirodalom nagy polgáraitól, a francia írókról, akik előtt viszont mindig ájultan hajlongtak ugyanazok, akik a mieinket csak rugdosni tudták.

Szeretem az esszé műfaját, amely őszintén és nyíltan kimondhatja mindazt, amiből mások esetleg dogmásan és előítéletektől átitatva szeretnének részesülni. A kívülről megszabott eszmerendszerek olyanok, mintha valami nevetséges bohócruhát akarnának ráhúzni a művészekre egyenként és kollektíve is: kötelezően bohócvörös haját vagy legalább parókát, hozzá irodalmi clown-viséletet, „Van másik!” felszerelést, hatalmas cipő-monstrumokat, hogy aztán füttyszóra bokázzon minden egyes szereplő. Nos, az ilyesmi az nem irodalom, hanem cirkusz. Aki ezt elvárja és dirigálja, az pedig hoppmester.

Jó párbeszédet folytatni Szobotka Tiborral, ennyi idő távolából. Ezek a kései irodalmi „beszélgetések” ugyanis bevezetnek egy olyan harmonikus világba, amit ma ritkán találni. Szemérmesen írt az asztalfióknak, és erre biztatta élete párját is a hosszú szilencium idején. Jogos volt persze Szabó Magda feljajdulása, hogy akkor ő most mit tegyen, mivel közönség nélkül jóval nehezebb. Ugyanúgy, ahogy a színészeknek sem lehetséges hosszú távon közönség nélkül játszaniuk. Szereplői mégis úgy lépnek elő, akár egy házi színház aprócska függönye mögül a kicsiny, szerepelni vágyó lények.

Szobotka Tibor útlevele

Szobotka Tibornak volt mire szerénynek lennie. A szerény ember ugyanis általában nagy tudású, ám tisztában van azzal, amit még nem tud, míg a nagyarcú, nagyképű alak még azt se tudja, amit tudni vél, és amire oly büszke. Az egyik teli korsó, a másik üres, mondja a nép erre, ezt a gondolatsort pedig azzal zárjuk, hogy igen sokat nem tudunk még a széplelkű, mégis méltatlanul elfeledett írójáról. Mindazt, amire joggal volt oly szerény.

Lélektelenül, unalmasan vagy csak unottan?

Gondolatok Szabó Magda: Danaida c. regényéhez

A kritikák a lélektelen robot könyvének tartják Szabó Magdának ezt a különleges regényét. Katalin, a főhősnő úgy tölti mindennapjait, ahogyan a mitológiai nőalakok az állandó korszűrítést: büntetésüket. A valódi Danaidákat édesapjuk veszi rá a legfőbb bűnre, az emberölésre, míg Katalin szerelemből kerül be a házasságba, egy, a számára „túl magasnak” vélt közegbe, az emelkedett léleknek tartott Elek és annak anyósa társaságába. Megtisztelőnek tartja, hogy befogadták, „fiatalkori botlásának” eltörléseként érzékeli ezt, és mindenben eleget akar tenni amazok elvárásainak. Örökös törekvése marad ez a megfelelési vágy.

Törőcsik Mari, a „Danaida”

Önként veszi magára a mindennapi háztartási munkák tömkelegét, amelyre voltaképpen „szerződtek”, mert ez is vele szemben az elvárás. Elfogadja, hogy egyetemi végzettsége ellenére folyton butának tartják, sőt annak is nevezik, ezért veti bele magát a sok házimunkába, talán mert abban legalább van sikerélménye. Annak, aki folyton csak

magasabbra tekint, ám a mások szorgos munkáját semmibe se nézi, talán így is tűnik. Aki viszont kreatívan éli meg ezt az asszonyi kötelességet, mindez mást jelent: a családról való gondoskodást, szereteteink ellátását minden földi jóval. A jó családanya legelső szempontja ez, és nem hagyja, hogy ettől még lealacsonyítsák.

Katalin voltaképpen nem is érzékeli, minek nézik, csak teszi a dolgát a neki rendelt helyen. Hosszú fejlődéstörténetének stációi markánsak, mégis elhalványodnak – egyrészt az emlékezés tükrében, másrészt ahhoz viszonyítva, ahogyan a nagyvárosi könyvtárban igyekszik feltalálni magát, mégis mindig kudarcként éli meg a két világ szembesülését. Lélekben vidéki marad, ezért viheti szó nélkül a férje kedvéért élete terhét, amit előbb nem is érez tehernek, csupán napi rutinnak.

Mondhatjuk úgy is, hogy ez a magyar Nóra-történet, bár Szabó Magda semmiben nem utánozza Ibsent. Ahogyan Nóra elfogadja a tőle elvárt „vidám kis házi feleség” szerepét, melyben férjét mulattatja, gyermekeit pedig játékbabákként nevelgeti, úgy Katalin a már modernnek nevezhető életvitelt, azaz a vidéki ismeretlenségből a fővárosi nagy könyvtár dolgozójává avanszált értelmiségit, aki mégis butának érzi magát az új közegben, és nem tud beleilleszkedni sehogyan sem.

Nincs rosszabb, mint a nem-vállalt élet. Sem ide, sem oda nem tartozni, élni valaminek a mezsgyéjén, és csak akkor szembesülni a kiúttalansággal, amikor már késő. Rendkívül bizarr a regény nőalakjainak felfogása és közös élete. Katalin egy vidéki óvodából csöppen ki, édesanyja öngyilkossága és addigi világának széthullása után. Különös, hogy mégis ez a tragikus fordulat hoz számára kedvezőnek tűnő fordulatot az életében. Elhagyja szülővárosát, mert nem maradhat édesanyja óvónői szolgálati lakásában, és maga mögött hagyja félresikeredett szerelmi történetét, valamint bátyja halálának terhét. S talán mellesleg, az őket áldozatosan, szinte cselédként kiszolgáló Matildot, apja szeretőjét is, mindörökre. Mintha semmi nem kötné már oda, holott az mindig csak később válik el, melyik kötődés dominál a válaszút elé került személy életében.

Első nagyvárosi nevelője Nóra lesz, a nagy káder, a kommunizmus feltétlen híve, aki kiöli belőle korábbi énjét, ízlésének maradványait is, hogy csak az ő beintéseire és Auftaktjaira figyeljen a továbbiakban. Átnevelése majdnem sikeres lesz, de akkor jön az Elek-szerelem, melyről nem is sejti, hogy mások tervelték ki számára – pusztán számításból. Nem Nóra, a főnöknője, hanem elsősorban is leendő anyósa, vagyis az abban a szerepben leledző Anyuci. Emiatt Nórával szembekerül, majd teljesen elhidegül tőle. Ha idáig tekintenénk, akkor egy „vonalas” regény gerincét adhatná a történet. Katalin viszont nem éli bele magát társadalmi szerepébe, őt csak a férje és a feleség-elődje édesanyja érdekli, akik iránti szeretetét az értük végzett munkával fejezi ki. Magára veszi a cseléd szerepet, és közben nem észleli, hogy voltaképpen akként kezelik. Van ebben valami közös Márai Judit-történetével. Az alacsonyabb sorból (vagy annak tartott) érkezőt nem tudják elfogadni a saját szintjükön, hanem kirekesztik onnan, és ezzel előkészítik a lázadását. Katalin előbb elfogadja férje lekezelését is, mert eleinte kárpótlást kap ezért az ágyban. Házasságuknak ez a része rendben van, ám a holtomiglan-holtáiglan kapcsolat nem ilyen egyszerű. Ahol a két lélek nem kapcsolódik egymásba, ott hézag támad, majd a köznapi konfliktusok hatására széjjelreped.

Katalinnak hosszabb időre van szüksége ahhoz, hogy felébredjen, majd végképp kiábránduljon férjéből és korábbi szerepéből. Az 50-es évek nyomasztó világában zajlik mindez, amikor egyik napról a másikra elveszíthette korábbi pozícióját akárki, mert tarolt a kommunista rögeszme, a nagynak tartott Sztálin üldözési mániája miatti koncepciós perek „megrendelésre szállítása”, melytől talán csak Katalin tudja függetleníteni magát. Ő befelé él, míg a többiek nagyon is adnak a látszatra. Még ezt a hétköznapi hipokrizist is elfogadná az egyszerű, de tiszta lélek, ám a köpönyegforgatást, még hozzá többszöri fordulattal ellentétes irányokba, már nem tudja követni. Az első fordulatnál még csak-csak követi a férjét, igaz, jóval lassabban, mint azt tőle elvárnák, utána még ő kér bocsánatot, de amikor Nórát is letartóztatják, férje és anyósa pedig úgy tesznek, mintha az ő felfogása volna helytelen, akkor megtörténik a „szociális repedés” kapcsolatukban.

korabeli pártiskola

Fejlődésregény ez a javából. Igen árnyaltan követhetjük Szabó Magda hősnőjének alakulását, melynek lényegét a „Danaida” nem meri megfogalmazni a maga számára. Cselédszerepre szánták, lekezelték, lenézték, talán pesties göggel a vidék iránt en bloc, és ebben nemcsak az a tragikus, hogy ezt a maga számára elfogadja, hanem az, hogy ezáltal (igaz, részben Nóra szívós átnevelésének hatására is) elkezd ő is lenézni korábbi környezetét, kapcsolatait. Elhatárolódik korábbi önmagától, mert tudja, hogy azt már nem fogadná be a pesti társaság. Ám meghasonlottan nem sokáig lehet élni. **A lélek szeret rendben lenni önmagával. Ha ezt megtagadják tőle, akkor valami nagy dolog fog történni. Katasztrófa vagy huszárvágás.**

Miközben Katalin folyton viaskodik feleség-elődje, Micó árnyával, ez is erősíti benne a kisebbségi érzést. Soha nem válhat olyanná, mint az első feleség, szuggerálja magának, s nem tudja, hogy ezt nem is kellene. Akkor hagyhatunk igazi nyomokat egymásban, ha

vállaljuk egyéniségünket, s nem szorongunk miatta, hanem felszabadultan éljük meg. A monoton munka, amelyre annyit hivatkoznak, önmagában véve még nem nyomasztja Katalint. Sokkal inkább kritikussait. Ez valami szovjet típusú utánézés részükről, amely oblomovizálni akarja Katalint, semmit nem értve abból, hogy a szeretteinkért végzett áldozatos munka nem teher, hanem öröm is lehet. Azzal az erővel minden jó háziasszony is fellázadhatna egy idő után, hiszen rutinosan látja el mindennapi feladatait.

Katalin tragédiája nem ez. Sokkal inkább az elszigetelődés egyrészt a családon belül, másrészt társadalmilag. Fővárosi kapcsolatai a felszínen mozognak. Társaságban ő a kedvesen hallgatni tudó, butuska feleség, akinek nem is szükséges másnak lenni, csupán reprezentálnia kell a férje mellett. Önálló gondolatai aztán nem is ezen a közegen belül kezdenek kibontakozni, hanem akkor, amikor már kifelé vágyik belőle. Mindnyájan eltöprengünk élethivatásunkon, és sokáig keressük a nekünk való utat. Ki-ki intellektusa vagy életösztöne alapján igazodik el a világban. *Az előttünk tornyosuló gátak: a lélek próbái.* Aki a Danaida szerepét vállalta magára, annak meg kell küzdenie ennek a szorongató életérzésnek a nyomásával is. *Mindenhol van kiút, csak önmagunk elől nem menekülhetünk.* A lélek épp akkor szólal meg jól hallható hangon, amikor az önmagát is kábító ember nem akar rá figyelni.

Katalin akkor kap jókora pofont, amikor lelkiismerete szavára próbál hallgatni, azaz a helyes úton akar járni. Ám veszélyes korban él, amikor bárkire sor kerülhet a letartóztatási hullám során. Neki százszorosan igaza van, míg férje és anyósa csupán az irháját akarja menteni. No, jó. Társadalmi helyzetét. Pirandellói helyzet: mindenkinek igaza van, de csak addig, amíg ő beszél. A rá következő percben már másé a szó, másé az igazság. Az egyik félben a lélek tiszta hangja szólal meg, a másik pedig praktikus okokból az életösztönére hallgat. Nem tudni, ma hányan állnának Katalin mellé ebben az opportunistá világban.

Aki Törőcsik Mari filmbeli alakításában ismeri meg először Szabó Magda regényét, talán egy áldozatos asszony történetének véli. Olyan asszonyénak, aki vágyik gyermekre, csak férje ellenállása miatt nem lehet neki, ezért dönt a kvázi örökbefogadás mellett. Aztán a felnövő nagylány „a papucsába lép”: bár nem akarja, mégis átveszi Katalin szerepét, s mindezt, némi hezitálás után, boldogan teszi. A lecsereált Danaida pedig önfeláldozó módon vidékre megy (ami a régi pesti felfogás szerint büntetés, s nekik talán ma is az). Mindez leegyszerűsített sztori, semmit nem tükröz Katalin előtörténetéből, a nagy pártkádér főnökasszony, Nóra valódi szerepéről, és ebben a filmben Törőcsik Mari is eléggé modorosan alakít. Miközben tudjuk azt is, hogy olyan ez, mint egykor a kolostorba vonulás, a félrelökött asszonyok egyedül vállalható szerepe.

Szabó Magda regényében a fejlődéstörténet nagyon is árnyalt, finoman bomlik ki a pillangó a bábból. Katalin nagylelkű gesztusa, amellyel kvázi egymásba teszi Elek és Melinda kezét, előzményekkel bír. Előzőleg már kiismerte a férjét és kiábrándult belőle. Még jobban, mint Kis Sándor nevű szeretőjéből, akinek amazontermészetű felesége mindent elkövetett, hogy széjjelhessentse a szerelmeseket. Pozíciójával, küszöbön álló kinevezésével zsarolja meg a férjét, majd unokatestvérét szabadítja rá a kapcsolatba eléggé ártatlanul belekerült Katalinra. A karaktergyilkosság módszerével teszik ezt az unokatestvérek, csak mert lehet, mert a feleség „még birtokon belül van”. Az erőnek erejével összetakolt házasságok keresztmetszetét is adja Szabó Magda ezzel a történettel: amikor már nincs szerelem (s talán soha nem is volt a felek közt), csak birtoklásvágy. Gyakran ez utóbbi az erősebb kapocs, mert a birtokló fél zsákmányként tartja a szájában áldozatát, a tulajdon házastársát. Iskolapéldaként kellene tanítani az életről még nem sokat sejtő fiataloknak, hogyan különböztessék meg a valódi szerelmet a szerzés- és birtoklásvágytól. Ez utóbbi ugyanis tömény önzés, míg a szerelem alapja a szeretetteljes kapcsolat, ami véglegessé teheti a kötődést a felek között.

Katalin édesanyja halála révén szabadul meg a kisvárosi vamp rátukmált szerepétől. Előéletéről nem beszél, még a háborúban eltűnt bátyja történetét is titkolja mások előtt. Ha úgy vesszük, az édesanya azért (is) áldozza fel magát, hogy a lánya onnantól fogva önálló életet élhessen. A valóság azonban árnyaltabb ennél. Az anya soha nem bocsátott meg a lányának, hogy segítette bátyja szökését, amivel egyúttal elveszítette édesapja ragaszkodó szeretetét is, tehát végleg magára marad az onnantól fogva már csak formálisan működő családban. Katalinnak azért nem tud megbocsátani az édesapja, mert úgymond meglopta őt, azaz kicsempészte a bátyja útlevelét az édesapja irodájából. Ez ugyan kettős lopás, mert hiszen az apa is ellopta a fia útlevelét, jogtalanul tartotta magánál, hogy az ne férhessen hozzá és ne szabadulhasson meg tőle. Az apa érzései is ambivalensek: formálisan szereti, jól bánik a fiúval, taníttatja, mégis valami miatt nem képes elfogadni annak másfajta szándékait. Akadályozza önállósodását, ő akarja meghatározni még a rá váró karrier milyenségét is. A fiú ezért lázad ellene, de egyúttal az érte majomszeretettel rajongó édesanyja leláncoló szeretete ellen is.

Ez kicsiben az a történet, amit soha nem értettünk, amíg a kommunista társadalomban éltünk: az elvtársak se engedték szabadon azokat, akiket gyűöltek, sőt megvontak tőlük minden létező szabadságjogot. Nem tudtuk, miért teszik. Ha egyszer gyűlölük, miért nem

igyekeznek megszabadulni tőlük? Mert sajnálták tőlük, ahogyan a nevelőapa is a fiától, a szabadságot. Nem adták meg nekik azt a felszabadult érzést, amit egy átkos kötelékből való kilépés jelenthet. Valósággal rátelepedtek kiszemelt áldozataikra, és kimeredt szemű hüllőként bűvölték, hogy maradjon veszteg. Miért? Mert az ő áldozatuk, tehát birtokolni akarták. Ennyi mindent felszínre hozott Szabó Magda ezzel a sokszínű emberábrázolással. Olyan mélységig tekinthetünk bele az igen bonyolult lelkekbe, hogy megszedülünk tőle. Valóban lehet ennyire gyűlölni, gyűlölködni egy családon belül, hogy arra már csak az efféle állati hasonlatok használhatók – a pontos kifejezés érdekében? És igen, meg kell ismerkednünk az anya ambivalens érzéseivel, majomszeretetével, amellyel ő is ugyanolyan gondosan, sőt Cerberusként őrizte a fiát, akit sokkal jobban szeretett, mint a lányát. Mikor halálhíreről értesül, vadállati ordításként tör fel belőle a fájdalom, magából kikelve esik neki a lányának, üti-vágja, majd hirtelen csendben marad. Gyanúsán csendben. Az efféle hallgatás az érzelmi katasztrófák legbiztosabb előjele. Ha a környezet nem figyel fel rá, akkor az az emberi közeg érzéketlen. Méltatlan bármely emberi kapcsolatra, és büntetését épp ezáltal nyeri el. A fájdalom nem tud felszakadni az anyából elemi erővel, pedig az vezethetné le valamelyest azt az orkán erejű fájdalomkitörést, ehelyett a legmélyebbre igyekszik elásni. Botor módon, mert ezzel teszi tönkre véglegesen magát.

Az emberi kapcsolatok rendszerének micsoda szövevénye bomlott fel a szemünk előtt ebben a drámában! Lehet, hogy csak Katalin áldozat, de meglehet, hogy a többiek is ugyanúgy, legfeljebb nem exponálják így a dolgot. Vagy mert soha nem is mernek szembesülni problémáikkal, mert illúzióik szerint minden jól működik – körülöttük és bennük egyaránt. Élnek a hipokrizis jól szigetelő förtelmében, ahol minden olyan logikusan működik – az ő felfogásuk szerint. Cselekvéseiknek ez a logikája. Az alépitmény, hogy egy korabeli terminussal éljünk. Igaz, minden erre épülő felépitmény omlatag, és össze is omlik hamarosan.

Ötvenhat mintegy mellékessé válik a regényben. Igaz, nem Szabó Magda szándéka szerint. A naiv és a történelemből semmit nem értő Katalint érzelmi zsarolással (betegségére való hivatkozással) otthon marasztalja a férje, Elek. Végül még egy kapitálisat is hazudik, csakhogy a felesége ne sodródjon bele semmibe és őt ne kompromittálja. Katalin elég naiv ahhoz, hogy elhiggye, a férje valóban szereti, sőt még a fiatalon elhalt első feleségénél, Micónál is jobban. Ám hideg zuhanyként éri a felismerés: mindezt csak érdekből tette Elek, hogy **őt** le ne járassa Katalin a meggondolatlanságával. A kapcsolatukban időről-időre gyarapodó hajszálrepedéseket egyre jobban elmélyítik ezek a mini-válságok. Aztán Katalin egy olyan húzást tesz, mint a Ferenc Józsefből kiábrándult Sissi. Melinda ugyan nem egy Schrott Katalin, de az általa betöltött szerep hasonló lesz. Igaz, ő is tudattalanul kerül bele a nevelőapjával egyre jobban elmélyülő kapcsolatba, akár annak idején Katalin. S bár a regény happy endet ígér (mindenki megszabadul mindenkitől, mondhatnánk cinikusan), mégis megszólal a józan ész, és azt sugallja, hogy az olyan önző és hiú ember, mint Elek, ugyanúgy tönkretesz majd akárhány nőt is, aki az útjába akad, mint ahogyan Katalin életére is sötét felhőként borult az árnya. Bármennyire szerette is (fizikailag) a feleségét, mégse tud kibújni a bőréből. Melinda tragédiája bele van kódolva a látszólag harmonikusan feloldódó történetbe, mert hiszen választotta az ő kedvéért se fog kibújni a bőréből, hanem ugyanúgy kiszolgáltatja magát a környezetében levő nőkkel, mint Katalinnal. Vagy bárki mással, fűzhetjük hozzá kissé cinikusan. Anyuci továbbra is lenézi és megveti az alacsony származású lányt és nem fog megszabadulni annak élettörténetétől, Melinda pedig akkor is veszít, ha formálisan le is győzi az idős nőt. A történet konstansa ugyanis Elek, őt változásra, azaz megjavulásra bírni nem lehet.

Sissi szobra, Erzsébetváros

Akkor ki a nyertese a regénynek? Hát természetesen az olvasó, aki mindvégig kívülállóként szemlélhette az eseményeket, mintegy virtuális szereplőként, hozzá hasonló társakkal egy csapatot képezve. Formálisan ugyan Elek is nyerőként kerül ki a forradalom leverése után az ágyból, ahová mintegy elmenekült, mert társadalmi felelősséget ő nem vállalt, s vele együtt Anyuci sem. Ők a mindenkori hullámlovások, akik készek meglovagolni az érkező kedvező hullámokat. Katalin is részt vehetne velük ebben a színjátékban, de ezt elutasítja. A neki felkínált igazgatói pozícióval egyetemben. Mindez csupán egy egyedi történet, vélheti a naiv olvasó. Ám tragikus módon betekintést nyújt Szabó Magda kritikus énje abba a folyamatba is, amely az egész társadalmat nyomasztotta: a feldolgozatlan forradalom emlékének súlya alatt eltorzuló egyéniség lélektanába. Annak a keresztmetszetét adja, hogyan válik valaki megalkuvóvá, gyávává, felelőtlenül mutyizóvá. Olyanná, amilyenné sokan váltak a Kádár-rendszerben. S mivel nem lehetett róla beszélni, ez az ábrázolás is segít a megértésben.

Ha ezt alaposabban is kifejti, ha lett volna rá kedve, akkor ebből a történetből is remek dráma kerekedhetett volna. De ne ragozzuk a semmit, azaz ne töprengjünk immáron lehetetlen feltétellé vált dolgokon! Érzük be azzal, hogy a Szabó Magda által megírt regény komoly mélylélektani folyamatok megértéséhez segíti hozzá az olvasót. S hogy ez mire jó? Gondoljunk el, mi miatt nem volt képes megérteni Elek a feleségét! Mert szinte öntudatlanul élte az életét, látszólag alárendelve magát a vele egy háztartásban élő asszonyok elvárásainak. Ám ez így nem igaz. Elek nagyon is önző, s nemhogy ő rendelné alá magát bárkinek, hanem még ő hajtja a saját igájába a „neki szolgáló nőket”. Feudális felfogás ez a XX. század épp elkezdődött második felében! Ám a dráma logikája és felfogása szerint épp az lesz a vesztes, aki mindig, mindenáron nyerni akar. Erőltetve is, másokon keresztülgázolva, önmagát mégis emberbarátnak beállítva. Van ilyen, nem is ritka ez az archetípus. Mai változatát közéleti betyárnak hívják.

Az egoizmus és az önfeláldozás, mint egymás ellenpontjai, mindig megtalálják egymást. Az önző embernek mindig szüksége van valakire, aki kiszolgálja, az önfeláldozónak pedig valakire, akit híven szolgálhat. Ennek is iskolapéldája *A Danaida*. Az egoista, hiú Elek folyton középponti szerepet követel ki magának. Ezt a szerepét elfogadja az anyósa és feleségei is. Anyósa azért, mert hasonló nézeteket vall vejevel, és mert neki is ez a kényelmesebb. Azonos típust képviselnek a regényben. Az anyós, Raiszné, aki inkább anyaként viselkedik Elekkel, mint közutálatnak örvendő anyósként, színleg alárendeli magát vejének a lánya halála után. Az ő egoizmusa is hozzájárult ahhoz, hogy lánya, Micó olyan fiatalon halt meg. Egyikük se figyelt fel a vakbélgyulladás egyre fokozódó jeleire. Mindenkinek az Elek hipochondriájával kellett foglalkoznia, míg végül késő lett.

Az egoista emberek tipikus reakciójával felelnek a rajtuk esetleg számon kért hanyagsáért: lelkifurdalás helyett háritással és színlelt, mély gyásszal, majd Micó kultuszának megteremtésével. Részükről aztán ennyi is a dolog. A hiú emberek üresfejűek, nem okoskodnak sokat, ha nem a saját érdekükről van szó. Lapoznak úgymond a történetben, majd keresztüllépnek bárkin, aki akadályozza őket az életben való továbbcsörtetésben. Mert haladásukat, akár mások holttestén keresztül is, nem lehet egyébnek nevezni. Hogy mennyire formális a két ember gyásza, markánsan mutatja, hogy egyikük se jár ki a temetőbe Micó sírját gondozni. Egyedül Katalinnak jut eszébe, de neki is egyfajta

egészségtelen megalázkodással, hogy megengesztelje úgymond halott elődjét, amiért „elszerette a férjét” tőle. Ő még túlzásba is viszi, és az az érzése támad, hogy Micó ellenségesen fogadja közeledését. Ez a komplexusa egészen addig kínozza, amíg Elek – érdekből – át nem veri azzal, hogy őt sokkal jobban szereti, mint Micót.

Mennyi egészségtelen gondolat! Mindezt az ezotéria vagy valami síron túli misztikum ködébe burkolják, mivel nem értik az eltávozottak szándékát, és a sajátjukat se képesek tisztán megfogalmazni. Érzelmi zűrzavar, s mindez egy önimádó ember köré fonódva, neki szolgálva, annak alárendelten. Nagyon sokáig nincs megoldás, mert vagy nem is keresik, vagy, amikor keresik, rossz irányba tapogatóznak. Ami pedig végleg elromlik, arra nincs más megoldás, mint egy húszárvágás. Ennek joga Katalint illeti, hiszen őt nyomták el a legjobban, és hiába Anyuci minden hajlongása, elkeseredett próbálkozása, hogy (önmaga számára) Katalint mellettük tartsa, a hajszálrepedések már egész Mariana-árok mélységűvé nőttek köztük. Anyuci nem érzelmi támasza veje feleségének (ez is micsoda komikus kapcsolati rendszer a három ember között!), mert válságos helyzetekben ő mindig Elek mellé pártol. Akit pedig ilyen végletesen magára hagynak, az előbb-utóbb eltávozik. Vagy úgy, hogy meghal (ld. Micó történetét), vagy hogy szedi a sátorfáját és máshol kereskedik (Katalin), ahol talán nem lesz ilyen utolsó pária a „hatalmi rendszerben”.

A Danaida nagyon sokat elmond a Rákosi-korszak jellemtorzító voltáról. Akik a mű középpontjában állnak, a főszereplők, valamilyen formában mind idomulnak az őket körülvevő torz társadalmi formációhoz. Nóra, majd egy ideig Katalin is, átveszik, megtanulják, jobban mondva befiflazzák annak dogmáit. Nóra teljesen azonosul is velük,

míg Katalin csak a bemagolás és felmondás aktusára hajlandó. Neki mindig a magánélet lesz a fontosabb. A mások által lenézett feleség-szerep neki nem unalmas; ízek és illatok gazdag kavalkádjából, mindennapos meglepetésekből áll. Amit mások lélekölőnek tartanak, az neki természetes életeleme. Így tudja átvészelni – különösebb trauma nélkül – a rendszer minden agresszióját, majd összeomlását és 1956 utáni újbóli összetákolását. Nagyobbreszt marad minden a régiben, sőt még borzalmasabb vérengzéseket visznek véghez, hogy lecsitítsák az ellenük feltámadt indulatokat, hogy aztán kegyes mosollyal becserkássék az erre hajlamos egyedeket, vezető pozíciókba helyezték őket, s ezzel megteremtsék a megalkuvás apoteózisát, a Kádár-rendszer legerősebb tartóoszlopát.

Mindez úgy mondódik el, hogy voltaképpen nem is igen mondódik ki, csak kellőképpen tompított pasztellszínekkel fest elénk egy „tájképet” Szabó Magda, ahol formálisan minden a helyén van, az egész mégse működik. Hát hogyné! Az érdekszövetség igen erőssé válik, érzelmi kapocs híján viszont cérnavékonyaságú, akár egy kisgyermek is összedönti. Ezért tudta megszagatni Ötvenhat, majd a Rendszerváltásnak hívott esemény. De ez már nem Csányi Katalin története, csupán annak törvényszerű folyamánya.

A fővárosi középosztály kitelepítése, 1951

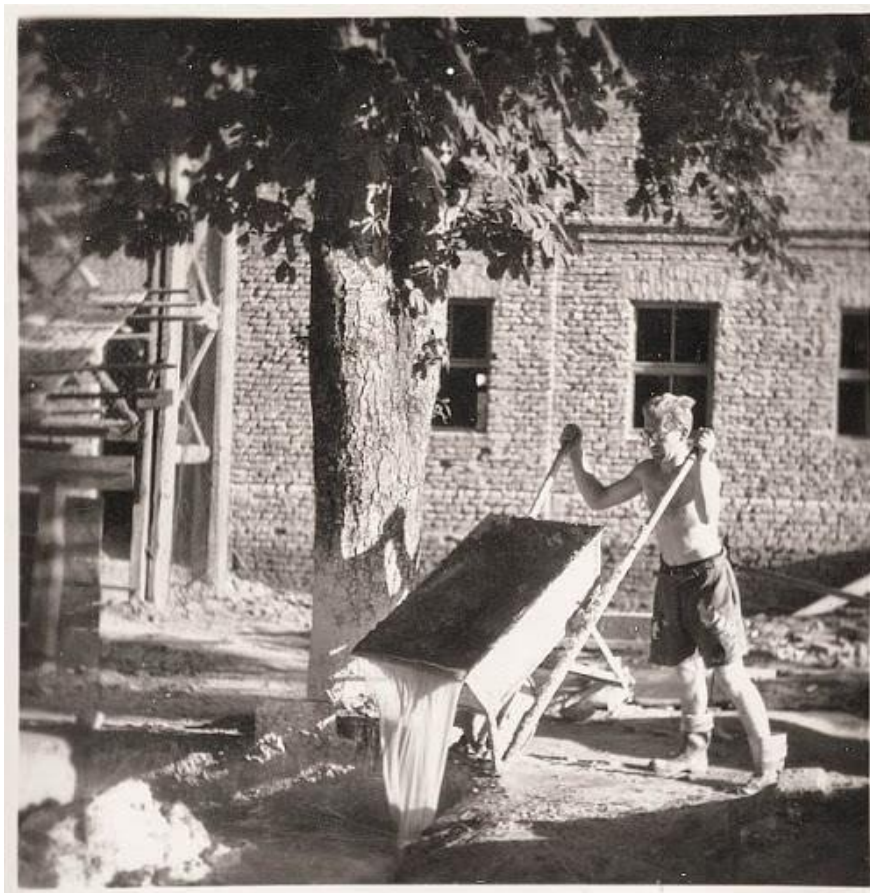
Nos, mindenki megköti a maga kompromisszumát, még a Rákosi-rendszerben, amikor közel a háború emléke, a kitelepítések és a Szovjetunióba hurcolások emléke. Minden szörnyűség emléke. Elek a saját karrierje érdekében, Anyuci, hogy legyen, aki eltartsa és kiszolgálja, Nóra az elvhűség jegyében, Katalin pedig azért, mert hagyja, hogy jellemét ilyen képlékeny alakítsák. Lélektanilag valamelyest indokolt is a dolog: előbb apja-anya furcsa kapcsolata, a bonyolult érzelmi szerkezetű család, majd az őt lelketlenül kihasználó Kis Sándor, aki szereti ugyan a maga módján, megunt feleségét le is cserélné a kedvéért őrá, ám meghajol a karriere érdekében a párthatározat előtt, amelyet felesége intéz el neki a főnökénél, majd sunyin, szó nélkül lelép. A folytatásban a dogmává, ketreccé merevült formák, melyek közt

mégis meglelik saját örömeiket és kedves időtöltéseiket a szereplők. Lázadás nincs, legalább is ezek közt az emberek közt nincs. Ki-ki megfáradásból, saját döntésként érzékelt önfeladásból, egoizmusból, karrierizmusból, vagy csak az „Élni és élni hagyni” örök igénye jegyében. S hány ilyen történet akadt még, melyben az önkéntes Danaidák töltögették mindennapjaik elcsordogáló vizecskáját a lyukas edénybe! Ezért maradt akkora úr a szétesett rendszer után.

Akár önkéntes Danaida volt annyi honfitársunk a lélektipró rendszerekben, akár kényszerűen vállalt sorsát teljesítette be, máig sok a torzult jellem. Szabó Magdának ezért is meg kellett írnia, százszorosan is, ezt a regényt, hogy mindenki megismerhesse, milyen sors vár rá, ha ugyanezt vállalja önmaga számára. Máig sok az egoista, és talán még több az önfeláldozó, baleknak tartott ember, az örökös áldozat. Nem tudni, meddig kapcsolódik még egybe a sorsuk, de hogy ezt nem kell életfogytig vinni, arra éppen Katalin példája nyújt megoldást, vagy legalább is egyfajta receptet, mi az a pont, amin túl nem szabad engedni, hogy megalázzanak bennünket. Egyáltalán, hogy nem kell megalázkodni olyanok előtt, akik csak tárgyakká, felhasználható, szerencsétlen kis baleknak néznek bennünket, ahelyett, hogy szembesülnének saját arcmásukkal egy igen tiszta lélek-tükörben.

Figyeljük meg a neveket Szabó Magda szótárában: a kemény jelleme, a hajlíthatatlanok mind recsegő hangzásúak, zöngétlenek, akár a korszak ordító mozgalmi indulói és politikai szlogenjei, mint a Raiszné, Kadarcs Júlia, míg a kedvesek, a simulékonyak csupa zöngés hangzókkal díszítettek, mind Dániel, Matild, a cicásan simulékony Micó, a kígyó surranására emlékeztető 's' hangokkal tovasikló Somos Aranka, Kis Sándor. Csányi Kornél nevében elegyednek ezek az elemek, hasonlóan Csányi Katalinéhoz. Ostorcsapásszerű a név elején felcsattanó zöngétlen 'cs', melyet két lágyabb, zöngés hangzó követ. Keresztneve ismét zöngétlen, kemény 'k', utána a pörgő 'r' sorjázik, hogy ismét két lágy, zöngés mássalhangzó suhanjon tova, mintegy kifelé a történetből, valami ismeretlen sors felé, aminek a végén törvényszerűen ott az elmúlás. Ugyanúgy a Danaidaként ábrázolt Csányi Katalin nevében: az apjától örökölt ostorsuhintó 'cs', amellyel végül oda tud sújtani férjének, akiből végképp kiábrándult. Igaz, egyúttal feloldja egy nemes, emberbaráti gesztussal: gondoskodik az utódjáról, aki a továbbiakban majd kiszolgálja. Két zöngés, két zöngétlen követi, hogy ő is feloldódjon a zöngés hangzók zenéjében. Melinda abszolút nőies: csupa zöngés hangzó a nevében, egészen melodikus, ám csak akkor, ha a keresztnevét tekintjük. Vezetékneve ugyanis a két zöngétlen hangzó közé foglalt egy lágy, zöngés 'l': Klics, melynek végén a 'cs' valóságos ostorcsapásként csattan. Sorsa is ilyen csapásoktól volt terhes. Már-már prostituált anyja nyomdokaiba lép, amikor közbelép Katalin, hogy másfajta életet biztosítson a szerencsétlen lány számára. Csányi Elek megint csupa ellentmondás: a látszólagos feloldás után, mely a nevek belsejében megmutatkozik, a végén ismét csattan egy erősen zöngétlen hang, a 'k'. Surányi Miklósné Nóra neve szinte magában hordozza a korszak minden ellentmondását: surranó 's', kivégzési dobpergésre emlékeztető 'r', melyet oldani látszik a zöngés 'ny', az 'm', ami után újabb zöngétlen koppanással követ a 'k', oldja a lágy és nőies 'l', hogy ismét surranjon az az 's' és látszólag feloldódik az 'n' zöngés továbbzöngésében. Keresztneve mintegy végzetét vetíti előre: a finom hangzású 'n' után felpördül az 'r', ezúttal nem véletlenül utalva a kivégzések feldördülő 'r' hangjaira. Hátborzongató.

Ám mindez csak mellékhangzók együttese, a remek érzékkel megválasztott nevek csendülése, illetve koppanása. Ami legmarkánsabban megjelenik, mert megjelenítődik, az a korszak, jobban mondva korszakok képe, ezúttal nem anzikszerűen, hanem véres valóságukban. A történet kezdetekor a fasizálódó Európáé, mely övig süllyed önnön bűneibe, az a véres háborús időszak, amikor már Magyarország is csatatérre vált (előbb csak a besorozottak leveleiből, üzeneteiből értesülünk arról, amiről az itthon maradottak is értesülhettek). A beköszöntő, azaz berontó kommunista időszak, annak is a legpiszkosabb korszaka, amikor Szabó Magda és Szobotka Tibor, a két legműveltebb fő félresöpörve, megalázottan próbált túlélni és megmaradni – hitében, egymásnak tett esküjében, és ősei becsületében. Mennyi mindent tudhatunk meg egy szerelmi történetnek vélt sztori háttéréből! Éppúgy, mint a Freskó fokozatosan kibomló cselekményéből. Bár a két regény távol esik egymástól térben és időben, mégis olyan hasonlóságokat mutat, mint két testvér. Stílusjegy, mondhatja erre a cinikus filosz, ha hagyjuk neki. Ám két ennyire eltérő karakterű regény mégis megtanít arra, amit „lénye legmélyén” elrejtve megmutathat. Szabó Magda írói nagyságát jelzi, hogy nem vádaskodva, nem vonalasan, és még csak nem is stilizáltan árnyalja olyan életszerűvé a Danaida-történetet, hogy minden magyarázás, s főleg belemagyarázás nélkül is tökéletesen érthető minden. Megéltük, túléljük azt a korszakot, amely talán legsúlyosabb teherrel nehezedett rá a magyar társadalomra. De ezt már az esszéíró mondja, nem pedig az író szuggerálja olvasóiba.

Kitelepített értelmiségi

Nyomasztó történet *A Danaida*. Nem azért, mintha el akarná riasztani olvasóit Szabó Magda, hanem mert annak is, aki benne élt, de feltehetőleg még erőteljesebben azoknak, akik nem ismerték már a zsarnokságnak azt a féktelen tombolását, amely számára préda volt az ember, s ez gyakran válogatás nélkül, szovjet modell alapján, annak követésével sulykolódott bele a magyar társadalomba, majd a kései utód semmit feledni nem akaró tudatába.

Mitől szép mégis? Szabó Magda finom ecsetvonásaitól, melyekkel elénk fest tájat, környezetet és embert, nagyvárosi elidegenedést és egymás iránti kíméletlenséget, de ugyanúgy a házastársak intim kapcsolatának részleteit is. Természetesen nem pornografikus formában (arra ott voltak a kultúrába ejtőernyőzött, leszerelt ávós tiszték), hanem egy nőíróhoz méltóan: érzékenyen és plasztikusan. A kisémmizett, végül nincstelenül, gyermektelenül maradt Katalin (egész életében lyukas korsóval dolgozó Danaida) emelt fővel távozik megaláztatásai színhelyéről. Természetesen tudjuk, hogy a mai korszak igen sok torz elemmel bővült, a rendszerváltás után felnőtt nemzedékek egészen más eszményekhez igazítják életüket. A becsület, emberi méltóság érzése mind elsikkad a pénz világának mindent eltorzító hatására.

Kitelepített család

S hogy ebből merrefelé lesz az uralkodó irány, a későbbi mainstream, azt ki tudja? Idős szerzőnek nem illik sokat tépelődni ezen, hiszen nem őt érinti, ő már legfeljebb a lemenő nap utolsó sugárnyalábjába lehet ebben a történetben.

Egy finom áthallás: a Rajk-per és annak minden hullámverése még egészen közeli élmény a könyv szereplői számára, amikor mikrokozmoszuk konfliktusai zajlanak. Később ugyan rehabilitálják a Sztálin és Rákosi rögeszméi miatt kivégzett politikust, ám ez már az elvtársi (vagy örök emberi?) hipokrizis jegyében történik. A Micó-kultusz mintha ennek mintájára teremne meg a megjátszásokkal terhes családban is. Azok, akik előbb agresszív dühvel esnek neki embertársuknak, gyakran a halálát kívánva (Micó esetében „csupán” csendes közönnyel, profi módon mellébeszélve, hagyva, hogy csendesen meghaljon), utóbb nagyon szeretnek a jámbor és nagylelkű „megtértek” szerepében tetszelegni, temetőkultuszt teremteni. S ha már a politika unalmas kortársaink számára, tekintsünk ki az irodalom, a művészet régiójába: hány művésszel művelték ugyanezt? Hogy aztán minél kellemesebben mutathassák meg „erényeiket” a megbocsátás és rehabilitáció jegyében... Mintha Szobotka Tibornak is ezt a férfi Danaida szerepet szánták volna, hogy évtizedekkel később, Szabó Magda lelkes és szívós munkálkodásának hatására mégis eljuttassanak egy újrafelfedezési színjátékot... Szobotka Tibor neve ugyan „feldobódott” egy időre, még az őt korábban támadók is írtak kedves leveleket Szabó Magdának és gratuláltak neki férje kanonizálásához, ám semmit nem tettek azért, hogy Szobotka a valódi kánonba bekerüljön. Nevét, életrajzi adatait megtalálhatjuk, de ha már formálisan elismerték, hogy Szabó Magdával azonos értékű, nagy tehetségű írónk volt, miért nem találjuk meg a kötelező olvasmányok között egyetlen művét sem? Vagy legalább az ajánlottak listáján? Miért nem filmesítik meg további munkáit? Annak ellenére, hogy erősen plasztikus képekben látott és láttatott. Ez az, ami miatt folyton számonkérem az irodalomtörténészeket a Szobotka-monográfiát, melynek révén akár önmagukat is rehabilitáltathatnák ebből a végtelenül önző és kicsinyes státuszról. Ez az elzárkózás ugyanis egyet bizonyít ékesen: még mindig védik az egykor leírt fals ítéleteiket, párthatározatra írott kritikáikat, melyekkel halálos sebet ejtettek egy sokkal jobb sorsra méltó művészünkön. A saját hiúságuk többet jelent számukra az igazságnál? Amíg ezt be nem ismerik, addig ceterum censeo...

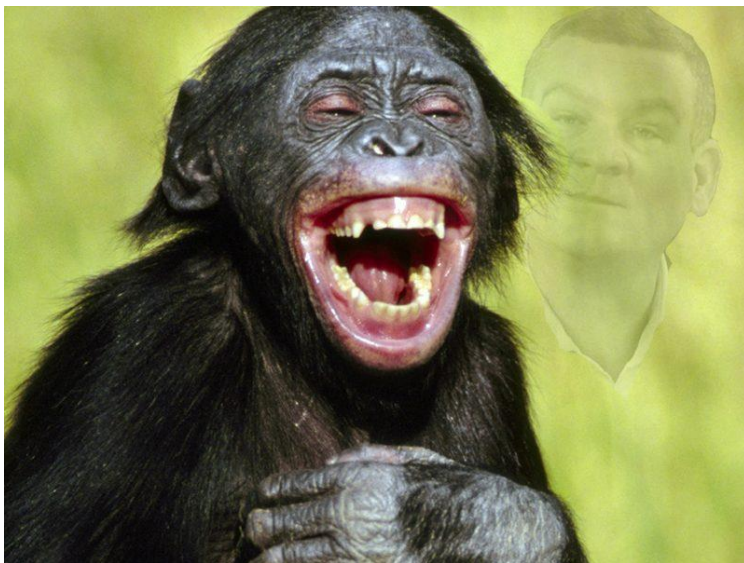
Kitelepítés, Ormánság, A Danaida igazi háttérországja, az 50-es évek hétköznapjai

A Sztálin-trolik, melyekkel a zsarnok születésnapjára kedveskedtek pesti talpnyalói

Szobotka Tibor humora

Egy nép műveltségét vagy civilizátlanságát leghívebben fejezi ki, ahogyan örül. A humor jelzi azt is, hogy az adott nép gyermek-, serdülő- vagy felnőttkorát éli-e. A „cseppben a tenger” mintájára ugyanis egyaránt megéljük egyéni, mint társadalmi szinten az emberi fejlődésre jellemző szinteket. A gyermekkorukat élő népek egyedei sem felelősségteljesek, hanem sok megnyilvánulásukban gyermekegek. Naivak, de sokszor gonoszok, ahogyan a gyermekek is, mikor maguk közt vannak és van valaki kipécéztjük. A serdülőkorú népnek még humoros reagálásai is groteszkek, időnként durvák, akár az esetlen kamaszok, akik saját magukkal se tudnak mit kezdeni. A felnőttkort a felelősségteljes viselkedés jellemzi, mely áthatja úgy az egyén, mint az általa választott vezetők magatartáskultúráját. Nem egyéni, önös szinten ítélik meg helyzetüket, hanem népben, nemzetben, nagyközösségben képesek gondolkodni. Döntéseiket is ennek jegyében hozzák meg. Természetesen nem minden állampolgár van ezen a szinten. Egyesek elmaradtak vagy jócskán visszamaradtak fejlődésükben, és még a saját népüket se képesek követni. Mások, akik még nem élték ki dackorszakuk minden lehetőségét, felnőttkorukban akarják ezt pótolni: annyit hisztiznek, balhéznak, verik magukat a földhöz (egyesek még le is fekszenek, mikor nagyon akarják produkálni magukat), hogy ezt a tulajdonságukat legrosszmájúbb kritikusaik se vitathatják el tőlük.

Nos, Szobotka Tibor művészete kapcsán nem efféle pszichés retardációkról akarunk értekezni, mert rá nézve sértő még a feltételezés is, hogy ne lett volna felnőtt, autonóm személyiség. Felnőttségét és érett humorát, annak finomságát, máskor szarkazmusát az író komolysága és élettapasztalata határozza meg. Nem téphető ki saját népéből sem, mert hiszen annyi gesztusával bizonyította, mennyire ide tartozik. Humora

olykor franciás elemeket visel magán, amit egyedi módon elegyít az angol humor fanyarságával és abszurd elemeivel. Ezek egyértelműen hatottak rá, s talán nemcsak olvasmányai révén, hanem megélt valóságként is.

Nevetni, vihogni, vigyorogni még a csimpánzok is szoktak, legközelebbi állat-rokonaink, ahogy a természettudósok állítják. Érdekes megfigyelni, mire reagálnak ilyen hévvel, és el lehet töprengeni rajta, vajon mi váltja ki belőlük ezeket a reakciókat. Bizonyára vannak közös témáink is, amik egyaránt megnevettetnek bennünket, de akadhat eredeti, csak rájuk jellemző csimpánz-humor, melynek sem eredetét, sem gerjesztőjét, azaz kiváltó okát sem érthetjük teljes mélységig. Mindenesetre érdekes figyelni és megpróbálni azonosulni vele,

hátha beugrik valami nevetésre csiklandozó élmény. Talán hormonális oka is van, ahogyan a vihogó tinédzserek hirtelen jelentkező ingereinek, bár eddig úgy tudtuk, hogy az állatok magas hormonszintje inkább agressziót vált ki belőlük, ilyenkor törnek ki a nagy csetepaték.

Szobotka humoros fordulatai gyakran még a humor karakterét is megváltoztatják; inkább filozofikusak és együtt-gondolkodásra hívnak. Soha nem lekezelőek vagy durvák, ez mind ellentétben áll Szobotka jellemével. Nem gúnyolódik másokon, rá inkább a derűs humor jellemző. Neki már volt mire szerénynek lennie, ahogy korábban is utaltunk rá, a műveltség pedig inkább a finom iróniát hozza magával. Ismét utalni kell a korszakra, vagyis a 40-es évek végére, 50-es évek elejére, amikor „importcikk” lett a szovjet humor. Ez sok kamaszos, máskor gyermeteg elemet tartalmazott, esetlennek tűnt a magyar ember számára. Sok volt a kinevetés, kigúnyolás, ami éretlen gondolkodásra vall. Magyar filmek is átvették ezeket a szinte kötelező elemeket, sokat rontva ezzel az egyébként jó színvonalú filmekben is (pl. Rákóczi hadnagya, Ludas Matyi, Valahol Európában). Nos, Szobotka Tibor humora ugyancsak eltér ezektől a szocreál elemektől. Feltételezhetően nem is volt oda a keleti importcikkek tömkelegétől, nemhogy idomult volna az elvtársi elvárásokhoz.

A Gontran regény (*Megbízható úriember*) alaptónusa is enyhén ironikus, és csak ritkán megy át szarkasztikus humorba, azt is inkább a regény végén felzengő társadalomkritika kapcsán, ami afféle poénként csattan el. Az embertelen társadalmi elvárások és karriertörténetek ugyanis megérdemelték minden csípős kritikát. A letűnt társadalmi rendnek még csak nem is volt akkora pofon, amikor a züllött alakok szinte klubot alapítanak: a szajha és a strici normális, sőt még annál is magasabb szintre emelkednek, míg futtatójuk, a rangos homoszexuális úr úgymond klubelnök az élükön. Természetesen nem a Kék Osztriga Bárban,

hanem valamelyik minisztériumban (finom utalással Hitler természetellenes hajlamaira). Ha pontosak akarunk lenni ennek meghatározásában, inkább naturalistának nevezhetjük Szobotka Tibor írói kelléktárát és stílusát. Ebben az esetben viszont ennyi gúny, illetve társadalomkritika talán még kevés is. Gondoljunk csak a francia naturalistákra, mennyivel keményebben bírálták saját koruk visszásságait!

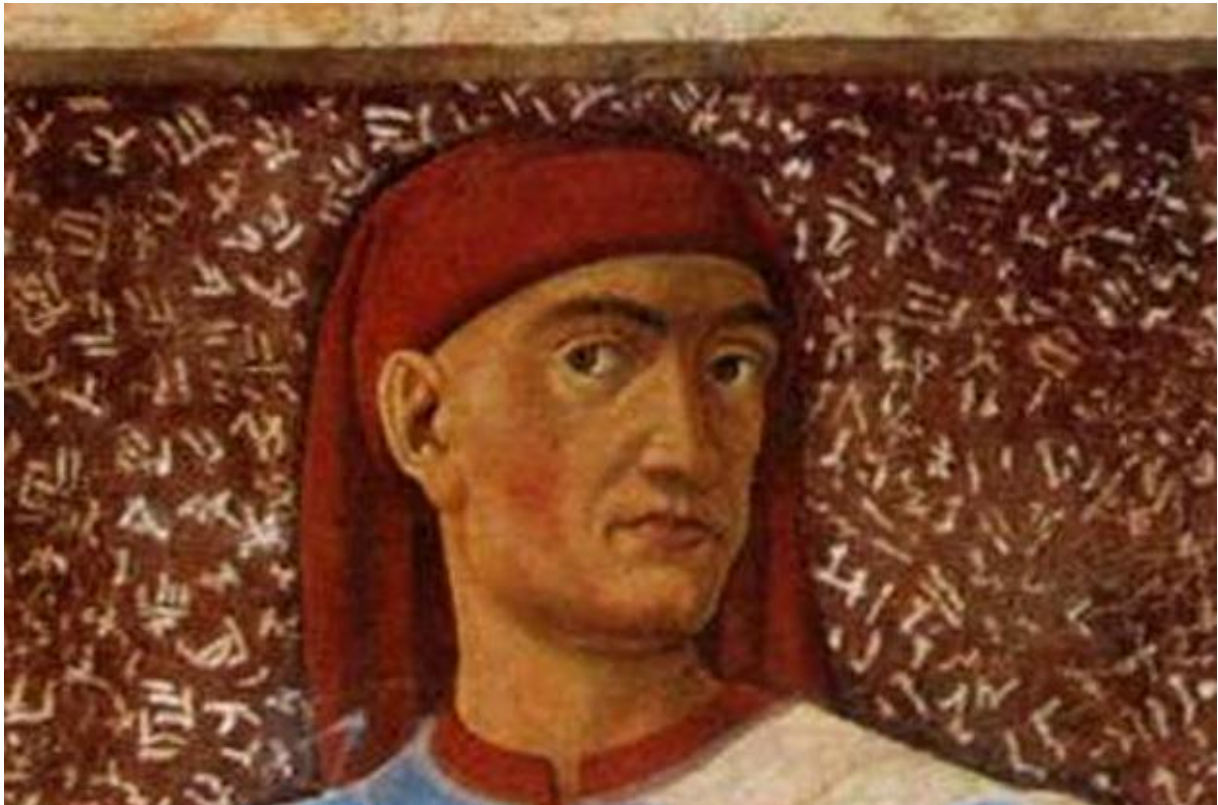
A *Menyasszonyok, vőlegények* c. regénye gyakran él a helyzetkomikummal. Igaz, az az élethelyzet, amelyről ír, sokkal inkább tragikomikus, mint humoros. A háború után lecsúszott egzisztenciák saját elképzeléseik, ügyeskedéseik, no meg az adott helyzet miatt alakítják úgy életkörülményeiket (vagy még inkább azok alakítják őket), mert a mindig átmenetinek ítélt sodródást választják, ahelyett, hogy szakítanának emberhez nem méltó életvitelükkel. Szobotka ragaszkodik kissé távolságtartó alapállásához, mellyel egy hűvös angol urat idéz. Olyasvalakit, akire ő soha nem akart hasonlítani, csak hatott rá ez a karakter.

A *Züü vendégei* még finomabb hangvételi. Ebben is a reális ábrázolásra törekszik az író. Bár nem tudhatjuk, hány ilyen társaság létezett akkoriban, mégis feltételezzük, hogy voltak. Szobotkáéknak is megvolt a saját társaságuk, s hogy az összejöveleket lényeges társasági eseménynek tartották, mi sem mutatja jobban, minthogy ezek rendszeresek. Erre ugyanúgy megvolt az igényük, mint Züünek és vendégeinek. Utólag visszagondolva egy letűnőben levő társadalom „szociális intézménye” volt ez: mindig gondoltak az esetleg hiányos táplálkozású társakra (a nagy padláslesöprések és hadisarc-fizetés idején nem volt ritka az éhező értelmiségi jelensége), és aki tehette, ebben a formában támogatta diszkréten barátait. Tehát nemcsak formális összejöveleket voltak ezek a kirabolt, kifosztott Magyarországon, hanem emberbaráti támogatás és információcseré is. Kirívóan más, mint amit az elvtársi rend elvárt volna, de hát ki törődött akkoriban az elvtársakkal, ha a barátaival lehetett együtt?!

Az *Igitur* ábrázolásmódja is inkább ironikus, bőségesen fűszerezve angol és francia humor-elemekkel. Sok-sok meglepő fordulat, mellyel gyakran meghökkenti az olvasót, mert hát ez is a célja. A mai olvasó is élvezetesnek találná – ha egyáltalán olvasna valami komoly dolgot, nemcsak az internetes szeméten tengetné szellemi életét, vagy minek is lehet nevezni ezt a mélyen szint alá leadott valamit?

A konkrét úticéllal Olaszországba indult társaság fogadásból szerényen akar üdülni. Emiatt, bár a bankár, akinek mindez mulatság, sok kényelmetlen helyzetbe kerül. Végül el is veszítik a fogadást, de a bankárt ez nem izgatja. Amiről szó van, a fogadás tétje, az neki aprópénz, a pikareszk elemek csupán szórakoztatását szolgálják. Azt mindig lehet tudni róla, hogy vannak rejtett tartalékai, s hogy ezeket bármikor elő tudja varázsolni a mellényzsebéből. Dörzsölt üzletember, aki macskaként pattan talpra bármelyik esésekor. Annyira magabiztos, hogy az már túlzás. Az olvasó természetesen rendelkezik annyi történelmi ismerettel, hogy tudatában van annak, aminek a szereplők nem: **hamarosan bekövetkezik az összeomlás, s hogy ez a sok bokázás voltaképpen ennek a világnak a haláltánc.** De a humor és a groteszk elemek belecsempésznek annyi életvidámságot az Igiturba, hogy egyelőre ne ez a hangulat uralkodjon el – művön és olvasóján egyaránt.

Hatott Szobotkára Boccaccio világa és életszemlélete? Minden bizonnyal. Különösen, mivel Itáliáról van szó ebben a regényében. Ám míg Boccacciót a harsogó hahotázás kísérte, a Dekameron mindenesetre ezt a reakciót váltotta ki olvasóiból évszázadokon át, Szobotka Tibor humora csendesebb, halványabb, s csak helyenként idézi itáliai mestere kajánságát. A magyar közönség talán nem annyira ismeri a beszélő név jelentését: nagyszájú, csúnya szájú, gúnyolódó. Rá is szolgált Boccaccio erre a névre és a sok kajánkodásra, ugyanis épp erre hívta el minden egyes alkalommal kedves közönségét, előbb a vérbő Itáliát a benne lakó temperamentumos olaszokkal, majd a fél világot.

Giovanni Boccaccio, a nagy reneszánsz novellista

A reneszánsz életvidámság hatott Szobotkára, ám ő, ugyanúgy, ahogy Janus Pannonius, a zordonabb északon állt és élt, jelenkorát pedig a legvadabb zsarnokság árnyékolja be, ezért tér el annyira az általa bizonyára nagyra becsült itáliai művészek reneszánsz szemléletétől. Kiruccanásai a mediterrán vidékre gyakran idézik azt a távolságtartást, amely benne és az angolokban olyan jellegzetes. Egy született outsider, aki ebből a megfigyelői pozícióból nem is enged. Amikor viszont visszás helyzetet lát, groteszk alakokat ábrázol, nem mondhat le az írói kelléktár jellegzetes elemeiről. Ettől annyira pikareszk több munkája is.

Nos, az Igitur. A címében felkínált diákos reminiscencia akkor válik teljesen tudatossá az olvasóban, amikor már kezd kibontakozni a cselekmény, és tetőpontjához közeleg. A búcsúzó diákok latin éneke után ez a regény is egy búcsúztató munka: a régi rend egykor oly magabiztos „menő alakjai” bizony hamarosan búcsút mondhattak korábbi életüknek. Iskolájukat – kedves hazájukat – körbejárhatták kisebb-nagyobb körökkel, majd

visszakanyarodtak ugyanoda. Az elszakadás csak ekkor válik teljesen tudatossá; innentől fogva ez már a valós élet, a kemény és megpróbáltatásokkal terhes.

Gaudeamus, igitur? Valóban örvendjünk mindig annak, ami hamarosan el fog süllyedni? A Szobotka által ábrázolt világ vesztén ugyan ki siránkozik ma már? Talán egykori haszonélvezői, akik nagy vagyonokat veszítettek az oroszok bejövételével és a rá következő, közel fél évszázados kommunista uralommal. Ám ez nem szolgálhat sem elégtétellel, sem kárörömmel egyetlen más társadalmi osztálynak vagy rétegnek sem. Minden negatív társadalmi változás egyaránt veszteség minden osztály számára. Amikor embertársainkat gyilkolják halomra, telepítik ki, teszik tönkre egzisztenciálisan, a többiek sem nézhetik tétlenül és fogadhatják belenyugvással. Ebből a leckéből is kaptunk eleget az embert és szellemet nyomorító évtizedek alatt. Az egykor győztesnek kikiáltott munkásosztály a későbbi rendszerváltás egyik legnagyobb vesztese. De ugyanúgy a vesztesek közt volt a parasztság és az értelmiség, az arisztokráciáról, a polgárságról és az egyházakról már nem is beszélve. S hiába mászott fel az uborkafára sok „jó káder”, ha a kapott lehetőséggel nem tudott kezdeni semmit. Hiába tulajdonította el a mások vagyonát, ha annak tetején pöffeszkedve se lett boldog, sőt harácsolási vágyának betege lett, s közben a mások megvetése kíséri egy életen át.

Szobotka Tibor talán ezért is olyan visszafogott – humorában és jellemábrázolásában. Ő már átélte az átmenetet (többet is), és tapasztalatai birtokában olyan szerény és gyakran szinte eszköztelen. Ábrázolásmódja mégse szenttelen, csupán tárgyilagos. Látnunk kell, mi maradt mögöttünk. Ez a látvány: egy kor maradványai. Ha nem is olyan pompázatos és fenséges, mint a híres, nagy romok, mégis érdemes eltöprengeni rajta, mit kellett volna átmenteni belőle.

A gátlástalan és lehenyerlő bankár még akkor is betartja a játékszabályokat, ha lenne módja elsikkadni fölöttük. Az adott szó az üzletben, valamint az úri becsületszó kötelezett. Mindez csupán azért olyan szembetűnő, mert ma épp az ellenkezőjét látjuk úton-útfélen. Úri becsületszó helyett úri csibészség, azaz hazugság hazugság hátán. Előre megtervezett bankválság és bankcsődök korszakán vagyunk túl, s talán még terveznek újabbakat is. Tehát egy bankember lehet gazember is. Szervezhet háborúkat, katonai és politikai puccsokat, migrációt, s róla tudja az egész világ, miféle, mégis tiszteletet követelne magának, és elvárná, hogy úrnak tekintsék. Korrumpálhat, vesztegethet, politikai tőkét kovácsolhat magának mások tönkretétele árán, mégis úgy véli – talán szenilis aggyal – hogy nagyon is jól van ez így. Kilóra felvásárolja a médiumok szakbarbárjait, akik lóri papagájként ismételtetik buta szlogenjeit, és addig sulykolják az olvasókba, amíg azok is kábultan követik az általuk diktált trendeket, akár a holdkórosok. Nos, ha ezt összevetjük Szobotka figuráival, akkor a mérleg nyelve – ebben az aspektusban – feléjük billen el. Talán ezért is érezzük úgy, hogy némi nosztalgia is vegyül ebbe a stílusba, merthogy a temetendő világ is megérdemel annyit, amennyi egy éppen temetésre kísért halott emberi méltóságának is kijár.

S végül feltehetjük a kérdést: kik is azok, akiket az 'igitur' felszólítás illet? Természetesen mindnyájunkat, akik nem-dogmásan gondolkodunk. **Egyikünk se hiheti, hogy neki privilégiumok járnak, még akkor sem, ha egyébként már megszerezte azokat.** Szobotka Tibor derekasan elbúcsúztatott világa, mely egy értelmetlen korszakba torkollott (ma is annak romjain csücsül a világ), mindnyájunkat arra int, hogy a másoknak kiosztott pofonok a

saját arcunkon is csattannak – viszonzott ütlegek vagy rossz kívánságok formájában. Tehát senki nem tekintheti magát véglegesen győztesnek. Fordul a sorsa, s vele együtt fordul a másoké is. Rómeó és Júlia visszaintenek a boldog halálból, ahol háborítatlanul lehetnek egymásnak szerető, hű társai. De azon ki gondolkodik el, miért kellett ekkora árat fizetniük azért a tragikus boldogságért?

Mielőtt bárki is beleélné magát abba a képtelen gondolatba, hogy Szobotka Tibor visszavágyakozott a régi rendbe, elég legyen megemlíteni, hogy akiket az egyik rezsim akkora dühvel fogadott, azaz soha nem fogadott be a maga berkeibe, az a másiknak is ugyanúgy szúrta a szemét. Szobotka értelmetlennek tartotta a háborút, ugyanúgy, ahogy jelen sorok szerzője is. Minden háború legnagyobb vesztesei a nők, a gyermekek, az öregek, az elesettek. Mindazok, akik védtelenül maradnak. Szobotka Tibor a saját bőrén, azaz felesége példáján tapasztalta meg, milyen sors egy nőnek magára maradni, és még a férjétől se kapni segítséget, mivel a háborús körülmények ezt hozták magukkal. Szobotka pedig egyszerre veszítette el imádott feleségét és elsőszülött gyermekét. Aki ezek után is úgy gondolja, hogy a régi rend restaurátora szeretett volna lenni, az alapos önvizsgálatra szorul.

A szétbombázott Budapest 1944 októberében

Ha a lelkek fejlődése szempontjából tekintjük történetüket, Szobotka első felesége kvázi feláldozta magát azért, hogy férjének sorsa másként alakulhasson. Igen értékes dolgot adott ezért: gyönyörű hangját veszítette el a gégemetszéstől, ami pontot tett énekesi karrierje végére. Vele együtt távozott a közös gyermek, Szobotka egyetlen gyermeke. Kettejük halála és méltatlan temetése jókora törés az író életében, de hát ki nem tudja, hogy a művészi pálya csupa ilyesmivel van kikövezve?! Az ún. „ünneplő élet” csak keveseknek jut ki, míg a

társak, akik semmiben nem maradnak el ünnepektől, sztárolt társaiktól tehetségükben, úgy vállalják ezt önként magukra, ahogyan az őskeresztények vagy a reformáció hősei a megkínzást és akár az erőszakos halált is. Igen, vállalták, mert mindenki elvállalja a sorsát, mielőtt eljönne földi életre, akár a nagy felfedezők az ismeretlenbe, a civilizátlanságba és vademberek közé is. Minél nagyobb a feladat, annál élesebbek a kontrasztok korszak és művésze között.

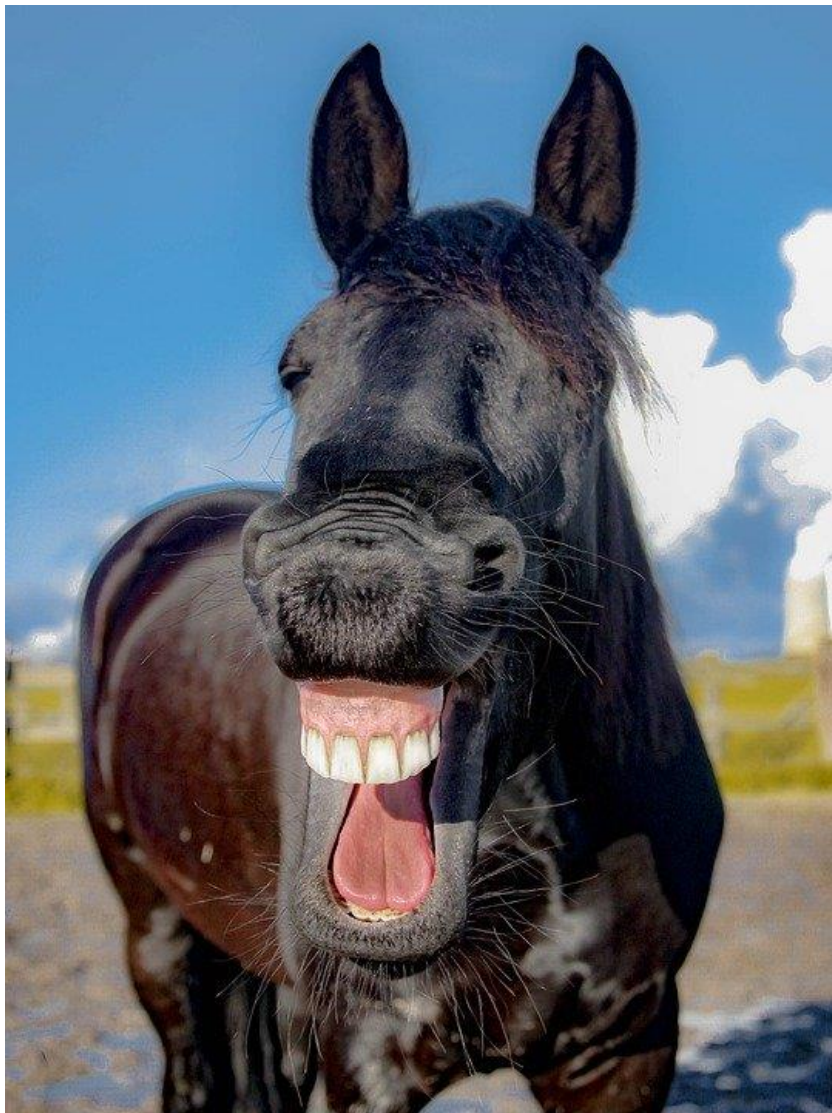

Liszt Ferenc, akiről mindenki úgy hitte,
hogy „ünneplő élete” volt...

Szobotka Tibor nem tartozott ezek közé. Ő a keresztvivők csapatát népesítette, már ha lehet csapatnak nevezni az egymástól gyakran elszigetelten élő, egymásról mit se tudó lelkeket. Hányatott sors, rendíthetetlen munkafegyelem és az önuralom legmagasabb foka. Mit lehet még ehhez hozzáfűzni? Csupán azt, hogy az esztétikum még ennél is magasabb szinten ékesíti műveit és munkásságát. Főállású író nem lehetett, mert ezt nem tette lehetővé számára a korszak. Jobban mondva mindenáron megakadályozta ebben a törekvésében. Helyette irodalomtörténészként, tanárként és tudósként nyújtott maximális teljesítményt. És persze műfordítóként.

S hogy közben volt kedve humorizálni is? Vannak helyzetek, amikor csak egy szívből felcsendülő kacagás oldhatja fel a külvilág által ránk rótt komorság és fenyegetettség légkörét. Olyan ez, mint amikor egy pár egy nagy veszekedés kellős-közepén egyszer csak egymásra néz, majd elneveti magát. Feszültség feloldva, nézeteltérések elillannak, ami bántott, az mind a múlté. Sokan használták mesterséges feszültségoldónak a humort mint intézményt a „legvidámabb barakk” idején, igaz, akkor kilógott a lóláb. Az ilyesmit nem lehet testületileg, párthatározatra elrendelni. És ez nem is a Szobotka műfaja.

Angol humor, francia humor, pesti humor, sokfélével el tudunk képzelni Szobotka Tiborról, csak az arisztophaneszi humort nem. Mentés minden vulgaritástól, írásai örömet hoznak, és sokat sugároznak abból a belső derűből, ami jellemezte, s talán jó adagot abból a kapcsolati harmóniából, ami közte és Szabó Magda között létezett. Mindez talán adottság, de tudatosan felépített világkép is. Az élet ugyan harc, de a humor az élet fűszere. Hogy ne csak durva és kegyetlen legyen, hanem időként pikáns is. Valami olyasmivel fűszerezett, ami egyedi nyomot hagy a szerző után, összetéveszthetetlen jelet az olvasó számára, hogy aztán mindig felismerhesse kedvenc íróját.

Életrajzi adatait ismerjük (vagy legalább úgy véljük), az apró, finom, kis jeleket pedig folyamatosan szedegetjük utána. Minden egyes elolvasott novella, naplórészlet, regény, irodalmi jegyzet közelebb visz, vagy megtart a helyes nyomon. Mindenkit, aki ugyanolyan figyelemmel van Szobotka iránt, mint amilyenel ő is kereste a kapcsolatot olvasóival. Szépírói törekvései épp erről szólhattak. Közénk telepedett a korszak, mely nem akarta engedélyezni az effajta egyéni kezdeményezéseket, ám minden korszak elmúlik egyszer, s ha megnyílik egy ajtó, mely hívogatja az arra érdemeseket, élni kell az alkalommal.

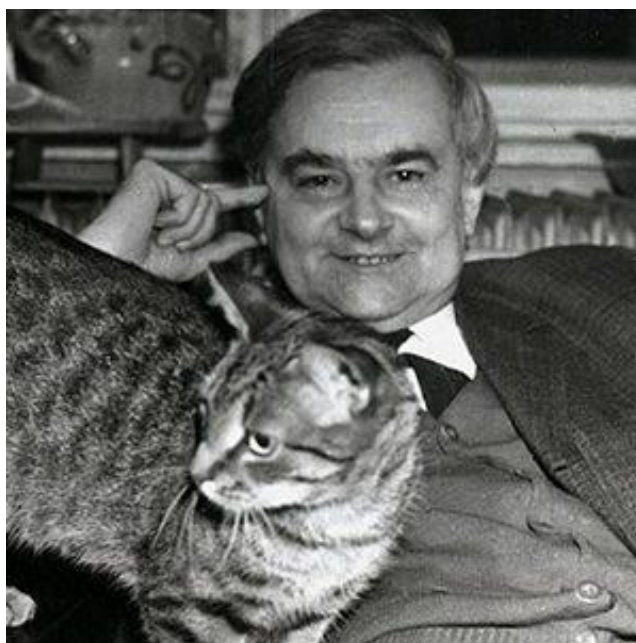
Kínai humor?

„Még éltél huszonegy évet...”

Miért adta fel az írást Szobotka Tibor épp abban az izgalmas korszakban?

Szabó Magda lelke mélyéről szakadt fel a fenti sóhajtás, amikor kezébe vette Szobotka Tibor füzeteit férje halála után. A felhördülésszerű félmondat annak a huszonegy évnek, illetve annak a konok hallgatásnak szól, amikor Szobotka eldöntötte, nem örökít meg többet az utókor számára abból a megaláztatás-sorozatból, amit a két acél-keménységű és smirgli-durvaságú művelődési miniszter (és lelkes famulusaik) neki szántak. Mit is mondhatott volna többet? Megöltetek, kész vagyok? Feladom, tovább nem küzdök az elérhetetlenért?

1961 és 1982 között valóban nagyon sok érdekes esemény jelzi úgy a magyar történelem, mint a magyar kultúrtörténet alakulását. Már majdnem fejlődést írtam, de nem visz rá a lélek, hogy fejlődésnek nevezsem azt az egyhelyben topogó és külső erők által meghatározott korszakot, amelyet nekünk szántak. S hogy mitől izgalmas mégis? Attól, hogy az ifjúság vette kezébe ismét az irányítást, legalább a háttérből, de biztos lépésekkel haladva a zsarnokság megdöntése felé minden nappal, amit sikerült fiatalos jókedvvel és egészen más kulturális törekvésekkel kitölteni, mint azt számukra engedélyeztek. A beat- és rock and roll-korszakra gondolok, a haj-és ruhaviselésben kifejezett ellenkezésre, az irodalmi színpadokra, zenészklubokra, diákszínjátszásra, a pártállamtól függetlenedő diákéletre, a táncház-mozgalomra, mely természetesen később érik be. Az *István, a király* meghatározó fejezete ennek a korszaknak, s ne feledkezzünk meg legkiválóbb költőinkről, *Weöres Sándorról, Nagy Lászlóról, Pilinszky Jánosról*, akiknek csúcsteljesítményei is erre az időszakra esnek. Szabó Magda sorra jelentkezik regényeivel, ami Szobotka szempontjából egyáltalán nem lényegtelen. Költőből, íróból is említhetnénk jóval többet a legnagyobbak közül, de a kiragadott nevek talán nem sértőek a többiekre nézve, akik most kimaradtak.

Weöres Sándor

Szobotka Tibor állandó kapcsolatban állt a tanulóifjúsággal, mivel ezt a sorsot szánták neki büntetésből (Quem dii oderunt, pædagogum facerunt). A durva gesztus azonban csak akkor hatott volna az eredeti tervek szerint, ha Szobotka is gyűlölködik, akár a verdikt kiközlői. Az ő kapcsolata viszont jó volt a diákokkal, talán ezért is készültek egyetemi jegyzetei, valamint *Az angol irodalom története* c. munkája épp ebben a korszakban. Zárójelben kell megjegyezni, hogy még a 70-es vége felé is igen hiányos volt a jegyzetkínálat, és sok volt a fércmunka, amelyeket nem sok hallgató őrzött meg későbbi ismétlés, újraolvasás céljára. Mivel általában kézről-kézre jártak ezek a művek, igazi csemegének számíthattak Szobotka munkái, akár rongyosra olvasottan is.

Az Illés együttes és Koncz Zsuzsa

Az igen fiatal olvasók kedvéért ismét kell egy rövid ismertetőt beszúrni. A 60-as, de még a 70-es években is hiánygazdaság volt. Az egyetemekre nem volt könnyű bejutni, és aki bekerült, azt se kényeztette el a pártállam. Szelektáltak, gyakran keményen ki is rúgtak, tehát nem a diákok igényeinek kiszolgálása, kényeztetése volt az elsődleges szempont, mint ma. A 60-as években országos szinten papírhiány volt. Még a grafikusművészek, képzőművészek számára se volt elegendő papír, és ami volt, annak a minősége is többnyire csapnivaló. A mára fennmaradt rézkarcok igen eltérő minőségűek, mivel úgy a nyomdatechnika, mint a papíripar súlyos hiányokkal küzdött. Éppen ezért szükséges megbecsülni mindazt, ami az akkori művekből fennmaradt!

Nos, Szobotka Tibor, akit bőségesen elhalmoztak fordítanivalókkal, mellette ott voltak az egyetemi tanítással járó kötelezettségei, egyre jobban elmaradt a kitűzött céltól, mármint a sajátjától. Magduska, miután hagyták publikálni, szárnyalni kezdett, Szobotka Tibor pedig

részben vagy nagyban ennek rendelte alá magát és maradék energiáit. Csupán ismételni tudjuk magunkat, ha visszautalunk, milyen óriási teljesítmény volt a sok angol fordítás, amelyeket mindketten végeztek. Ezek korrektúrái, Szabó Magda kiadóhivatali háttérmunkája, stb. A sokat szidott régi rendszerben, mármint a háború előtt, még a kiadóhivatalok is másként működtek. A személyzet levette a művész és szerkesztő urak válláról a hivatali segédmunkákat, azaz szalasztották a hivatalsegédet, amikor közeledett a lapzárta. Utánuk küldték a lakásukra, kávéházba, ahol dolgoztak, s akár többször is jött-ment az irodaszolga, amíg a kész munka kialakult. A kívülálló számára ez lehet afféle packázás, úri allűr, pedig nem volt az. A hivatal, a nyomda részéről meg kellett adni a kellő tiszteletet a szellemi munkának, a művészet értékének, a művészek pedig a tőlük telhető legjobbat adták ki a kezükből. Mára megszűnt ez a tisztelet az írókkal szemben. Még a legnagyobbak is kénytelenek beleavatkozni az egyébként hivatali segédmunkának számító mozzanatokba, ha nem akarják, hogy mások elfuserálják, félreértelmezzék, amit ők szívük szerint osztanak meg kortársaikkal.

Nos, a Szobotka-Szabó házaspárnak már nem volt része ilyen kiszolgálásban. Az 50-es évek éppenséggel a még életben maradt és harcra fogható értelmiségiek lealázásáról szóltak. Szobotka Tibor maga járt be a hivatalokba és hozta-vitte Szabó Magda műveinek kefelevonatait. Mindezt a saját munkája mellett. A tanulatlan embertömegeknek ugyanakkor tanították a párthatározatra kötelező proli-göggöt. Szabó Magda, mivel a szilencium alatt is termékeny éveket hagyott maga után, ontotta a jobbnál-jobb írásokat, csupán megfelelő nyomda- és papíripar szükségeltetett volna hozzá. De nem volt. A nyomdászok előnyben részesítették pl. a plakátnyomtatást, mivel ezek rentábilisak voltak. Ezekért nagyon jól fizettek, míg a könyvkiadás államilag dotált volt (úgy-ahogy), a fentiek szerint elég sok előkészülettel jártak, ezért a nyomda is vonakodott, hogy ezeket vegye előre a fontossági sorrendjében. A reklámgrafika gyorsan reagáló művészet volt, azt nem tologathatták 2-3 évig, mint egy-egy könyv megjelentetését. Filmbemutatóra, kiállítás-megnyitóra tele kellett plakátolni a várost (városokat). Ezt még a lepusztult nyomdagépek minden problémája ellenére is meg kellett oldaniuk a nyomdászoknak.

Ez volt a technikai háttér, vagyis annak fogyatékosága, emberi háttérként pedig Szobotkáék lángoló szerelme és agyondolgoztatottsága. Ehhez járult a két szülőpár gondozása, mivel ők akkorra már erősen rászorultak, majd Szobotka betegsége, ez utóbbi egyértelműen lelki eredetű lehetett, nemcsak fizikai. Tüdőpanaszok, rendszeresen fellángoló pszoriázis, amire akkor nem volt gyógyszer, s végül a depresszió. Ennek művészi kórtanát szakembernek kellene feltárnia, a találgatás nem méltó hozzá.

Egyre fogyó lendület, túlterheltség, melyen a külföldi utak se segítenek, hiszen azok mind szervezetlenek voltak, az írópáros státuszához képest primitív körülmények között, folyamatos anyagi gondokkal, és még az alkotóházi, falusi nyaralások se hozták azt a megnyugvást, ami a két művész folyamatos alkotói lázát enyhítette volna. Ma ugyanez mind szervezeten folyik (természetesen nem a vírusjárvány ideje alatt), nem kell egyénileg szállás után futkosni, Magduskának szakadt bőrönd tetején ülni, miközben kóbor kutyák randalíroznak körülötte egy görög szigeten vagy szárazföldi nyaralóhelyen (igaz, migránsok

tömege se állta útjukat). Talán ezért is foglalkozott Szobotka Tibor többször a nem éppen jóindulatú kutyák témájával☺))

A szülők elvesztése felidézhetette Szobotka világháborús veszteségét is, amikor rövid idő alatt szinte kihalt kicsi családja, ő maga pedig ezenközben katonaszökevénné vált (mivel nem hagyta magukra szeretteit). Nehéz is jó kedélyűnek maradni, mikor köröttünk tarol a halál. Talán a *Hazugság* c. regénye is ennek a nyomasztó életérzésnek a kompenzálására íródott. Ebben ugyanis jócskán kiéli mindazt a cinizmust, ami egyébként nem volt jellemző rá, de lépten-nyomon kikíváncozott belőle. Ezt a könyvet olvasva gyakorta támadt az az érzésem, hogy az időnként szinte kötelező (vagy elvárt) követségi fogadások is jócskán szolgáltatottak alapanyagot Szobotkának. Unalmas társalgások, felszínesen viselkedő emberek, rongyrázás, törleszkedés az arra érdemesekhez, mindez egy született outsidernek olykor szórakoztató lehetett. Máskor roppant unalmas. A *Hazugság jelentős* részét is egy belső monológ tölti ki. A főhős vagy az író éli tőle elvárt társasági életét, hallgatja a sok badarságot, ám ezt időközben magában mind gnómákra, aforizmákra, életbölcseiségekre váltja. Mindenhez van egy megjegyzése, amit persze megtart magának, vagy mikor kiprovokálják, ki is mondja.

Az izgalmas belső monológok, melyek úgy hangzanak, mint a színdarabokban a „Félre” szerzői utasítással ellátott szövegek, lépten-nyomon le is zárulnak, mint mikor egy fogadáson hamar odáblép a közönség, hogy aztán másik téma vagy társaság után nézzen. S mégis, mindig úgy hatnak, ahogyan a pingpongban a hirtelen lecsapott labda, mely előbb nagyot szól az asztalon, hogy aztán tovaúgjon valamelyik sarok irányába. A poén megtörtént, a közönség és a játékosok élvezik, a játék pedig folytatódik – a meccs végéig, vagy ameddig a játékosok ki nem fáradnak. Nos, ezekben a szellemi játékokban, melyeket akár sportnak is nevezhetnénk, épp a fenti hasonlat alapján, már előremutat Szobotka Tibor elcsendesedése, azaz elnémulása. Jár-kei a többi résztvevő között, akik vagy észreveszik, váltanak vele pár semmitmondó mondatot, felszínes üdvözlést, ízetlen adomát, vagy nem, majd folytatják

útjukat, hogy ugyanazt elsüthessék a többi vendég előtt is. Mintha jól éreznék magukat... mintha valóban jól szórakoznának... mintha lenne mondanivalójuk egymás számára, nemcsak a szokásos pofaviziten vennének részt...

Mennyire magányos lehetett Szobotka Tibor, amikor elvárták tőle, hogy efféle fogadásokon legyen jelen! Mint jó társalgó, mint szükséges rossz, aki helyett nem akadt nála jobban angolul vagy más nyelven társalgó művelt ember, akinek jelenléte biztosította az elvtársak számára, hogy felmutathatták: no, lám, nálunk is van értelmiségi elit! Nos, volt is, és nem is akármilyen kvalitású, csak gyakran a háttérbe szorítva, megszólalási lehetőség nélkül. S habár Szobotka nem volt a kommunista rendszer híve (hogy finoman fejezzük ki magunkat), nyíltan nem is volt ellenséges vele. Itt maradt, itt akart élni, amennyire tudott, alkalmazkodott a felkínált körülményekhez, vagy inkább csak tűrte őket. S hogy közben mennyit nyelt, azt betegségei, azaz az őt hűségesen kísérő kórképe bizonyítják a legjobban. A tüdőt a rátelepedő szomorúság betegíti meg, amire persze rájátszik a förtelmes minőségű és szagú cigarettákból kieregetett, sűrű dohányfüst, amibe minden akkori értelmiségi összejövétel beleburkolózott. Háború utáni éveinek kicsapongásai, maga a háború mint lelket nyomorító élmény, a sok elveszített, kedves halott, és a folyamatos támadások, diszkriminációk, az írószövetségből való kizáratás, a rádióból való eltávolítás, a végzettségéhez és műveltségéhez nem méltó állások, melyekhez társult az örökös létbizonytalanság érzése. Éhezés, megfigyelés, lehallgatás, a minőséginek nem nevezhető táplálkozás, az ebből esetleg eredő fehérjeérzékenység, mi kell még ahhoz, hogy egy erős, egészséges ember is összeroppanjon tőlük egészségileg, ha ennyi sem elég?!

A régi (háború előtti) törvények kötelezték a férjet, hogy feleségét eltartsa. Szobotka Tibor ennek többször se tudott eleget tenni, miután elbocsátották. Jóllehet az „átkosban” ez már nem volt érvényben, ám ennek súlya is nyomaszthatta, hiszen ő akkor is eleget akart tenni kötelességének, amikor ezt már senki nem várta el tőle. Szabó Magda pedig egyre jobban „elhúzott mellette”, azaz le hagyta kereseteivel, sikereivel, szóval könnyen meglehet, hogy komplexusokat okozott neki az így kialakult helyzet. Szabó Magda ezt úgy élte meg, hogy a közösen átélt szenvedések és nélkülözések után végre megállapodhatnak és nyugodtabban élhetnek, de hát mikor nyugodt egy művészet?! Folyamatos küzdelem, párharc ez – önmagunkkal! Az újabb és újabb kitűzött célok elérése, s ezáltal a győzelem kicsikarása. A felszínes embert a másokkal való konkurenciaharc vonzza, ám az igazán nagy „programmal” érkezők folyamatosan a saját értékrendjükhöz mérik magukat: nem érik be az olcsó sikerrel, hanem az „absolutissimo” a valódi cél.

Ebben érezhette magát legyőzöttnek Szobotka Tibor. Amikor már belátta, hogy nem marad elegendő energiája az „absolutissimo” rang (hivatalos) kivívására. Minden művésznak vannak mélypontjai, mélységes hullámvölgyei, amikor úgy érzi, mindjárt rászakad egy egész hatalmas hullámhegy. Különösen jellemzi ez a nagy művészeket. A nagy teljesítmények után következnek a nagy megtorpanások. Kétkedés saját nagyságában, műve értékében. Akár egész életműve értékében is. Ilyenkor kell a társ vagy társak megtartó ereje. Az összebújás lehetősége, az akár a riadt állatokként való összehúzódásé is. Ám ilyenkor a legmagányosabb a lélek. Talán mert nagy művek megalkotása után érzékeli csak, mennyire kiszakadt az őt megtartó közegből. Holott ez természetes, hiszen egészen magasra, az égi régióig kell

emelkednie, hogy a műalkotás megszülethessen. Onnan pedig nem könnyű visszapottyanni. Pedig kell, amíg van feladat.

Amikor két nagy lélek közös fedele alatt történnek ezek a nagy felszállások és visszazuhanások, akkor fontos, hogy szinkronban legyenek egymással. A diszharmonia ugyanis sokat ronthat ezen, mármint a harmóniába való visszatalálás lehetőségén. A Szobotkáék közti szeretetet, amelyet életrajzukból és naplójegyzeteikből is megismerhettünk, pontosan erre vall. A szeretet mindent felold, mindent megbocsát. Máskor mindent jóvátesz. Valami mégis disszonánsra sikerült ebben a történetben. A medicina által kínált antidepresszánsok fogyasztása még tovább ront a helyzeten. Az alapbetegség megmarad, mert nem holisztikusan kezelik a kérdést, hanem csak tünetileg. A beteg túlél egy darabig, majd belehal. Az író életében rendszeresen visszatérő halálvágy, öngyilkosság fontolgatása is arra utal, hogy vegyileg manipulált volt a betegség kezelése, vagyis antidepresszáns hatás érezhető ki a dologból.

Szobotka Tiborral is ez történt, vagyis egy darabig még túlélte. Pszoriázisa mint egy segélykiáltás, mindig akkor tört ki rajta, amikor Magduskának valami komolyabb szerződés állt a házhoz, csak a nagy forgatagban ez egyikükben se tudatosult. Hát hogyan, hiszen ezt senki nem tudatosította bennünk. Elnyomott vágyak – kitörő bőrbetegség, bőrtünetek. „A bőr a második tüdő”, tanították valaha az orvosok. A szomorúság, a levertség, amelyet saját szakmai sikertelenségeként élt meg, nemcsak a tüdejét kínozzák, hanem a bőrét is. A bőre is fulladozik, nemcsak a légzőszervei, s velük együtt maga a lélek. Hogyan lehet ezt még egzaktabban megfogalmazni?

Aztán az egész életen át tartó hajsza. Ezt csak úgy lehetett volna kibírni, ha a nagy teljesítmények után mindig beiktattak volna egy-egy nagy kikapcsolódást. Mindent félretéve, ami addig lekötötte. Könyvet, írást, és csak egymásra figyelni. Nos, ebben nem volt része a

Szobotka család fejének. Még akkor se, ha másokhoz viszonyítva lenyűgözően mámorítóan tűnt az ő külföldi útjaik lehetősége. Betegen, fogfájósan, kispénzűen, egyik emlékműtől a másikig loholva, kitikkadtan a kánikulától, s talán mindig idegennek érezve magát a másfajta idegenek között. Menyi feltételezés! Mennyi keresgélés, és soha oda nem találás! Utólag már nem fejt meg senki, mi volt életük titka, s talán nem is ez a lényeg. Az írónak mindig az életműve a fontos, az viszont, hogy megnyit szenvedett vagy hogy élvezettel írta-e meg műveit, az kevésbé érdekli az olvasókat. A maiakat talán a legkevésbé sem.

kiránduló társaság

Nos, a *Hazugság* egy kajánkodva megírt regény, melynek minden oldalán sűrűn pattognak a pingpong-találatok. Érdeemes volna kigyűjteni belőle a gnómákat, aforizmaszerű „beszólásokat”. Csak úgy, élvezetből, szórakozásból. Különös könyv gyűlne össze belőle. Igaz, enélkül is különleges és igen szórakoztató regény ez, csupán elgondolkodtató a lehetőség, miféle művet eredményezne, ha „kicsontoznánk” és egybeolvasnánk azokat a tanításokat, amelyeket Szobotka Tibor ránk hagyományozott. Elöttem a régi zsúrokon, majd átkosbeli fogadásokon szerényen meghúzódó, szemüveges férfi képe bukkan fel, amint úgymond magyarra fordítja mindazt, amit a többiek a maguk halandzsanyelvén beszélnek. Merthogy a társadalmi érintkezés kötelezően általános formája a hazugság. Így a kaján író. De ez megérdemelne egy másik elemzést.

Egy apró megjegyzést megérdemel az – a maival önkéntelenül összehasonlító – pillantás, amely mélységesen jellemezte az íróházaspár kapcsolatát. Soha egymás fiókjába nem nyúltak, még takarításkor sem. Így történhetett, hogy Szobotka Tibor halála után került elő több jegyzete, novellája, sőt pl. a *Hazugság* c. regénye is. Mindez iskolai irkákban feljegyezve, fiók mélyére rejtve, már nem is remélve, hogy íróként valaha felfedezik. Mivel ezek keletkezési évét nem ismerem, elgondolkodtató, melyik korszakban írhatta? Nem mintha nem lennének örök érvényűek klasszikus megjegyzései, életbölcsséget és jó adag

kiábrándultságot sugárzó gnómái, odavetett félmondatai. Egy nagy gondolkodó világképe ezekből áll össze a maga teljességében, hogy végig kacagtasson, és megossza velünk mindazt az olykor cinikusnak tűnő, mégis mélységesen emberséges életszemléletet, amelyet hányódó főhőse, Miklós szájába ad, vagy csak belső monológként áthallani enged. Nos, a mai világban, amikor, már túl vagyunk sok átvilágítási, lehallgatási botrány, politikai közszereplők és nem-politikai érintettek dossziényitogatási és dosszié-eltüntetésű ügyletein, az össznépi indiszkréción közepette feltétlenül szükséges rámutatni, hogy voltak becsületes állampolgárok is (igaz, ritka fehér hollóként). Ők ugyanúgy tartották magukat az erkölcsi normákhoz, mintha köröttük nem dühöngött és őrjöngött volna az az eszeveszett rendszer, ami egymás ellenségeivé nevelte az egyazon közösséghez tartozókat, sőt gyakran még a családtagokat is.

Szabó Magda és Szobotka Tibor véd- és dacszövetsége stabil volt. Házasságuk jó értelemben vett szövetség. Ha körülnézünk, vajon hány hasonló példát tudnánk felmutatni jelenkorunkban? Pedig most demokrácia van. Most nem fitet senki fiókjában a házmester, a vállalati rendész, a takarítónő, a titkárnő, az ezzel megbízott családtag, a kollégiumi nevelő, netán az igazgató, mint boldogult ifjúságunk idején! Akkor mitől van mégis az, hogy a mai embernek épp a negatív példák, a rossz és egyáltalán nem követendő modellek kelljenek? A kérdéseket azért teszem fel, mert nem tudom rájuk a választ. Könnyen oda lehet vetni, hogy az ún. „mérvadó értelmiség”, a közszereplők, az újságírás prominensei nemhogy nem úri módon viselkednek, hanem primitív népség módjára ölik, tapossák és nyuvasztják egymást, jobban mondva mindazokat, akiket maguknak kipécéznek. Vajon hányan vannak közöttünk, akik meg tudnák állni, hogy bele ne kukkantsanak egy előlük rejtegetett titkos fiókba, egy olyan helyre, ahová nem illik? Azt hiszem, erre viszont mindnyájan tudjuk a választ, és mégse szégyenkezik miatta senki.

Görög Rezső: Távoli kikötő (részlet)

A cinizmus regénye

Hazugság

Szobotka Tibor egyik legszórakoztatóbb könyve ez a mű. Még akkor is, ha az író előszavában arra hivatkozik, ez első regénye, s hogy egy sor hibát talál benne. Mégse dolgozza át, amit a legtöbb olvasó ilyenkor javasolna neki, vagy legalább nekiszegezné a kérdést. Nem is lenne érdemes, jegyzi meg a cinizmussal és cinikus gondolatokkal csak néha eljátszadózó recenzens, hiszen különleges, változatos és olykor merész gondolatokat felvető könyvvel van dolgunk. Nem divatdarab, nem trendi, nem is klasszikus abszurd, csak egy egyéni alkotás, amelyen többször el lehet mélázni, az író által felvetett gondolatokat lehet vitatni vagy velük egyetérteni, ám elsősorban a fiatalos báj megkapó benne, akárhány éves korában is írta Szobotka Tibor.

Már az előszóban lelövi a poént, azaz a cselekménynek egy igen távoli pontjára mutat rá, amiből elég könnyű kikövetkeztetni a végkifejletet. Ám a legtöbben nem időznek emellett, sőt a legtöbb olvasó idegesen át is lapozza az elő- és utószót, mert az irodalomban ez olyan „intézmény”, mint a férfiak egymás közti durva viccelődéseiben az anyós figurája. Nos, tehát kiindulási pontként vehetjük azt, hogy az olvasók átlapozták a műhöz mankóul szolgáló bevezetőt, és már bele is vetették magukat a cselekménybe, mert mi másért is vennének a kezükbe egy regényt, különösen, ha a szerzőjét nem is igen ismerik.

A főhős, Márk Miklós igen tapasztalt életfi, társasági ember, akinek jó állása van. Munkáját megbecsülik, habár őt a legkevésbé sem érdekli a biztosítási üzlet. Főnöke viszont kedveli, és jó modora miatt észre se veszik, hogy milyen unottan végzi munkáját. Mindezt csak jellemzésére mondjuk el, mivel ez lehetne az Auftakt, amelyre mintegy beindul a cselekmény, a figurák mozogni, cselekedni kezdenek, az olvasó pedig mindjárt mindent megért.

Ám Szobotka nem hagyja ilyen könnyen kiismerni magát, sem művét. Eredeti regényt akar írni, és az elején még eljátszik a gondolattal is, hogy az író Vera írhatná a történetet. Később ír egy olyan betét-történetet, ami voltaképpen „regény a regényben” – a „dráma a drámában” mintájára, ld. Shakespeare: Hamletjét vagy Pirandello: Hat szerep szerzőt keres c. drámáját. Igaz, ennek a belső történetnek hamar vége szakad, akár a Vera-szerelemnek. Aki nem szereti a filozófiát és a filozofálást, az hamar fellázadhat Szobotka stílusa és ezen regénye ellen, mert annyi szellemes fordulatban van részünk, hogy az átlagos szerelmi történetekre kiélezett olvasók azt már túlzásnak is találják, a sok aforizmába pedig belefáradhatnak. Szobotka azért jól beviszi a málnásba ezeket az olvasókat, mert hiszen van szerelmi történet, izgatott hajadonok számára egy esküvőre való felkészülés is, sőt az izgalom csúcspontját jelentő Nászinduló is. Márk Miklós ugyan nem találja magát alkalmasnak a házasságra, mégis hagyja magát sodortatni a rajta kívül álló erők által, és így nem vonja ki magát a végleges kötelék alól, habár szíve szerint ezt tenné.

A boldog révbe érésnek azonban hamarosan számárfület mutat, semmi nem olyan sima és zökkenőmentes, mint ahogy az angol regények kedvelői elvárnák. Az érdekházasságba

mindkét fél érdekből érkezik, és bár kedvelik egymást, ez nem elég szilárd alap a sikeres házassághoz. Márk Miklós mindig hagyja magát sodortatni, és amikor számára kedvező alkalom kínálkozik, ismét hagyja, hogy kiválassza valamelyik csinos, vonzó nő. Máskor – barátai legnagyobb mulatságára – kijelenti, hogy két nőbe szerelmes. A két nő pedig barátnő, és a régimódi történetek forgatókönyve szerint ilyenkor civakodásnak kellene következnie, ám Szobotka ehelyett is jóval szórakoztatóbb fordulatokat talál ki. Amikor bekövetkezik egy-egy kritikus pont, biztosak lehetünk benne, hogy változatos lesz kül- és beltartalmában, mert Szobotkánál ez már alapszabály.

A cinikus olvasó mondhatná azt is, hogy ez egy megdramatizált aforizmagyűjtemény, de nem hagyjuk neki. Egyrészt mert nincs benne semmi dráma, mindenki jólnevelt, úri modorú, másrészt azért cselekménye is van, nem csak az író szellemeskedik jó háromszáz oldalon keresztül, a drámához szükséges konfliktusok is elmaradnak vagy eltompulnak. Szerencsés ember, akinek ilyen szellemes társalgópartnere van, jegyezzük meg mindjárt, de hát már ez is múlt idő, az író jó ideje ismét Magduskát szórakoztathatja odaát a Mindenható kegyelméből.

A cselekmény változatos, habár Szobotka az előszóban épp az ellenkezőjét állítja róla. Az általa leírt társasági élet, a feleség, Marietta családja és otthona a legkevésbé sem érdekes, ám Miklós hányódásai és a helyszínek, ahol megfordul, érdekesek és szépek. A két félvilági nő, akikbe egyidejűleg szerelmes, a korabeli (30-as évekbeli) szokások szerint önálló lakást tart fenn. Hogy miből, azt csak sejteni lehet, mert diszkréten ezt se közlik velünk. Olyan ez, mint mondjuk a Parasztbecsület Santuzzájának kesergője: „Turiddu aveva Lola...” Szó szerint nincs kimondva (mai nyelven), mi is történt, de a birtoklást kifejező ige egyértelművé teszi. A fiatalok ma ezt úgy mondják: „Turiddunak megvolt Lola”. Méghozzá kora legénykorában, amikor még Lola a jegyesének számított, és ami ellen véteni Szicíliában igen nagy szégyen volt. Már halljuk is, hogy hahotáznak a fiatalok ezen, de ha érteni is akarják, nemcsak olvasni a történetet, akkor csak át kell értelmezniük az opera sztoriját... Yilnek és Verának, a két vamp-nek számos barátja van. Egy züllött éjszakán Yil szedi fel Miklóst, s egyidejűleg lerázza másik két udvarlóját, akikkel egyébként egész este együtt mulatott, hogy nagyot fordítson a cselekményen.

Ez, mármint a cselekmény valahogy soha nem akar kibontakozni. Miklós sodródik az árral, a nők akarata szerint, miközben úgy véli, ő maga dönt, holott évezredek óta épp fordítva van ez. Mindössze egy belső monológ az, amire épül a sztori, ez hangzik fel minduntalan a háttérből, és csak ritka lehetőség jut a valódi események számára. Valami azért mindennap történik: esznek, isznak, mulatnak, meglátogatják egymást, elcsábítják egymás feleségét, barátnőjét, vagy csak előbb fizetnek be a kokottra, akit a másik férfi is kinézett magának. Elég rendes társadalomkritika ez, a dzsentri szépfíú karriertörténete, amelyben ő maga nem sokat tesz hozzá, sem ambícióban, sem életvitelében, hogy a dolgok tisztességesen alakuljanak. Nem is nagyon tisztességesek a fordulatok. Az érdekházasságból az alkalmi kapcsolatokba lép át Miklós, habár ahhoz képest még tartósnak is mondhatók ezek a liezonok. Egy tengődő, élősködő alak Márk Miklós, mintegy Gontran előképe, mégis más, mert Miklós nem strici, habár elég jó úton halad afelé, hogy azzá váljon. Egyedüli „árucikke” a jól hangzó neve, valamint a külleme, modora, melyek segítségével ügyesen lavírozik az

életben. Apósa tisztában van vele, hogy gigoló a veje, ezért nem ad hozományt a lányának. Miklós kénytelen szembesülni, mit tud nyújtani a feleségének. Ez se sablonos történet, mert a gazdag lányos apák előbb-utóbb csak megsajnálják lányaikat, s legalább a ruházódásukat támogatják, ha már a férjük nem tud egyszerre három estélyi ruhát is megvenni nekik.

A saját gondolataival elpingpongozó író egyáltalán nem sugallja, hogy ennek a történetnek happy end lesz a vége, ám Szobotka ezzel is szolgálhat. Előbb ugyan jól megfricskázza az érzelgős nőközönség orrocskáját, nehogy beleéljék magukat ilyesmibe. A boldog vég azonban bekövetkezik, ha másért nem, ismét számításból, merthogy az önállóan is gazdaggá vált Marietta már nem függ senkitől. Hogy miért akarja mégis visszakapni elkóborgott férjét, az legyen az ő titka.

A poénok halmozása rendkívüli ebben a regényben. Szinte egyik mondattal üti agyon a másikat. Állít valamit, majd ugyanannak az ellenkezőjét. Meghökkenítő, mert az olvasó megtorpan, és keresi az író valódi szándékát. Szobotka azonban nem hagyja magát olyan könnyen kiismerni. Máris újabb állítás, aztán annak homlokegyenest az ellenkezője. Pingpongmeccs ez a javából. Jó nagyokat szólnak a poénok. Szobotka Tibor mintha feneketlen cinizmusát akarná kiélni: soha nem hagyja elandalodni olvasóit. A „hölgyszorú” is kénytelen folyton felébredni álmodozásaiból. Pedig Márk Miklós még csak nem is durván ébresztgeti őket. Egyszerűen csak nem bír magával, akár a kitörő életkedvű kamaszok. Muszáj folyton kajánkodnia.

Valahogy így, mint ezen a képen a humán mintákat követő főemlős...

S hogy miért teszi? Adva van egyrészt a letűnőben lévő társadalom, annak minden adottságával. Kultúrájával, vagy amit akként tart számon és ragaszkodik hozzá. Megrögzött

szokásaival, melyeket ruháiként visel. Felszínes kapcsolataival, melyekhez mégis ragaszkodik, hiszen nem léphet ki a szerepéből. Akkor nem felelne meg az úri társadalom elvárásainak. Szóval az író karikíroz, miközben azért mégis reális képet mutat azokról, akiket a tolla hegyére tűzött. A belső monológban pedig gyakran elegyedik Szobotka és Márk Miklós szerepe. Nem tudni, hogy Szobotka hangja zengi túl a főhősét, vagy megfordítva? Miközben az író is szót kérne pár mondat erejéig, a főhős nem bír magával és túloldítja. No, jó, fölébe igyekszik kerekedni és hangoskodik egy sort. De hiszen nem is hangos vagy harsány Szobotka modora. Hogyne hagyná akkor beszélni a regény központi szereplőjét?

Gyönyörű tájleírást kapunk az észak-olasz tóvidékről. Mintegy háttérként nyújtja a szerző az elvágakozó olvasók számára, akik vagy nem tudnak eljutni oda, vagy egyelőre nem is szándékoznak. Érdekes, ahogyan bemutatja a honvágyszerű azonosulást az itthoni tájjal, a magyarsága felismerését – éppen idegenben. Egy gyönyörű környezetben, ahol minden csupa szépség, tehát csábítja, vonzza az utazót. Ha van valami erénye Márk Miklósnak, akkor az az időnkénti fellépése, ahogyan szembesül önmagával, majd fordít egyet sorsán. Nem túl szimpatikusan teszi ezt, de legalább felülkerekedik benne a jóérzés, hogy korábbi léha életmódjával leszámoljon.

Comói tó

A történet állandó szereplője Pongrác bácsi. Ő a joviális öregúr, aki mindig idillien szépnek akarja látni a fiatalok életét, ezért soha nem vesz észre semmit azok összezőrrenéseiből, szakításából, kibéküléséből. Kicsit Móricz egyik figurájára hajaz (Berci bácsi, Rokonok), habár abban különbözik tőle, hogy Pongrác bácsi nem számító, nem élőködő, nem akar Miklóséktól semmit, csupán egy-egy rokoni látogatásra tér be hozzájuk. Egyúttal afféle

villámhárítóként szolgál, amikor éppen feszültségek keletkeztek a házastársak között. Megjelenésének hatására maguktól elsimulnak a dolgok, mindenki úgy érzi, Pongrác bácsi szerény óhajának eleget kell tenni, mert az ellenkezője illúzióromboló volna. Tehát a jókedélyű öregúr soha nem értesül arról, hogy Miklós és Marietta közt bármi is ne menne rendben. Neki jár az a pár szivárványos pillanat, amikor úgy élheti ki régimódi illúzióit, akár az angol vénkisasszonyok Jane Austen regényein. Valami rég letűnt világot jelképez, feltűnésekor szembesülünk, mennyi minden változott időközben az akkori fiatalok szemléletében és életvitelében. Valahogy így képzeljük el Pongrác bácsi alakját:

Csók István: Keresztapa reggelije

Naivitása, derűje, életvidámsága feledteti kis időre, hogy virtuális térben járunk. Egy olyan képzeletbeli térben, amely Szobotka Tibor élmény- és képzeletvilágát tárja fel kis időre. A cinikus írói álarc mögött ugyanis egy érző lélek rejtőzködik, aki nem szívesen adja ki magát. Néha kiszól egyet-egyet, szellemeskedik, poénkodik, aztán ismét visszasétál vagy visszaugrik rejtekhelyére, melyhez a kívülállónak, ugye, semmi köze. Élcei, paradox állításai, gnómái, aforizmái azonban elárulják. Ő ugyanúgy nem cinikus, mint ahogyan Márk Miklós nem szolid háziúr, megállapodott fiatalember, akinek életcélja mindazon, kissé bárgyú ideáloknak a békés elérése, amelyet elvár tőle a társadalom.

A cinizmus nem merő kiábrándultságból ered. Van mögötte élettapasztalat, kamaszos fölényeskedés, műveltség (Szobotka esetében ez utóbbi kimagasló), viccelődő hajlam, és időnként irritáltság, mert a társadalmi szokások és elvárások szövevénye túlon túl groteszk körülöttünk.

A mai irodalmi divatokkal érdemes egy összevetést tenni Szobotka Tibor regénye kapcsán. A *Hazugság*, bár főhőse egyáltalán nem tiszteletreméltó ember, mégis messzire kimagaslik azon mai irodalmi és filmalkotások figuráihoz képest, amelyek folyton a szerencsétlenkedő kisembert, az örök slemilt ábrázolják. Rendre azt kritizálják, figurázzák ki, jobban mondva inkább humorizálnak vagy durván gúnyolódnak rajta, mintha egyéb téma már nem is akadna a világon. Szobotka pikareszk hősei is szánalmasak bizonyos tekintetben, de amint a fentiekben is kiemeltük, nem szánandóak, mert azért tudnak férfiasan fellépni és önállóan rendezni kérdéseket, amikor már nagyon muszáj. Egyszóval ma van egy jelentős színvonalbeli visszaesés, ha tárgyilagosak akarunk lenni.

S még egy privát megjegyzés. Mivel annyiszor és annyi változatban vonatkoztattunk már el alaptémától, szereplőktől, maga a címadás is kérdéseket vet fel. Talán nemcsak Márk Miklós hazugságairól és szélhámoskodásairól szól ez a mű, hanem kissé olyan, mint a csalímese: direkt az olvasó vagy hallgató átverésére íródott, mert hiszen műfaja is épp ezt célozza. Mintha az aforizmaszerű közlések közben az író folyton figyelne az arcunkat, mennyire sikerült a beugratásunk. Pedig sikerül, Szobotkának mindig sikerül felültetnie szájtáti közönségét. A paradoxonokra, látszólagos ellentmondásosságra épülő mondatok kissé félrevezetnek, hogy aztán észbe kapva, igyekezzünk vissza a normális kerékvágásba.

Másrészt megint csak szembeszökő az ellentét: míg a mai történetekben a főhős környezete is alantas, lelombozó, értelmetlen, mintegy tükrözve a szereplő lelkivilágát, addig a Szobotka által ábrázolt közeg úri vagy legalább középosztálybeli színvonalú. A *Hazugságban* elutaztat bennünket a csodaszép Borroméi szigetekre is az észak-itáliai tóvidékre, hogy az előbb szépnek ígérkező kaland ott mutakozzon meg valódi formájában. Mivel minden hazugságra épül ebben a nagy légvárban, a szép környezet, mely Verát egy csöppet sem érdekli, ráébreszti Miklóst szerepe és helyzete lehetetlen voltára. Igaz, ez se hoz valódi feloldást, mert Miklós nem tud kibújni a bőréből. Mindössze a körülményei alakulnak majd úgy a későbbiekben, hogy azokra építve vágja ki magát egyre lehetetlenebb helyzetéből. Munkát nem keres, anyjától fogad el apanázst, miközben édesanyja is nyugdíjas. Alantas környezetben lakik, albérletében semmit nem csinál, csak életszükségeit látja el. A regénynek ez a másik része már vontatottabb és idegesítőbb, mert elég nehéz elképzelni egy életerős fiatalemberről, hogy ennyire ne akarjon semmit se kezdeni az életével.

Ám a hazugság mégis csak hazugság, és Szobotka „hózzá hazudik” egy meglehetősen lehetetlen befejezést művéhez – „fő, hogy igazat hazudok...”, utaljunk vissza Arany Jánosra is, aki persze mit se tehet erről a számára egészen bizonyosan komoly kritikát (értsd: letolást) érdemlő műről. A történet és annak miliője ellebeg valahová a történetmesélés gáznemű közegébe, s szinte pillanatok alatt illan el a szemünk előtt. Úgy tűnik, mintha Szobotka Tibor nem is gondolta volna ki előre az egész történetet, csak eljátszadozott a témával, ahogyan Mozart is szívesen írt variációkat ugyanazon témára. Közben alakítgatta, és az anyag olyannyira visszabeszélt, hogy főhőse még kiadatása előtt önálló életre kelt és nem

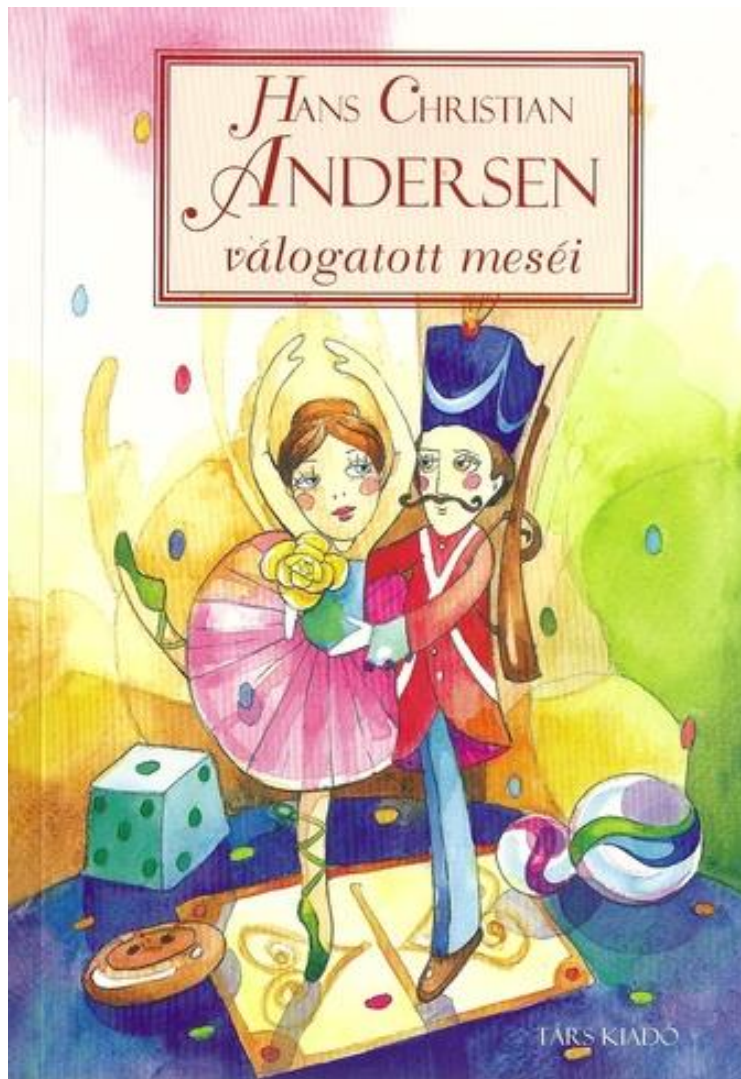
fogadta el a szerzői utasításokat. Amikor egy irodalmi alkotás „alapanyaga” ilyen mértékben függetleníti magát a szerző szándékától, nem szabad tovább kalapálni, hanem hagyni kell, hogy a maga útját járja.

Villa del Balbianello, Comói tó

Valahogy Andersen mesefiguráiról képzelünk el hasonló életre elevenedést: a rendíthetetlen ólomkatona, a kis balett-táncosnő, a teáskanna, a fenyőfa élnek meg hasonlót, mivel Andersen rájuk hagyja ezt. Ő volt olyan érzékeny szívű és kissé lágy természetű, hogy éljen a művészi szabadságnak ezzel a lehetőségével is. Keze nyomán tündéri mesék születtek, világa túlvilágian mesés lett, a valóság-hűséget rajta senki nem kéri számon.

Szobotka viszont mindig megmarad a valóság talaján. Ha hősei kitalált figurák is, ugyanúgy a történetek helyszínei, meséi mégis hihetőek. Márk Miklós ugyanúgy élet után megörökített alaknak tűnik, mint Gontran, ha nem is olyan ellenszenves, mint a hírhedt strici. Kettőjük különbsége messze kiugrik alapvonásaikban: Gontran szándékosan akar kifosztani másokat, és erre előzetes tervekkel készíti magát. Márk Miklós viszont senkit nem akar megbántani, és megkárosítani sem, csupán olyannyira képlékeny anyagból gyúrták, hogy nem tud megfelelő ellenállást kifejteni a nála erősebbekkel szemben, így az erős karakterű nők ellenében sem. Sodródik, bizonyos tekintetben alkalmazkodik, míg Gontrannak esze ágában sincsen ugyanez.

Gontrannak jóval több mai példánya létezik a világban, mint hinnénk. A kihasználásra, fosztogatásra, strici életmódra hajlamos alakok ma is jól elvannak ebben a zűrzavaros közegben, amit az emberek életterükknek vélnék. Nekik sincsenek skrupulusaik, ők se sajnálják áldozataikat, csupán átlépnek rajtuk, amikor már elhasználták őket. Vannak olyanok, akik kapcsolati tőkéjük segítségével avanzsálnak a társadalmi ranglétrán, erőfeszítéseket ők se tesznek, csak mindig tartják a markukat, újra, meg újra. Szégyenérzetük nincsen, mivel fölöttes énjüket rég kikapcsolták. Öntörvényűek, senkire nem hallgatnak, nem mintha nem volnának képesek felfogni a nekik szánt kritikákat, intelmeket, hanem mert köpnek mindenre és mindenkire. Valamiért megtehetik, mert az emberek nem találták még fel ennek a kártékony típusnak és eszközeinek az ellenszerét.

Márk Miklós leginkább a *Züzü vendégei* Ákosára hasonlít, a fiatal költőre, aki elfogadja a korban hozzáillő, állástalan (rossz káder) zongoraművész szerelmét, de érzelmileg nem viszonzza. Hiányzik belőle az az érzelmi mélység, ami ezt lehetővé tenné. Mikor választás elé állítja szíve hölgye, egyetlen pillanat alatt mond le róla, szinte gondolkodás nélkül, és már tervezi is a következő kapcsolatát egy feltehetőleg jóval könnyebb esetnek számító és hozzá képest idősebb nővel. Ugyanakkor sajnálja és hiányolja a lány szerelmét, melyhez úgymond

hozzászokott. Kettejük, mármint Ákos és Miklós között mindössze annyi a hasonlóság, hogy ugyanolyan romlottak és feslettek erkölcsükben.

Ezek a kicsinyes számítások is vissza-visszatérő elemek Szobotka Tibor regényeiben. Az ötvenhatos események hatására hirtelen pártot alapító apa ugyanúgy számíthatja, hogyan rendezze be az életét a vele randevúzós és állandó barátjáról egy pillanat alatt lemondó, már nem túl fiatal hölgygel kötendő házasságban, miközben nem is szereti. Ennyiben **anti-regény ez is, az angol romantikának ellenpontja**, mint ahogy többi regénye is, melyek aztán valóban cinikus gondolatok megfogalmazására és kimondására ösztönzik a nyájas olvasót.

Márk Miklós is gyakran eldekáztat gondolatban a „Mi lenne, ha...” kezdetű lehetőségeken. Legtöbbször azért veti el ezeket a lustán jelentkező gondolatokat, mert nem tartja úriasságnak, a maga morálja szerint elfogadhatónak őket. S valóban, nem is cselekszik visszataszítóan, csak erősen erkölcsstelenül, miután már átgondolta és megspékelte őket egy-egy aforizmával. Ezeket szinte mentségül használja, amikor nem képes jobbat kiötleni, ám a látszatra továbbra is ad.

A Hazugság egy társadalmi szerepjátásról szóló nagy körkép. Az író ki is mondja, tökéletesen megfogalmazza a hipokrizisről szóló gondolatait. S ugyanúgy a konszenzusról is, amely megint csak hazugságra épül. S aztán mindenki tudja úgyszólván mindenkiről, hogy hazudik. Ám a lelkük mélyén gondosan őrzött öszkép alapján erről diszkréten hallgatnak. Vagy ha igazságnak tűnő dolgokat közölnek, akkor egészen bizonyosan hazudnak megint. *„A jó nevelés nem más, mint társadalmilag törvényesített hazudozás.”*

NKVD-s katonák

A 30-as évekről, annak emberéről írta ezt a könyved, mégis súlyos társadalomkritikát Szobotka Tibor. Hogy miért csak a halála után jelent meg? Talán mert mint kezdő munkáját,

nem tartotta elég tökéletesnek és kiadhatónak. Vagy mert tudta, elég hamar megtanulta, hogy csak az NKVD-s elvek számítanak (csupán az számít, honnan jössz), az elvtársak ezen kívül mást nem vesznek tekintetbe. Őt elkönyvelték nagyon rossz kádernek, így a fejével belátta, hogy számára már nem fog teremni babér. Még akkor sem, ha Magduskát meg engedik futni. Emiatt nyelhetette be olyan sikeresen a nagy társadalmi örvény, melyet az elvtársak irányítottak, jó előre kitervelt koncepciók alapján. Mielőtt bárki arra próbálna utalni, hogy Szobotka Tibornak ezt hamarabb is be lehetett volna látnia, szükséges megemlíteni, hogy a jól álcázott titkosszolgálatiak ügyesen tudták elterelni mindenki figyelmét valós tevékenységükről, a lehetőséget pedig gondosan lebegtették kiszemelt áldozataik előtt. Legfőképpen azok előtt, akiket örök kárhozatra, azaz soha meg nem szűnő diszkriminációra ítélték. Tehát Szobotka részéről nem hiányzott az éleslátás, csupán a remény élt benne olyan sokáig, hogy ezt figyelmen kívül hagyja főnökeivel és a kulturális élet irányítóival szemben. Ne feledjük: a kételkedés is imperialista csökevénynek számított! Nos, ha a *Hazugság* sztoriját vesszük, be kell látnunk, mekkora szálka lett volna az elvtársak szemében ez a csupa kételyt és ellentmondást megfogalmazó regény, mikor a nem is leplezett elvárás a pártba és haladásba vetett töretlen bizodalom volt, valamint a pártnak szolgálai módon való alárendelődés érzése. Habár a lakáj mint foglalkozás és mint intézmény megszűnt létezni, a tőle ellesett fogásokat és viselkedésbeli felszíniességet egy az egyben átvették, csak onnantól fogva nem lakáj volt a neve, hanem csinovnyik.

A száműzött tanár

Szobotka Tibor: Száműzetésben

A háború utáni Magyarország és az író személyes tönkretettségének igen komoly lélektani mélységeibe enged betekintést Szobotka Tibor ebben a kisregényében. Egy nagy műveltségű tanár, aki bejárta a „művelt nyugatot”, a háború utáni pesti nyomor elől valahol vidéken menekszik. A fővárosban éheznek az emberek, ő is, ám menedéket talál egy kis faluban, ahol befogadják, és kosztért, kvártélyért, meg csekély juttatásért taníthat. A felszínen ez van, ám a mélyben óriási viharok kavarnak majd fel. Nem mintha ellenére volna ez a helyzet, hiszen a romokban heverő országban már az is nagy szó, ha valakinek megvan a mindennapi betevő falatja. Falu és város, műveltség és tanulatlanság, kiégett lélek és vidéki romlatlanság kontrasztja jelzik, mintegy vázlatként, mennyire nem úgy van minden, mint elsőre látszik.

„A 451. Bomb Group (49. Bomb Wing) bombázóinak zárt alakzata Budapest felett 1944. július 2-án. Ez az alakulat aznap Rákos pályaudvar mozdonyzínait támadta meg. A háttérben a támadás következtében felszálló füstoszlop, jobbra fent a Soroksári út menti iparvágányok elleni támadás nyomai láthatóak. 1944. július 2-án az elcsúszott bombaszőnyeg az egyik legsúlyosabb polgári veszteséget okozta a magyarországi légi háború történetében.” (Forrás: NARA)

A tanár szörnyűségeket élt át. Ki nem, abban az időben? A falusi környezet mégis idillinek mutatkozik először. A módosabb család, amelyiknek szüksége van a házitanítóra, felfogadja és befogadja, a tanítás fejében csillapítja az éhezés után túlzottan tűnő étvágását. A közös fedél alatt megpróbálnak kialakítani valami szinkronba hozható életet. Ám a bajok szövete

hamar felfeslik. A magány, amely mindenüvé elkíséri a fiatal tanárt, ráköszön, hogy végül megfogalmazza a maga számára ennek az idegenség-érzésnek az okát és mibenlétét. **„Az idegenség nem a tájban volt, hanem az ő pillantásában, amellyel nem tudott természetesen látni, úgy, mint más, mint mindenki, hanem felbontotta a formákat, az összefüggéseket... Talán megérezte, hogy nem oldódott fel közöttük, idegen maradt.... Mert így született, idegennek és magányosnak a világban.”**

Romeltakarítás

Lassú hömpölygéssel áradó történet, akár az Alföldre érkezett Tisza, sárga iszapos árjával. Lassan, de biztosan halad a végkifejlet felé, ahogyan a görög sorsdrámák. Ugyanakkor rendkívül személyes. Ismerve Szobotka Tibor élettörténetét, csupán sejthető, hogy önmagát is belekomponálta ebbe a műbe. Ezt az epizódot ugyan nem ismertük, de életszerű, hogy akár ő maga is kereshetett menedéket a vidéki életben, ahol csekély fizetség fejében, de mégis megélhetett, és nem kellett éheznie, mint annyi fővárosi embernek.

A kiégett hős lehet alteregója, elvégre Szobotka Tibor is átélte a háború minden borzalmát, felesége és gyermeke elvesztését, Budapest ostromát, a közigazgatás teljes szétesését, a főváros orosz uralom alá kerülését, s mindazt, ami ezzel járt. Az élet-dráma, amit ebből a kisregényből megismerünk, igen szépen felépített szerkezetű. Minden logikusan következik minden előtte történt dologból. Jóllehet az idősebb olvasó tudja, ismeri a málenkij robot akkor még jelenlevő „intézményét” a magyar mindennapokban, mégis el kell telnie egy kis időnek, amíg tudatosul az emberben, mennyire veszélyes időszak ez, amelyben a *Száműzetésben* játszódik. Pár vonással utal is rá Szobotka Tibor, amikor a cselekmény és a beszélgetők háttérében két orosz katona lovagol át hirtelen. Olyan sor ez, mint József Attila – ifjúkorunk döbbenetére – ezt a sort írta le, mára már klasszikus, sokat idézet: „...és háltak az

uccán...” Vagyis a tapsikoló jázminok és a langymeleg tavaszi este idilljébe belevág egy hirtelen, durva mozdulat, azaz a fenti kemény verssor.

Ifjúságunk, a fent említett nyomort már nem ismerte. Sem az éhezést, sem a József Attila fiatalsága idején még szinte természetes hajléktalanságot. Az össznépi egyenlősdi jegyében mindenkinek jutott egy kicsi... érdemeihez képest lealázó bér, jövedelem, juttatás, ezt nevezték társadalmi igazságosságnak.

Szobotka Tibor történetének középpontjában nem a nyomor leírása áll. Az csupán háttérként szolgál a főhős életkörülményeinek bemutatásához. Mintha pszichoterápiás céllal, öngyógyításként írta volna le mindezt. Falusi love story, amely mégse lehet azzá. Egy csitri beleszeret a tanárába, és bár komoly etikai vétség volna ennek viszonzása a pedagógus részéről, mégse tud közömbös maradni a legértelmesebb és abban a környezetben mutatós lány iránt. Mindez lehet hangulat, mint ahogy sok fellángolás-történet csupán erről szól, ám ennél mélyebb érzéseket ír le Szobotka. A tanár műveltsége nagy feltűnést kelt a falusi környezetben, és még azok is, akik tanulatlanok hozzá képest, ráéreznek ennek mélységére és jelentőségére. A háború után sokakban éled fel a tanulási vágy, csak mert lehet, onnantól fogva a korábban elhanyagolt és elnyomott osztályok is tehetik pantallós emberré gyermeküket vagy tanult státuszúvá leányaikat.

Cavelli Olga már neve miatt is feltűnően eltér a többi lánytól. Neve hangzása, mely elárulja, hogy olasz származású, és apja foglalkozása (kőfaragó mester), a nagyobb ház, melyet apja épített, komolyabb rangot rejtenek az egyszerű környezetben. A külföldi eredet még nem volna ok az elkülönözésre, hiszen ugyanabban a faluban lakik török letelepedett is, ám Olga szebb és értelmesebb is, mint társnői. Többre vágyik, mint a tanár szállásadójának

pattanásos kamaszfi, aki túlságosan belehabarodott a lányba. A drámai helyzet ebből adódik, és a dráma nemcsak a fizikai környezetben játszódik le, hanem minden szereplő lelkében is. Ezért is különleges ez a kisregény, mert már-már műfaji váltás történik benne. Mindenki sokat vívódik, és csak keveset beszél róla. A korszak szemérmesebb ezen a téren, főként a mai magamutogató szokásokhoz képest.

A konfliktus külső színterét egyrészt a falu adja, ahol egészen más szokások élnek, mint városon, a morál igen szigorú, hagyományos, a nők viselkedése egyáltalán nem tükrözi azt a borzalmat, amit az oroszok megjelenése okozott, és szinte nem volt magyar település, ahol ez mély nyomokat ne hagyott volna. Másrészt drámai helyzet alakul ki a családokon belül is, és ez már valóban nagyobb felfogásbeli különbségeket mutat. A tanárhoz képest még inkább. A városi ember nem érzékeli, hogy látogatása egy lányos háznál személyes érdeklődést fejezhet ki a serdülő lány iránt, akit már eladósorban levőként tartanak számon. Ő tanári családlátogatásként éli meg, ám a falusiak nem. Mikor kitör a vihar az érintett felek közt, a lányos anya szétkiabálja a nyugtalan tavaszi éjszakában, hogy az ő lánya a tanárhoz való, nem pedig a falusi szerenádot adó fiúhoz, akit még fel is pofoznak.

A legemberibb módon a fiú édesanyja fogja fel az egész szerelmi históriát, ami részben fia reménytelenül táplált érzelmei miatt bonyolódott össze ennyire. Megértő és együttérző a tanárral szemben, akit megkedvelt, és anyáskodva igyekszik elsimítani az immár férfiúi rivalizálássá váló ügyet fia és vendégük között. Ő inkább viselkedik úgy, ahogyan az olasz „mamma intézménye” tenné, és bár érzelmein keresztül fogja fel és fejezi ki mindazt, amit erről az ifjonti fellángolásról gondol, mégis józanul értékeli a helyzetet. Ha nem történik meg a tanár felnőtt rászegítése, azaz a fiú felbátorítása, hogy valljon szerelmet a lánynak, a kamaszos bátortalanság akadályozta volna meg, hogy a fiatalember nevetségessé tegye magát az egész falu előtt. Alapvető pszichológiai tény, hogy amit ösztönszerűen, minden alaposabb átgondoltság nélkül cselekszik az ember, mégis az az igaz. A „véletlenül ártó” személy voltaképpen burkoltan fejezi ki ellenszenvét a másik ember iránt: olyasmire biztatja, amivel tudja vagy sejti, hogy fordítva sül majd el. A hevesen és olykor durván reagáló ember felszínre engedi valódi érzéseit, mielőtt még neveltetése visszafogná ebben. Nincs leplezés, csak direkt érzelmi megnyilvánulás, ami a falusi felfogás szerint férfias. A tanárét inkább férfiatlannak találja a lány, mert nem felel meg ennek a falusi morál szerinti elvárásnak. A tanár pedig eleve elzárkózik minden kapcsolattól a lánnyal, mert hiszen alapvető foglalkozási követelmény, azaz tabunak számít, hogy kettejük kapcsolata ne lépjen át bizonyos határokat.

A tanár abban vét – önmaga és szakmája morális törvényei ellen, hogy mégis, pár pillanatra közelebb engedi magához a csitri lányt, aki hozzá képest még gyermek. A lány nyiladozó nőisége veszi rá erre, bár abszurdnak tartja a gondolatot, hogy ennél többet kövessen el szakmai és emberi gátjai ellen. Egy tánc a falusi bálban, egy csók még nem jelentenek semmiféle elkötelezettséget a városi ember életében, ám valóságos eljegyzésnek minősül a falusi lány szemében. Évszázadok választják el őket ebben, és még csodálkozni se lehet rajta, hiszen tudható, hogy másfajta környezetből jönnek. A felnőtt férfinak viszont tudnia kellett volna, ám csak ezek után tanulja meg, hogy a korabeli falu és város közötti felfogásbeli különbözőség olyan, mint a szicíliai morális törvények zárt kasztja és a modern nagyvárosi szellem között van: a lánynak szóló ajándék lánykérés előtti lépésnek számít Szicíliában, a

lányos házban tett látogatás pedig hasonlóképpen, a háború utáni Magyarország egyik falujában. Onnantól fogva az egész falu árgus szemekkel figyeli minden lépésüket, várja a fejleményeket.

Bár fiatal a tanár, mégis többször utal rá, hogy borzalmas dolgokon kellett átesnie, s hogy ezek miatt nem képes semmilyen érzelmi kötődésre, ezt valahogy hallatlanba veszik. Ez megint Szobotka személyes élményeit idézi, a narrátor kiesik szerepéből vagy szándékosan, netán ösztönösen teszi, és ekkor a saját életéről beszél. Mindegy, van-e összefüggés a kettő között, mi mégis úgy érezzük, hogy felfeslett a viselkedés társadalmi elvárások szerinti felszíne, és alatta a vérvalóság bukkan elő. A háborúban sérült lélek valós sebei tárulnak fel, s velük együtt egy egész országéi. Mert hiszen ki tudott lélektani értelemben véve normálisnak maradni annyi borzalom után? Ki nem sínylette meg a korszak tipikus megnyilvánulását, mely esztelen mérsárlásról, tömegek egymás ellen vezérléséről szólt?!

Antosné szerepe anyáskodó, a befogadott fiatalemberrel szemben is. Minden erőfeszítése kudarcot vall. A tanár távozik, mert morálisan mást nem tehet, ám a távozásban megelőzi őt tanítványa, a pórus jár Pista is, ő városi rokonaihoz megy tanulni. Távozása előtt viszont megbeszéli tanárával, lakójukkal, hogyan tette lehetetlenné a maradását, szóval a férfiak közti „párbaj” a lovagiasság szabályainak megfelelően zajlik le. Mindketten elindulnak a városi létbizonytalanság felé, mert az előzményekből már kiderült, hogy a háborúból épp csak kikecmergett Magyarországon még nincs más lehetőség. Illetve lehetett volna a falun maradás, de ezt már mindketten eljátszották. Sőt ugyanúgy ellehetetlenül Cavelli Olga helyzete is, csak ő még kislány és nem tud kilépni az őt egyelőre még védő környezetből. Neki maradnia kell, viselve könnyelmű tette következményeit. Amely tett nem állt egyébből, minthogy a tanárára merészelt vetni a szemét. Elragadtatta magát, amit el is néznének neki utóbb, de belőle felnőttes, dacos reakciót vált ki mindez, és már csak a saját érzéseit éli meg, kissé önösen, másokkal nem törődve, női jogait követelve.

Egy morális gát majdnem ledőlt. A tanár visszahőköl, amikor felmerül annak lehetősége, hogy véglegesen elkötelezze magát egy eleve értelmetlennek kinéző kapcsolatban. Ez az akkori felfogás mellett, de még a mai, szabadosabb nézetek szerint is komoly vétség, nagyjából olyan, mint a rokonházasság. Inkább perverzió, mint modern életfelfogás. Aki megfelelő nevelést kapott, abban mindvégig ellenkezik, sőt olykor berzenkedik az érzés, hogy itt és most már gátat kellene szabni az effajta amorális viselkedésnek, és mindenki vonuljon vissza a saját kategóriájába, a dráma szabályai szerint azonban nem ez történik. A konfliktusnak ki kell törnie, hogy a holtpontról mindenki kimozduljon.

A végkifejlet már előre mutat a 60-as évek későbbi filmdivatjára, a végtelenített történetekre, azaz a befejezés nélkül félbeszakított sztorikra. A szakítás és a távozás végleges, a szereplők visszahullanak magányukba, a néző pedig elégedetlenül távozik a filmszínházból. Hiányérzete marad, annak ellenére, hogy mindenki megtette úgymond a kötelességét. Nagyobb erkölcsi kihágás nem történt, csak meg is történhetett volna, ami különbség. A tanárnak ismét kijut a sodródás, hányódás, az éhezés és a törvényszerű visszatérés a városba, ahol ismét a saját társadalmi közegében élhet. Ha ugyan élhet, mert, ha visszatérünk a Szobotka Tibor életrajzából ismert tényekhez, az íróttal visszaléptetjük saját életébe, akkor már tudjuk, hogy egy katonaszökevénynek viselnie kellett tette súlyos következményeit. Vagy feladta magát,

vagy tovább bujdosott egy másik vidéki környezet felé. Az előbbi nem lett volna igazi megoldás, hiszen a szovjet hadsereg árnya sötéten vetül még rá Magyarországra, a feladás pedig egyenesen Szibéria felé sodorhatta volna a tanárt.

Budapest ostroma, 1944

Szobotka Tibor igyekszik távolságot tartani önmaga és főhőse között. Még csak a nevét se ismerjük meg, hanem csak „a tanár”-ként említi. Ez komoly elidegenítő gesztus, amit nem lehet félreérteni. Marad a hűvös rezerváltság, amit megint csak másként értelmeznek városon és falun. Városon lehet távolságot tartani, ki-ki maga dönti el, miként él. Falun azonban egybemosódnak az életek és azok korlátai, ott mindenkinek köze van mindenkivel. Vegyük úgy, hogy megpróbált tárgyilagos lenni, ami lélektani kérdésekben elég nehezen megy. Azokban mindenki szubjektív. Egy regényes történetnek pedig annak is kell lennie. Rendeltetése, hogy közelebb hozza az olvasót a mélyen emberi történethez, és hogy megismertesse a kétféle életelfogást, amire egyébként senki se gondolna, hogy létezik. Vagy csak nem foglalkoznának vele, mert nem tartanák lényegesnek.

Természetesen ugyanezt egy zanzásított változatból nem lehet megismerni. Mégis annyian élnek vele, mert ez tűnik az egyszerűbbnek, a gyorsabban elérhetőnek. A folytonos rohanást, immáron 5G tempóban, nem lehet másként értelmezni, mint egy végzetes önmegsemmisítő tendenciaként. Az pedig nem hagyta volna események és következmények nélkül végződni ezt a mélyen emberi történetet. Szobotka Tiboron kívül vajon ki mert volna ennyire az emberi lélek legmélyére tekinteni? Ki tárta volna fel ilyen őszintén egykori megszádulása történetét?...

Valóban egy megszádulás az, ami a szereplők életében történt. A fiatal lánnyal, hogy idő előtt mert nőként viselkedni és női jogokat követelni magának, és épp a tabunak számító

tanárától. A tanár részéről, hogy hagyta odáig fajulni a dolgokat, és testileg is kicsit közelebb került a lányhoz, mint az illendő, és ami már félreérthetőnek számít. A fiatal suhanc pedig megszedült magától a szerelemtől, attól az első érzéstől, amely nemcsak őt szédíti meg, hanem mindenkit, aki találkozik vele. Édesanyja fogalmazza meg frappánsan, mikor a tanárral megbeszéli az esetet: a fiú akárkibe is beleszerethetett volna, csak mert abba a korba jutott. Magyarul: mert ivaréretté vált, és a fiatal test követelni kezdi a jussát. Tehát ez a hármasszédület mintha egy szerelmi háromszöveget formázna, de hát ki beszélhet ebben az esetben szerelemről? A szerelmi háromszögek beteljesült szerelmekről szólnak, vagy arra hajazó testiségről. A két tizenévesben mindez egy fellángolás, egy rácsodálkozás, mert már tudni vélik, mi a szerelem. Igazából nem tudják, csak sejtenek valamit róla, testük ébredező vágyairól, ami valóban akárkire is irányulhatna (ld. Titánia Zuboly iránt érzett tévképzését a varázslat hatására). A tanárban is testi kapcsolat csírája lehetne, ha nem lennének köztük azok a gátak: a szakmai morál, a korkülönbség és a tanár kiégettsége, mely – akkor, abban a lélektani pillanatban legalább – nem teszi lehetségessé számára a kapcsolatot. Semmilyen kapcsolatot, senkivel. Nem lehet értékes, értelmes kapcsolatot kezdeni egy másik kapcsolat romjain, sem a háború, az átélt borzalmak romjain.

Rom-szerelem? Még annyi sem, csak annak a felmerülő lehetősége, amely abban a pillanatban, ahogy felbukkant, máris köddé válik, elillan, s így az első szerelem mindjárt meg is termi az első csalódást. A fiatalokban. A tanárban ez nem tud elmélyülni, mert saját bevallása szerint képtelen értelmes, mély kapcsolatra. S mert neki magának sincs egzisztenciája, hogy is vállalhatna komoly kapcsolatot bárkivel? A falusi idillnek márpedig házasságban kellene, illene végződnie. Ebben legalább felnőtt módjára viselkedik, és továbblép, mielőtt veszélyesebb vizekre terelgetnék élete hajóját, azt a roncsot, aminek ő éli meg akkor.

Mindenkinek elvárásai vannak vele szemben, egyedül Antosné, Pista édesanyja érti meg és érez együtt vele. Az asszonyok tudták, mi a háború, hiszen minden háborúnak ők az igazi vesztesei. A nők, akik életet adnak, és nem szeretnek életet veszíteni. A férfiak elveszik maguknak, ami kell, nőt, életet, dicsőséget vagy kudarcot, s aztán lépnek tovább. Ők nem tudnak kiesni a szerepükből. Tőlük ezt várja el a társadalom. Nekik muszáj macsónak lenni, máskülönben nem tekintik férfinak őket, ahogyan Cavelli Olga sem tartja igazán, teljesen annak a tanárt, akinek műveltségétől megszedült, és már úgy vélte, ez elegendő egy életre szóló idillikus kapcsolathoz. A „mamma” intézményét képviselő Antosné tud szívből szeretni, második gyermekeként elfogadni a fiatal tanárt, s ezért tudja el is engedni, amikor az menni készül. Mindenki más megsérti kicsit, szóval, csúnya nézéssel vagy rá se nézéssel, még a legkisebb gyermek is, aki a falu törvénye szerint viselkedik vele szemben.

Ennyi érzelem kavargó és szabadul fel a szereplők lelkéből. Ennyi árnyalatot tudott hitelesen ábrázolni Szobotka Tibor. Csak ámulunk ezek ismeretén, hiszen mindig úgy tudtuk, hogy ilyen érző módon és teljes empátiával csak a nők tudják átélni és megjeleníteni a nagy érzéseket. Szobotka Tibor mégis nagyon sokat tudott a nőkről, nem véletlenül értett hozzájuk ennyire, hogy annyi kapcsolatot hagyott maga után. Nem öncélúan volt Casanova, csak így adódott, és mert neki is volt nagy, szörnyű háborús élménye, mint az általa ábrázolt tanárnak. Aki talán ő maga volt... legalább is egy novella erejéig, amikor mindezt érzékenyen átélte.

Miniatűr remekek

Szobotka Tibor: Harkály a fán

Szobotka Tibornak ez a gyűjteménye is posztumusz jelent meg, 1985-ben. A Magvető Kiadó, Szabó Magda kezdeményezésére, életműsorozatot indított az író halála után, és a fülszöveg megfogalmazója, akinek személye nem derül ki a könyvből, csodálkozva teszi fel a kérdést, vajon miért nem adta közre Szobotka ezeket a novellákat hamarabb? A kérdés feltevése naiv és nem életszerű. Nem mintha az író nem kapott volna kellő elismerést ebben a rövid ajánlóban, amelyet minden könyv és jeles szerző megérdemel, hanem mert Szobotka nem-értésén kívül magát a korszakot sem érti a kis fülszöveg írója. Szobotka azért nem adta ki írásait, mert nem adhatta ki. Mert szigorú és kíméletlen cenzorok részesítették olyan fogadtatásban, ami egy huszadrangú írónak sem járt volna ki, nemhogy Szabó Magda méltó társának jóban és rosszban.

Nem adhatta ki, mert indexen volt igen sokáig. Származása, háború alatti katonasága, majd dezertálása mind-mind kizárták őt a merev elvtársi rendszer alapján működtetett „népi micsodában”, aminek akkor kellett hívni. Élete párjával együtt kizárták őket az írószövetségből, a Pen Clubból, és ez már eleve megadta a lehetőséget arra, hogy bármely bürokrata packázhasson vele. Össze kell gyorsan hasonlítani, miféle munkákkal volt tele minden irodalmi lap és kiadvány, majd melléteni Szobotka Tibor miniatűr remekeit, és mindjárt láthatóvá válik, miben különbözött tőlük és szerzőiktől. Szóval hogy nem volt egy epigon alkat, és nem állt be Rákosit dicsőíteni, majd az „emberarcú szocializmust”, ahogyan sokan mások megtették.

A tűfokán c. novellája egy régi korba vezet el bennünket. Két főhőse, antagonistája Xavier, a gazdag francia nemesifjú és a szegény, testileg is sérült parasztfiú, Raoul. A cím a krisztusi példázatot idézi, a gazdagok paradicsomba jutási lehetőségéről. Raoul csupán véletlenül kerül az úri kastély közelébe, de szerencséje lesz, és beinvitálják. No, nem az iránta érzett részvétből, hanem merő hipokrizisből, valamint a fiatal nemes kíváncsisága következtében. Rövid beszélgetés után kiderül, hogy a parasztfiú lélekben jóval gazdagabb, mint az idős pap és tanítványa, Xavier. Őt ugyanis rendszeresen meglátogatja Szent Genovéa álmaiban. Miután távozik a kastélyból, rögtön beindul a nagy tagadó gépezet, és épp a jezsuita pap részéről, akinek hinnie kellene a szentekben, Jézus Krisztusban, a csodákban és az Isten előtti egyenlőségben. Vagyis hogy Isten nem személyválogató, tehát bárkit kiszemelhet a maga céljaira. Ez nem születési privilégium, hanem egészen más kérdése.

A korabeli Franciaországban, ahol viszont mindent a születési jogok döntenek el, másként működnek a dolgok. Még a francia forradalom előtt lehetünk, amikor az egyenlőségről szóló tanok ismeretlenek voltak. Xavier kíváncsi a népi fi személyére és gondolataira, de a köztük levő társadalmi különbségek nem sokat tesznek lehetővé számára. Habár nevelője, a pap erősen tagadja, hogy Raoulnak bármiféle különleges képességei volnának, vagy hogy Szent Genovéa valóban meglátogatná őt mindennap, Xavier egy éjszaka vele álmodik, és látja, amint angyalként lebeg a szobájában. Előbb csak konfliktus alakul ki közte és nevelője felfogása közt, de túlságosan határozottan nem mer szembeállni vele. Ez már nemcsak

afféle nézetkülönbség, hanem valóságos törés. Okozója a merev nézeteket valló pap, aki képtelen jó nevelőként és jó papként viselkedni, ezzel szemben merev és dogmás. Értetlen. Dogmái akadályozzák meg abban, hogy megértően gondolkozzék, vagy hogy belátó legyen. Ahogyan érvényesíti elveit, abban lelki kényszert, azaz erőszakot alkalmaz. Ezért vagy másért, Xavier egy napon megszökik a kastélyból. Egy zacskó aranyat vesz magához, s abból elél egy darabig. A falakon kívüli világ megismerésére vágyik, és kicsit kicsavarogja magát. Mikor elfogy a pénze, katonának áll, és háborúban vesz részt. Ám a katonaságnál uralkodó rendet, tisztársai életmódját és a háborút se kedveli, innen is megszökik. Továbbra se találja, amit a világban keresett. Mint katonaszökevényt, elfoghatják és elítélhetik, ezért hazafelé igyekszik. Előtte azonban felkeresi Raoult, akiről úgy gondolja, hogy hozzá képest idilli az élete. Mindennap meglátogatja egy szent, tehát védett és talán különb is nála.

Látogatása csalódást okoz mindkettőjüknek. Xavier megtudja, hogy Raoult már nem látogatja Szent Genovéa, mégpedig a jezsuita atya miatt. Miután Connaugh atya felkereste és a lelkére beszélt, meggyőzte őt a saját dogmái helyességéről és Raoul tapasztalatainak helytelenségéről, Szent Genovéa elhagyta őt. Most már nem hisz ugyanabban, amiben korábban, önmagát pedig méltatlannak tartja egy ilyen nagy kegyre. A saját hite helyét kitöltik a dogmák, és ezzel elveszíti Xavier becsülését is. Xavier végül hazatér, és alig jutott át a kerítésen, amelyen át korábban távozott, máris visszazökken korábbi szerepébe. Megveti az alacsony származású Raoult, és úgy hiszi, eztán neki jár ki Szent Genovéa mindennapos látogatása.

Bebizonyosodik, hogy a gazdag embernek sokkal nehezebb a mennyek országába jutni, mint a tevének átmenni a tű fokán. Több morális kérdés merül fel a novellában. Valóban lehet igazi kapcsolatnak venni azt, amikor az egyik ember leereszkedik embertársához? Elbeszélget vele, tisztos távolságból, hogy ne zavarja őt a másik szaga, kiszedi belőle azokat az információkat, amikre kíváncsi, majd elbocsátja és a konyhán adat neki valami ebédet. A szegény, sánta fiú, aki már nem is annyira fiatal, ezzel szemben vacsorával kínálja az őt meglátogató ifjú gróft. Megosztja vele, amije van, egy asztalhoz ül vele. Megosztja vele a tudományát is, majd vacsora végeztével kiutasítja az otthonából. Veszteségét neki köszönheti, mármint azt a naiv, mégis nagyon emberi hitét, hogy ő fontos lehet egy szent számára. Mindez elveszett az életéből, miután Connaugh atya úgymond „kezelésbe vette”.

A szegények azért olyan nincstelenek, mert a gazdagok még azt a keveset is elveszik, elsajnálják tőlük, amijük van. Ám a gazdagok mégse igazán gazdagok, mert amit elvesznek másoktól, az nem teszi boldoggá őket. Csak még önzőbbé. Az ifjú gróf, Xavier áthághat minden korlátot: átmászhat a saját kerítésén, világgá mehet, háborúban gyilkolhat, majd onnan is megszökhet, katonaszökevény lehet, büntetést semmiért nem kap, holott naponta megszegte a Tízparancsolatot. Épp csak át kell jutnia a saját kerítésén, hogy védetté váljon és maga mögött hagyja minden bűnét. Innentől fogva védett. Majd meggyónja mindezt a papnak, feloldozást nyer, sőt még ezen felül a Raoul iránti korábbi tiszteletét is fölöslegesnek tartja, a szent látogatását magának követeli. Mindezt nagyon könnyedén, ahogy egy grófhoz illik. Következmények nélkül.

Szobotka Tibor igen komoly morális kérdéseket vet fel. Az osztálykülönbségeket, melyeket többszörösen is át kellett élnie. A háború előtti társadalomban, majd a rákövetkező

kommunista rendszerben is, amikor minden korábbi rend fejtetőre állt. Az embernek pedig fontos, hogy el tudja helyezni magát a mindenkori társadalmakban. Rokon ebben Szabó Magdával, aki többek között a *Csigaház* c. életrajzi elemeket tartalmazó regényében ír a különböző országokban való életéről, a Csigaház nevű intézetről, amely befogadja, míg Ausztriában él. Neki, mármint főhősnőjének is át kellett minősítenie sok mindent, amit korábban tapasztalt, és amiben addig élt. Mostohája miatt szökik meg otthonról, míg Szobotka hőse, Xavier kalandvágyból, s talán tudásvágyból, az ismeretlen utáni sóvárgásból. Mert birtokolni akar. Magát a szellemet is, ami anyagtalan, tehát megfoghatatlan. Mindketten meg akarják ismerni a világot és megszabadulni bizonyos kötelékektől. Xavier esetében az atya merev dogmásságától, mely nem teszi lehetővé számára a szabadgondolkodást. Ám aki menekül az eléje állított korlátoktól, az törvényszerűen fogja megtalálni ugyanazokat egy másik környezetben. A lélek ugyanis ismét felállítja maga elé ezeket, hogy megtapasztalja, mekkorát tud ugrani neveltje, a még tapasztalatlan nebuló.

Szobotka társadalomkritikája egyértelmű. Nem kíméli a visszasságokat sem a régi rendben, sem az újban. Grotzeszk novellái, regényei rendre erről szólnak. Sem a Gontran-novellák, sem pikareszk regényei nem mentesek ettől. S ugyan miért is kímélte volna ezeket? Azok talán voltak iránta csekélyke kíméléssel is? Ám ismét kell tenni egy kitekintést a korszak harsogó propagandagépezetére, az általa tűzzel-vassal terjesztett eszmékre, melyek éles kontrasztot mutatnak Szobotka írásaihoz képest.

A tékozló lány c. novellája nagyon emberi. A bibliai utalás egyértelmű. A tékozló fiú mintájára egy különös sorsú lány szökik meg otthonról. Ezúttal német a környezet és a szereplők. A majomszeretet értelmetlenségéről is szól ez a másik miniatűr, amely szinte puritán egyszerűségével fogja meg az olvasót. Az első világot látásról, az otthon elhagyásáról, szerencsét próbálásról szól, amelynek végén törvényszerűen vezet hazafelé az út. A tékozló lányé ugyanúgy, ahogyan a tékozló fiúé. Mindannyiunké, akik jártunk már távol vidéken, más országokban, majd egyszer csak megvilágosodtunk és tudatosult bennünk a hitünk: végérvényesen oda tartozunk, ahol a hazánk van, sehová máshová. Ez az a pillanat, amikor csomagolni kell és haza kell térni.

Gonda úr és lánya magányosan élnek, visszavonultan mindentől, a feleség halála után. Magdaléna csodálatosan zongorázik, apját pedig idegenkedve kerüli. Gonda úr félti és rajongva szereti lányát, akinek ez terhére van. Mikor az apa új feleséget akar hozni a házhoz, nem szerelemből, vonzalomból, hanem a lánya iránti kötelességből, Magdaléna elmenekül otthonról. Igaz, a jelölt kiválasztása is mutat valami perverz vonást: Magdaléna barátnőjét akarja a házhoz hozni Gonda úr, hátha akkor nem gyűlöli meg leendő mostohaanyját. Magdaléna nem szavakkal minősíti apja szándékát, hanem tetteivel. Előbb felrohan a szobájába, majd éjszaka megszökik otthonról.

A történet majdnem tragédiába torkollik. Az apa búskomor lesz, hiszen egyetlen, imádott lányát veszítette el, és még csak azt se tudja, hová távozott. De hosszas nyomozás után kideríti, ír neki, ám válasz nem érkezik. Úgy tűnik, az apa vesztesége végleges. Magdaléna szép karriert futott be az idegen városban. Zongoraleckéket ad, és szépen megél belőle, sőt egyre busásabban fizetik. Megismerkedik egy korban hozzá nem illő úrral, akivel hosszas sétákat tesznek, de ez a kapcsolat is csalódást okoz Magdalénának. Az illető idősebb úr

nagyon szereti a gyermekeket. Sétáik közben gyakran játszik velük, s közben nem rá figyel, hanem a gyermekek bővölik el. Magdaléna ráébred, hogy barátja számára ő is csak olyan, mint egy gyerek, s hogy szerinte bárki is el tudná bővölni, ugyanúgy, ahogyan ő.

Két világ csap össze ekkor. Az önző fiatal lány, aki nem tehet róla, hogy ilyenek nevelték, féltékeny fellángolásában összecsomagol és hazautazik. Úgy érzi, hogy csak otthon szerettték igazán. Bocsánatot kér az apjától, és beüt a happy end. Az a boldog vég, amit senki nem várt már. A kapcsolatok igen bonyolultak, annak ellenére, hogy viszonylag egyszerű közegben játszódik a cselekmény. Az apa elhalt felesége iránti szerelmét is a lányára fordítja, ettől lesz abnormális a kapcsolatuk, és a lány emiatt irtózik az apjától. A lány az utálattól rideggé válik, és már azt se akarja elfogadni, amit valóban őszintén nyújtanak neki. A megoldást a menekülésben találja meg (egy ideig), amíg a kérdést önmagában rendezni nem tudja. Igazi baráti vagy szerelmi kapcsolatra nem képes, olyannyira megkeményítette a lelkét. Saját hibáját viszont új barátjára vetíti ki (projekció), aki ebből mit sem ért, hiszen a lelke tiszta.

A hazamenekülés feloldja az apjával szembeni ellenérzéseit. Már van összehasonlítási alapja, megismert valamit az életből. Tudása révén önállóan is képes megállni a lábán, de nem is igazán ezt kereste, hanem az érzelmi szembesülést. Ez meghozza számára az első csalódást, még mielőtt a szerelmet megismerte volna. Csalódásában viszont ő is ugyanolyan önző, mint az apja, aki magának akarja kisajátítani a lányát; felesége arcát látja benne, és ezt imádja elsősorban. Magdaléna csalódása az első férfiban, aki közel kerülhetett hozzá, nem szerelmi jellegű, hanem a lélek mélyéből lök a felszínre egy jó adag salakot. Önzést, irigységet, féltékenységet. Meg nem értést és meg nem értettséget. Ez volt az az azonos pólus, ami akkora erővel taszította Magdalénát, hogy annak idején menekülőre fogta a dolgot. Merthogy lélekben igen hasonlít az apjára, csak még nem tudja ezt.

Akkor ébred rá közös vonásaikra és akkor kezdi el hiányolni elhagyott otthonát, amikor a hódolója elől akar elmenekülni. „Tékozló lányként” tér haza, hogy attól kezdve önszántából éljen apja házában és önként fogadja el azt a nem teljesen természetes jellegű szeretetet, amitől korábban irtózott és undorodott. Tehát inkább az otthoni utált, mint az idegen ismeretlen.

Feltehetőleg mélylélektani tanulmányok ezek a miniatűr novellák, mikro-sztorik, a *Harkály a fán* c. kötet darabjai. Valóban publikálásra érdemesek, ám arról nem Szobotka Tibor tehetett, hogy kora éretlen volt a befogadásukra. Jobban mondván a cenzúra döntötte el az olvasók helyett, hogy mi való nekik. Hát mit is mondjunk... nem éppen szocreál darabok ezek a művek. És még jó is, hogy nem azok. A cenzorok, akiket akkoriban lektoroknak neveztek, jó nagyokat fogtak mellé. Dogmáik akadályozták meg őket abban, hogy tisztán lássanak.

Az irodalom nem lehet eleve eltervezett, rajzasztalon felvázolt vagy egészen kidolgozott valami. Az embereket nem lehet úgy tenyésztani, mint az állatokat. Lehet ugyan falansztert is tervezni, sőt kijelölni a számukra (ld. gulág, nagyvárosi gettók), de ennek a falai is leomlanak idővel. Aki effélével kísérletezik, mindig számításon kívül hagyja az ember azon vonását, amely arra utal, hogy Isten a maga képére teremtette. Alkotásra, teremtésre képesnek. Aki ezt figyelmen kívül hagyja, az semmit nem tud a Természetről, az Isteni Műről, sem az ember nagyságra alkalmas adottságairól, mert mindezt el akarja nyomni. Önmagát

följük helyezve, öntelten, pöffeszkedve. Emiatt van annyi konfliktus a világban, ezért nem tudott máig elrendeződni a viszony a teremtő és a pusztító, romboló emberfajta között. Ám a 'még nem' egyáltalán nem jelenti azt, hogy 'sohasem'. A harc dúl, és Szobotka Tibor is csak fellebbentett egy fátylat, mely a múltnak olyan darabkáját takarta, ahová közönséges földi halandó nem szívesen tekint be.

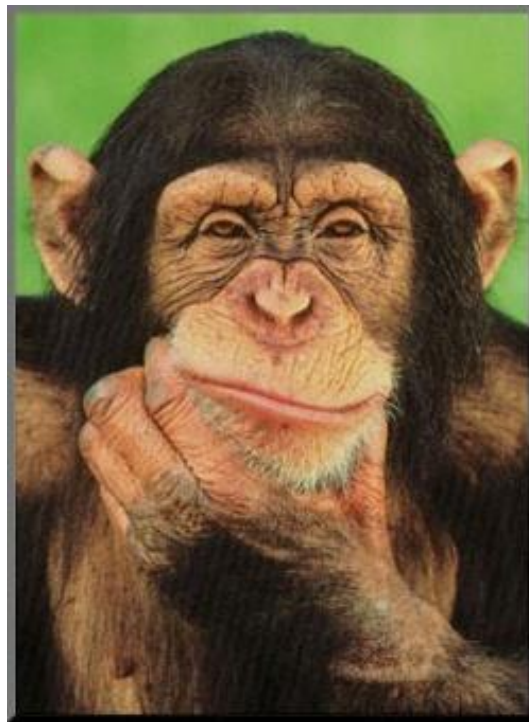
A csöppnyire vérfertőző jellegű vonzalom, mely apa és lánya közt állandó feszültség formájában ott munkál, a megoldás helyett menekülés, a tiszta szeretet összetévesztése a gyermekek iránti szeretet tisztátalanságával – mind-mind abszurdak és abnormálisak. Túlságosan zárt társadalmakban, emberi közösségekben előfordulnak, és mondhatni, hogy természetellenesek. Szobotka Tibor ilyenek látta a német környezetben tapasztaltakat, vagy oda álmodottakat. Úgy tűnik, ő mindenhol idegennek érezte magát. Az idegenség okát önmagában látta. Ennek számtalan reflexiója jelenik meg írásaiban. Vagy ő idegen, vagy vele szemben viselkednek idegenül azok, akikhez közelíteni próbál.

A *Gontran nyomában* c. fejezet darabjai is ilyenek. Ő, vagy hőse, Angliába látogatván, megpróbálnak illeszkedni az adott környezethez, ám a környezetet jelképező vénkisasszonyok egyetlen egymáshoz való viszonyulást ismernek: ha az idegeneket magukhoz asszimilálva mintegy domesztikálják őket. Ennek remek darabja az angol házikisasszony által kitervelt, majd alaposan elfuserált kirándulás. A *Kirándulásban* minden groteszk, mert az író így látja, és mert minden kölcsönös igyekezet, hogy a két világ egymásra találjon, félresikeredik. Bár minden jól szervezett (a civilizált fél mindig stréber módjára igyekszik felmutatni kulturáltságának érdemeit az általa lenézett másik féllel szemben), mégse működik semmi. Talán mert lelkük mélyén hatalmas ellenállás rejtőzik, és ahelyett, hogy együttműködnének, ezek az erők egymás ellen hatnak. Nem kis mértékben, hanem destruktív módon. Ez Gontran tragédiája, és meglehet, hogy Szobotka Tibor is tapasztalt hasonlókat angliai tartózkodása idején.

Az angol vénkisasszony, akinek történetét teljes kidolgozottságában ismerjük a *Megbízható úriember* c. regényből, már ebben a szinte vázlatos formában is, de megcsillogtatja kopottas tollait, azaz minden elfojtott szenvedélyét fizetővendégükre, Gontranra akarja pazarolni. Meg akarja ismerni a valódi szenvedélyt, ám erről már rég lekésett. Pénzéért nem veheti meg, magától nem adódik. A NINCS, amivel ekkor szembesül, pusztító erejű, ezért kell – a klasszikus dráma szabályai szerint – elpusztulnia. Nos, ez a regény története, s nem annyira az apró novelláké, amelyek ismét csak etűdök, tollgyakorlatok Szobotka Tibor számára. Előképei a később kidolgozott strici-történetnek, s van bennük valami naiv báj. Ahogyan a két világ szembesülését ábrázolja, kissé olyan, mint egy dokumentumfilm kockái, melyeken megismerhetjük egy francia tudósnek és csapatának találkozását a pápuák földjén élő, még civilizálatlan emberek (kvázi őselemek) világával. Az angol hölgy valami leereszkedésfélével közelít a vendégekhez, mert afféle őselemnek vagy előembernek tekinti őket. Minden, ami Anglián kívül esik, az a számára „a kontinens”, tehát idegen, még nem civilizált. Ő viszont, a mindenhová magával hurcolt kutyájával, nagyon is az, véli.

Szobotka Tibor kifaragja ezt a magatartást és világképet. Nem csoda, hiszen ő maga is idegenként érkezett meg Angliába, ahol mindennemű megkülönböztetés nélkül a tanulatlan népségtől, őt is efféle idegenkedéssel szemlélhették. Ezért ismeri jól ezt az érzést: az angol

hölgy averzióját és a saját sértett önérzetét, amikor több nyelvet beszélő, művelt úr léte afféle cselédsorba taszították ezzel a leminősítéssel. „Egy angol kutya nem vakarózik. Egy angol kutya egyáltalán nem kutya.”, zeng fel a vaskos ideggyűlölet a hölgy szájából, vagy még inkább a saját magasabbrendűségébe vetett hit megfogalmazása. Majd így ír róluk Szobotka: „Angliában a tea pótolja a beszélgetést, az észet és az eredetiséget. Csak egyet nem pótol: a teát.” Szarkasztikus humorral reagál a tapasztaltakra, s talán méltán. „Egyesek azért viselnek cilindert, hogy a fejükben levő levegőt legyen hová elraktározni.” Majd: „Abnormális emberek közt sohasem normális a hőmérséklet.” És újabb: „Angliában nem azért esik az eső, hogy megtermékenyítse a földet, hanem hogy az embereknek legyen miről beszélni.”

Nehéz nevetés (vagy gyakran vigyorgás) nélkül megállni és el nem képzelni, hogyan szembesülhetett a művelt Szobotka külföldi útjai során a nyugati polgári világ műveletlenségével. Azzal a tudatlansággal, amelyet mégis gondosan őriztek agytekervényeikben. Mi, kései utódok elmondhatjuk, mennyire kiverhetetlenek ezek a megcsontosodott eszmék a nyugati fejekből. Az oka? Sokkal könnyebb rendületlenül a saját felsőbbrendűségükben hinni, mint téveszméiket revideálni. A következmény? A magyarság folytonos ostromozása, lekezelése, kioktatása, csak mert vannak ehhez magyarnak mondott partnerek, akik érdekes módon mindig, konzekvensen magyarellenesek (ők a mindenkori labancok). Valóságos hungarofób frakciót képviselnek – a magyar érdekek helyett. Emiatt él tovább ez az előítéletesség velünk szemben. Tehát nem a turáni átok él tovább, ahogy mondják, hanem egy, külhoniak által kitenyészített nemzetellenes kurzus, amely mindenkinél jobban gyűlöli saját honfitársait. Ebben a téveszméjében és ellenérzésében olyannyira megátalkodott, hogy akár öltre is megy, hogy éjjel-nappal világgá üvölthesse gyűlölködő frázisait. Meggyőzni sem észérvekkel, sem idegen példákkal nem lehet, mivel hite afféle hitpótlék, mellyel kiütni véli a Mindenhatót trónusáról, hogy – képzeletben – ő foglalhassa el a

helyét, bármennyire is méltatlan bármely magasabb pozícióra. Nos, Szobotka Tibor nem viszi kenyértörésre a dolgot, és nem is a honi eltévelyedettekkel foglalkozott, hanem sokkal inkább a humorosát kereste és emelte ki írásaiban. Mintegy öngyógyításként, pszichoterápiaként. Egy olyan korban, amelyet az emberiség történelemkönyvének szégyenletes lapjain lehet csupán emlegetni. Figyeljünk jól: a „művelt nyugat” ebből is jól jött ki, egyelőre legalább. Soha nem önmagát, hatalomvágyát és harácsoló szenvedélyét emeli ki, hanem ismét csak keres magának egy bűnbakot: Magyarországot.

Vegyük például az I. világháborút. Kezdődött Gavriilo Princip merényletével az osztrák trónörökös herceg, Ferenc Ferdinánd és neje ellen. A sajtó azonnal teleüvöltözte a világot a „kutya Szerbiáról”, s hogy meg kell büntetni a gaz szerbeket. Nem azt az egyet, aki a merényletet elkövette, hanem mindjárt kollektív bűnöst keresve, egy egész népet megbélyegezve. Nos, az erre szakosodott sajtó alantas szándékai ekkor megmutatkoztak már. A végkifejlet? A „kutya Szerbiát” úgy megbüntették, hogy megkapta az ízekre széjjeltépett Magyarország legtermékenyebb vidékét, a Bácskát és a Bánát egy részét. A háború főkolompója, Ausztria, a saját bűnét ismét Magyarországra kente, holott a magyar hadsereg a Monarchiában alá volt rendelve az osztráknak, ergo nem léphetett se ki, se be, önállóan, majd a vesztes háború végén Ausztria magának követelte még az akkor magyarul Burgenlandot is, sőt Sopron és a határmenti falvak is csak népszavazással menekülhettek meg s maradhattak meg magyarnak.

Nos, a háború logikája nem emberi logika. Ebben megegyezhetünk. Soha nem arról van szó, amit vele kapcsolatban hirdetnek, és amit a sajtó teljes gátlástalansággal felhangosít, világgá ordít, hanem mindig csak piszkos hatalmi érdekekről. Majd, a háború végeztével, emlékezzünk Rhet Butler szavaira: A végén senki nem fog emlékezni rá, hogy miért is kezdtek el... Szobotka háborús novellái is miniatűr remek. Európa talán soha nem fogja meghálálni nekünk és a magyar íróknak, hogy novelláikban, regényeikben megismertették a

hazai (és külhoni) közönséget a háború valódi arcával. Emiatt mondhatjuk el, hogy a két világháború után Európa pacifista lett. Még súlyos kompromisszumok árán is. Ám békéről mindig csak a háborúkat közvetlenül követő időszakokban szabad beszélni, írni – így a „művelt nyugat”. Máskor, amikor ismét újra fel akarják osztani a világot és kiszipolyozni az általuk elfoglalt területeket, országokat, megint felharsan a háborús propagandagépezet. Tessék mondani, nem unalmas? Önök nem unják még? Mert mi igen. Ahogy a fals szereposztást is. Mindig mások háborúznak, mások érdekeihez „illene csatlakoznunk”, a végén mégis megint csak Magyarországot akarják megbüntetni. Nem tetszik kissé skizofrénnak lenni?

Csak csatlakozni lehet Szobotka Tibor mélyen emberi világlátásához. Nem azért, mert most illik rehabilitálni egy méltánytalanul elhanyagolt írónkat, hanem mert így helyes és így humánus. A verekedést, tülekedést meg hagyjuk ismét a durva plebsznek, amely sose akar megtanulni viselkedni. Egyáltalán, nem akar megtanulni semmit. Még azt se veszi észre, ami majd' kiüti a szemét, a veretes igazságokat. Kiváló írónkat, nyugati sugallatra, máig megbélyegzi.

Halljunk tőle pár gondolatot ismét: *„... eredeti gondolataik csak okos embereknek vannak, okos emberek viszont nem közlik őket. Csak a buták mondják el okos gondolataikat.”* (Hellász) *„Nagyon okos nő volt, ami azt jelentette, hogy mindig buta férfiak voltak körülötte, vagy még inkább azt, hogy az okos férfiak is buták lettek mellette.”* S figyeljünk háborús utalásaira: *„Spárta háborút akart, ő békét. De az akaratból mindig háború lesz. Még a békeakaratból is.”* S bár a ravasz nőkről van szó, mégis ők voltak ott minden háborús és politikai cselszövés mögött, Szobotka így jellemzi őket: *„Aszpázia bölcsességének az volt a kulcsa, hogy előbb mindig az ösztönére hallgatott, azután az eszére, és az eszével igazolta az ösztönét.”* (Hellász). Ezt ennél szarkasztikusabban és lényeglátóbban mi, nők se tudnánk megfogalmazni egymásról...

Aszpázia, Periklész szeretője, aki nagy befolyással volt a politikai életre

Az életműsorozat hiányossága, hogy sem előszót, sem utószót vagy életrajzot nem találunk ezekben a kötetekben. Mire megjelentek, Szobotka Tibor személye írói minőségében már jócskán feledésbe merült, tehát indokolt lett volna valamilyen kommentár ezekhez a művekhez. Igaz, az író tönkretevő Aczél Györgynek még volt valamilyes presztízse, ha a művészetet már nem is bitorolhatta saját felségterületként.

Akármelyik kötetét nézzük ennek a sorozatnak, mindenképpen kellene megfelelő „pedigrével” ellátni őket. A mai olvasók zöme pedig Szobotka Tibor magasrendű műveltségének sziporkáit sem értheti ebben az egynyelvű korszakban, a zöm által legfeljebb konyhanyelvi szinten beszélt angolság birtokában. Gyakoriak az idézetek, német, francia, latin, stb. megjegyzések. Ezek megértése irreális elvárás volna az egyre kisebb műveltségi követelmény miatt kevésbé tájékozott olvasóktól. Ezek lábjegyzeteket igényelnek.

Mai könyvkiadásunk ugyan inkább nyomda- és kiadó-központú, mint szerző-tisztelő karakterű. Kellő tisztelet és a szándék, hogy megosszák a szerzőkkel a bevételnek legalább egy részét, sokat változtathatna a jelenleg szinte kizárólag profitelvű, önös kiadói magatartáson. Manapság úgy állunk, mint egykor a pedagógusfizetésekkel. A diákok elkezdtek azért nem tisztelni a tanárokat, mert azok bérezése a legalacsonyabb végzettségű, sőt a kétkezi munkások fizetése alatt volt. Hasonlóképpen alakult ez az íróársadalommal. A megszerezhető profit mindig a voltaképpen segédszemélyzetnél landol, a művész pedig érje be azzal, hogy az utókor majd nagyra avatja... Miközben a kiadó azt remélte, hogy inkább el fogja felejteni. Meglehetősen pökhendi hozzáállás ez. A saját munkája minőségére keveset adó nyomdaipar pedig inkább megvetését, lenézését fejezi ki ezzel a szerzők iránt, mint nagybecsülését. Mindez nagyon aránytalan. Aki több évtizedes munka árán megszerzett műveltségéért nem kap megbecsülést, maga is elveszítheti önbecsülését. A megkapható állami támogatásokért pályázni kell, ami időigényes, kimenetele pedig bizonytalan, az elnyert pályázati összeg aztán a kiadónál landol... Szobotka Tibor bizonyára legyintett volna rá, ha neki is ilyesmikért kellett volna folyamodnia érvényesülése érdekében. Nos, az ő kötetei megérdemelték volna a szebb kivitelezést és a szerkesztői megbecsülést azzal, ha nem egy névtelen kezdő gyanánt bánnak kicsiny könyvecskéivel. Néhány könyve újabban is megjelent. A többi is jóval több figyelmet és megbecsülést érdemelne.

Nem szeretjük dicsérni a Rákosi-rendszert, de ezen a téren még az „átkos” is jóval nagyvonalúbban bánt azokkal a szerzőkkel, akiket publikálni engedett. A „még átkosabbnak” hazudott Horthy-korszakban Móricz Zsigmond, Zilahy Lajos és szerzőtársaik komoly honoráriumokat kaptak színdarabjaik színrevitelével, illetve megfilmesítésével. Kicsit az extraprofit bővületében élő tőkésekre emlékeztetnek mai társaik bennünket; ők odáig srófólnak lefelé a béreket, hogy a végén nulla fizetésből kellene megélniük a munkavállalóknak. Jelen estben az íróknak, akiknek gyakran még ráfizetéses is könyveik megjelentetése. Honorárium? Ugyan. Azt csak a szekértáborok biztos védelme nyújthatja. Drága vendég, nagy luxus a szellemi szabadság... Add el magad, sugallják a már „eladódottak”. A lelkek rajta. Példájuk komoly szerző számára nem lehet követendő soha.

Szabó Magda, Szobotka Tibor és a boldogság kék madara

Szabó Magda és Szobotka Tibor szerelmi házasságáról mindenki tudott. Mindenki tudta, hogy szenvedélyes kapcsolat fúzi őket egymáshoz, és hogy ez a kapocs mennyire erős. Nem könnyen jött létre ez a szövetség a két tehetséges író között, ám törvényszerűen. Mindketten jelentős műveltséggel bírtak, nem akármilyennel. Az író számára, aki Budapestre költözésével kiszakadt a szülői ház latin műveltségéből, hiányérzetet okozhatott, hogy a korabeli Budapesten nem éppen ezt találta. Új szelek fújtak, másfajta igények támadtak, minden képlékeny volt, alakulóban. Fizikailag is. Minden híd a Dunába robbantva, az egész ország porig bombázva, az emberek lelkében szörnyű traumák emlékei belevésődve, kiirthatatlanul. Talán a harsány indulók, mozgalmi zenék ezt célozták: elnyomni mindazt, ami a lélekből előtörni készül, nagy csinnadratták közt hirdetni, hogy ami eztán következik (az a nagy semmi), az mindennél magasabb rendű, értékesebb, a múltat pedig el kell törölni maradéktalanul. Hogy ez a két művelt fiatal mit gondolhatott erről, csupán sejthetjük. Mindezt csak azért szükséges megemlíteni, hogy véglegesítsük: a két világ közti különbség ég és föld. Szóval hogy Szobotkák egymásra találása ebben a milióban szinte törvényszerű volt. Szigetet alkottak a nyomuló proletárdiktatúra közepén.

Van, aki azt állítja, hogy Szobotka Tibor nem tisztelte a nőket, alacsonyabb rendűnek találta őket, ám ez felületes megállapítás. Sokkal inkább ezzel leplezte mérhetetlen csalódását első felesége elvesztése miatt, s mindazért, amit a háborúban átélt. S még egy dolog miatt: szüleinek viharos házassága, folytonos összecsapásai okán, amelyek valósággal beleégtek a

lelkébe. Szabó Magda sem egy idilli szülőképpel maga mögött távozott Debrecenből. Életrajzi ihletésű könyveiből megtudhattuk ennek okát, a pár közötti megmásíthatatlan szexuális különbségeket, melyeknek alapjait a kemény jellemű nagymama, Rickl Mária verte bele Jablonczay Lenkébe. Megfilmesített változataik még közelebb hozták ezeket az intim titkokat a közönséghez, mára nem titok, hogy a Szabó szülők inkább testvéreként éltek együtt, mint házastársakként. Egyetlen leányukkal sokat játszottak, évődtek, és minden különleges dologra megtanították, amit egy gyermek nem kaphat meg akárkitől. Ezért írta azt Szabó Magda, hogy ő két tündér gyermeke volt. A háttérben azonban ott izzott a párharc, mely akkor is kihat egy gyermek fejlődésére, ha soha nyíltszíni említés nem esik róla.

Szabó Magda Szobotkával való találkozására sem egyszerű. Jóllehet első látásra tudta, megérezte, hogy vele fogja leélni az életét, mégse volt könnyen megközelíthető. Heves vérmérséklete ellenére, mely már kiskorától fogva megmutatkozott, nem akarta előbb ezt a kapcsolatot, mert tudott Szobotka zavaros nőügyeiről, szimultán kapcsolatairól. Szóval Szobotka első közeledése egy hatalmas pofonnal és egy lerepült szemüveggel kezdődött, ami mégis imponált a felkért kollégának. Főváros és vidék találkozására is volt ez egyben, amiről tudjuk, hogy máig nem egyszerű. Megannyi vicc témája a vidéki lét, a másfajta felfogás, csak arról nem esik szó, mennyire idegen és idegenkedő a pesti fölényeskedő gőg, melyet már nagy íróink is kritizáltak. Gárdonyi faképnél hagyta az általa idegenszívűnek tartott Pestet, és Egerben találta meg azt a helyet, mely ideálisnak tűnt számára. Némi vénasszonyos pletykálgatással az ablak alatt mint zavaró tényezővel nappal, illetve részeg óbégatással éjjel, ami egy darabka föld vásárlási szándékával végződött volna, ha a város nagyvonalúan neki nem ajándékozta a közterület egy részét, csak hogy megbecsült írója nyugodtan dolgozhasson. Ennyi figyelem egy író iránt ma már elképzelhetetlen, még Gárdonyi szeretett

városában is, ahol a kisvárosi lét nyomai egyébként minduntalan ráköszönnek az érdeklődőre.

A két külön világ többször is összezapott, míg végre boldog házasságban békült össze. Már az első közös vacsora alkalmával vérig sértette Szobotkát Magduska, részben a rendelt pórias ételekkel, másrészt, hogy nem engedte kifizetni a vacsoráját, tehát férfiúi önértében alázta meg. Igaz, ő ezt amúgy amerikaiasan gondolta (az amerikai nő az ottani hagyományok alapján magának fizet), de ez a tényeken nem sokat változtatott. A vonzalom egyre nőtt, és Szabó Magda elég sokáig várt, hogy Szobotka rászánja magát a házasságra, illetve a lánykérésre, majd hogy felhagyjon kicsapongó életmódjával. Szobotka Tibor felfogását sokáig lehetne boncolgatni, ám a szülői, családi háttéren kívül egészen bizonyosan belejátszott ebbe a háború utáni Pest lezüllesztett erkölcsisége, melynek okát viszont a szovjet hadsereg által lealázott női társadalom szégyennel vegyes feslettségében is kell keresni. A meggyalázott nők egy részét soha nem fogadta vissza a családjá, onnantól fogva viszont csupán az ősi mesterség űzése tűnt egyedüli lehetőségnek sokak számára. Ez a magyarázat természetesen nem pártolja az emberi lesüllyedést, és azokat sem, akik a lelkileg tönkretett nők kiszolgáltatottságával visszaéltek. Csupán magyarázatot keres arra, hogyan vált Budapest ennyire mássá, könnyvérűvé, s hogy ez a felfogás Szobotka részéről hogyan ütközött meg Szabó Magda puritán református elveivel.

A boldogság kék madara azonban nemhogy állandó lakója lett volna házasságuk kiskertjének, hanem szirénként csábította őket messziről, merthogy a körülményeik egyáltalán nem voltak idilliek. Mindketten tehetséges szerzőként indultak, hamar felfedezték őket, ám pályájuk igen rögzös volt. Aztán mindkettőjüket megtiporta a korszak, mely valóságos gőzhengerként törtetett végig mindenkin, aki csak az útjába került. Állásvesztés, nélkülözések, éhezés, szinte

minden, ami mások kapcsolatát nagy valószínűséggel tönkretette volna, ám az ő szövetségük ennél jóval erősebbnek bizonyult.

S hogy Szobotka Tibor megvetette-e a nőket, arról leghívebben az általa ábrázolt nőalakok tanúskodnak, amelyeket megörökített az utókor számára. Olyan finom érzékenységgel ábrázolja őket, hogy az már-már nőiesen gyöngéd. Ilyet egy nőgyűlölő nem ír le, merthogy az durván fogja fel a kérdést, és nem adna felmentést az egyes szereplőknek. Szobotka viszont mély átéléssel mutatja be őket. S hogy végképp megkapja a felmentést a méltatlan vádak alól, meg kell jegyezni, hogy nem Szobotka bűne volt, hogy mások egyszerűen kuplerájt csináltak Budapestből, csak mert meg akarták büntetni a fővárost és lakosságát is, majd olyan magyarok kezébe adták át a hatalmat, akik talán még náluk is jobban gyűlölték a magyarságot. A hatalmi és pozíciószerző helyezkedések épp akkor folytak, a negyvenes évek vége felé, ennek jegyében penderítették ki Szobotka Tibort és Szabó Magdát is a rádióból.

Nos, ezek a belső ellenségek gondoskodtak róla, hogy hosszú ideig egyiküket se vegyék emberszámba, sőt hogy megfosszák őket minden létező dologtól. Műveltségüket azonban nem vehették el, sőt kénytelenek voltak rá hagyatkozni, merthogy a műveltség nem keletkezik csak úgy, hanem keményen meg kell dolgozni érte. A könnyű pozíciószerzők azonban nem szeretik törni magukat, beérik a könnyű prédával. Venni meg onnan vesznek, ahol éppen a kezük ügyébe akad.

Szabó Magdának és Szobotka Tibornak volt pár leminősítése, ám volt megértő társuk, harcostársuk abban az őszi fürtelemben, amit a kicsinyre zsugorított és végletesen

kifosztott hazának szántak. Aki nem ismeri vagy nem ismeri fel annak a korszaknak a valódi lelkületét, elegendő meghallgatnia a gejl bárzenét, a mozgalmi indulókat, megrendelésre komponált zenéket, hogy aztán rögtön csömört is kapjon tőlük. Az ötvenes, sőt a hatvanas években is még mindig ezeket harsogták, nehogy a közönséges állampolgár megfélemlítkezzen róla, hol is él, s hogy mihez kell tartania magát. Még szerencse, hogy az alkotó embernek mindig ott van a maga szigetelőrétege, az alkotói magánya, amelyen nem hatol át a legharsogóbb, legízléstelenebb zene sem.

A Szobotka házaspár rendületlenül dolgozott tovább életművén. Amikor fiatal az ember, ezt még nem éppen így értékeli, de munkál benne az alkotóerő, és ugyanúgy nem tehet másként, mint ahogy a tavasszal dalra fakadó madaraknak énekelniük kell, vagy hogy a kikeleti napsugár érintésére tetőtől talpig virágba borulnak a fák. Bizonyára nem volt könnyű teher ilyen körülmények között írni, de el kellett és el tudták viselni, mert erős hátterei voltak egymásnak.

A *Szüret* után jöttek a mesekönyvek, majd a *Freskó*, amely méltán aratott sikert, miután a közönség megismerhette. A honi hivatalos kritika természetesen más véleményen volt, de már épp eleget vázoltuk, miféle trendekhez próbálta igazítani az erőszakos (és képzetlen) kulturális miniszterek szándéka a művészetet, csak mert senki nem szólt rájuk... Szobotka Tibor utóbb kiadott műveinek pontos keletkezési sorrendje nem köztudott, csupán következtetni lehet rájuk, egyrészt témájuk alapján. A megrendítő háborús élmények bukkannak fel a *Sose jön szanitéc* c. kötetben, majd az ötvenhatos történet a *Züzü vendégei*

c. kisregényben, ami természetesen a levert forradalom után íródhatott. Ezek kronológiájának megállapítása és közzététele az irodalomtörténészek dolga. A könyvkiadás kötelessége pedig az, hogy ha későn is, de eljuttassa az olvasókhoz Szobotka Tibor remekeit. Az ehhez tartozó reklám, PR megint csak az ő dolguk lenne. Fel kell ébredniük ebből az ellustult állapotból, amely szinte elvárja az íróktól, hogy mindent maguk intézzenek, többnyire minden haszon nélkül, vagy súlyos ráfizetésekkel. Súlyos teher mindenkin a folyóirat- és könyvterjesztés irreális költsége, ami eleve lehetetlenné teszi, hogy bármely kiadvány is rentábilis legyen. Szinte mindegy, mennyi egy kiadvány ára, ha a terjesztői hálózat és a járulékos költségek 50 % fölött vannak. Olyan ez, mint a visszafizethetetlen kamatok: az életben nem lesz kilábalás belőlük.

Mindamellet, hogy szinte már nőiesen finom és gyöngéd férfinak mutatkozik Szobotka Tibor írásai alapján, egyfajta kettősség is érzékelhető benne. A halvány ecsetvonásokkal felvázolt *Női portrék* miniatűr remek. A különböző égtájokról származó Catarina, Claudette, Carolin és Amanda valóban irodalmi portrék. Történetük egészen intim közelségbe hozza őket az olvasókhoz, ahogyan csak a testvérét ismerheti meg az ember. Szobotka mégis gyakran kilép a szerepéből, a szenttelen narrátoréból, hogy aztán fricska legyen az orron, fityisz az elképedt bémésznek mutatva, szarkasztikus humorú elbeszélő, és ezeket a szerepeket szereti gyakran váltogatni. Mindig kiszól a szövegéből, mintegy 'Félre' utasítást végrehajtva, hogy elképpessen vele. Ezek Szobotka kamaszos polgárpukkasztásai, illetve, mivel a kommunista korszakban íródtak, elvtárspukkasztó írások lettek. Azért ne higgyük, hogy afféle irodalmi vagy életkori retardációról van szó. Élesen kiválik kortársai közül, hiszen magas szinten műveli a filozófiai fejtegetéseket, egészen könnyed modorban, szinte ez a márkajegye. Iróniája emlékeztet kissé Örkény Istvánéra, de mindkettőjüknek megvan a saját markáns stílusa, nem egymás epigonjai, s ki tudja, hogy ismerték-e egymást akkoriban, vagy hogy hathattak-e egymás írásaira egyáltalán. Örkény mindig abszurd, Szobotka inkább ironikus és filozofikus. Bölcséleti tanulmányai predesztinálják is erre.

A karakteres stílusjegyeken kívül a jellem az, ami Szobotkákat magasan kiemeli, más minőségi szintre teszi a többi kortársuk között. Vannak gyémánt jellemű emberek, akik hajlíthatatlanok, amikor erkölcsi kérdésekről van szó. Erre kell gondolnunk, ha keserves menetelésüket nézzük a legvadabb Rákosi-korszakban, majd ugyanúgy tovább a Kádár-korban. Mindkettőt egy-egy ékezet pótlásával lehetne kellőképpen jellemezni: Rákosi-kór, illetve Kádár-kór... Az előbbi az eszement tapsvihar és ekzztatikus megnyilvánulások jegyében telt, a második pedig a szolgai hajlongások árnyékában, kiegészítve némi ütlegeléssel, lehetőleg sunyin, a háttérben, hogy ne legyen feltűnő. Ez vált aztán olyan sokat utánzótt példává (kórsággá), hogy az ifjabb nemzedékek gyomrát már csak ingerelni tudták vele. Mára viszont megmaradt a környálásnak nevezett „intézmény” kelléktárában. Szobotka erkölcsi tartása, elvei még abban is meggátolták az írókat, hogy az akkor már befutott feleségétől segítséget fogadjon el. Azonos elveket vallott ebben Márai Sándorral, aki úgy írja, hogy azért csomagolt és távozott a kis hazából, mert egyetlen valakitől várja el, hogy őt eltartsa, azaz kenyeret adjon neki: az olvasótól. Mivel *A nemzetnevelésről* c. kötetét bezúzták, már nem volt alkalma találkozni a közönségével a hagyományos módon, így a vándorbotot választotta Márai mester. Ha a mai kiadói viszonyokat látná, ismét intézne egy dörgedelmet ezek működtetőihez, és méltán tenné.

Szabó Magda energikusabbnak tűnik kettőjük közül, és ez nyilván jó hatással volt egy ideig élete imádott társára. A depresszív hajlam, melyet súlyosbítottak a betegségek, egyre erősebben letörte Szobotkát. Még nem tudjuk, melyik volt az a pont, amikor feladta, megtört, és a hallgatással mintegy holtá nyilvánította magát, még jóval a valódi halála előtt. Hogy milyen lehetett ez az életérzés, egy korai versem illusztrálja.

esik... esik.... eső... eső...

esik... esik... havas... eső...

ha fúj... a szél... nem fázhatok...

nem fázhatok... halott vagyok...

esik... esik... és csak nekem...

halott jogom... nem engedem...

Természetesen nem próbálom ráerőltetni ezt az életérzést másra, ami nálam múltó hangulat volt, elég vulgáris körülmények között, egy szegedi buszmegállóban várva egyetemista koromban, csupán hasonlítom hozzá. Megosztok vele egy érzést, amely nekem így utólag őt idézi.

Az viszont bizonyos, hogy elérkezett az a pont az életében, amikor valóban feladta. Gyakran gondolt öngyilkosságra, de mindig visszatartotta feleségének tett esküje. Tehetséges írónak

így elhallgatni, ekkora műveltséggel igen komoly elfojtásos tünetekre vall. Ugyanúgy, ahogy folyton kiújuló betegsége, a pszoriázis, amire akkoriban nem volt ellenszer. A róla készült fotók egyértelműen mutatják a betegség jeleit.

Többen foglalkoztak a legendás házasság és szerelmi történet kutatásával, sőt színrevitelével. Ennek boncolgatása utólag már kétesélyes: vagy úgy volt, vagy nem. A szilárd alapokon nyugvó kapcsolat magyarázata, ha egyáltalán van erre logikus magyarázat, a megfelelő csillagállás, vagyis a „jókor találtak jó időben” verzió lehet. Összeillettek lelkileg, szellemileg, intellektuálisan, és nem mellesleg fizikailag is. Kapcsolatuknak „volt kémiaja”, azaz erősen hatottak egymásra szexuálisan is. Mindez együttesen, összeadódva eredményezte azt, hogy életre szóló szövetségesei lettek egymásnak. Az, hogy civakodtak-e, voltak-e összezördüléseik, a közönség szempontjából nem lényeges, ezt felemlgetni indiszkrét dolog. S ha még hozzávesszük, hogy mekkora magasfeszültségben éltek, a korszak fenyegetései mellett, folytonos alkotói lázban, határidők szorongatásában, a mai embernek nemigen van mit a szemükre vetni. Minden szerzőnek az életműve a fontos, nem a magánélete. Annak szentségét illik tiszteletben tartani. Sikeresége pedig inkább csodálatraméltó, mint irigylésre. Természetesen vannak nagy irodalmi szerelmek, nagy művészházasságok, melyek szintén tartósak vagy viharosak. Nos, a Szobotka házaspár esetében nemcsak két nagy szellem találkozott egymással, hanem két nagytermészetű ember is, és ez nekik így volt jó.

A kamera nem tud hazudni, írta *Tennessee Williams: Az ifjúság édes madara* c. művében. A fényképezőgép se, tegyük hozzá, ami angolul ugyanaz. Ennek a csodálatos kapcsolatnak

valódi mibenlétét Szabó Magdáék fényképei mesélik el a legérthetőbben. Nehéz éveik nem maradtak következmények nélkül, és éppen Szobotka Tibort viselték meg erősebben. Ő dőlt ki előbb a sorból. Előtte azonban volt huszonegy súlyos betegen leélt éve, melyek végétével már nem kívánt élni. Feladta, Magda asszony minden kétségbeesett megtartó törekvése ellenére is. A lélek szándékát tiszteletben kell tartani, erre tanított Emerenc Az *ajtó* tragikus történetében. A búcsú nem lehetett könnyű, ám eljött a viszontlátás órája, ami feloldotta a társtalan évek magányát. A történetben épp az a szép, hogy ilyen kerek. Nincs mit hozzátenni, csak együtt tudunk örülni a két lélek újbóli egymásra találásának.

Egy sztár utóélete

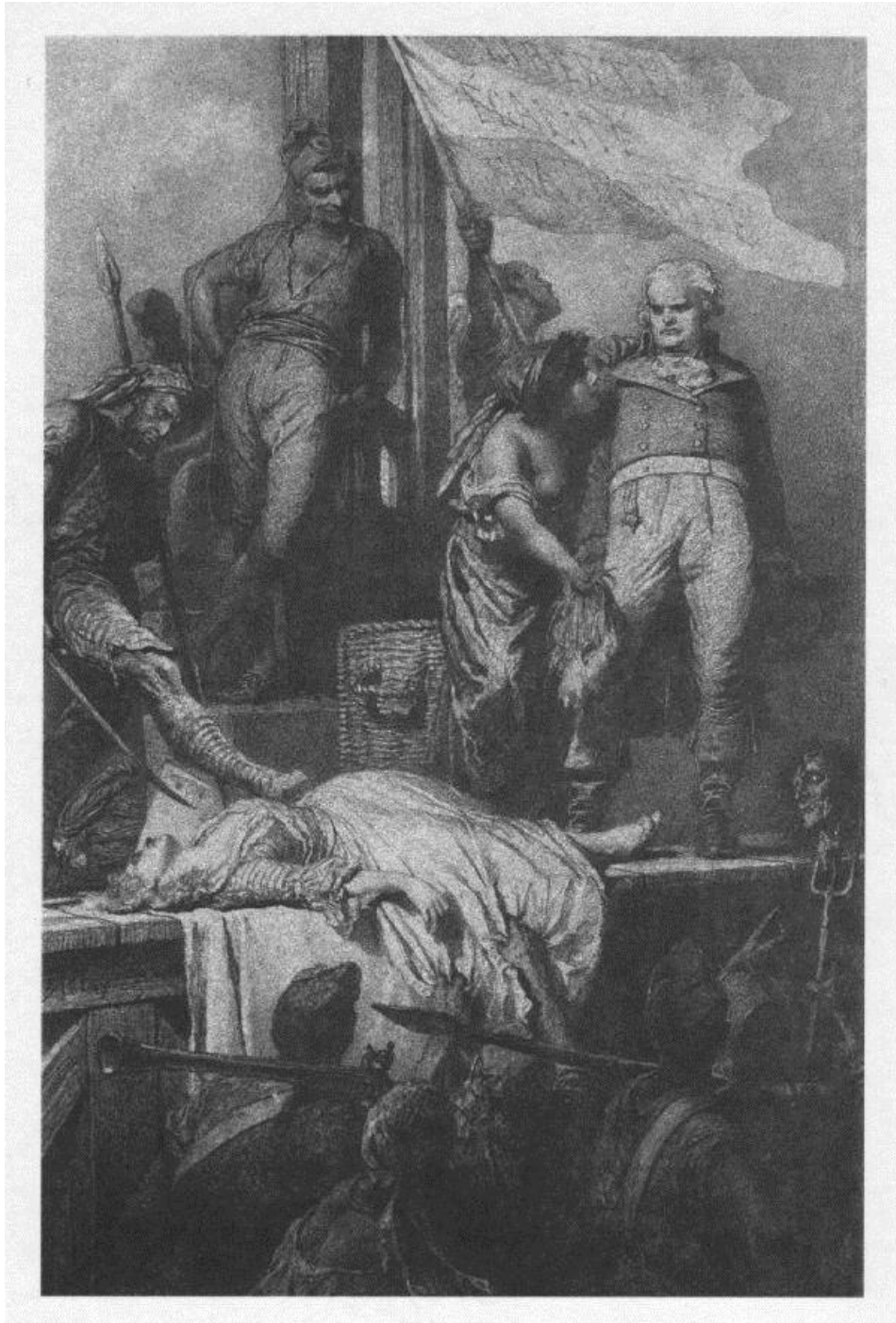
Nem szeretnék ünnepezt sztár lenni. Szabó Magda se szeretett, úgy hiszem. Találunk pár felsóhajtást naplójegyzeteiben, és különösen a Liber mortisban, amelyek erre utalnak. A jelenkor egyszerre éli ki szeretetét és szadizmusát azokon, akiket erre a szerepre kiválaszt magának. Maga fölé emeli, ám el is várja, hogy az általa választott sztár alkalmazkodjék őhozzá, s ne pedig fordítva. Nem hagy neki időt a magánéletre, hogy gondolatait rendezze, hogy zavartalanul lehessen ott és azokkal, akikkel vannak közös dolgai, s hogy párbeszédek során úgy fejlődhessen, ahogyan az neki előnyös. Márpedig, ha neki előnyére van ez a típusú fejlődés, akkor a közösség is profitál belőle. Egyszóval alaposan megtiporja a kedvenceit is a sokat dicsért, belül mégis sokat szidott jelenkor. Olyan, akár egy zsarnokoskodó férj: bár állítólag szeret, mégis terrorizál, lelkiileg zsarol.

Szabó Magda is tudatában volt ennek. Ahogy írja, az ismert ember is szeretne a kertjében elszöszmötölni (elbabrálni), zavartalanul, természetesen, tehát vágyik a nyugodt, zavartalan órák után, amikor senki nem nyit be váratlanul, ahogy Emerenc, akit kedveltek, mégis az idegeikre ment időnként. Nos, a kortárs éra is így szokott rátörni az általa kiválasztottakra, ahogyan a szeretetreméltóságában is olykor borzalmas házvezetőnő Szobotkáékra. Nem tudja, nem fogja fel, hogy a művészek, akit sztárol, saját elképzelése is van a saját életével, és ez tőle is, mindenkitől is független.

Szabó Magdának igen sok ideje telt el azzal, hogy elutazott mindenhová, ahová meghívták író-olvasó találkozókra, művészi szimpozionokra, szakmai megbeszélésekre, írószövetségi kötelezettségeinek eleget téve, nemzetközi elismertségéhez méltóan, mert mindez valóban illett. Ezért írom én azt, hogy jobb a nagy felfedezetlenség árnyékában élni, valódi szabadúszóként, úgy, hogy az ember életét nem akarják mások irányítani. Szabó Magda görögországi úti jegyzetei közt találjuk, hogy ott is írótalálkozón kellett részt vennie, ám betegsége megakadályozta benne, hogy előadásait megtartsa, ezért inkább útra keltek, hogy felfedezzék Hellászt. Ez, mondjuk, egy pozitív esemény volt Magda asszony szempontjából, vehetjük úgy is, hogy a Deus ex machina rendezte el a sorsát. Igaz, meglehetősen diszharmonikusan, mert útjukat meghatározta mindkettőjük betegsége, valamint a szervezetlenség, ami a korszak adottságait tükrözi, továbbá a megsértett Apollón bossúja, ahogyan Szabó Magda érezte. Szóval közbelépett az ezotéria, mely annak a korszaknak legfeljebb mumusa lehetett.

Szabó Magdának az életéből és alkotó energiáiból jócskán elvett jelenkorának ragaszkodása, olykor kíváncsisága is, amellyel életközélemből akarta tudni, látni, milyen kedvenc szerzője. Lakásán fotózták, filmezték, egészen benyomultak a privát szférájába, ami nem lehetett kellemes a még oly közösségi embernek sem, mint Szabó Magda. Sztársága velejárói voltak ezek a periodikus „lerohanások” a sajtó részéről. Ugyanennek kellemesebb része volt az, amikor olvasói leveleket kapott, és ezeket megválaszolva, egymást kölcsönösen segítve fejlődhettek – író és közönsége.

Az imázsépítéshez mégis kellettek, akár az utazások, melyek Márai mester szerint mindig változtatnak az emberen valamit. Visszatérve másmilyenek vagyunk. Csak el is tudja fogadni ezt a korszak, teszi hozzá rezignáltan az élettapasztalat, hiszen egy rendhagyó életű és felfogású művészt még ezek nélkül a változások nélkül is nehezen ismernek el és fogadnak el

Madách: Az ember tragédiája, párizsi szín

azok, akiknek még érniük és fejlődniük kell. Nem másért, csak mert a művész mindig előbbre jár pár lépéssel, a lemaradást pedig nem szívesen ismeri el az, aki alulfejlettebb. Igyekszik a nagy lélek sarkára lépni, ha szabad ezzel a képtelen képzavarral élni.

Talán mindig is erről a versenyfutásról van szó, amikor a művész konfliktusba keveredik korával. A szellemileg gyengébben fejlett fél többnyire az „Enyém a vár, tiéd a lekvár!” csatakiáltással rohan rá, és ha teheti, alaposan megtiporja az általa meg nem értett személyt. Vagyis ez a hordaszellem és az elitizmus összecsapásának archetípusa, ha úgy vesszük. Ez ismétlődik korról-korra lépve, mindig önmagát ismételve, akár Madách szereplői a különféle színekben. S hogy máig ismétlődhet, arra vall, hogy nem igazán a magasabb szint megcélzása uralkodik benne. Az elit szemléletű ember kérdése mindig ez: „Miért nem értik, miért nem követik azt, ami magasabb rendű, náluk fejlettebb?” A hordaszellem képviselői pedig válaszként: „Miért nem alkalmazkodik? Mi vagyunk többen, mi uraljuk a földet, tehát nekünk van igazunk.” Arra persze soha nem gondolnak, mi lenne akkor, ha a nagy lélek is folyton a sárban hemperegne velük, nem éppen jótékony sárfürdőket véve... Ha pedig materialista, azaz anyagelvű felfogásúak, akkor is illene hinniük az evolúcióban. Eszerint normális esetben mindennek a fejlődés irányába kellene mutatnia, egyre tökéletesednie, nem a lesüllyedést és az igénytelenséget kellene megcélozni, ahogy a mások fejlődését valósággal bombázó retrográd elemek teszik, akik mégis elit klubnak képzelik magukat, a túl sok anyag birtokában. Talán épp ez akadályozza meg őket abban, hogy kilássanak a nagy pénzhalmok mögül, tesszük hozzá rezignáltnak, látván, hogy már nemcsak a megszerzendő anyagmennyiség a kitűzött céljuk, hanem az általuk ellenségnek kikiáltott másik fél fizikai megsemmisítése, akár dizájner vírusok segítségével is...

Szabó Magda utóélete hasonlatos élő személyként megélt élettörténetéhez. Habár az utókorban főként „A Sztár” fogalmaként rögzült, és ez együtt szokott járni a manapság egészségtelen magamutogatással, a görcsösen számolgatott lájkok figyelésével, és ezek elmaradása miatti kétségbeeséssel, majd a sztárok trónfosztásával, ha ezek a felszínes dolgok elmaradnak – végleg vagy csak egy időre. Ha valamit pontosan tudni kell a művészekről, az az alkotói periódusok váltakozása, és ezek szeszélyes volta. Soha nem tudható előre, mikor veszi kezdetét egy újabb korszak, melyben minden és mindenki változik. Maga a művész is, aki érzékeny hangszer lévén, korábban reagál a kihívásokra, azaz az ihlet befogadására, amit halandó társai akkor még nem érzékelhetnek.

Nos, Szabó Magda egészen másként látta a kérdést. Társadalmi kötelezettségének tekintette, hogy íróként ellásson bizonyos feladatokat. Mint például a közszereplés, amit nem mindenki tűr jól. A közönség, ha szereti az íróját, szeret odamenni hozzá, megszólítani, olykor meg is érinteni, ahogy a kisgyermekek szokták, de mindenképpen keresni és építeni azt a kommunikációs csatornát, ami kettejük közt feltétlenül szükséges. Pedagógusként is törődött tanítványai sorsával, nemhogy felnőtt, felelősségteljes íróként, a közönségével. Úgy érezzük, hogy a közönségét is nevelni igyekezett. A gyermekolvasókat mindenképpen, művei tanulságaival, pozitív kicsengésével, egyszóval az eszmei mondanivalóval, mely nála nem maradhatott el. A *Sziget-kék* megtépzott és kiközösített madárfigurájának, Lukácsnak a felmutatásával felveti „az áruló” fogalmát, mely egyrészt közösségformáló erejű, másrészt a lelki önvizsgálat fontosságára hívja fel a figyelmet. Ezzel egyrészt a gyermekek erkölcsi érzékének kialakításán dolgozik, és kiemeli a lélek tisztaságának, azaz a jó erkölcsnek a fontosságát, ugyanúgy, ahogy *Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk* történetében. Az egészséges társadalom kiveti magából a szabályai ellen vétőt. Akkor még igen, megtette, tesszük hozzá mai tapasztalataink birtokában, és napi szinten azt hallva, hogy épp azok ordítják világgá

téveszméiket – a moralitás nevében –, akiknek ehhez nem sok közülük van, lévén amorális szemléletűek. Továbbá azt is, hogy az 50-es években, amikor a nagy koncepciós perek folytak, ész nélkül, értelmetlenül, ez a gyermekien tiszta világ erősen elűt a korszak ál-moráljától, mely épp csak hogy elkezdi elterpeszkedni a társadalom fölött. 1956 ennek lerázási kísérlete volt, így is értékelhetjük, ám vannak paraziták, melyek nem vethetők le olyan könnyen az áldozat hátáról. A mai problémák gyökere mind oda nyúlik vissza, hogy a nagyközösség ezt nem tette meg. Sem Ötvenhatban, sem Nyolcvankilencben. Vagyis, hogy a forradalmi erjedést elfojtották, a forradalmat pedig vérbe fojtották a mindenre érdemtelen hazaárulók és szövetségeseik (valamint a sunyin hallgató nyugat, melyet azóta nincs lelkünk nagybetűsen írni). Akkor mindenki minősítette magát és leminősítették magukat mindazok, akik ebben a történetben negatív szerepet vittek. A törés egyre mélyebb, s mivel nincsen szándék ennek orvoslására, egyre távolodunk egymástól, főként ideáljaink tekintetében.

Szabó Magda viszont gyermeki tisztaságában él tovább művei által. Természetesen minden korszak minden új nemzedéke másként fogja értelmezni, amit soraiból és sorai közt kiolvashat, ám a templomi orgona tiszta zengésével zúg fel életművéből az az erkölcsi tanítás, amelyre a 60-as évek óta nem divat hivatkozni, és sok nemzedék azóta már nem is mert megtanítani gyermekeinek. Holott erkölcs nélkül nincsen morális rend, a napi tisztálkodás, dolgaink rendbetétele a léleknek is igénye. Ez pedig mindenképpen helyére kerül, bármelyik Szabó-művet vesszük alapul ehhez. Igen, tudjuk, a korszak „nagyjainak” igénye meg az volt, hogy a hagyományos erkölcsi rendet páros lábbal letapossa. Hogy mennyire sikerült neki, azt a mai összkép is mutatja.

Szabó Magda viszont az őseitől örökölt tartás birtokában írta mindazt, amit megírhatott. Szülei rendhagyó nevelése belőle is különleges életművű szerzőt csinált. Mindent megengedésével, óriási ellentétet képezve a nagyszülők drákói szigorával, olykor kegyetlenségével, melyhez adalék volt a Dóczy kemény fegyelme. Debrecenisége megíratta vele a *Kiálts, város!* már-már a görög tragédiák világát idéző sorsszerűségét, melyben egyszerre dicsőül meg a főhős, Debrecen főbírája, Gál Nagy István, és kiközösítésként semmisül meg (morálisan) a főtiszteletes városvédő szigorának ítélete nyomán. Ugyanakkor benne és általa csap össze a régi és az új rend morálja, mely nem engedi meg neki, hogy embertelenül, bánjon egy derék polgárral, aki csupán egy házat kér magának jó pénzen, hogy odahozhassa a családját. A mai olvasó nem biztos, hogy tudja, egykor a városok azzal a joggal is rendelkeztek, hogy csak azt fogadják be polgáraik közé, akit erre érdemesnek találtak. Mint ahogy azt sem, hogy a városvédő reformátusokat megvert kuttyákként kergette ki Egerből az ellenreformáció, a Habsburgok által támogatott klérus, mit se törődve azzal, hogy nélkülük jóval korábban elesett volna Eger, s akkor a Felvidékre menekült katolikus papság se lett volna biztonságban. Igaz, megint csak a Habsburgok kegyetlen hittérítésére kell utalnunk, amellyel irgalmatlanul üldözték a megreformált hitre áttérteket. A papságot és az egyházi bíróságokat is ők támogatták, s küldték máglyára, másokat gályarabságra többek közt Szabó Magda őseit is.

Ha mindent egybeveszünk, igencsak árnyalt képet kapunk, s nemcsak Debrecenről, hanem a Szabó Magda által felidézett korszak bonyolultságából is. Debrecen azért tiltott ki minden más hitűt a városból, mert őket meg az összes többi városból kiűzték, tekintet nélkül emberi

értékeikre, családjuk hasznos és értékes mivoltára. A korszak hűtlen emlékezete azt se őrizte meg az utókor számára, hogy Eger olyan jelentős reformációs központ volt (Dobó után), hogy Debrecen is neki adózott. Sóban, a korszak szokásos fizetése formájában. Ugye, azt is el kell magyarázni a fiataloknak, hogy a só éppolyan értékes fizetőeszköz volt, mint az arany, azokban a háborúktól sújtott időkben. Nyilván praktikus okokból: köszöntyűk nélkül lehet élni, só nélkül annál kevésbé. Tudom, most felszisszennek az érzékenyebbek, de az egészségügy, még kialakulatlan lévén, sóval kezelte a sebeket, amelyek gyakoribbak voltak, mint ma a rágyújtások a felvilágosulatlan lakosság köreiben.

Mondhatjuk úgy is, hogy „*Docere necesse est*”, Szabó Magda erkölcsisége nevében. Az író feladata nem az, hogy bohóckodjék, tehát csak a „*delectare*” igényével lépjen fel, hanem hogy erkölcsileg nemesítse és felemelje a közönségét. A nevelést nemzetnevelésnek tekintse, úgy, ahogyan Márai Sándor tette, vagy Móra Ferenc és Gárdonyi Géza, minden jó írónk. S hogy közeli, jó kapcsolatban állt a drámákkal és drámaisággal, arról művei vallanak: befejezésük nemcsak afféle hirtelen lezárás, hanem részletesen kifejtett drámaiság, mely katarzissal végződik. Mit adhat ennél többet szerző az olvasójának? Ezt a kételkedők is megválaszolhatják, ha tudják.

A vetőkártya főhadnagya

Szobotka Tibor életmű novelláskötete (Magvető Kiadó, 1982)

Megkésve jött ki Szobotka Tibor életműkötetete, mely betekintést nyújt legfontosabb novelláinak keletkezési sorrendjébe. Az író már nem érthette meg, hogy műveinek könyvünnepet rendezzenek. Nagy üldözője, Aczél György még hatalmon volt, ám még életében utolérte az Erünniszek üldöző sivitása, amelyet csak az alkoholmámor tudott eltompítani valamelyest, valamennyi időre. Sok bűn terhelte a lelkét, amiért nagy sötét felhőként telepedett rá a magyar kulturális és tudományos életre. Bármit is kapott érte, megérdemelte.

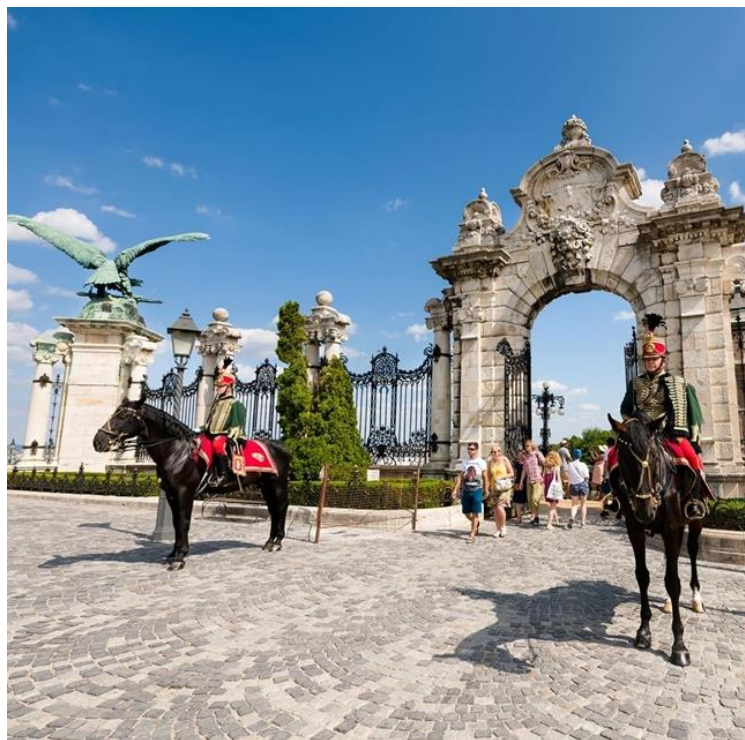
Szobotka Tibort viszont ez már nem vigasztalta. Fizikai testének roncsa, egészségének maradéka nem küzdhetett tovább az őt szisztematikusan üldözőkkel. Magda asszony kedvéért még tartotta magát, hogy aztán végleg feladhassa a küzdelmet. Ez a kötet viszont kellő hangsúlyt ad azon kevesek véleményének, hogy Szobotka Tibor a XX. század jelentős novellistái között volt, s ha lefordítanák idegen nyelvekre, még ma is a legismertebbek között lehetne. Ő nem García Márqueztől tanulta a latinos miszticizmust, mágikus realizmust, hanem neki is sajátja volt, és jellegzetesen közép-európai. Megelőzte vele külföldi kortársait. A vetőkártya főhadnagya betekintést enged korai éveinek termésébe, és megdönti azt a korábbi állítást, hogy életének utolsó huszonegy évében, ahogyan Szabó Magda felsóhajtott, már csak élt és nem alkotott. Kevésszer, de még megszólalt, hogy akkor se figyeljen oda rá senki, akinek feltétlenül rá kellett volna figyelnie.

A vetőkártya főhadnagya címadó novellájában is Szobotka misztikus, ezoterikus író-énje szólal meg, amelyre feltétlenül fel kellett volna figyelniük az irodalom fölötti bábáskodással megbízott Nagyvalakiknek. De bennük még akkor is csak a hivatalból kiadott és folyamatosan táplált ellenérzések dolgoztak. Az esztétikai érzék, mely normális körülmények között mindent felülír, akár le is bírhatta volna ezt, ha lett volna. Minden az Állatfarm törvényei szerint működött, kezdve a népre rátelepedett Nagy Senkiktől az „állatkódexig”, melyet megteremtői köptek le legelőször. Maga a bécsi történet könnyen zanzásítható. Egy fiatal főhadnagy, grófi származék, a Práterben mulat egy bárónővel. Séta után térnek be oda borozni, és az ifjúnak hamar fejébe száll az ital. Ennek hatására elmondja, azaz elpanaszolja a hölgynek, miért nem lehet többé közük egymáshoz. Vagyis szakítanak, mert az urat kitagadta az édesapja, ráadásul halott édesanyja emlékének meggyalázása révén. Ezentúl se neve, se egzisztenciája, távoznia kell a hadseregből. A hölgy úri módon viselkedik, nem csinál jelenetet, hanem a történet, valamint a milió hatására minden átmegy egy misztikus,

álomszerű jelenség-sorozatba, melynek furcsa szereplői akadnak. A főhadnagy alteregója, a vetőkártya főhadnagya egy cigányasszony jóskártyájából kerül elő valahonnan, de úgy, hogy valóságos, élő emberként tűnik fel az ifjú gróf előtt és beszél vele. Vagy legalább ezt vizionálja. A cigányasszony szép jövőt jósol neki, másvalakit, mint aki most az oldalán ül, élete szerelmeként, és ahogyan a misztikus történetekben lenni szokott, mindenki légiesen bukkan fel, majd ugyanúgy tűnik, oszlik el a semmibe, hogy csupán egy magyarázatot hagyjon maga után. Az egész lehetne egy részeg álom is, melyben előbukkan a gróf édesapja, ifjabb változatban, fekete bajusszal, és már a bárónő oldalán fölényeskedve, a fiáról tudomást se véve. A fiatalember pedig a neki megjósolt szőke lány oldalán ül, s végül mellette alszik el az asztalra borulva. Ám a mese szövete olyan finom és áttetsző, hogy semmiképpen nem lehet olyan durva impulzus alapján létrejött dolognak venni, mint egy szimpla berúgás. Az ifjú, aki először még főbe akarta lőni magát, mert sorsát kilátástalannak látja, alteregójától kapja a megfelelő sugallatot, előtte pedig a cigányasszonytól. Mindketten azt állítják, hogy sorsa jobbra fog fordulni, s hogy megtalálja élete párját egy szép szőke lányban. Az alterego-főhadnagy, aki ugyanolyan egyenruhát visel, mint a gróf, egyúttal kedvesen besegíti egy álomba, mondván, hogy hajnalonta mindig egyedül lesz, de vigasztalja az a tudat, hogy a legtöbb hajnalt úgyis végigalusszuk.

Szobotka misztikus énje, melyet ritkábban mutat meg, mint a gunyoros, csipkelődő, ironikus egóját, ebben a novellában láttatja őt legőszintébben. Tudjuk, hogy fiatalon kicsapongó életet élt, s hogy a novella főhősének édesapja is hasonlóan zord és elutasító vonásokat mutat, akárcsak az idősebb Szobotka. Könnyed áttűnések ezek, képzelet és valóság áttetsző elegye. Benne mégis olyan lélektani mélységek mutatkoznak meg, amelyeket kevés író mutat meg önmagából. Reflexiók, mélytudati ösképek, tapasztalat és meseszerűség, mely épp olyan arányban

keveredik egymással, hogy általuk valami újszerű és szépséges születik. Egyúttal rámutatnak arra is, hogyan dolgozta fel Szobotka Tibor szülei ellentéteit, örökös ellenségeskedéseiket, gyermekeik feje fölött vívott harcaikat. A *vetőkártya főhadnagya* szereplői, hasonlóan más Szobotka-művek hőseihez, intelligensen, úri módon rendezik le konfliktusaikat, szakításaikat, nézeteltéréseiket. Még ha primitívebb alakokat is ábrázol, azokat se durva vonásokkal, harcaik nem torkollanak agresszív jelenetekbe. Akár a görög drámákban, ahol a gyilkosságok, öngyilkosságok, durva jelenetek soha nem a nyílt színen játszódnak, hanem csakis a színpalak mögött. Ez az attitűd rámutat egy fontos lélektani jelenségre: az író úgy dolgozta fel a szülői

házban tapasztaltakat, hogy okult belőlük, ő maga pedig nem követte a hibás viselkedésmintákat. Vagyis a negatív élményt pozitív tapasztalattá konvertálta. A negatív modellből így lett pozitív példakép. Mindez komoly intelligenciára vall, de hát ezt nem szükséges annyiszor ismételnünk, első ránézésre tudhatja akárki.

Miguel de Unamuno baszk író

Miért emelkedik ki annyira ez a novella a többi közül ebben a kötetben? Mert képszerűségében, képalkotásában mutat fel egy olyan írói felfogást, ami a maga korában teljességgel ismeretlen volt még. Ha idejében lefordítják más nyelvekre, komoly nemzetközi elismerést kaphatott volna. De nem kapott, mondhatjuk a Ványadt bácsi osztinatóként visszatérő mondatát kissé átírva, melyet mindig a dadusnak mondanak oda. Makacsul, zsörtölődve, lehangoltan, mint ahogy egy Csehov-darab miliőjébe illő szólam adhat csak vissza. Nos, mi is csak tovább zsörtölődhetünk, miért volt olyan vak Szobotka Tibor jelenkora. Miért nem ismerte fel nagyságát, tehetségét, és miért csak a megrúgni valót látta benne? Marad a költői kérdés, amihez mindenki hozzágondolhatja a maga verzióját. Nosztalgikusan vagy maliciózan, ennek eldöntése sem a mi feladatunk. Kár, hogy ennyi tellett ki kortársaitól, annyi bizonyos. Nekünk viszont marad ez a misztikus álmvilág, mely bizonyára

nem tűnik el nyomtalanul, akár egy átaludt, részeg reggel távoli impressziója. A valódi főhadnagy és a vetőkártya főhadnagya egyaránt mély nyomokat hagy az olvasóban. Mit is fűzhetünk még ehhez? Remélhetőleg előbb-utóbb az irodalomtörténeszekben is. Hátha nekik is jósol valami szépet a novellabeli cigányasszony a vetőkártyájával...

A mű keletkezésének pontos évét nem tudjuk, csupán azt, hogy ifjúkori, 1933-39 közötti alkotásai közül való, tehát 19-25 éves kora között írta. Ennek fényében elmondható, hogy kezdő munkának még inkább figyelemreméltó, megelőzve ezzel világirodalmi kortársait. Talán *Miguel de Unamuno: Köd* c. regényére emlékeztet, de csak nagyon halványan. Ez a hangvétel és ez a felütés jellegzetesen szobotkai. Még ha csak pszichoterápiai céllal írta volna, akkor is kimagasló. Nincs rá más szó, egyéb megnevezés, mint az író saját stílusjegyeit ifjan is magán viselő műalkotás. A hosszasan fiókban érlelés után is modern és sokatmondó. Semmit nem veszített értékéből. Különleges egybeesés: Szobotka Tibor egy éves lehetett, amikor Unamuno ezt a regényét írta. Kettejük élete viszont sok közös vonást mutat, már amennyiben sok hányódás volt osztályrészük. A baszk Unamunónak száműzetés, házi őrizet, állásától való megfosztás volt büntetése nézetei és munkái miatt. Igaz, gyönyörű helyre száműzték, a Kanári-szigeteki Fuerteventurára (amit később internálásnak neveztek jóval politikusabb bukéval). Magyar sorstársainak viszont Kufstein, Bécsújhely jutott, ami se nem vidám, se nem szép, csak simán szörnyű hely volt. A misztikus életérzés azonban nemcsak ezen múlik. Arra születni kell.

Fuerteventura szigete

Szobotka Tibor „kivégzői”, a szerzőpáros naplójegyzetei alapján:

Illés Endre drámaíró, könyvkiadó igazgató (Szépirodalmi Könyvkiadó), műfordító, műkritikus

Bóka László (ÉS) író, költő, irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja

Kardos György újságíró, hírszerző ezredes, a Magvető Kiadó igazgatója

Tóth Dezső kultúrpolitikus, irodalomtörténész, egyetemi tanár

Réz Pál irodalomtörténész, a Szépirodalmi Kiadó szerkesztője

Béládi Miklós irodalomtörténész, kritikus, az MTA aspiránsa

Köpeczi Béla művelődés- és irodalomtörténész, művelődéspolitikus, az irodalomtudomány kandidátusa és doktora, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, 1972-től 1975-ig főtitkára.

Hajdu Ferenc újságíró (Esti Hírlap)

Szentkuthy Miklós író, esszéíró, műfordító

Hermann István lukácsista filozófus, esszéíró (ÉS)

Pődör László, a Corvina kiadó szerkesztője, lektora (hiv. irodalom: Körber Ágnes: Egy kiadó alapítása. Lábjegyetek a Rajk-perhez. Betekintő 2014/1)

Nagy Péter, magyar irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja. A magyar és a francia irodalom történetének kutatója. 1978 és 1979 között a Nemzeti Színház igazgatója (a Magyar Nemzetben írt kritikát Szobotkáról), a Szépirodalmi Kiadó vezetője, a Magyar Írószövetség oktatási osztályvezetője, a Corvina Kiadó irodalmi vezetője,

Héra Zoltán kritikus (ÉS) költő, esszéíró, kritikus, műfordító. A szverdlovszki egyetemen tanult. 1953-tól a Szabad Nép, majd a Népszabadság munkatársa, főmunkatársa volt.

Lenkei Lajos főszerkesztő (Film Színház Muzsika, 1958-62)

Mátrai Betegh Béla újságíró, dramaturg (Vígsház, 1941-57), rendező, színikritikus, a Magyar Nemzet főmunkatársa (1963-81)

Rényi Péter újságíró, kritikus, politikai elemző, 1956 és 1988 között a Népszabadság főszerkesztő-helyetteseként a kulturális élet egyik szürke eminenciása, befolyásos pártember. Eredeti szakmája nyomdász és grafikus

Csala Károly újságíró, író, költő, műfordító, esztéta, lapszerkesztő Egyetemi Lapok, Magvető Kiadó, Új Tükör, Filmvilág, Mozgó Képek felelős szerkesztője, a Népszabadság szerkesztője.

Kardos László akadémikus, egyetemi tanár, irodalomtörténész, kritikus, műfordító, az irodalomtudomány kandidátusa és doktora, a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagja, Pándi Pál édesapja.

Pók Lajos irodalomtörténész, szerkesztő, kritikus, 1946-1950 között köztisztviselőként dolgozott. 1950-1956 között a Művelt Nép kiadó szerkesztője volt. 1956-1959 között Bibliotheca Kiadó irodalmi vezetője. 1959-1987 között a Gondolat Könyvkiadó főszerkesztője

Derzsi Tamás újságíró, Esti Hírlap

.....

Egy darabig töprengtem rajta, szükséges-e még nyilvánosságra hozni a szerzőpáros által vétkesnek megnevezett irodalmárok, kritikusok, szerkesztők neveit, de Babits sorai szerint „vétkesek közt cinkos, aki néma...”, így hát nem kívánok bűnrészes lenni egy ilyen irodalmi karaktergyilkosságban, amelyben Szobotka Tibort részesítették a korszak „nagyjai”. Szabó Magda időnként ingadozik ezek megítélésében, aszerint, hogyan viszonyulnak Szobotka hagyatékának értékeléséhez. Ez azonban nem menti fel őket az alól, hogy önként, elvakultan vagy pártutasításra írtak olyasmit Szobotka Tiborról, ami az író lelkét megsebezte és egyre mélyebbre süllyesztette a depresszióba. Felmentést mi nem adhatunk nekik, az egyedül a Fennvalóra tartozik. Még csak véleményeznünk se szükséges őket, tetteik önmagukért beszélnek.

Az efféle nemtelen támadások és sikeres karaktergyilkosságok mind arra utalnak, hogy Szobotka kvalitásai túl erősnek minősültek, még a korszak csinovnyikjai szemében is. A kisember nagy bosszúja, amikor az, ellenfelét legyőzni önerőből nem bírván, aljas eszközökhöz folyamodik. A fenti névsor segédletével elkövetett kollektív Justizmord azt is bizonyítja, hogy Szobotka valóban rendkívül tehetséges ember volt. Ha csak egy jelentéktelen kis senki lett volna, nem támadták volna akkora hévvel. A háttérben megbúvó Aczél György sunyiságát mi sem jellemzi jobban, mint hogy egész kritikushaddal fegyverkezik fel egy nagy humanista kortárs szerző ellen. Hogy nem légből kapott ötlet ez, elég visszaemlékezni a tudós kutató, Béres József üldözésére és perbe fogására, vagy Görög Rezső letartóztatására és a rá váró perre 1977-ben. Ez utóbbi esetében még csak nem is a sötét 50-es évekről beszélünk, hanem mindössze 12 évvel a kommunista rendszer összeomlása előtt. Az ún. puha diktatúra idején is léteztek még koncepciós perek, sőt később is, azonban ezek nem kaptak nagy nyilvánosságot, ezért nem emlékezhet a nagyközönség rájuk. A módszereket és azok gyakorlóit viszont nem szükséges, sőt nem is volna erkölcsös dolog segíteni, hogy továbbra is rejtőzködjenek, illetve haláluk után mintegy feloldozást kapjanak tetteik alól. Csak szégyenkezzenek és vezekeljenek! Különösképpen vonatkozik ez azokra, akik mindmáig a háttérben meghúzódva tovább gyakorolják a pártállambeli módszereket és tesznek tönkre további tehetségeket, csak mert lehet, mert „senki nem szól rájuk”. Ne higgyük, hogy nem teszik meg! Szívósak, mint egy vírus, és szemtelenek, mint a piaci légy. Ne falazzunk nekik, hanem leplezzük le őket mindig! Az örökké megdönthetetlennek tűnő érvük az, hogy az általuk kipécézett személy nem is tehetséges, sőt dilettáns, értéktelen valaki. Ha valóban így volna, miért kellene ágyúval löniük a verébre? A heves kirohanások mindig azt jelzik, hogy támadásaik célpontja nagyon is értékes ember, s hogy szakmailag is kiváló. Azt is, hogy nemes szakmai versengésben soha nem volnának képesek legyőzni őket, támadásaik mindig aljasak és egy tiszta szívű áldozat számára kivédhetetlennek tűnik minden intrikájuk. Miért? Mert egy nagy ember sose megy le úgymond kutyába, csak mert hozzá képest primitív ellenfelet kapott létküzdelmei kísérvőjeként.

Jegyeztem mindezt az ifjúság okulására, hogy ők megtalálják a megfelelő eszközöket a „sötétben bujkáló ellenség” (aminek ők mindig másokat neveztek, projekció gyanánt) lefegyverzésére.

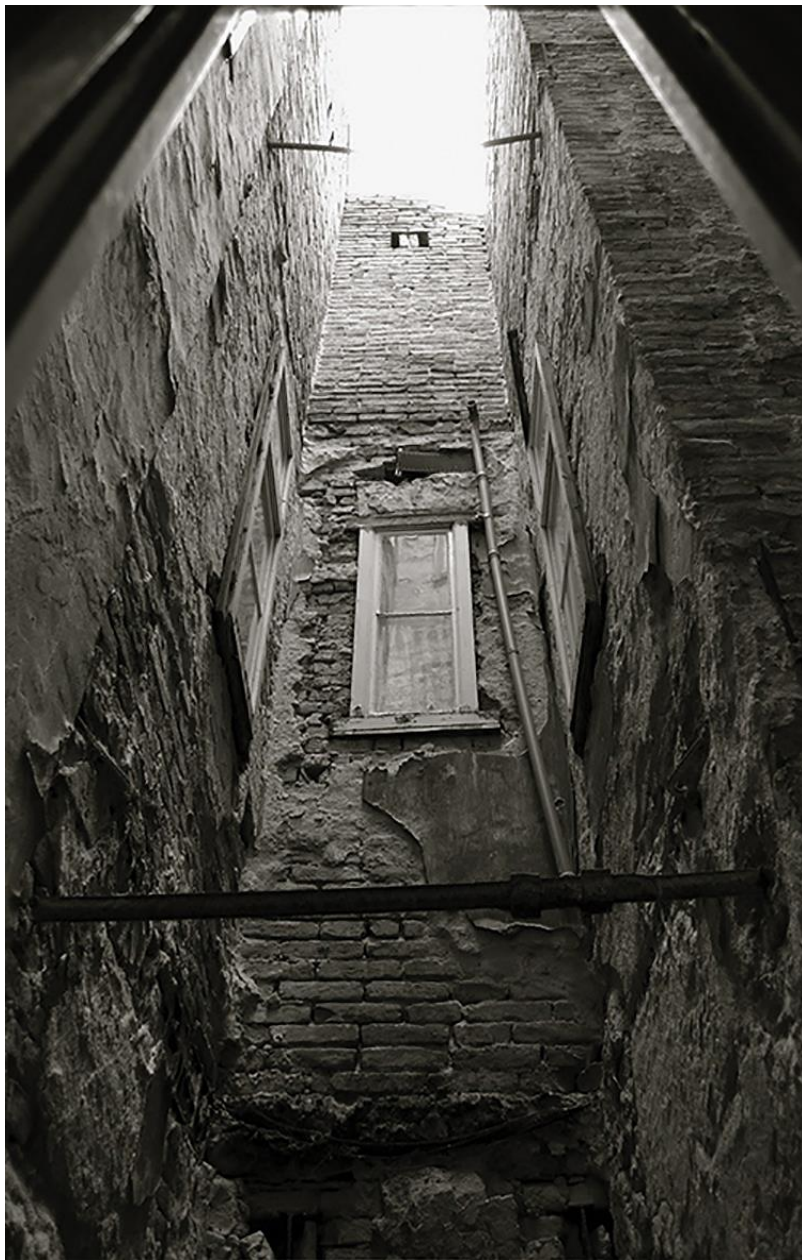

Uitz Béla plakátja, 1919

Ugyanezen ifjak felvilágosítására szükséges lejegyezni, hogy a nagy karriert befutottak pályafutása gyakran már eleve gyanús. Ezt ugyanis – állításaikkal ellentétben – nem feltétlenül a nagy eszüknek köszönhették, hanem a kommunista párthoz való lojalitásuknak, abban való részvételüknek és aktivitásuknak. Sokan épp azért „futhattak”, mert másokról jelentettek és sokakat feladtak a pribékeknek. Az 50-es években ez életveszélyes volt az áldozatokra nézve, mert akit elvitt az ÁVH, az ritkán került ki élve a kezeik közül. Később már beérték enyhébb fenytésekkel is, de a lelki terror semmivel nem emberségesebb a fizikai bántalmazásoknál. Voltak, akiket perbe fogtak, majd rövidesen kiszabadultak. Ez többnyire arra utal, hogy beszervezték őket, zsarolhatókká váltak, s aztán megint csak mások ártalmára úzték sunyi kis ügyleteiket. A fenyegetéssel, zsarolással való befogás sem ad felmentést, mivel embertársuk élete ellen támadtak azzal, hogy engedelmes lánczemei voltak egy velejéig romlott rendszernek, melynek minden napja újabb és újabb hazugságokra épült. Csoda-e hát, hogy végül összeomlott?!

Az Úristen a lichthofban

Szobotka Tibor a halálról. Az Úristen a lichthofban is egy etűd, ugyanerre a témára. Abszurd a maga nemében. Vulgáris, hogy éppen egy ilyen környezetben idézi meg a Mindenható személyét, de végülis tudjuk, hogy Isten mindenütt jelen van, a fényt pedig oda kell vinni ahol nincsen, miért is ne? A lichthof, a régi nagyvárosi bérházak kényszerű tartozéka, piszkos, mállott vakolatú, és lakói is ennek jegyében állnak. Közönségesek és úgy általában véve visszataszítóak.

Egy ember szemléli őket, aki ebben a snassz környezetben él, és ráér megfigyelni az állati lakótársakat: egy pókot, egy patkányt és egy svábbogarat. Ők együtt négyen tengődnek,

elvannak és közös életük rendeltetése mindössze annyi, hogy kivárják az Úristen látogatását. A pók öreg volt (öreg hölgy), hosszú szálakat eregetett ki magából, és legyeket fogdosott, ezzel is segítve kitartottját, a svábbogarat, akit nagyon kedvelt. Mindig megbocsátott neki, és mindig kifizette súlyos kártyaadósságait. A patkány, amely egy filozófus patkány volt, a mélybe hulló szeméten élt és erősen elhízott már. Mikor az Úristen érkezésére vártak, mind felrohantak a második emeletre, ahol az ember is könyökölt, elé tülekedve, felsorakozva várták, aminek meg kellett történnie. Isten a napfényen át ereszkedett le az őt váró sereglethez, aztán kikérdezte őket, kicsodák és mit csinálnak a lichthofban.

A pókon kezdi a sort az Úr. A pók jó nagyokat hazudik, és csupa olyat mond, ami formálisan megfelel a legszebb elvárásoknak is, az egész mégse stimmel. Az emberiség megmentőjének állítja be magát, hálóját pedig azért szövi, állítja ő, hogy megmentse az embert legfőbb ellenségétől, a légytől. Ő az emberiség érdekében öl, mondja. A svábbogár szomorú ifjúságát siratja, amikor még tehetséges fiúnak mondták, és most szonettekét ír. Nem jut munkához, ezért inkább lefekszik ábrándozni. A jövő irodalmának érdekében teszi, állítja. A patkány filozófusnak vallja magát, aki a lét és nemlét kérdéseivel foglalkozik, s kétszáz kötetes életművét senki nem akarja kiadni. Mindezt az emberiség boldogulásának érdekében alkotta meg. Nem tudja megmondani, hogy került a lichthofba, sőt még szemtelenül visszafordítja a kérdést az Istenre: talán éppen Ő küldte oda. Minden állat azt hazudja, hogy ő az emberiség érdekében élőködik, s mire az emberre kerül a sor, az csak némán feltekint Istenre, a szemébe próbál nézni, de végül az Úr lábai elé rogy, és úgy érzi, hogy megsemmisül. Ő nem áltatja magát semmivel, és nem is hazudik az Úr szemébe, ahogy kénytelen lakótársai tették. Végül Isten eltávozik a lichthofból, és ugyanaz a szürke félhomály borul a belső udvarra, amelynek magyar neve is van, világítóudvar.

Természetesen nem véljük úgy, hogy Szobotka Tibornak efféle látomásai lettek volna. Aki a négy élőlény közül egyedüli filozófus volt, az természetesen maga az író. Társai, akik nagyon is emberi tulajdonságokat viselnek magukon, mind kérkednek valamivel, amivel nem rendelkeznek és soha nem is művelték, míg az egyedüli emberi lény, aki valóban az emberiség érdekében él és alkot, megsemmisülten áll ennyi hazugság hallatán. Ő már nem kíván semmit se hozzáfűzni a mások dicsekvéseihez. Ha belegondolunk, hány üres beszédet kellett végighallgatnia Szobotkának, szinte elképedünk, hogyan bírta mindezt elviselni ép elmével! Az ötvenes évek hazug dicshimnuszait hallgatva hányszor támadhattak efféle abszurd és kaján gondolatai! Hiszen olvashattuk, miként értékelte a férfi-nő kapcsolatokat, hányféle kitekert gondolattal játszadozott, hogy aztán bennünket is elszórakoztasson.

A lichthof maga a sivár jelenkor, s benne az állatok Szobotka hiú és esendő embertársai. Mindenki akar látszani valaminek, amitől igen távol áll. Olyan ez, mint egy álarcosbál: mindenki épp az ellenkezőjének mutatja magát, mint amilyen valójában. S az, aki valóban kultúrfőlényben van a többiekhez képest, már nem kíván szólni. Így van ez. A nímandok előretülekednek, a valakik hátul maradnak, kénytelenül, szerényen. Az Úristen látja mindezt, és mégis magára hagyja a szürke sivárságban élő, és onnan felfelé dicsekvő népséget. Látta mindannyiuk lelkét, de megítélnie majd csak később kell őket. Várjon hát mindenki a sorára, addig meg éljen a neki rendelt élettérben. Hogy vannak, akik azonnali, súlyos ítéletre vártak? Istennek senki nem szabhat határidőt, mikor tegyen meg akármit, s hogy mikor büntesse

meg azokat, akik ezt megérdemlik. Élünk a nekünk rendelt élettérben, amit gyakran olyan sivárnak látunk, mint a lichthof ablakában könyöklő ember a saját környezetét. A többiek csak tenyésznek benne, és jól megvannak, ám kifelé jó nagyokat lódítanak valódi életükről. Élősködés, gyilkolászás, kitartók és kitartottak viszonyai, s mindez olyan állati. Vagy mégsem? Az emberek talán nem így használják egymást? A kérdés nyitott, a válasz ott rezeg mindenki lelkében, örök visszhang gyanánt. Ahogy múlik az élet, annál hangosabban, hogy végül majd belesüketül, aki soha nem akarta meghallani. S végül talán megsemmisülten lerogy ő is az Úristen elé, ha nem is a lichthofban, hanem épp ott, ahol az isteni sugallat egy fénynyaláb formájában érte.

Szobotka írói nagysága nem köznapi. Ha mindezt kellő időben adják ki, és megfelelő sajtóvisszhangot kap, külföldi fordításokat, talán az ő írói kvalitásaira is hamarabb felfigyelnek s ugyanúgy sztárolják, mint hitvesét, Szabó Magdát. Mért is ne ünnepeleheték volna őket együtt? Máig nem értem, hogyan nem kardoskodott mellette hangosabban az író, aki ehhez a feltételhez is köthette volna külhoni kiadásait. Szobotka Tibor éppúgy elütött a kortárs szocreál özöntől, ahogy Szabó Magda. Csakhogy másfajta stílusban. S épp ebben lehettek volna annyira mutatósak együtt. A fordítások még mindig nem késtek el. Pótolhatók, mivel Szobotka stílusa annyira eleven, élénk és megkapó, hogy semmit nem kopott. Igazán megérett a felfedezésre annyi évtized után is. Tudjuk, persze, hogy manapság másfajta trendek uralkodnak Nyugat-Európában, de mi attól még felmutathatjuk, Páskándi Géza tétován esetlenkedő várvédőinek stílusában: „Köveket kéne dobálni az ellenségre, hátha eltaláljuk őket...”

Kisember – kislégy

Cecil, a légy. Egy újabb miniatúr remek. Egy légy napját írja le, amelyben szinte természetes dologként fogjuk fel, hogy a légynek is főnöke van, aki utasítja, aznap hová menjen és mit csináljon. Cecil főnöke egy napon egészen más helyre küldi őt, és amit ott talál, az édes italmaradék, fölöttébb ízlik neki, majd ettől alaposan becsíp. Cecilnek viszont nem volt korábbi tapasztalata az italokról, így azt se tudja, mit fogyaszt, és este teljesen elázva kerül haza, felesége, Jozefa legnagyobb döbbenetére. Másnap reggel megismerkedik a Katzenjammer érzésével is. Aztán megint a szokásos étellelőhelyekre küldik. A történet ennyi, a leírás, a kidolgozott forma, ami méltó keretet ad ennek az erősen filozofikus történetnek.

Ahogy sok más Szobotka-novellában, a *Cecil*-ben is szabályosan változnak egymással a reális és a képzelt elemek. Mondhatjuk állatmesének is, de mégsem az. Szobotka jellegzetes stílusa csillan fel teljes fényében, mintha megpróbálna cinikus lenni, de a benne lakó lélek mégsem engedi neki, hogy lemenjen vulgárisba. Egy kisember (állat) egy rendkívüli napja, melyben azért felsejlenek a kispolgári lét szokványos eseményei, s ezekkel összevetve írja le ennek az egy napnak az anomáliáit. Cecil az italtól megmámorosodva mindenfélét képzel magáról, részegen nem kicsi, hanem akár a világ ura is lehetne, véli, és röptében nekimegy köztisztelőben álló légytársának, Tódornak, aki egyetemi professzor, és éppen előadást tartani megy az egyetemre. Lesodorja annak cilinderét és érthetetlen módon modortalanul viselkedik. Másnap, miután kiheverte másnaposságát, felkeresi főnökét, Cirilt, bocsánatot kér előző napi viselkedése miatt, majd minden megy tovább a régi kerékvágásban. Mi is történhetne egy kisember (kislégy) életében, minthogy egy rendkívüli napon kirúg a hámból, majd elszégyelli magát, s aztán igyekszik ismét rendes kislégy lenni?! Csupán a részegség állapota nyitott meg előtte tágasabb tereket, hogy kis időre elvágakozzék megszokott környezetéből, és elképzelje, hogy vannak az ő ismerős vidékénél másabb házak és udvarok is, ahol talán nagyszerűbb ízekkel ismerkedhetne meg. Még nem olyan öreg, csupán 7 napot élt, azaz légy-léptékkel mérve középkorú, és elképzei, hogy jutna ideje máshol is kipróbálni

magát. Ebből az álomból tér magához másnap, hogy aztán önként és kissé szégyenkezve térjen vissza a neki rendelt térbe és időbe. Egy kisstílusú élet miniatűr kisiklása, s vajon nincs ilyen emberi élet is?

Egy másik kisemberi történet a *Valóban különös történet* c. novella, mely Szobotka Tibor angliai életének tapasztalataira utal. A főhősnő, Margaret vikendre megy vidéki barátaihoz és náluk tölti a hétvégét. Mikor hazatér, döbben rá, hogy az általa bérelt lakást, mely egy György korabeli sorházas utcában található, nem ismeri fel, mivel a házak szinte tökéletesen egyformák (később mások a lakótelep-szindrómával foglalkoztak, hasonlóan ehhez). Végigjárva az utcát semmi különbséget nem lát a házak között, így elhatározza, hogy megpróbálja a kulcsa segítségével kideríteni, melyik zárba illik, s hogy akkor majd hazatalál.

Már az első kapuba beleillik a kulcsa, s be is megy. A lakás berendezése sem feltűnő, az övé is lehetne, ám ott valaki mást talál. Egy negyvenes férfit, aki cigarettázik, és akivel vitába keveredik a lakás tulajdonjogát illetően. Beszélgetnek, kérdezzek egymást, s mindjárt az elején kiderül, hogy a férfi nem a saját lakásában tartózkodik, de nem is a hölgyében. Afféle társadalmon kívülinek tartja magát, és erről elmélkedik. Elmondja, hogy az egész életben az alvás és az álom a legjobbak, ami azon kívül történik, csupa egyformaság. Közben gyanúsán nézeget a hálószoba ajtaja felé, nem akarja, hogy Margaret oda belépjen. Annyit felfed róla, hogy a ház úrnője fekszik odabent, s talán már halott is. Margaret segíteni próbál, de nem engedi be. A hölgy kábítószerrel vett be a saját akaratából, és nem lehet rajta segíteni. A kérdésre, hogy szereti-e az illető hölgyet, sorolni kezdi csupa ellentétes tulajdonságait, majd azt is, hogy ő nem szereti, a hölgy őt viszont igen. Végül megkérdezi, akarja-e látni az

odabent fekvő nőt, s Margaret némi hezitálás után rászánja magát. Az ágyban fekve önmagát látja meg halásápadtan. Ájulatba zuhan, és később rakja össze a történet mozaikjait.

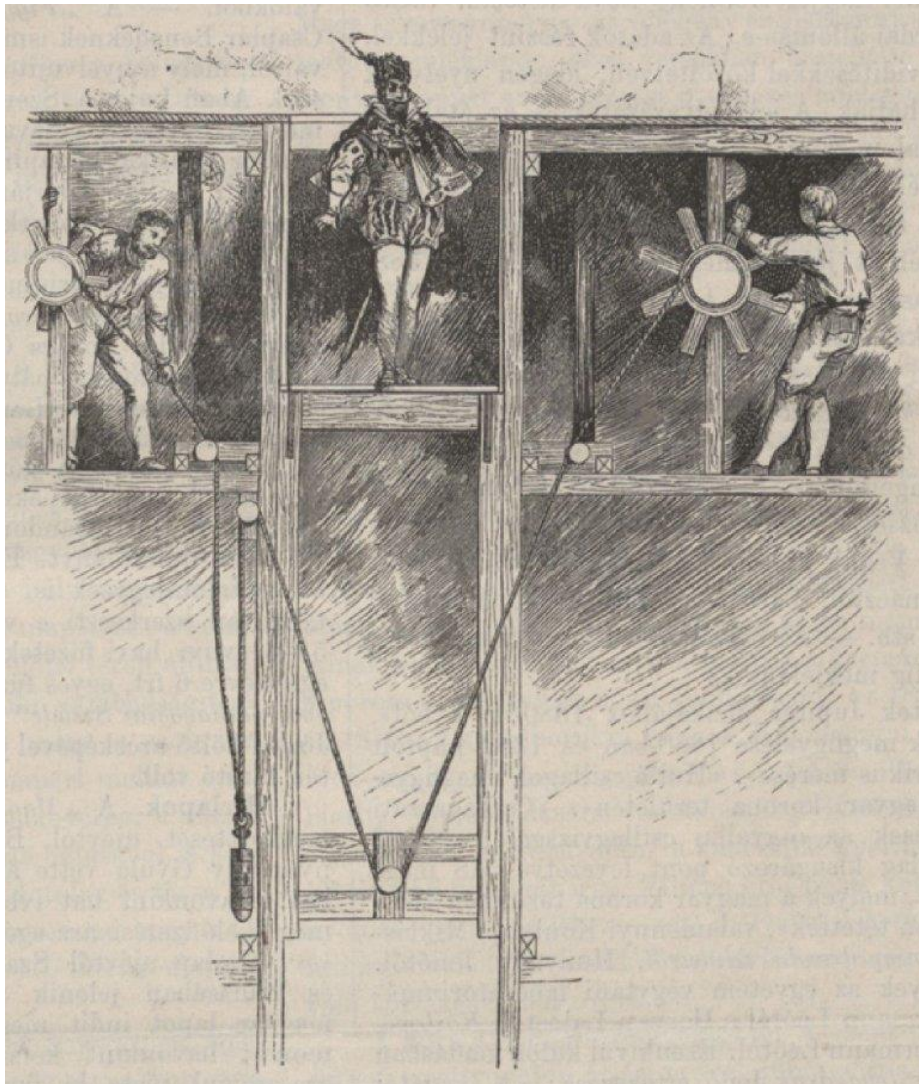
Szabályos Doppelgänger-történet, veti fel a gondolatot Szobotka Tibor, ezúttal Margaret gondolatait követve. Ám a történet sehogy sem szabályos. A másik Margaret, aki az ágyban fekvő Margaretet nézte, nem létezik. Az alvó Margaret később felkel, és megpróbál utánanézni a dolognak. Az utcában átfestettek minden házat, és nem voltak házzszámok, ami alapján eligazodhatott volna. A férfi, akivel szembetalálta magát hazatérésekor, már nincsen ott, a ház viszont tele van füsttel és cigarettacsikkokkal. Másfajta cigaretták hevernek ott, mint amilyeneket Margaret szív. Később arra gondol, hogy a valódi alteregója az a férfi volt, akit hazatértekor a házban talált. Ő volt olyan fiús kislány, ember- és társaságkerülő, rosszkedvű és életunt, mint az az ismeretlen, akivel csak most szembesült. Az a kislány úgymond meghalt, miután intézetbe adták és ott megnevelték. De mégsem halt meg, hiszen találkoztak. Ennyi az ő szokatlan és misztikusnak tűnő története, amin nem töpreng tovább.

Doppelgänger

Szobotka ezúttal is a halál kérdését feszegeti, csak megint más megközelítésben és egészen másfajta környezetben, felvetve egy újabb lehetőséget, a lélekvándorlását, illetve a Doppelgänger nyugtalanító témáját. Ezoterikus vizekre evezett Szobotka, de nem firtatja

tovább a dolgot, csupán felvillantja a lehetőséget, hogy aki egyik életében kislány volt, az egy másikban férfi is lehet, vagy megfordítva. Hát hogyan is illett volna bele a korabeli szocreál sablon-anyagba ez a novella? Elképzeljük Aczél György vagy Lendvai Ildikó pulykavörösre fújódott arcát, amint ezt a kis remeket elébük teszik. Hát hogyan lett volna olyan elvtárspukkasztó az egész helyzet? Habent sua fata libelli, tegyük hozzá kissé rezignáltan. Vagy inkább diadalmasan? Szabó Magda elérte, hogy kiadják Szobotka Tibor novelláit, és a 80-as években valahogyan átcsúsztak az egyébként mindig éber cenzúra egyéb elfoglaltságai mellett a „lektorok” asztaláról a kiadóhoz. Hja, akkor már felsejlett a rendszerváltás „réme” előttük, és mentették, ami (haza)menthető volt. Szobotka Tibor pedig pár pillanatra a felszínre bukkanhatott (immáron önmaga Doppelgängereként). Ez utóbbi gondolat morbid ugyan, mivel a kötet posztumusz jelent meg, és Szobotka különös, gunyoros modorában akkor vált alteregóvá, amikor már mindkét változatban eltávozott az élők sorából. Morbid, nem? Ám Szobotka világától ez sem áll távol, hiszen mindig olyan rendkívüli és különleges volt. Egy halott szerző és annak halott Doppelgängere – szemben egy akkor még nagyon is élő cenzor-csapattal. Hú, mekkora meccs...! A Kedves Olvasónak azért jó tudnia, hogy az efféle csatákból mindig a művész kerül ki győztesen. Akár a halála után is... A cenzorok meg törvénytörően mennek a történelmi süllyesztőbe.

Osztinátó – a halálról

Ismét Szobotka a halálról. A kötet (*Harkály a fán*) talán legérdekesebb novellája a *Léptek*. Egy öregedő férfi gondolatai az elmúlásról, és mindarról, ami miatt erre asszociál. Közben végiggondolja az életét és azokkal a nőekkel való kapcsolatait, akik valamiért fontosak voltak neki és akiről szépen emlékezik meg. A novella főhőse, épp mert élete történetét készül összegezni s majd méltóképpen lezárni, gyakran jár ki a temetőbe, ahol elüldögél, valamire várva. Egy hangulatra, egy tapasztalatra, ki tudja, mire. Egy napon temetési menethez csatlakozik, egy ismeretlen személy búcsúztatásához, eközben bukkannak fel emlékei, melyek nem a halotthoz fűzik, hanem filmes snittként ugranak be és szakítják meg az elbeszélés fonalát. A XX. század második felében járunk, amikor már sok modern irodalmi és filmes kísérleten vagyunk túl, tehát mindez nem olyan meglepő. Különösen annak tudatában, hogy Szobotka fordította James Joyce: *Ulysses*-ét, tehát annak időbeli tördeléseire hathattak rá is.

A temetés kapcsán egy régi történetre emlékszik vissza. Egy régi úriház, azaz palotácska képe bukkannak elő emlékezetében, ahol valaha szüleivel lakott, s ahol egy öregasszony és egy Margot nevű nő is élt. Ahogyan visszagondol, egy éjszaka, mikor hazatért, egy férfit látott kiugrani az egyik ablakon. Egy öregedő asszony, az egyik alkalmazott szobájából távozott ezen a különös módon, hősünk pedig utánajár, ki lehetett az, és mit keresett ott késő éjszaka. A nő azt mondja, hogy a fia volt az, amit az úriember ráhagy, bár kételkedik ebben. Nem Margot szobájából távozott, aki egyébként az ő szeretője volt akkoriban. Az egész mű hangulatát valami sejtelmes köd járja át, és ebben a homályban rejtőzködik mindenki, aki részt vesz a cselekményben. Az úr később elhagyja Margot-t és nem is törődik vele, hiszen

annyi kellemes kapcsolatban volt része élete során. „A nők kitöltötték az életét, s ez jó volt így, mert az élet napok kérdése, a múltó napoké, amik ajándékot hoznak, a jó szagú tavasz vagy hűvös ős szép ajándékát, a kávéházak langyos melegét, és azoknak a lakásoknak utolérhetetlen jó ízét, ahol egy asszony él egyedül.” Mindezt akár Krúdy is írhatta volna, de maradjunk csak Szobotkánál!

A történet ugyanis azzal folytatódik, hogy a temetés kapcsán, amikor hősünk a régi palotáckára és Margot meg az öregasszony történetére (mindketten valamiféle alkalmazásban álltak az úri házban) gondol vissza. Ennek hatására elindul, hogy felkeresse régi ismerőseit. Az öregasszonyt találja meg, akitől megtudja, miféle kapcsolatban álltak egymással. Margot a lánya volt ennek a nőnek. Származását illetően nem tudni meg pontosan, csak azt, hogy Margot örökvidám természetű volt és tizenöt éves forma lehetett, amikor ahhoz a házhoz került. A fiatalúr szerette vidám természetét, mosolyát, fontolgatta, hogy elveszi feleségül, de aztán mégse tette. Margot máshová került, hollétéről az anyja se tud. Az ablakon kiugró fiatalemberről viszont most már elmondja, hogy a lány udvarlója volt, aki többször is feleségül kérte. Az anya viszont ellenezte a házasságot, így a fiatalúr „riválisának” távozását láthatta aznap éjjel. Mint tudjuk, az efféle liezonok nem voltak ritkák, szinte természetes úri szórakozásnak számítottak, és csak igen ritkán végződtek házassággal. Margot úgymond két szék közül a pad alá esett, habár az egyszerűbb származású udvarlót

inkább az anyja üldözte el a háztól, mivel abban reménykedett, hogy majd a fiatalúr veszi el a lányát.

Ezek a snittek és a kései történet képei váltakoznak az elbeszélés során, olykor művészi enyhén egybemosódva, hogy már nem is igen tudjuk, hol a választóvonal. A házban, ahol egykor élt, már nem maradtak férfiak, csak a megszorodott asszonyok éltek ott. *„A férfiak, mintha nem bírták volna ezt az életet, és mind megszöktek volna, csak az asszonyok látszottak, az arcuk sötét volt és elkeseredett, már tudták a sorsukat, de még nem nyugodtak bele.”* Egy tétova párbeszéd tölti ki a mű további részét, s ebből minden kiderül. Az ablakon át távozott fiatalembert később elgázolta a villamos. Ismét kereste Margot-t, de ő már rég nem lakott ott. Főhősünk küldte el a háztól a lányt, miután szakított vele. Az öregasszony elbeszéléséből jön rá, vagy legalább is gondol arra, hogy talán épp annak a férfinak a temetésén járt aznap délután. Mindez nem bizonyos, csupán egy asszociáció. A temetés vége felé, amikor a göröngyök hullani kezdtek a koporsóra és ütemes koppanásokkal fedték be a távozó utolsó lakhelyét, gondol vissza azoknak a lépéseknek a zajára, amelyekkel a kidobott fiatalember az úrilak ablakán keresztül akkor éjjel távozott.

A halál megjelenítése misztikus, sejtelmes, de nem félelmetes ebben a novellában. Emlékképek merülnek fel és mosódnak össze, ahogyan az ember memóriájában is szoktak, amikor egy történet szálait bogozzuk ki, vagy csak azzal próbálkozunk. A két férfi közül az egyik a győztes úr, aki megnyerte a nőt, majd túllépett rajta és a vele való kapcsolatán, s vele szemben a másik fiatalember, aki számára a nő kezének elnyerése végzetesen fontos volt. Ő lett a vesztes fél, Margot sorsáról pedig csupán sejtethetjük, miféle félvilági végzet felé vitte a kidobott lányt.

Mindenki máshogy éli meg a szerelmet, a végzetet, az életet, merthogy más a jelleme és másak az adottságai. Társadalmi helyzete vagy privilégiumokkal ruházza fel, vagy

ugyanazoktól megfosztja. Talán kis időre felkapja a szerencse, vagy amit annak vél, majd elejti, és ez nem a mai celebek linkségének stílusában (stílustalanságában) történhetett. Az immár mindent megtudott úr azt tudakolja, mire van szüksége az öregasszonynak, de az nem kér semmit, ő mégis pénzt ad neki. Ez afféle úri kötelesség, mert hiszen a háttérben valami tragédiaféle sejlik fel. Bár a két nő társadalmi státusza igen kétséges volt eleve is, de egy ideig gondoskodtak róluk az úri házban, ahová tartozhattak. A másik fél elutasító válasza viszont arra utal, hogy a történetek ellenére az idős asszonyban megmaradt a korábbi emberi tartása. Végzetesen befolyásolta a lánya sorsát, s emiatt magára maradt, elvesztette a (kétes származású) gyermekét.

Végül mindenki magára marad, sugallja a novella. Az egykori kalandor fiatalúr, aki továbblépett más kalandok felé, és ugyanúgy a sok nő, aki abban a házban lakott és leverten figyeli az úr visszatérését a régi házba. Margot édesanyja is, aki szigorú lehetett a lányához, és nagyravágyó volt, amikor rangosabb házasságot tervezett neki. A sokat kalandozott úr már az elmúlásra készül, és a temetőbe szinte azzal a szándékkal jár ki, hogy tanulmányozza, miként zajlik az utolsó út. Nos, hát szembesült vele. Akár mindenki által elfeledve, csupán egy pap és két sírásó által kísérve, a lényeg mégis a szembesülés. A végső elszámolás valahogy így történhet. Mindenkinek el kell számolnia tetteivel, és bár ennek a novellának a szövegét valami krúdys, finom szálakkal szőtték át, amiről szól, az mégis csak a halál, Szobotka osztinátója, mely ugyanúgy dörömbölt a tudatában valahol, ahogyan Beethoven: V. szimfóniájának üstdobhangjai.

De hát lehet csodálkozni azon, hogy ennyit foglalkoztatta ez a téma? A háború pokla, szeretteinek elvesztése, az éhező Budapest, a háború utáni kifosztottság és reménytelenség érzése, melyet váltogatott partnerkapcsolataival igyekezett feledni – egy darabig, míg Szabó Magda fel nem tűnt egészen a közelében. Szüleinek zaklatott kapcsolata, mely megfosztotta

a gyermekkor idillikus biztonságérzetétől, ami a legtöbb gyermeknek azért megadatott. Ami a csodálatos ezekben az elbeszélés-etűdökben, hogy mesterien tudott bánni mestersége anyagával, a szóval, s hogy annyiféle variánsát adta a halál témájának is, mert átélte, átérezte, hogy embertársai különbözősége mindent másképpen mutat meg. Sokféle élet, sokféle aspektus, foglalhatjuk össze. Szobotka nagyszerű írói kvalitásait jelzi, hogy ezeket átélve bennünket is érzékenyebb látásmóddal ajándékoz meg. A vulgáristól az úri könnyedségűig, mint a *Léptek* c. novellában. Az egyik ember közönségesen elpusztul egy utcai balesetben, halálra zúzza egy villamos, a másíknak pedig van ideje arra, hogy békésen szemlélődve készülődhessen a halálra, melyben mindnyájan végzetesen magányosak vagyunk. És van, aki nyomtalanul eltűnik, mert talán nem is akar nyomot hagyni maga után. Ahogyan a tapintatosan eltűnő macskák, házi kedvenceink, mikor végső, végzetes útjukra indulnak. Egyedül ők tudják az idejét, ők viszont halálosan pontosan.

Harkály a fán. A kötet címadó novellája gyönyörű fináléval szolgál a többi műhöz. Már-már rokokó hangulat, egy palotácskában élő öreg hölgy, s a vele élő idős urak, szám szerint négyen. A ház, a kertje és miliője ódon, a kertben sok egzotikus állat él, ketrecekben. Hajdani ajándékok és az idős színész nő szerzeményei ezek. Valamiért ragaszkodott ezekhez, ellátásukról is gondoskodik, mármint a négy úr egyike, Jollygood, aki elég jó erőben van hozzá, hogy rendre idomítsa, majd csendes apátiába süllyessze az állatokat. Valóságos eróművész, aki naponta tornaedzéseket tart a kertben. A négy férfi a Madame volt szeretője, akik különös együttélésben veszik körül a hölgyet. Minden finom, sőt kifinomult, mindenki

láthatóan kijön a többiekkel, de egy napon egyikük intrikálni kezd. Gyanús jeleket észlel, a kertkaput többször nyitva találja, ami nem biztonságos az állatok miatt, mindannyiuk miatt.

Egy legenda is fűződik Madame-hoz, miszerint a hölgy végzete akkor teljesedik be, amikor megjelenik a közelében egy harkály. Ahányat koppant, annyi évet fog élni még. Prunckmann megbeszélést kezdeményez, tervéhez szövetségeseket keres. Prunckmann, akinek neve talán egykori, dicsőbb korszakára utal (Prunk németül: fény, dísz pompa, ragyogás, nagyszerűség), inkább zsörtös öregember már, aki őrkutyaként vigyázza Madame biztonságát és jó közérzetét. Kissé kajánul a Kékszakállú herceg vára c. opera történetére gondolunk, amelyben a herceg három korábbi felesége plusz Judit szerepelnek, tehát ott négy nő vonul be a főhős emlékei közé. Madame négy férfival veszi körül magát, ám ők nem halottak, csupán egy letűnt korszak emlékeit idéző urak, akik szerető rajongással veszik körül a rajtuk uralkodó hölgyet. Prunckmann amiatt aggódik, hogy a kertben megjelent egy harkály, ő pedig nem lát más módot az elűzésére, minthogy elektromos hálózattal veszi körül a kert fáit, és amint a harkály kopácsolni kezdene, azonnal halálfia lesz, Madame pedig nem fog meghallani semmit. Az ötletet, valamint a harkályról szóló históriát a másik két férfi, Antica és Passerie kissé kétkedve fogadja, de Prunckmann nemigen törődik ezzel. Ő a ház és a kert védelmére koncentrálna.

Madame össze is hívja a társaságot, és kezdetben mindenről akar hallani, csak a kertkapuval kapcsolatos problémákról nem. Mindenki körberajongja, de végül mégis meghallgatja Prunckmant, aki előadja szerinte praktikus tervét. Madame mindaddig csupán a fiatalságáról és fénykoráról beszéltette rajongóit, végül azonban szembesül az addig került témával, az öregséggel és az elmúlással. Engedélyezi, hogy „Csodakutya” barátja bedrótozza

a kertet, majd fáradtan távozik. Amikor először szó került a kertkapuval kapcsolatos rendellenességre, csendesen annyit jegyez meg, hogy a kapun át nemcsak bejönni lehet, hanem kimenni is rajta. Rákérdez, hányat koppantott a harkály, amikor először megjelent a kertben. Egyet, szólta a válasz. Prunckmann túlbuzgóságában nemcsak a fákat drótozza be, hanem a kertkaput is. Hamarosan fény derül mindenre. A kert tele lesz elpusztult énekesmadarak tetemeivel, ám a kapu közelében is van egy különös fekete folt. Mikor odasereglenek, hogy megnézzék, a Madame fekete ruhás alakját fedezik fel. A végzet harkályának igaza volt. Pontosán jelezte a közeledő időt, Madame pedig továbbra se bírt magával, és vagy ismét ki akart szökni egy időre rajongói közül, vagy elébe ment a végzetének. Ki-ki értelmezze, ahogy akarja.

Ez már a halál ábrázolásának egészen magas művészi foka. Vannak végzetes dolgok az életünkben, és van, aki úgy megy elénk, ahogyan a haláluk közeledtét érző cirmosok. Madame, ösztönösen vagy tudatosan, a könnyebb, gyorsabb megoldást választotta. A pokolba vezető út is jóindulattal van kikövezve, összegezhetjük Prunckmann buzgólkodását, hogy a végzetet feltartóztathassa, ám ez hiábavaló kísérlet volt, ami túl nagy áldozatot követelt a madarak elpusztításával. Madame gyilkosa közvetve Prunckmann lett. S vajon hány rajongó teszi még tönkre szerelme tárgyát?! A díva élete és halála mesteri példája az alkotói fantázia remekműben való megtestesülésének. A *Harkály a fán* művészien egybeálmodott társasága, az ódon hangulatú villa és annak kertje valósnak tűnnek. Mindez megtörténhetett volna valahol, egy másik időben és térben, mivel a művésznak szabadságában áll, hogy egészen képtelen helyzeteket és szereplőket álmodjon meg olvasói, közönsége gyönyörködtetésére. Az illúzió, akár egy mágus varázspálcája nyomán, megteremt, majd egyetlen pillanat alatt pukkant szét buborék módjára.

S hogy Szobotka Tibor más korokba, különleges helyzetekbe álmodta át magát írásai segítségével, ne csodáljuk! Abban a korban, amely kiábrándítóan prózai és vulgáris volt, természetes a mesevilágba való átröppenés gyakori vagy rendszeres igénye. Talán a művészet is erről szól. A prózai létbe csöppent művész, aki többnyire alkalmatlan a polgári életre, mely hozzá, világához mérten vulgáris, vagy annak tűnik, természetes módon ruccan ki máshová, ahol jóval izgalmasabb kalandok várják. Akár Madame, aki titokban kiszökdösött rajongói közül, mert a feltétel nélküli, kritikátlan rajongás már terhére volt. Hiú módon büszke volt négy sikeres hódítására és rajongói végleges magához láncolására, s végül mégis a fatális kiutat választotta. Eljött számára a harkály órája. Van ebben valami Gulácsy álmvilágából, amely lelki támaszt nyújtott a beteg festő számára, az örület pedig végleg oda vitte el. Dante álmotutazásra ment, hogy elérje Beatricéjét. Ady rémképeivel viaskodott a Disznófejű Nagyúr és a Fekete Zongora mesterének lázas képeiben. Weöres Sándor játékos mitológiát teremtett költői fantáziája által, magával ragadva felnőttet, gyermeket egyaránt. Álmodni márpedig szükséges dolog, különösen egy költő számára, akinek feladata nemcsak az anyanyelv művelése, hanem annak időnkénti „feltalálása” is (ld. Weöres Sándor: Barbár dal). Természetesen nagy a különbség Gulácsy örület felé vezető álmai és Weöres Sándor költői bolondozásai között. De említhetjük Csontváryt is, aki egészen vad formában élte meg zseniális látomásait. Jókai, Verne utópisztikus írásait, Madách falanszter-képeit.

Szobotka Tibor kanonizálása mégis csak szükséges. A legtöbbet Szabó Magda tette ezért, még a férje nélkül sivárnak vélt élet valóságát is vállalva. Neki joga volt ehhez, hozzá képest mindenki csak esetlenkedhet, mivel a művek pontos keletkezési idejét, sorrendjét, indíttatását más nem ismeri. Igaz, a későn felfedezett füzetek tartalmát korábban Szabó Magda se látta, bizonyára maradtak számára is nyitott kérdések. Életművének ez a része mozaikszerűen áll össze, ám jön a prózai realista Murawski, aki szerint a legfontosabb maga a műalkotás. A benne való turkálás se nem jogos, se nem gusztusos. Az elhallgattatás éveiről van már fogalmunk a kettős naplóból, annak az embertelen rendszernek a leleplezése talán a legfontosabb feladat – a valódi búvárkodásra hajlandó és a visító szocio-globál kritikusi had hangoskodásától nem félő, merész, ifjú vállalkozó számára. Sokkal inkább ez a feladat jelent igazi kihívást a fiataloknak, hiszen a hazugságyarak tömegesen gyártott „mű-alkotásai” közül kell kiásniuk a valódi gyémántokat. Szobotka ezek közé tartozik.

Halálos témák Szobotka novelláiban és a Liber mortisban

A *Sötét utca* című pl. egészen Poe világát idézi. Beleborzadtam. Szobotka mégis megmutatta írói kvalitásait ebben az írásában is. Sötét, kriminális, misztikusan hátborzongató, amit mégse lehet letenni. Egy férfi éjszaka betéved egy sötét utcába, ahol az az érzése támad, hogy figyelik. Egy asszony hívja be egy házba, hogy segítsen neki lehozni a kisgyermekét az első emeletről. Sötét lépcsőházon keresztül egy sötét lakásba kerül, ahol egy időre magára hagyják. Kiderül, hogy egy halott gyermeket akarnak elvitetni vele. Egy szekta tagjai fogták be, akik Baál-imádók, és rituális gyilkosságokat hajtanak végre, mintegy megbosszulandó saját elvesztett gyermekeik utáni veszteségeiket. A főhős végül egy szekrénybe rejtett liften keresztül jut le egy szinttel lejjebb, majd menekülni próbál, de mintha labirintusban tévelyegne. Napokkal később tér magához ájulásszerű állapotából, harmadnapos szakállal az arcán. A halott gyermek nincs már mellette, ezzel zárul a novella. Nem tudni, hogy mindez valóban megtörtént-e vele, vagy csak egy nyomasztó álomból ébredt.

Szobotkát mintha rémálmok gyötörték volna, amikor ezt a művét írta. Saját elvesztett gyermekének motívuma, a holttestet rejtő láda önéletrajzi ihletésűek is lehetnének, de inkább egy szörnyű látomásra emlékeztetnek. Bár erre is igaz az egykori szentencia: nincs annál semmi borzalmasabb, mint amit ember ember ellen követ el, azért Szobotka minden eddigi határt átlépve még annál is továbbmegy, és a halállal kapcsolatos gondolatait, valamint mások érzéseit, elképzeléseit boncolgatja, ahogyan egy másik novellájában, az *Előjáték egy tragédiához*, illetve a *Fényjelzés* és a *Nyári délután* c. novellákban is.

A *Fényjelzés* címűben három férfi ül egy teraszon, ahonnan lenéznek az utcára és arról elmélkednek, mi és hogyan motiválhatja az embereket a gyilkosságra. Miközben

szenvtelenül szövögetik elméleteiket, egy vak ember halad odalent az utcán, mit sem sejtve a rá leselkedő veszélyekről. A három férfi hidegvérrel végignézi, hogyan halad végzete felé a vak, mégse avatkoznak bele, nem kiáltanak le neki, hogy vigyázzon, tehát akarva vagy akaratlanul (de még inkább tudatosan és titkolt örömmel) lesznek részesei egy bűncselekménynek, a polgári kötelesség elmulasztásában pedig ők maguk is tevőlegesen vétkesek. A vak ember mellett egy látó járókelő áll a jelzőlámpa közelében. A vak segítségre vár, sokáig tétovázik. A fényjelzést a botja nem érzékeli, a hozzá közel álló ismeretlen pedig arra biztatja, hogy nyugodtan átkelhet az úton, nincs veszély. A vak előbb nem hisz neki, majd végül mégis rászánja magát és az úttestre lép. Nem azonnal gázolják el, de végül mégis, tragikus végzetszerűséggel. A teraszon ülő társaság mindezt végignézi. Van ilyen gonosz ember? Talán igen, de Szobotka Tibor írói fantáziája megörökítette az emberi gyilkos hajlamokat, annyi bizonyos. Gonoszul viselkedik a szegény, tétova vak emberrel az utca embere, és az őt szemlélő társaság is, mely szinte várja, hogy bekövetkezzék a tragédia. Ez is egy olyan írása Szobotkának, amely a mélylélektan legmélyét is kiaknázza. Nemcsak a nőket ismerte kitűnően, hanem az embert is általában. Olyan mélységekig kalauzolja el az olvasókat, amit leginkább egy igen mély kút fenekéhez lehetne hasonlítani.

Egy mai gondolat. A bűncselekmények passzív szemlélésében a mai ember egészen biztosan vétkes. Szinte észre se veszi, hogyan nézi végig naponta a filmgyárak szadista emberállatainak termékeit a mozinéző és a tévénező. Ha úgy tetszik, valaki a háttérből kéjelegve csinálta meg ezeket az iparszerűen előállított termékeket, és mindig talál rá érdeklődőket, így el is tudja adni ezt a szellemi moslékot. Akit ezek segítségével manipulálnak, észre se veszi, hogy lassan, de biztosan rászoktatják az efféle perverziók fogyasztására. Pedig van ellenszere, és van szellemi önvédelem: egyetlen kattintás a gombbal, és már nem tud hatni ránk ez a naponta, sok órán keresztül betolakodó, már majdnem azt mondtam, betörő, a lakásunkban, a privát szféránkban. A legtöbb ember mégis esendő. Nincs, aki megtanítsa neki, hogyan iktassa ki az életéből mindazt, ami kártékony, nem oda való. Így szorítja ki az ember köznapi érzéseiből a részvétet, az empátiát, s helyette becsempészi ugyanoda a részvétlenséget, a durvaságot, az agressziót, tehát mindazt, ami eltorzítja a személyiséget és megmérgezi a lelket. A torzult lelkű ember pedig már szinte bármire rávehető, csak fel kell emlegetni neki, hogyan tagadta meg a Tízparancsolatnak szinte minden törvényét, ráadásul nap mint nap. Az önvédelem, ahogy a szóban okosan benne rejlik, egyszemélyes. Mindenki önmagát védelmezheti meg a külső ártalmaktól. Ha zárva lenne a kapuja ezek előtt, hiába dörömböznének odakint. Előbb-utóbb odébbállna a lelkek kerítője, és más, könnyebb préda után nézne. Éppen ezért fontos, hogy helyes értékrendet tanuljanak a fiatalok, ne pedig az ellenkezőjét. A mai világban (és már a tegnapiiban is) a gyermekek sokszor magukra maradtak, mert dolgoztak a szülők, és másokra bízta a nevelésüket. Ez szarvashiba. Ha azt szeretnénk, hogy ránk hasonítsanak és a mi értékrendünkhöz tartsák magukat, nekünk magunknak kell nevelnünk őket. Mert ha nem figyelünk oda, máris lesben állnak a szellemi szatírok, akiknek olyan szívügye az ifjúság megrontása, mint a lelki nevelőknek a helyes nevelés. Nos, azt hiszem, Szobotka negatív hősei is megkapták a választ perverz kérdésekre, hogyan lesz valaki gyilkossá. Jézus Krisztus így tanította: ha már gondolatban megtetted, olyan, mintha meg is cselekedted volna. Hát ezért nem szabad még gondolatban se vétkezni.

A sötét oldal feltárása és szemléltető kielemezése lehetett terápiás célú is Szobotka Tibor életében és munkásságában. Mint tudjuk, depressziós volt többször is életében. Ez a betegség kísérte már kora gyermekségétől fogva. Ennek háttere és alapfeltétele szüleinek viharos házassága volt. A kiváltó okot nem orvosolta senki, így nem volt mitől kigyógyulnia belőle.

Az *Előjáték egy tragédiához* c. írása inkább tanulmánynak tűnik egy drámai műhöz. Egy korán özvegyiségre jutott nagymama emlékei elevenednek meg, miközben az író az olvasóval együtt a rég elhalt nagypapa és nagymama fényképét szemléli a falon. Cselekménye szinte nincs is ennek a műnek, csak elmélkedés, és a nagymama különös szokásainak leírása. A háttérben nem melleleg a történelem, mely által az író az I. világháború szörnyű következményeire utal. Ahogyan változtatgatja kávézásai helyét a lakáson belül az ómama, s előbb elégedett a választásával, majd utólag egyáltalán nem. Mindez valahogyan céltalan, és a nagyszülőkről se tudunk meg egyebet, minthogy abban a furcsa hangulatú lakásban éltek, ahol a nagypapa és a többi családtag fényképe idézi folytonosan az elmúlást. Az író egy kissé cinikus mondata ébreszti fel a történet hangulatába belemélyedt olvasót: a nagypapa csupán arra született, hogy a nagymamát özvegyé tegye. Szóval még az elmúlással kapcsolatosan is lehet szarkasztikus megjegyzéseket tenni. Igaz, ezekben a megjegyzésekben felbukkan, majd továtűnik az egész történelem.

A szalon berendezése és miliója semmit nem változik, akárhogyan tesz is tönkre végül mindenkit a háború. Az egyik fényképen látható kisfiú időközben felnőtt, katonaköteles lett, és háborúba kellett mennie. Egy ligeti padon találtak rá átlőtt fejjel. A novella gondolatritmusa a polgári élet változatlanságát jelzi, mégis, ahogyan halad ez a látszólagos cselekményfolyam, egyre őrijtőbbé válik az általa gerjesztett feszültség. A szalon ugyan nem

változik, a nagymama mindennap feljön kávézni, az ablak üvege megrepedt, de már nincsen értelme megcsináltatni, mert Apa a lakást úgyis felmondja. Az okát sejteni: a család is tönkrement a háborúban, Apa az utolsó fillért is kivette a takarékkönyvből (ami esetleg a felesége hozománya volt), s valahová távozniuk kell. Tehát a látszólagos állandóság és változatlanság opponense a teljes bizonytalanság jelez be, ami erre a családra vár.

Előbukkan Szobotka Tibor feje és kaján mosolya, ahogyan ismét gúnyt űzött valakiből és valakiből, talán önmagából és egykori családjából, amelyre ezek a képek emlékeztetik. A legtöbb ember számára a gyermekkor a kapaszkodó, az érzelmi támasz, felnőttkorában, amikor már magára van hagyatva. Tragikus érzés, hogy Szobotka Tibornak épp ez nem adatott meg. Valószínűleg ebből ered a depresszív hajlam, a lelki támasztalanság, amely miatt aztán ő is a nőügyekben próbálta feloldani ezt a totális bizonytalanságot, ahogyan az édesapja is. Egy rövid novella, és máris kész a kórkép, ám nemcsak az övé, hanem egy egész generációé. Talán egy egész népé, amely hagyta, hogy idáig fajuljanak a dolgok, ahelyett, hogy tett volna valamit a katasztrófa elkerülésére.

Az író attitűdje mégsem ellenszenves. Előbújt belőle az egykori kisfiú, aki ilyen ellentétek között nőtt fel, ám senki nem volt segítségére, sem vigaszára, csupán hullottak a fejére a szülők által kiokádott tűz pernyéi. Minden családban így mennek tönkre a gyermekek, ha nem ügyelnek rájuk, és a felnőttek az ő fejük fölött intézik a konfliktusaikat. A kajánság nem rosszság, csupán feszültség-levezetés. Az, hogy mintegy kamaszosan, néha esetlenkedve, máskor bizonytalankodva adja elő ezt a történekek nélküli történetet, egyúttal felidézi a serdülőkor báját, a kamaszhumort. Ez az, ami az olvasóban is feloldja az előbb felkeltett feszültséget. Mert hát mit lehet tenni, ha soha semmi nem változik?... Mai történelmi tapasztalataink birtokában elmondhatjuk, hogy „csupán” a szereplők, a környezet, a helységek földrajzi fekvése és a mindenkori bajkeverők. Nem elég ennyi?

A *Nyári délután* c. novella hőse az utcán céltalanul sétálva a kánikulában valakinek a zongorajátékát hallgatja, majd elindul a hangok irányában. Egy házhoz ér, ahol egy kövér nő zongorázik, és a férfi nem tudja beazonosítani a dallam szerzőjét. Mielőtt sétálni indult volna, odahaza látomások gyötörték. A világ mintha egy gusztustalan falásról és felfalatásról szólna: egy szép küllemű barackról asszociál erre, amibe szívesen beleharapna. Ez azért is jólesne neki, mivel előtte éhezett. Aztán feltűnik egy rusnya hernyó, ami helyette megteszi ezt. Majd, mintha az egész világot is fel tudná falni a féreg, és a férfi felriad. El kell hagynia a lakását, különben úgy érzi, beleőrül ezekbe a képekbe. Így talál rá az utcára, ahol a nő zongorázik. A hangokat követve bemegy a ház kertjébe és becsönget a lakásba, ahonnan a hangokat hallja. A nő beinvitálja, majd a férfi kérésére zongorázik neki. Elmondja, hogy mindig csak akkor játszik, ha a férje nincsen otthon, mert az ura nem szereti a játékát. Miközben kissé akadozva zongorázik, a férfi követi a dallamot, majd ismét gusztustalan asszociációi támadnak. A nő nyakán egy furcsa dudort fedez fel, amit zsírcsomónak vél. Megragadja a nő nyakát, fojtogatni kezdi, majd meg is fojtja. A nő a földre csúszik. Péter, a főhős a helyére ül a zongoránál, és ugyanazt a dallamot most már ő játssza a nő által kiválasztott kottából.

Mintha ez is egy látomás volna, és Szobotka ezt dolgozná fel, azaz írná ki magából, hogy általa kigyógyuljon az őt kínzó torzképekből. Ki tudja, mi lakott a lelkében, mi rejtett a civilizált gondolatai mögött? A csúf képeknek csak elő kellett kerülniük valahonnan a lélek mélyéből... Bárhogyan is, a kiírás mégse gyógyította meg Szobotka beteg lelkét. A *Nyári délután* kezdőképe végigkísérte és gyötörte. Talán ezért volt a sok cinikusnak tűnő megjegyzés más munkáiban, mert bárhová nézett, mindenütt a gyermekkor lidércei bántották és kínozták. A kezdő szép kép után mindig beugrott egy másik, ami az előző képet is gusztustalanná tette. Furcsa, beteges világ, nem kellemes beletekintetni. Mégis kell, mert enélkül nem ismerhetnénk meg ezeket a kafkai képeket idéző látomásokat. Tudnunk kell szenvedő embertársunkról, mi gyötörte, s hogy miért nem szabadulhatott meg ezektől a kiméráktól.

Szabó Magda ujjongva írja a Liber mortisban, mekkora sikere volt Szobotka Tibornak post mortem. Talán így volt, de nem emlékszem, hogy ekkora visszhangja lett volna országosan. Inkább Szabó Magda felfokozott idegállapota súghatta ezt neki, és minden dicsérő szót, kedveskedő megjegyzést, ami esetleg nem is volt teljesen őszinte, felnagyította a fantáziája, és az a végtelen szeretet, szerelem, ami Szobotka Tiborhoz kötötte még a síron túl is, nagy sikernek szerette volna látni Szobotka Tibor reneszánszát. Mindezt azért jegyzem le, mert magam is töprengem rajta, vajon valóban én kellek most ehhez, hogy annyit hozzátegyek a Szobotka házaspár történetéhez, s hogy Szabó Magda után most már én is követeljem Szobotka Tibor méltó elhelyezését a magyar irodalomtörténetben? A 80-as évek már a szocialista társadalom lesüllyedését jelzik, különösen az évtized közepétől fogva, szellemileg is. Az elvtársak süllyedő hajója magával vitte, akit csak vihetett. A Szabó Magdának tett kiadói ígéretetek már csak az ország anyagi helyzete miatt se válhattak valóra. Az életmű sorozat kivitele is messze elmaradt attól, ami elvárható lett volna egy, a kánonba bevett szerző esetében. Szabó Magda mindenesetre nagyon sokat tett ez ügyben. Az olvasóknak

pedig érdemes volna megismerkedniük vele, és a filmeseknek újra felfedezniük, hogy vizuálisan is köztegyék ezt a remek életművet.

Férje elvesztése gyermekien elesetté tette Szabó Magdát. Kétségbeesetten keres kapaszkodókat, de mivel egyedüli társa és kapaszkodója addig csak Szobotka Tibor volt, akiről még azt is leírja, hogy a szüleinél is jobban szerette, nemigen nyújt számára semmi biztosat. Keresi az öngyilkosság lehetőségét, el is tervezi, de akkor mindig érkezik pár erőteljes üzenet Szobotkától a túlvilágról, és visszazökkenti a hétköznapi teendői közé. Folytatnia kell férje kanonizálását, ami, úgy tűnik, hogy meg is valósítható, ám a mai olvasó tudja azt is, hogy Aczél akkor még hivatalban van, és nemigen akarja, hogy korábbi nézeteit bárki is meghazudtolja, vagy megdöntse. Szóval van a látszat-világ, és nagyban működik a háttér-társadalom, benne a fő-fő destruktőrökkel. A Szabó Magda által említett szegedi sikerről hallanom kellett volna, és ha valóban annyit emlegetik Szobotkát, magam is azonnal elolvastam volna. De nem így volt. Pedig én akkoriban mindent elolvastam és összevásároltam. Nekem utóbb kellett találkoznom vele, s talán a Csoóri Sándor által említett valódi szellemi élet hiánya tette, hogy az olykor belterjes ünnepek (ami természetesen Szobotkát nem érinti) erősen taszítottak. Túl sok volt már akkoriban a megjátszás, felszínes dolog, tettetett kedvesség, amit én azonnal felismertem és távol tartottam magamat tőle.

Kőrösfői Kriesch Aladár: Halál

A halál-téma több más novellában is kísértette Szobotka Tibort. A *Nem félek* című nem kevésbé morbid, mint a halott csecsemő feláldozásáról és rejtélyes elszállításáról szóló *Sötét*

utca. Ebben egy köznapi haláleset kapcsán szembesül a főhős egy számára egyébként közömbös lakótárs elvesztésével. Fogja a kezét és nem engedi el, még azután sem, hogy a holttest már tiszta hideg. Odacsődül az egész ház, és a háziasszony döbbsen szembesül a Rák úr nevű lakója furcsa beszédéről és viselkedéséről. Az elmondja neki, hogy előző este, mikor hazajött, motoszkálást hallott a sötétben. Szerinte a halál volt az, épp akkor lopózott be a szobába, ahonnan aztán az idős Sanyi bácsit elvitte. A háziasszony rémülködve hallgatja Rák úr elbeszélését, majd otthagyja. Később, mikor visszatér, Rák úr már megágyazott magának ugyanabban a szobában, ahol a halottat felravatalozták, és lefeküdt aludni. Az öregasszony megkérdi tőle, nem fél-e, és Rák úr azt feleli, nem, majd befordul a falnak és nyugodtan elalszik. Megértett valamit, amit mások nem, és őt már nem zavarja az elmúlás gondolata, sem a ténye. Egy újabb megfigyelés a korabeli társadalmi szokásokról: bár a halott csupán albérlő volt, annak rendje és módja szerint megmosdatták és felöltöztették, mielőtt a ravatalra került volna. Ez ma már családtagok esetében se igen szokás. Mindent profik végeznek, ha ugyan valóban elvégzik mindazt, amit rájuk bíznak. Sanyi bácsi gondozása és rendbetétele nagyon emberi, pozitív, és sokat elmond az őt körülvevő lakóközösségről. A közösség egészen addig a tagjának tekinti, amíg el nem kísérik utolsó útjára. Ezért maradhat a házban, ahol lakott.

Csupa morbid gondolat a halálról. Mind-mind más téma mégis, különböző környezetekben, különféle szereplőkkel és szituációkban. Ahogy láttuk, egy bűncselekmény, egy rituális gyilkosság (valós vagy álmodott) verziója, majd egy közönyösen végignézett gyilkossági kísérlet, ami voltaképpen egy emberi rosszindulattal kiváltott közlekedési baleset, aztán egy valóban is végrehajtott gyilkosság (a megfojtott nő) története, amiben benne húzódik az a gondolat is, hogy aki ilyen rémesen kínozza a hangszert, annak törvényszerűen el kell pusztulnia. Ugyanebben a történetben a sötét világkép a mindent befaló, undorító hernyóval és a világ elpusztulásának rémképével. Miközben az *Előjáték egy tragédiához* ígéri a legszörnyűbb kifejeletet, az csupán halvány kísérlet, ujjgyakorlat a fent leírtakhoz képest. Mintha csak felvázolt volna egy színpadképet, hogy a későbbiekben dolgozza ki, az egész elbeszélés úgymond kidolgozatlan marad. Homályt hagy maga után, mint sokszor a halál maga is, és mi rácsodálkozunk Szobotkára, mi mindent tudott a világról és az emberekről.

Szobotka Tibor valószínűleg a háború után írta ezeket a novellákat, azért kísérti végig bennük az elmúlás, a halál gondolata. Más témákat is írt meg többféle verzióban, mintha csak keresgélte volna az adekvát kifejezési formát gondolatai kifejtéséhez. Mikor a hazai abszurd nagyjait emlegetik, soha nem esik szó Szobotka Tiborról. Ezért olvasom én némi szkepticizmussal Szabó Magda lelkenedő feljegyzéseit a Liber mortisban férje elsöprő sikeréről. Pártu-nk és népü-nk nagyjai lesben álltak és mindig lecsapni készültek az általuk kipécézetekre. Ők soha nem hagytak ki egyetlen ziccert sem. Szabó Magdának szembesülnie kellett azzal is, hogy gazdag özvegynek számított (bár ő ezt a titulust senkitől nem tűrte el), és a kezére nemcsak irodalmi és irodalmár rajongói pályáztak, hanem a szocialista gigolók is. Öregén is szép volt, de a haszonlesőknek nem ez a legelső szempont. Szobotka nem azért küldte neki a jeleket, hogy ne legyen öngyilkos, mert nem akart volna vele lenni, hanem mert ő – odaátról – már tudta, hogy más van megírva Magda asszony számára, élethivatását pedig be kell teljesítenie. Meg persze azért is, mert az öngyilkosság bűn, és mivel annyira szerette és féltette Szabó Magdát, nem akart neki ilyen rosszat. Az idő egyébként csak földi mértékkel

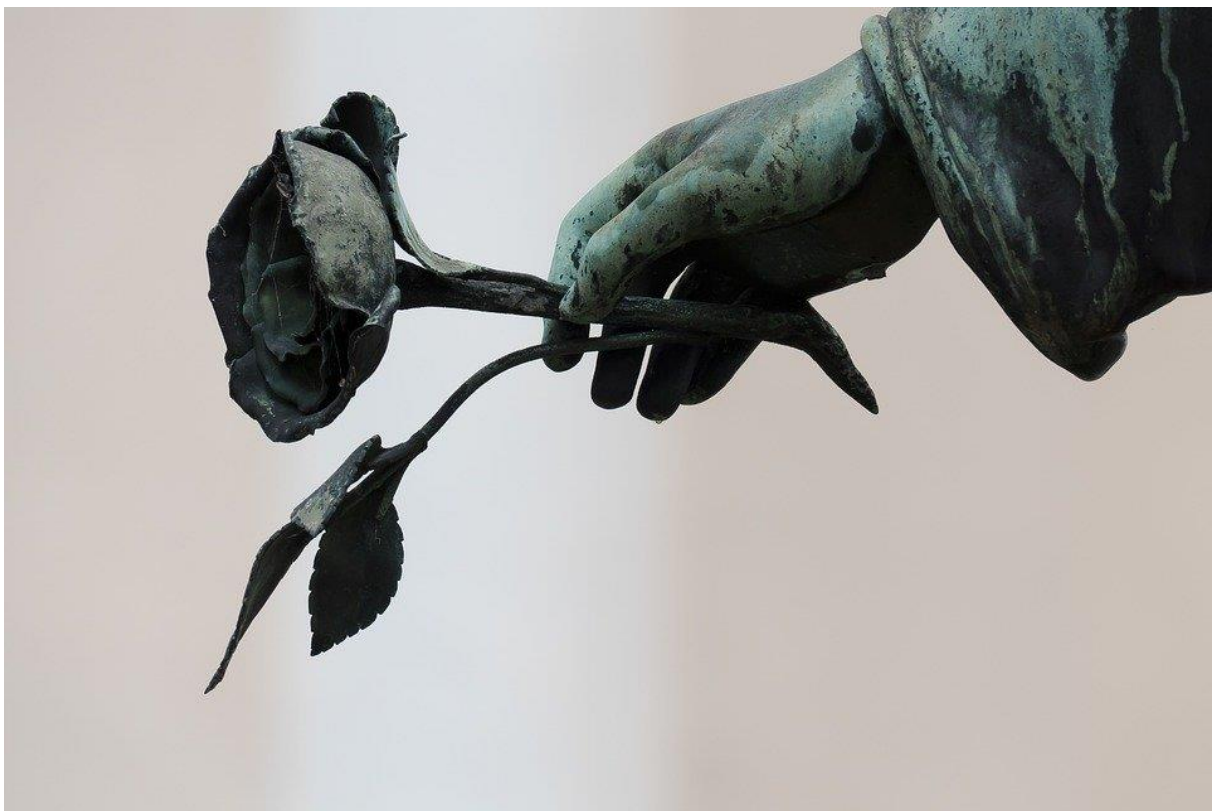
nézve nagy valami. Aki odaát van már az örökkévalóságban, annak ezek a fogalmak többé nem számítanak, legfeljebb másodpercnyi villanás értékűek. Annyit meg ki lehet várni. Persze könnyen mondja ezt a kívülálló, Szabó Magdának viszont valóban pokoli kínokat kellett kiállnia, miután elvesztette imádott férjét. Ő földi mértékkel mérte a hátralevő időt, és megértjük, hogy ez kegyetlen szenvedés volt a számára, de Isten döntésével nem lehet vitatkozni. „Mert ezer esztendő előtted annyi, / Mint a tegnapnak ő elmúlása...”, idézhetjük neki a református zsoltárt, amit ő is kiválóan tudott, csak éppen nem akart rá gondolni. Nagy sors, nagy szerelem, nagy veszteség, összegezhethetjük Szabó Magda és Szobotka Tibor életét, majd hozzátesszük: nagy viszontlátás lehetett, amit mindketten kibőjtöltek.

Szegény Szabó Magda nagyon megszenvedte Szobotka Tibor elvesztését. Mivel az ezotéria a tilalmas dolgok közé tartozott és még ma is sok idegenkedés és tudatlanság övezi, nem akadt senki, aki elmagyarázhatta volna neki, hogy a túlvilági kommunikációhoz le kell először csendesedni (1). Onnan túlról olyan finom rezgések jönnek át, hogy amikor nagyon zajongunk, zokogunk, és fennszóval követeljük magunknak, amit nagyon szeretnénk, akkor a saját zajainktól nem halljuk, mit üzennek odaátról (2). Másrészt az eltávozottnak joga van először pihenni, azaz pihentetik egy darabig, hogy ő maga is a helyes formában szóljon a hátramaradottakhoz (3). Halott szereteteink nem változnak át őrangyalainkká, mert az ilyesmit előzetesben vállalják a felek, s kölcsönösen. Nem lehet valaki egyszerre a házastársa a szeretett lénynek, meg az őrző angyala is (4). Jó időbe telik, amíg a földi társ megtanulja venni az üzeneteket, amelyek gyakorta igen lakonikusak. Csak párszavasak, vagy egy rövid mondat terjedelműek (5).

Sokszor enigmatikusak, el kell időzni rajtuk, hogy meg lehessen pontosan fejteni őket. Mindez idő kérdése, a síró-rívó Magduska pedig nem hallotta, nem hallhatta, odaát mi folyik.

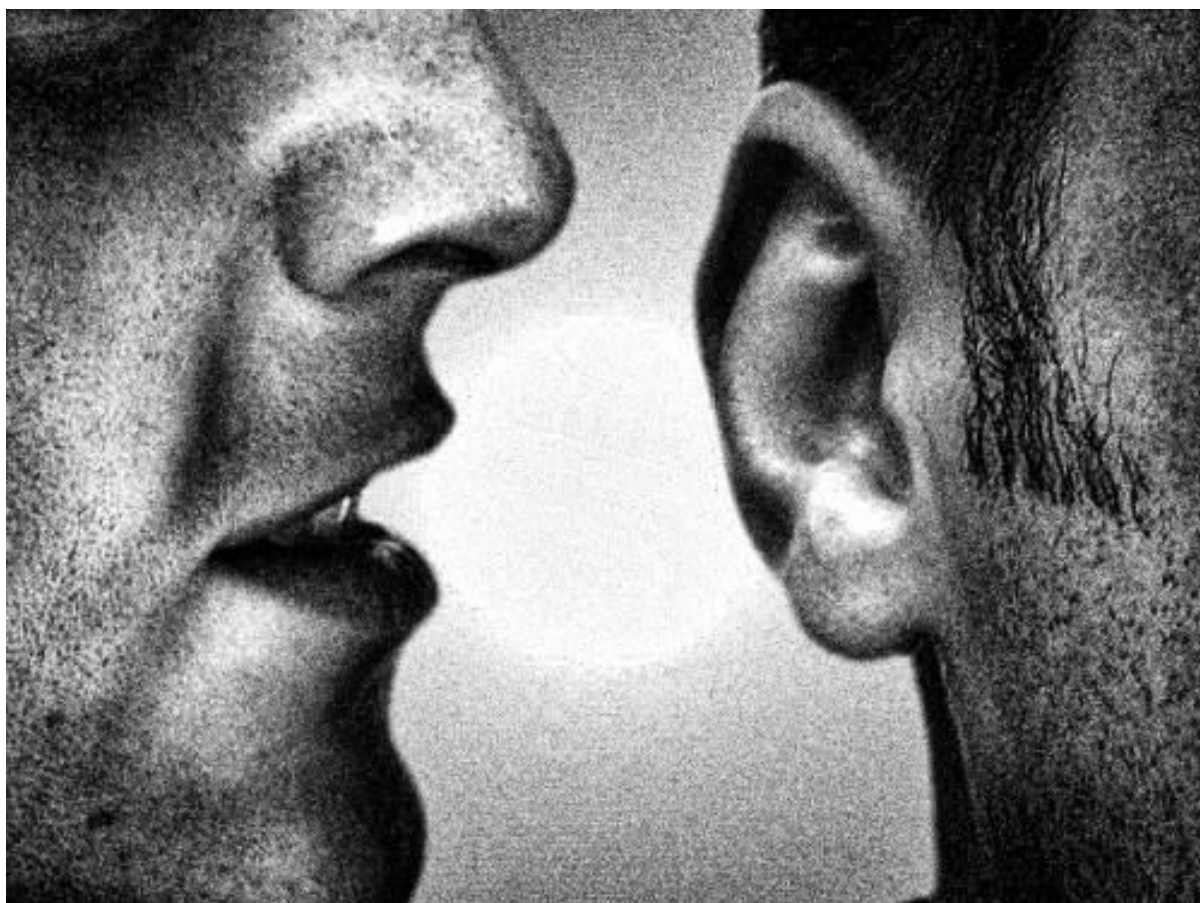
Nem értette, hogy Tibor bátyjának pihenésre van szüksége, egy olyan tartalmas élet után, s főként a nehéz, embert próbáló betegségek után. A nagybetegeket legtöbbször fájdalomcsillapítókkal és altatóval tömik tele. Aki narkózisban hal meg, az egy darabig képtelen lesz normálisan szólni, közlendője, olyan, mint egy akadozó nyelvű részeg habogása, gyakran csak szótagok maradnak meg belőle. Ennek is az a megoldása, hogy várni kell egy darabig (6). A konokul gyászoló ember viszont türelmetlen, emiatt egy ideig nem tud zöld ágra vergődni senkivel. Túlvilági üzeneteket venni nem olyan, mint telefonon órákig fecsegni a barátnőinkkel. Mindkét felet fárasztja a hosszú beszéd, illetve a kapott üzenet értelmezése (7). Aki először „nem hallja” a másik fél beszédét, az elkeseredik, feladja, legalább egy időre, amíg újból neki nem veselkedik, hogy megpróbálja a lehetetlent. Szóval sok lépcsője, sok fázisa van ennek a másfajta kommunikációnak. De érdemes megtanulni, mert általa bölcsőbbek leszünk. Vagy legalább a sanszot megadják hozzá.

És mind, a hozzá nem szólók

Véleményt megfogalmazni és ezáltal véleményt formálni komoly felelősség. Bátorság kell hozzá, különösen, ha valaki elsőként teszi, míg a csendes többség még kivár, hátha valaki, nála okosabb szólal meg elsőként, akit már bátran lehet követni, vele egyetérteni, aláfestő zeneként brummogni, kontrázni neki.

A 70-es évektől fogva megváltozott a hangnem az irodalomtörténet-írásban. Felbukkantak a nekivadult polémiák, melyeket hosszasan folytattak, s végül átmentek egymás sértegetésébe ahelyett, hogy magára a tárgyra szorítkoztak volna a szerzők. Egyetemista korom döbbenetei voltak ezek az írások, melyek talán előkészítették a rendszerváltás utáni, teljesen elvadult vitakultúrát, jobban mondva annak pótlékát. Mára már nem is különösen feltűnő, ha újságírók rendszeresen mocskolják egymást és egymás pártpreferenciáját. Szekértáborok lövegei röpködnek a levegőben, a kívülálló pedig úgy érzi magát, mint egy kisgyermek, akinek a feje fölött a szülei csúnyán civakodnak, magukból kikelve és mit se tudva az egykor kötelező „Nicht vor Kinder” elvárásról.

Talán Szabó Magda és Szobotka Tibor is ezen kritikufélék lövöldözéseitől sérültek meg, és még azt is meg lehet kockáztatni, hogy az illető irodalom-szakértők nem mindig önszántukból adták közre irományaikat, hanem a háttérből buzdították őket ezekre a

támadásokra. Ez azonban nem ad felmentést nekik. A nürnbergi per óta tudjuk, hogy a „Parancsra tettem” kezdetű védekezés soha nem helyettesíti a becsületes viselkedést. Szabó Magda írja, hogy csúnya kritikákat kapott idehaza, miközben színdarabjait nagy közönségsikerrel játszották. Szó mi szó, mindketten nagyon rossz kádernek számítottak, és eszerint nem járt nekik sok dicséret. Tárnyilagos bírálatról éppen ezért ebben az esetben nem beszélhetünk.

Egy szót szükséges ejteni Szobotka Tibor sorkatonaságáról. Akkor a távolság időben és térben ennek megítéléséhez, hogy ismét kiegészítő információkat kell adni az ifjabb nemzedékeknek. Katonatisztnak lenni komoly rangot jelentett a magyar hadseregben. Volt, aki a Ludovikán végzett, ám Szobotka nem tartozott közéjük. Akinek egyetemi végzettsége volt, az olyannyira elismert rangnak számított, hogy a hadseregbe sorozása esetén automatikusan tiszti rangra emelték, általában főhadnagyként kezdték a diplomások. Ugyanez a hagyomány fennmaradt a kommunista időszakban is, amikor pl. az orvosok is erre a rangra emelkedtek, amint megkapták a diplomájukat. Tehát amikor Szobotkát támadások érték és folyamatos diszkrimináció a háború után, ez azon nem-tudás jegyében történt, hogy az egész tisztikart en bloc rohadt fasisztának tartották. Utólag könnyen kérjük számon az akkori fiatalokon, miért nem dezertáltak, miért nem tagadták meg a katonai szolgálatot, de ez olyan mérvű tudatlanságot és rosszindulatot takar, hogy nehéz még minősíteni is. A liberál-anarchizmus akkoriban nem létezett. Ma sincsen értelme, mert ha mindenki összevissza menne a saját feje után, az egész világban eluralkodna a káosz. Nos, akit behívtak, annak mennie kellett. S ha már ott volt, a csatában védenie kellett úgy a hazát, mint a saját életét. Szobotka mint fiatal házas nemigen vágyott csatatéren verekedni, és amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország elvesztette a háborút, nem is vett többé részt benne. Ez se volt veszélytelen, mert Magyarország lerohanása után a magyar hadsereg is a németek szigorú felügyelete és irányítása alá tartozott. Kiterjedt besúgói hálózatot tartottak fenn, melynek oszlopos tagjai voltak a házmesterek, a vicének, akik aztán átálltak a kommunista rendszer ugyanilyen „beosztású” tagjai közé, ezért nem örvendtek éppen nagy népszerűségnek. Egyébként a hivatásos fasisztázók eltöprenghetnek azon is, hogy a rendszerváltás után ezen az alapon őket megrohadt kommunistázhatnák azok, szintén en bloc, akik velük ellentétben nem vettek részt a levitézlett rendszer „építésében”. Rajtuk is számon kérhető, miért nem álltak ellen a kommunizmus fő-fő gonoszainak, ők miért nem viselkedtek bátran, netán hősiesen.

Azok, akik a látványos szembeszegülést kérik számon Szobotkán, többnyire nem karakán emberek. S ha már ők leminősítik az író, a tetőtől talpig humanista bölcsészt, akkor mutassanak fel csak egyetlen hőstettet, ami különbbé tehetné őket. Nos, a sok hátbatámadás, biztos fedezékből párthatározatra célba lövöldözés, folyamatos fúrás és mások elé tülekedés nem tartozik ebbe a kategóriába. Sokkal inkább a sunyi, gyáva jellemtelenséghez, mivel tetteiknek nem volt tétje, sem pedig következménye. Rájuk nézve nem. Szobotka Tiborra viszont, és mindazokra, akiket miattuk, az ő asszisztenciájukkal diszkrimináltak és tettek tönkre szakmailag, annál inkább. Ergo az egykori bértollnokoknak és kivénhedt pártprostiknak nincsen erkölcsi alapjuk a mások megítéléséhez. Ők jobban teszik, ha hallgatnak. Többnyire műveltségben se vetekedhettek Szobotkával, így alapos, jogos, helyes kritikát tőlük senki nem várhatott.

Ahhoz, hogy pontosan meg lehessen ítélni ezt a háttérmunkát vagy aknamunkát, amit ellene folytattak, érdemes volna megismerni Szobotka Tibor „dossziéit” Egészen biztos, hogy készült róla jó néhány. Ehhez természetesen monográfusának volna joga, ha ugyan rászánná magát végre, hogy ezt megtegye. Természetesen nem biztos, hogy mindhez azonnal hozzájuthatna, mivel a rendszerváltozáskor igen szorgos kezek dolgoztak az érintettek dossziéinak megsemmisítésén, vagy legalább kigyomlálásán, rendre eltüntetve piszkos munkájuk nyomait. Azért kellene tenni rá egy kísérletet. A Szobotka házaspár naplóiban megnevezett irodalmárokon és szakértőkön kívül bizonyára jóval népesebb névsor kerekedne ki azokból, akik jelentettek róluk. De ez már a kommunizmus történetének egy újabb sötét fejezete, olvasóink viszont inkább az írópárosról és munkásságukról hallanának szívesebben.

Szabó Magda és Szobotka Tibor dedikál

Marlowe és Szobotka

Nem mindegy, kitől tanulunk drámát írni. A műfordítás a legjobb iskola a drámaírói fogások és a dramaturgia elsajátításához. A mai világ dúskál a javakban, azaz valósággal elborítják az egy életbe már bele nem tömöríthető adatok, információhalmazok. Régi szerzőink tudományát azért is fontos megbecsülni, mert nekik mindennek utána kellett járniuk. Könyvtárban ülni, több könyvtárban, más városokba elutazni, hogy ott kutathasson egy elszánt irodalomtudós, jóval több energiát, koncentrációt, pénzt és áldozatkészséget igényelt, mint ma, amikor pár kattintásra feltárul a világnak szinte minden távoli zuga és porosodó raktára. Távoli tájak megismeréséhez még csak el se kell utazni oda, hanem akár háromdimenziós formátumban is körbejárhatók a legkülönlegesebb múkincsek, múzeumi belterek, a legtöbb könyvtár pedig törekszik arra, hogy lehetőleg minden, nála őrzött könyv tartalma hozzáférhető legyen digitálisan is. Rengeteg időt lehet megtakarítani vele, és jóval több adat lesz hozzáférhető általa, amennyiben okosan használjuk fel az így szerzett tudást, s nem csak unottan lapozgatjuk, mint egy bulvármagazint. Mert így is lehet.

Christopher „Kit” Marlowe (1564-1593)

Szobotka Tibor igen sok időt, energiát fordított rá, hogy fantasztikus műveltségét megszerezze. Talán Szerb Antaléhoz hasonlítható a tudása, mely minden szavában visszarezeg és megihletti a képzett íróársat is, ahogyan ő is merített ihletet Marlowe, Shakespeare kortársa és kollégája munkáiból. Foglalkoztatták a különös sorsú és kiemelkedő tehetségű drámaszerző élete és alkotásai. Talán ezért sikerült olyannyira előre, plasztikussá és életszerűvé az a fordítása, rádiós adaptációja, melyet az *Erényes emberek* c. kötetébe foglalt be a szerkesztői műgond. Az 1986-os kiadás posztumusz jent meg, és ebből se derül ki, ki írta a fülszöveget, ahogyan más könyveiből sem, melyeknek Szabó Magda lett lelkes előmozdítója. Ez a kötet tartalmaz saját írásokat és műfordításokat is. Ez utóbbinak profi

művelője volt Szobotka Tibor, ahogyan Szabó Magda is. Több nyelv ismerete, melynek alapját a latin műveltség képezte, szinte mindent megadott a tudásvágytól hajtott írópárosnak ahhoz, hogy kiváló műfordítókká váljanak. A latint Szabó Magda folyékonyan beszélte, de ez kuriózum volt, mert rajta kívül csak a legműveltebb papok ismerték hasonló szinten a holt nyelvek királyát. Mindenki más fordítja, alakítgatja és folyamatosan értelmezi az eléje került vagy adott szövegeket.

Marlowe nyelvezete ugyan nem áll olyan messze a modernkori olvasótól, mint az ókori vagy a középkori, ennek magyarázata valószínűleg a híres angol egyéniségében rejlett. A stílus eleven energia, s ha valaki olyan temperamentumos és sikerre vágyó, mint amilyen Marlowe is volt, mindez hatványozottan jelentkezik és érinti meg olvasóit. A II. Edward valósággal szentségtörőnek számított saját korában, és ma se lenne osztatlan siker. Mármint a témaválasztás, nem pedig a feldolgozás sikeressége. Egy homoszexuális király, aki formálisan házasságban él, ám mégis a saját neméhez vonzódik, sőt van egy hasonló hajlamú kegyence, Gaveston, akit az egész birodalom gyűlöl. Nemcsak gátlástalan törtétese és elvtelen hízelgései miatt, hanem mert kvázi lehetetlenné teszi, hogy a király II. Edward dinasztikus kötelezettségeivel is foglalkozzék, azaz trónörökös utódot nemzzen.

A cselekmény igen fordulatos, szinte percről-percre nyújt újabb meglepetéseket. Amikor már eldől a következő fordulat, Marlowe ismét fordít egyet a cselekmény vonalán, hogy szinte ellentmondjon önmagának és az általa korábban lejegyzetteknek. Talán ennek a műnek a fordítása során szerezte meg azt a tudást Szobotka Tibor is, amely olyan változatossá teszi művei dikcióját. Pont és ellenpont, állítás és tagadás, akár a zenei pont és kontrapunkt. A néző, az olvasó igen sokat kap a belépti díj fejében. Soha nem unatkozik, hanem őt egészen az utolsó pillanatig lelkesen szórakoztatják. Igaz, a szerző és az előadók is jót szórakoznak rajta, mármint a közönségen, hogyan ugrik be minden újabb fordulatnak, ami nem egyéb, mint az ő folyamatos cukkolása: vajon meddig bírja még, mikor ébred rá, hogy nem őt szórakoztatják, hanem rajta szórakoznak az akkoriban csak csepűragónak csúfolt színészek (meg a színpalak mögött megbúvó szerző). A végén mégis mindenki jót szórakozik, a közönség nem veszi zokon, hogy kifigurázták őt és szellemi képességeit, mivel egészen a végéig nem bírt rájönni, ki is lesz az igazi vesztes, akin az egész színtársulat elveri a port, s ezen a közönség is teljes átéléssel vele mulat.

A kalandos életű Marlowe, akinek még a kezdő Shakespeare is asszisztense, azaz dramaturgja volt, maga is irodalmi tanulmányokkal kezdte a színházzal való ismerkedést. Mivel a szerzői mondandó legfontosabb eleme, hajtóenergiája maga az igazság, ezzel senki nem vitatkozhat sikerrel. Ez az az erő, amely kozmikus sebességre kapcsolja a vele élőket, hogy ennek segítségével ámítsa, azaz kápráztassa el, mint egy sziporkázó égi jelenség, a közönségét. A tehetség magyarázata nagyjából ennyi, s talán még az a kezdő lökés, amellyel Isten útjára indítja a művészt, hogy annak energiájából táplálkozva alkothassa meg, amit útja elején rábíztak.

A II. Edward ellenpontjai a normálisnak tartott, tradicionális társadalom és a vele szembehelyezkedő király és férfiszereplője, Gaveston. Dacos szembeszegüléseket sokrétű intrikák kísérik, és mikor melyik oldalra billen el az egyensúly, s vele az igazság. No, nem, azért ennyire egyetlen társadalom se süllyedt le még, hogy a legszentebb égi adományt idáig

süllyessze. Egyáltalán. Istent nem lehet degradálni, bármennyire is törekszenek rá, különösen a mai világban. Az igazság Isten-jellegű, és ezt semmiféle intrika vagy túlordítási kísérlet nem változtathatja meg. II. Edward és Gaveston azért az utolsó percig is feszegetik a húrt és próbálkoznak a fenti lehetetlennel, de ők is csak azt a távot futhatják be, amely még úgymond „pályán tartja őket”. Mélybe hullásuk, azaz bukásuk törvényszerű. Talán az üstökösök is úgy érzik, ők most egyenértékűekké váltak a fényes csillagokkal, amikor a Naphoz közelítve felizzanak, túladva jégkristályos töltetükön, de aztán tovazúgnak valamerre a végtelen felé, élettelen, pusztító kő gyanánt. Merészebb társaik pedig elégnék a vágyott konkurens, a Napcsillag közelében, mivel annak vonzása – számukra – ennyire halálos.

II. Edward és Gaveston kapcsolata nem volt ennyire emelkedett, sőt folyamatosan irritálta a kortársakat. Az általuk gerjesztett konfliktus egyre fokozódott, hol ebbe, hol abba az irányba billent el, míg végül a királyi szeretőnek pusztulnia kellett. A király a Towerbe zárta anyját, akit felelősnek tart a történelemért, és a britek máig tartó királyhűségét magyarázza, értelmezi az a végszó, amellyel a dráma zárul. A király marad, bármit is követett el, bármennyire is viszolyog életformájától és hajlamaitól a köznép, hódolnak előtte, parancsait pedig változtatlanul végrehajtják. Tehát az erkölcsi bukás csak a gátlástalan Gavestont illeti meg, a király személye szent és sérthetetlen. Ez a fél-morál vagy bal-morál az angol lélek mélységig viszi el az olvasót, a nézőt, aki eközben kívülálló marad. Igaz, elképed, és nem érti, ha az egyik elítélendő természetellenes vonzalma miatt, miért mentes minden felelősségtől az uralkodó. Talán ez volna a kettős mérce archetípusa, mely máig mérgezi az emberek közti kommunikációt a modern társadalmakban?

II. Edward angol király (1284-1327), az utolsó Árpád-házi királyok, Kun László és III. András valamint a vegyesházi királyok utódja, egészen Károly Róbertig

Szobotka fordítása, illetve rádiójáték-átirata máig élénk stílusú, a Marlowe-művet izgalmas és fordulatos valójában közvetíti. Az *Erényes emberek* c. kötet minden egyes darabja meglepetés. Egy részük viszonylag kis terjedelmű, de Szobotka Tibor gyakran gondolkodott hangjátékban, ami természetes, hiszen a rádiónál dolgozott, ahol az 50-es, 60-as években még igen népszerű volt ez a műfaj. A mai, rövid figyelmű olvasó és néző előtt éppen ezért állna meg sikerrel. Senki nem fáradna bele, ha rá figyelne egy kicsit☺)))

S hogy miért érezte közel magához Marlowe-t? Talán mert zaklatott gyermekkorának élményei ebben a formában találtak feloldást. Szobotka akkor kiszolgáltatottnak és tehetetlennek érezte magát apja zsarnoki viselkedése miatt, Marlowe pedig hírhedt nagy verekedő volt, aki, vele ellentétben, vissza tudott vágni a vele kikezdő részeg matrózoknak, akiknek társaságában sokat időzött. Élete is állítólag egy kocsmái verekedésben ért véget, amikor a korszak egyik legfényesebb elméje hunyt ki egy jól irányzott késszúrástól – épp a homloka közepébe döfve. Egy kocsmái nő miatt. Az élet már csak ilyen, tehetjük hozzá

lehangoltan. A primitívség legfeljebb fizikailag tudja megsemmisíteni azt, aminek mibenlétét fel se foghatja. Azért mégis kár, hiszen részeg verekedő akárhány akad, de az évszázad elméje csak egyszer születik meg. Mert csak „bárgyú Troilusként lotyó Cressidákért szenvedhetünk...”, írta egy ifjú költőpalánta (Szabó László) Szegeden a 70-es évek közepén, hogy aztán ő is méltatlanul végezze, alkohalmáorban, pár évvel később. Nekünk viszont megmaradt Szobotka Tibor emléke és életműve. Drámái, drámafordításai máig előadhatók, ha van, aki odafigyel rájuk. A noszogatók immáron nemcsak az irodalomtörténészeknek szól, hanem az igényes rendezőknek is. Hát senki nem akar Várkonyi Zoltán nyomdokaiba lépni? Képtelenség elhinni, hogy mindenki beérné az alternatív pótcselekvésekkel...

Gaveston kivégzése, korabeli metszet

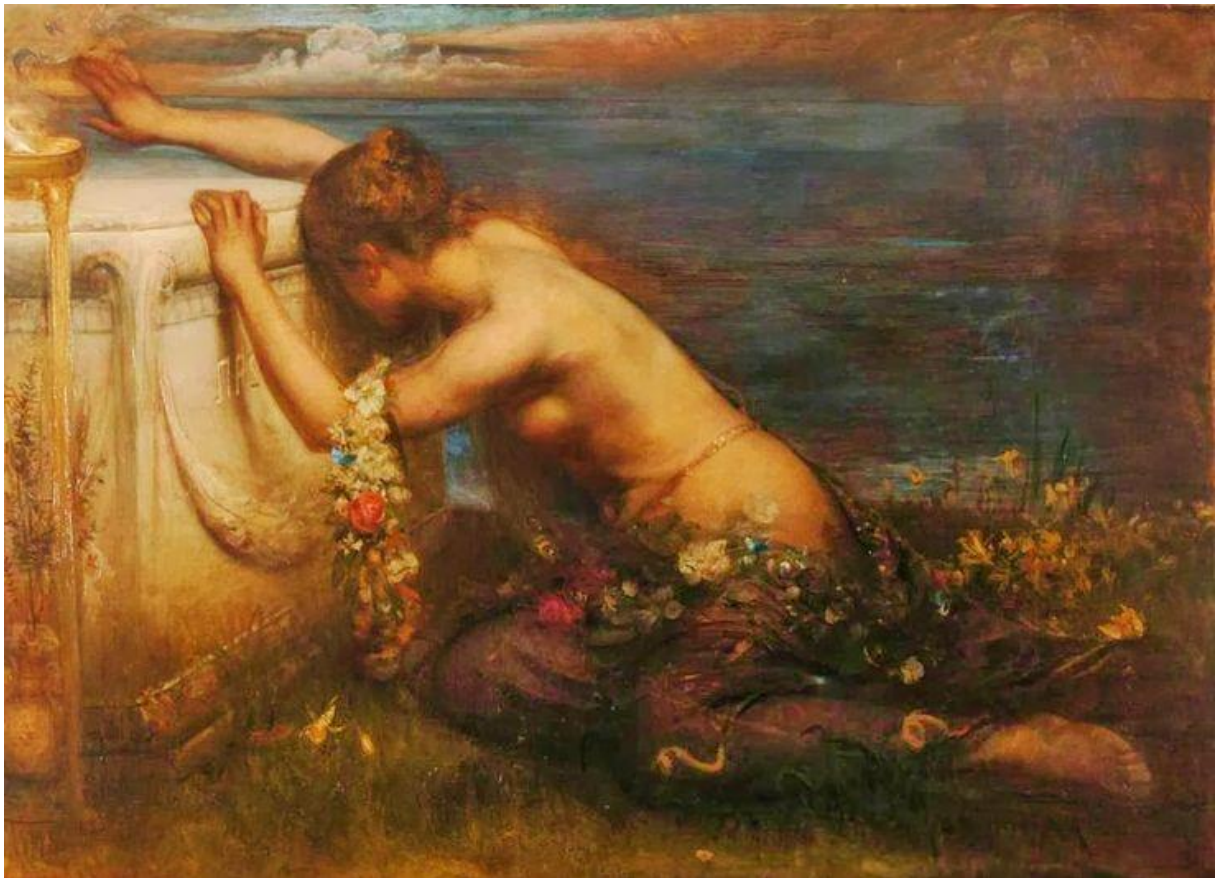
II. Edward sorsáról ellentmondásos feljegyzések maradtak fenn. Szeretője után őt is kivégezték, még hozzá igen kegyetlen módon. A középkori lélek még valósággal tobzódott az efféle eljárásokban, s mintha a köznép is élvezetet talált volna ebben. A horroron, thrillereken, krimiken és lökött phantasykon, sci-fiken szórakozó mai ember ugyan nem vethet elődei szemére semmit. A régi kor emberének ugyanis nem mindennapos élménye volt a kivégzés megtekintése, hanem ritkaság, a mai utódok viszont napi szinten „élvezhetik” ezt a gyomorforgató szellemi-lelki táplálék-pótlékot. Az elődöknek ezt kötelező volt megtekinteni, de a ma emberének van választási lehetősége, akár értelmes elfoglaltságot is művelhet helyette. Ez a túlzott érdeklődés arra utal, hogy a hajlam mai is benne lappang, de ezt nem vallja be, hanem ezekkel a pótlólagos élményekkel él. Nos, mit lehet ehhez hozzáfűzni? Az emberből csak az jöhet elő, ami már eleve benne volt. Kiből a vérengző vadállat, kiből az egykori hóhérségéd. Máskor a száját tátó, ujjal mutogató, köztéri csőcselék. Evolúció? Ebben a formában nemigen... A középkori látványnak elrettentő hatása volt a nézőkre. Ma viszont? Valósággal tobzódnak benne, mintha ez lenne a követendő példa. A következménye: egyre több, egyre durvább bűncselekmény. A lélek kiégése, közönyössé válása, eltompulása, az empátia teljes hiánya. Már csak egy kérdés van hátra: mindez kinek és mire jó? A Nagy Manipulátor ezt soha nem fogja bevallani. Különben kiderülne, mennyire perverz.

A fájdalom könyve

Egy hatvanöt éves gyermekasszony

Szabó Magda: Liber mortis

Úgy hitték, Philemon- és Baucisként halnak meg, ám a sors könyvében más volt megírva. A két szupertehetség közül csak az egyiknek adatott meg a földi siker, míg társának korábban kellett távoznia, a korszak közönyétől kísértén. Valódi duálpárként éltek, miután egymásra találtak, és az elválás igen fájdalmas volt. Csupa fájdalom ez a könyv, mely olvasva is komoly megpróbáltatás, nemhogy mindezt megélni az „elhagyott szerelmesnek”. Szabó Magda úgy remélte, hogy Laodameia sorsát oszthatja, ám az a sors egyedi volt, mitológiai, neki pedig meg kellett tanulnia, hogy az igazi szeretet nemcsak fog, köt és megtart, hanem el is tud engedni, különösen, ha a másik félnek már csak szenvedés és reménytelen várakozás az élet. Az első magányos években ez a megértő szeretet semmiképpen nem ment Szabó Magdának. Valóságos blaszfémia, ahogyan naponta követeli Szobotkától, hogy támadjon fel és térjen vissza hozzá. Követeli a lehetetlent, miközben teljes műveltségét hagyná elporladni és a fizikai törvényt ignorálni, mely onnantól már másféle utat szab meg mindkettejüknek.

Próteszilaosz és Laodameia

Fájdalmas és tragikus érzés olvasni hogyan küzd az író a társtalanná válástól és korát meghazudtoló vehemenciával eleveníti fel szexuális életük hiányát, mely férje távoztával

rászakadt. Szokatlan ez az intenzitás abban az életkorban, mely általában már a lecsendesedésről és a barátsággá szépült szeretetről szól régi házastársak között. Az ő kapcsolatuk azonban ezen a téren is egyedi és szokatlan. Korábban sem ismert lehetetlent, és eztán is ugyanazt követeli meg magának, amihez hozzászokott. Mást nem fogad el, miért is tenné, ha egyszer már megtalálta az igazit? Sok kérője akad Szobotka halála után, ezek egy része kitartóan ostromolja, és nem hiszi, hogy a visszautasítás végleges lehet. Szabó Magda felháborodik ezen, és naiv módon még csak fel se merül benne a gondolat, hogy házassága intimitásait ő maga engedte közzétenni. A férfiak nagy részét ez kíváncsivá tette, és nem a megfelelő módon kezelték a kérdést, vagyis tudomásul sem véve, hogy a lángoló szerelem másnak nem szól, csak kizárólag Szobotka Tibornak. Úgy képzelték, hogy ez a kincs az övéké is lehet. Minden tapintat és önkritika nélkül.

Laodameia elviselhetetlen fájdalma. Szarkofág, Vatikáni Múzeum

Miközben tudjuk és értékeljük, hogy Szabó Magda különleges neveltetése folytán érzelmileg nem nőtt fel, hanem megmaradt kisgyermeknek, s hogy erre talán azért volt szüksége, hogy íróként, költőként gyermeklélekkel élhesse meg és örökíthesse meg élményeit, mégis érezzük, hogy pedagógiailag ez nonszensz. A szülőnek kötelessége elősegíteni gyermeke felnőtté válását, s ezen folyamatosan dolgoznia kell, máskülönben életképtelen utódot hagy maga után, amikor ő már távozni kénytelen az árnyékvilágból. Szabó Magdával pontosan ez történt. Házassága is úgy esett meg, ahogyan kislánykorában elképzelte, hogy t.i. a férjét is ő viszi a családba, és kvázi testvéreként élnek majd együtt, ahogyan a szüleitől is látta. Igaz, annak más oka volt, a szexuális összeférhetetlenség, míg Magduska pont ellenkezőleg, valósággal tombolt az ágyban Szobotkával, aki gyakorlott szeretőként minden tapasztalatát

neki adta át. Férfiként is gondos társ igyekezett lenni, mindent levenni a gyermeklelkű Magda asszony válláról, ám ő is ugyanazt a hibát követte el, amit az egyébként igen szeretetreméltó szülők: mesházasságban éltek, melyben ugyan sok megpróbáltatásban volt részük, ám ezek mellett sem hagyta igazán felnőtté válni az imádott Magduskát. Talán a gyermekvállalás segített volna ebben, ám erről mindketten lemondtak. Közös megegyezés alapján, meggondolatlanul követve Nemes Nagy Ágnesnek és köreinek kollektív döntését. Az elvesztett férjet, a halhatatlan kedvest elveszítve egyetlen gyermek sem képes igazán pótolni a társat, de vigaszt és támaszt mégis nyújthat a bajban. Ezért lehet a korszak kegyetlenségét vádolni, ám a döntés egyénileg is irgalmatlan volt mindazokra nézve, akiket sújtott. Talán egy szentencia foglalhatná össze a lényegét: **ami természetellenes, az soha nem lehet természetes.** Ezzel senkit nem minősítünk, csupán magyarázni próbáljuk a megmagyarázhatatlant. Ugyanakkor átérezzük Szabó Magda végtelen fájdalmát, az elhagyatottságnak azt a mélységét, amelyet Szobotka Tibor halála után meg kellett élnie.

Mindketten nagyon akarták a sikert. Amikor kéréseinket megfogalmazzuk Istenhez, gyakran nem gondoljuk végig, milyen nagyot is kérünk. Lehet, hogy valami másról kell lemondanunk ennek érdekében, és lehet, hogy lemondásainkat utóbb megbánjuk. Ha hamarabb is át tudta volna gondolni érett fejjel Szabó Magda, talán nem kéri magának mindenáron a sikert. Mert a 'mindenáron' egyúttal magában foglalta azt is, hogy csak neki, magának, kissé önös módon teljesül a kérése, Szobotka Tibor pedig várhat sorára. Ha tudta volna, hogy Szobotka Tibor belepusztul a hiábavalónak érzett várakozásba, bizonyára bölcsebben fogalmazza meg a kérését. Akkor megosztva, mindkettejük számára kéri, s akkor minden másként alakulhatott volna.

Más is predestinálta ezt a kettős sikert-kudarcot: Szobotka kudarcokkal teli gyermekora. Az akkori életérzés annyira beleivódott a fiatal lélekbe, hogy maradt ez az imprinting. Szabó Magda elemi életérzése viszont az őt körülvevő imádat volt, amelyben szülei részesítették. Ez olyan intenzitású volt, hogy eleve védőburokkal vette körül érzelmileg, s talán ezt a védelmet nem akarta elhagyni, amiatt nem tudott igazán felnőni. Az árvaságot is csak akkor élte meg, amikor már Szobotka Tibor is eltávozott az élők sorából. Akkor viszont hidegre kitettnek érezte magát, az életét sivárnak, az öngyilkosság gondolata is foglalkoztatta, ami ellentétes volt neveltetésével. Gyermekasszony volt, és az is maradt. A Dóczy ugyan megtanította bizonyos önállóságra, ám ezek a reflexek inkább a fizikai formaságok szintjén maradtak meg, mint lelkileg is igazán, mélyen átélt függetlenségként, úgy tűnik.

A Liber mortis egy igen hosszúra prolongált segélykiáltás, melyet légüres térbe sikoltott bele Szabó Magda. Ebbe került, amikor magára maradt, és ezt agyonbonyolította egyrészt altatók, nyugtatók szedésével, amelyek erősen befolyásolták a tudatállapotát, s talán ennek következménye volt másrészt az, hogy érzelmi hullámvasútra került, azaz egyik végletből a másikba hullott. Egyszer igényelte volna, hiányolta a barátok társaságát, máskor még a telefont is kihúzta és senkit nem engedett magához. Ezek depressziós jelek, amiket mindenképpen kezelteni kellett volna. A 80-as évek pszichiátriai kultúrája azonban még nem tartott ott, és a magyar társadalom sem, hogy ezt kellő helyén kezelhette volna. Az embereknek kvázi illúzióik voltak egymásról, azaz mást képzeltek és fogadtak el igaznak, mint

ami a vérvalóság volt. Együttérzés helyett szájalom, nos, ez az, amit egy nagy lélek nem tud elviselni, bármilyen jó szándékkal is éli meg a másik fél.

Ezért jajongott annyit Szabó Magda, a hidegre kitéten és járta a pávatáncot, ahogy a sajtó diktálta neki, meg a hírnév megkövetelte. Ennek javarésze szerepjátszás volt, amit elvártak tőle, és ő – jólnevelt kislánként – engedelmesen eleget tett az elvárásoknak. Részben azzal az önigazolással, hogy mindezt Szobotka érdekében is teszi. Mert 1982-től fogva szinte a saját teendőit, írói kötelességeit is félretéve és elhanyagolva végezte el azt a heroikus munkát, amit a fiókban lelt irkák kézírattá gépelése, a korrektúrák elvégzése és valódi könyvvé érlelése jelentett. A Kedves Olvasók nemigen tudják, mennyi plusz munkát jelent, ha az író maga kénytelen elvégezni ezeket a szerkesztőségi segédmunkákat, amelyeket korábban a megfelelő segédszemélyzet intézett. Szabó Magda mindezt hagyományos írógépen gépelve tette, ami fizikailag is megterhelő, sok hátfájással jár. Titkárnői feladat, irodai segédmunka, tegyük hozzá csendesen, nemigen méltó egy nagy lélek, egy komoly tehetség mindennapjaihoz, ám mégis vállalta és sűrű lelkifurdalások között megtette.

A plusz fizikai munkán kívül van azért egy komoly története ennek a folyamatnak: a könyv ekkor érik igazán könyvvé, végleges művé, és jó, ha a szerző saját maga tudja elvégezni ezt a művén. Még igazgathat rajta, szépítheti, ékesítheti nyelvi tudása minden erejével. Ezen lehet vitatkozni, ám elvitatni nem lehet ezt a nagyon fontos folyamatot, sem annak jelentőségét. Ezt csak az alkotók értik, s vehetjük úgy, hogy ez szerzői privilégium is egyúttal.

A fájdalom intenzitása enyhül valamelyest a *Liber mortis* írása során. Igaz, időnként ugyanúgy fellángol, mint az elején, Szobotka Tibor halála után közvetlenül. Szabó Magda tagadja, hogy az idő gyógyítaná a sebeket, ám mégis csak ez az élet törvénye. Ha megtanulunk az édesanyánk nélkül élni, akihez a legszorosabb kötelék kötött bennünket, akkor bárki más nélkül is tudunk majd élni, ha eljön az ideje. Ismét csak kozmikus hasonlathoz kell folyamodnunk. Két személy találkozása olyan, mint igen közeli pályára kerülni egy másik égitesttel. Egy másik égitestnek, természetesen. Egy ideig együtt futják köreiket, azaz boldogan járnak ezt a kozmikus táncot, mely hol sikeres és szépséges, hol konfliktusokkal terhes (ahogyan Szobotka szüleié), ám a közösen befutott pálya szép, mutatós és látványos. Amikor az érzések intenzitása csitul vagy elhal, a kettős pálya íve fokozatosan távolodik egymástól, majd utóbb akár taszításba is átmehet. Vannak olyan kozmikus pályáívek, amelyek egy hatalmas lökést szenvednek el, és a két fél, amelyik előzőleg kölcsönösen vonzotta egymást, onnantól fogva épp ellenkezőleg, taszítani kezdi egymást. Egészen addig a pontig, amikor egy hatalmas erővel kiszabadítják magukat a már terhessé vált kapcsolat vonzásából, és külön pályára térnek át, akár jókora távolságra kerülve egymástól.

A nosztalgia a korábbi idillikus állapot utánérése, mely kozmikus mértékkel mérve természetesen nem állítható vissza. A fölöttünk álló isteni rend, melynek fizikai megvalósulása a kozmikus pályáívekben látható, érzékelhető vizuálisan, ezt már nem engedi. A halott félnek végleg távoznia kell. Az ellenkezőjét nem lehet kihisztizni, ahogyan Magduska tette kisgyermekkorában, éretlen fővel, amikor ráadásul senki nem korlátozta vad érzelmei megélésében, vulkányszerű kitörésekkel kísértén. A külön pályára állt feleknek talán fájó és érzékeny a távolodás érzése, mert hiszen hogyan is ne fájna az ideális társ elvesztése?! Más párok ettől megkönnyebbülnek, ahogyan Oyarzo kapitány vontatóhajója, miután elválták a

vontatókötelet. Ám a külön pálya másfajta életfeladatokat is jelent. Bár a földiek nem érzékelik az elhaltak jelenlétét, sem azok feladatait a másik létben, attól azok még léteznek. Azokat már nem kötik az orrunkra. A nemlét pihenés egy megfáradt élet után. Lélekiskola, melyet tovább kell járni, igyekezni egy tökéletesebb létforma felé, mely remélhetőleg megadja a bölcsesség nyugalalmát annyi életharc után.

Talán ismét Marília Alcoforado élettörténetére és naplójegyzeteire kell utalni. Szabó Magda ugyanúgy követeli vissza Szobotka Tibort, akár Laodameia borzalmas sorsát is megismételve, ahogyan a portugál apáca ismételgeti a könnyelmű francia tiszt után küldözgetve kétségbeesett szavait: „Jere vissza!” A mélységes keserűség mondatja és íratja le vele, mégis tudnunk és éreznünk kell, hogy valóságként éli meg és kislányként követeli vissza az elvesztett Katalin és Szent Anna utcát, a teljes biztonságot ebben. Minden szava blaszfémia, amikor ezt a földi visszatérést követeli magának, mégis ez ismétlődik oldalak százain keresztül. Mintegy mellékesen beszámol a köznapi történésekről is, melyeket az eltávozott odaátról akár napi szinten is szemlélhet, ha ezt engedélyezik neki. Szabó Magda ismét elkövet olyasmit, amit józan fejvel (gyógyszeres hatás nélkül) talán nem tenne: ragaszkodó, kapaszkodó szeretetében nem hagyja pihenni Szobotkát, aki pedig megérdemelné ezt dolgos élete után. Visszaköveteli a gondolatait, a gondoskodását, a jelenlétét és még házastársi kötelességét is, csak mert gyógyszeresen befolyásolt állapotban efféléket is álmodik olykor. Nem vesz tudomást a külön kozmikus pályára állt társ távolodásáról. Nem érti, miért nincs, nem lehet vele napi szinten. Fájdalmasan üvölti bele saját világába (lakása éjszakáiba), amit visszakövetel magának. Szélsőséges érzelmei által vezetve mindenfélével megvádolja Szobotkát, amiért „képes volt hűtlenül elhagyni őt”. Ugyanúgy megvádolja az őt látogatni próbáló barátokat is, hogy nem lehet rájuk számítani, holott ő maga üldözi el vagy taszítja őket magától nagy érzelmi kilengései közepett. Férjét okolja szörnyű rémálmaiért is, pedig azok feltehetőleg az általa túlzottan fogyasztott gyógyszerek mellékhatásaiként gyötrik.

A kívülálló könnyebben látja tárgyilagosabban a dolgot, ám ugyanezt egy lelkileg padlóra került személytől elvárni képtelenség. Nem is tesszük, és utólag, Szabó Magda életpályája lezárultával értelmetlen is volna effélén filozofálni. Ami megtörtént, már életrajzi adat, lexikonokba került. Szabó Magda „halottaskönyve” a fájdalom könyve, melyet jószívuén megoszt mindenkivel, aki feléje fordul. Ez az univerzális nyitottság teszi egyedülállóvá az író munkáját, és segít másoknak is átélni a gyász érzését, ha hasonló helyzetbe kerülnek. Hiteles képet nyújt egy lelki betegség mibenlétéről, melynek kezeléséről nem értesülünk, csupán tünetei elfojtásáról, majd az egyre magasabb adagok hatástalanságáról. Így van ez minden függő betegséggel. Az altatókat, nyugtatókat, antidepresszánsokat valaki mindig felírja. Vagy a beteg iránti együttérzésből, vagy kényelemszeretetből, mert akkor kevesebb idő is elegendő egy páciens kezelésére. És vannak olyan betegek, akik végleg azok maradnak, mert csupán tüneti kezelést kapnak, a góc a lélekben pedig megmarad. Szobotka Tibor is feltehetőleg valamilyen antidepresszánszt szedett, amelynek dögletes mellékhatása lehetett. Ezek egyik tipikus jele az öngyilkosságra való hajlam kiépülése. Szabó Magda ösztönösen tette azt, ami kivezethette ebből az igen mély érzelmi gödörből. Előbb azonban még átélte Szobotka minden szenvedését: ő is pszoriázissal kínlódott, és neki is fehér porokat (tablettákat) írtak fel lelki tünetei enyhítésére.

És valóban: lehet efféle vegyszerekkel gyógyítani a hiperérzékeny lelkeket? Olyan szerekkel, amelyeket eredetileg politikai foglyok kínzására és betörésére kísérleteztek ki felelőtlen tudósok?! Mikor ébred már fel az emberiség és tanul az általa csak oktalannak tartott állatoktól? Egy delfin, egy kutya, házi cirmos, egy ló több empátiával viseltetik a civilizációtól megbetegedett emberek iránt, mint a saját fajtársai. Ezek az állatok képesek gyógyítani, de legalább enyhíteni az emberi páciensek tüneteit. S mennyibe is kerül egy kedves gesztus, egy mozdulat, mellyel megöleljük szenvedő embertársunkat? De a mai világban épp erre „nem futja” a vesztükbe rohanó embertársainknak...

Egy hirtelen felismerés: az abszolút nőies Szabó Magda lakóhelyeit érdekes módon mindig szép női nevek kísérik: Katalin, Anna, Júlia... A „Nomen est omen” ebben is meghatározó. Hová is tettük eddig a szemünket?

Az erény diadala, vagy...?

Kevés fordulatosabb műve van Szobotka Tibornak, mint az *Erényes emberek*. Amit célba vesz általa, az ismét a társadalmi hipokrizis. Még csak a szarkazmus erejével sem él, a finom irónia annál hatásosabb eszköznek bizonyul. Egy minden szempontból feddhetetlen úri ház mindennapjaiba enged betekintést, melyről utóbb lehámlik minden külső máz, hogy végül teljes pőreségében mutassa meg magát életformájuk és annak lényege. Egy váratlan fordulat miatt Leona, az idős nevelőnő kerül a cselekmény és az érdeklődés középpontjába, hogy aztán vissza is szürküljön hétköznapi valójába, mely legjobban kifejezi jellemét.

Húga váratlan felbukkanása okozza a bonyodalmakat, és annak ellenére, hogy le akar köszönni pozíciójáról, a Thun család minden erejével visszatartja, és meghívja hűgát is, aki a király leköszönt metresze kétes titulust veszi magára, helyzetét mentendő. Mivel Leonával mindenki együttérez, az addig ismeretlen testvérét is elfogadják, magukhoz veszik. Miután a család meghányta-vetette, miféle következményekkel járhat ez rájuk nézve, a meghívás mellett döntenek, mivel egy majdhogynem arisztokratikus rangra emelkedett nőről van szó, és az az ő rangjukat is emelni fogja. Nem tévednek, a városka minden prominense körülöttük tolong és udvarolja körbe Mariettát. Faggatni nemigen merik, és ettől még titokzatosabbá válik mindnyájuk szemében az újonnan érkezett, finom modorú vendég. Nemsokára magához veszi a „királyi fattyút” is, aki zabolátlan kiskamaszként mindent felforgat maga körül, mert minden gátlástalanságát és förtelmes modorát rájuk szabadítja. Rászólni senki nem mer, mert ami hétköznapi rosszaság, cinizmus és arcátlanság polgári körökben és fogalmak szerint, azt a királyi vér megnyilatkozásának vélik, és így nem szabad korlátozniuk, hiszen csupán „az uralkodásra készül”, vélik. Igaz, hogy mosdatlan szájú, már szemtelenkedik a szobalánnyal is, de ez nem kelt feltűnést, sőt az iskolaigazgató, akinek csiptetőjét egy jól irányzott dobással leverte és összetörte, még bocsánatot is kér, és legnagyobb jóindulatáról biztosítja úgy a kamaszt, mint az őt befogadó Thun családot.

Szobotkánál az efféle illúziók azonban nem sokáig tartanak. Minden és mindenki lelepleződik, mert hiszen ekkora bárgyúság nem maradhat megtorlatlanul – egy vérbeli író és a humor nagymestere részéről. Kiderül, hogy Mariettának semmi köze nem volt semmiféle királyhoz, ő csupán egy szélhámós jégkárbecslő szökött neje. Egy vándor fotográfussal lépett le a férjétől, fiukat egy javítóintézetből szabadította ki idő előtt, az elhagyott férj pedig azért megy utána, hogy a fiát magához vegye. Alma nem esik messze a fájától, a mindenkivel csak szemtelenkedő Jenő pontosan apjára hajaz, a piszkos beszédet és minden úriasságot nélkülöző modorát is tőle tanulta. Egy-két szembesítés során mindenki belátja, hogy a valódi családi kötelékek miben állnak, mindenki mehet útjára, csak... Mariettát tartják vissza. Igaz, hogy már mindenki tudja, kicsoda is ő, de a látszatot menteni óhajtja a városban rangos helyet elfoglaló család (a nagypapa városi tanácsos). Még Leonát is kidobják, akit egyébként előtte mindenki visszakönyörgött, hogy maradjon velük. Sorsára hagyják, habár tizenegy éven keresztül hűségesen szolgálta az úri családot, mely most már csak a látszatot menti (a saját irháját). Marietta se maradhat sokáig, csak amíg neki is kitalálnak egy újabb hangzatos happy endet („a király visszahívja további udvari szolgálatra a fia pedig királyi nevelést kap”). Előtte ugyan felélte Leona minden megtakarított pénzét, abból vett magának fényes

toiletteket, amelyekkel elkápráztatta a kisvárosi közönséget. Mindezt igen fordulatosan tárja elénk Szobotka Tibor, akiről már korábban is feljegyeztük, hogy gyakran lehetett része efféle társadalmi színjátékokban, amikor tolmácsolni, reprezentálni hívták a letűnt rend képviselőinél semmivel se különb elvtársi díszpintyek, akik kezüket-lábukat összetörve igyekeztek felzárkózni elődeik társasági szokásrendjéhez, nehogy valaki is észrevegye, mennyire bugrisak. Attól még észrevették, tegyük hozzá mindjárt némi malíciával, a Ványadt bácsi paródiájába illő módon. Hát hogyan lógott volna a tehénen a gatyá...?! A forma mentése úgy az úri, azaz úrhatnám, mint az elvtársi „emberarcúban” egyaránt fontos volt. „Ha te elhiszed, amit én hazudok, én is úgy teszek, mintha elhinném, amit te lóditasz”, foglalhatnánk össze röviden ennek a felfogásnak a lényegét. És ki ne botlott volna bele efféle alakokba?!

Egy 60-as évekbeli olasz filmben találkoztunk hasonló leleplezés-sorozattal: a *Hölgyek és urak* c. Pietro Germi-alkotáshoz mérhető Szobotka írói leleménye. Igaz, Germi végig a satíra eszközével élt, míg Szobotka csupán finoman ironizált, s ha úgy vesszük, szimplán realista alkotásról beszélhetünk. Mindenkit úgy ábrázol, amilyen valójában, akár tiszteletbeli veristának is bevehette volna az olasz csapat – ha ismerhette volna. Ám erről, amint a korábbiakban is eleget cikkeztünk és kritizáltunk, nem Szobotka tehetett. Nem az ő bűne volt, hanem a szellemi agresszióban ugyancsak tobzódó korszak, az akkori magyar valóság, melyről máig nem óhajt tudomást venni a „művelt nyugat”. Holott megérdemelne egy tetemre hívást azzal, hogy összeállítanánk neki egy olyan antológiát, amely csupa elhallgatott szerző jól sikerült műveiből állna. Vajon ki viselné ezt nehezebben: a 68-as nosztalgiában térdig gázoló, rég elaggott nyugati nemzedék, vagy a nyakunkon maradt elvtársak, akiket mindmáig ez a sokat szenvedett magyar társadalom tart el...?

Egy nem mellékes megjegyzés Szobotka névválasztásához: a Thun család, neve hangzása alapján érezhető, hogy német, azaz osztrák származású, ám életét javarészt Csehországban töltötte, birtokai is ott voltak. Jól hangzó, arisztokratikus név, melyet Szobotka még kora ifjúságából, családjá hagyományai és kapcsolatai révén ismerhetett. Az természetesen nem tudható és nem is állapítható meg, hogy a szereplőket is valós személyek alapján mintázta, vagy sem, és nem is ez a lényeg. Fontos a lélekrajz, mellyel mindezt hitelessé teszi. Az olvasót nem az érdekli, voltak-e élő modelljei a szerzőnek, mert Szobotkának feltétel nélkül elhiszi, hogy élhettek volna, tehát nem az életrajzi adataik teszik őket hitelessé, hanem a művészi ábrázolás. Ennek révén keltek életre és beszélnek, mozognak, élnek az életüket, immáron teljesen függetlenül az írótól és az olvasóktól. Megszülettek, tehát élniük kell valameddig. A szerzőtől függetlenül, de mégis általa. Ennyi jár neki az alkotás jogán.

A hipokrizis minden félresikerült társadalom törvényszerű (vagy csak kénytelen?) velejárója. Nélküle pillanatok alatt összeomlana minden. Ez a mindennapok sara, habarcsa, modernkori kohéziós ereje. Ez az azbeszt az eternitpalában, mely aztán, ideje lejártával, önmagát porlasztja el. Voltaképpen már megalakulásakor bele van kódolva maga az elmúlás. Mint ahogy a palába a rákkeltő anyag, mely egy ideig úgy tesz, mintha... ám egy idő után elslisszol, magára hagyva mindent és mindenkit, hadd főjön a maga levében. Azaz dehogyis, micsoda képzavar?! Hadd omoljon bátran össze, ha már előbb hagyta megvezetni magát. Nem tudjuk, mindez eleve emberlétünkbe kódolt, vagy csak utóbb szerzett fals tudás, sátáni

beavatkozási melléktermék. Lényeg, hogy van. Szobotka Tibor pedig nagy szakértője volt ennek. Nincs az az elektronmikroszkóp, amely nála jobban fel tudta volna nagyítani a korszak anomáliáit. S még egy dolog: Szobotka remekül tud analizálni, míg a mikroszkóp erre képtelen. Szívesen vettük volna, ha ennél több izgalmas művet hagyott volna maga után, amin magunk is tovább töprenghetünk, elemezgethetünk és igyekszünk megérteni az adott problémát vagy problémahalmazt. De ne áskáljuk már annyit elő a vén bajuszost, minden bajok okozóját, a végén még rákap, hogy hazajárkáljon és ismét beleártsa magát mindabba, amihez egyébként nem is ért!...

A mi dolgunk a **valós** rehabilitáció, ami természetesen eltér a 80-as évekbeli szemforgató változatától, attól a nagyon formálistól, attól a semmit nem érőtől, amellyel mégis sikeresen megvezették a szegény gyászoló Szabó Magdát. Ő kapva-kapott minden jó szót, elejtett félmondat után, s csak azután eszmélkedett, mikor magára zárta az ajtót. A kritika nagy cápái ugyanakkor makacsul hallgattak. Bennünket, akiket kvázi kiárúsított a rendszer a maga végtelenül snassz voltában, már régóta nem vezet meg. Nemcsak az elvtársak értik egymás elejtett félmondatait, hanem mi is ismerjük az észjárásukat. Nem nehéz. Ami primitív, annak igen egyszerű a szerkezete. Átlátható, akár egy üvegkalitka. Mi ifjúkorunkban lestük el ennek a trágár stílusfélének a csínját-bínját, mely önmagában véve is merő blaszfémia. Nekünk ugyan már beszélhetnek... És nem győzzük eleget ismételni: ceterum censeo... Aki még ért valamit latinul, az mind tudja, mi az, amit konzekvensen követelünk, és joggal...

Jászai Mari, Pethes Imre és Cs. Alszeghy Irma Szomory Dezső: A nagyasszony című darabjában, 1910-ben

Utóhang

Olyasmi adott lehetőséget ennek a könyvnek a kibővítésére, amire egykor senki nem is gondolt volna: egy vírusjárvány, mely végigsöpört előbb Európán, majd az egész világon. Teljesen ismeretlen helyzetbe csöppentünk, melynek sem a mibenlétéről, sem a lefolyásáról nem volt fogalmunk, sem pontos elképzelésünk. Engem a Dekameron kerettörténetére emlékeztetett, amikor a szerencsés ifjú társaság elvonul a világ bajaitól, hogy biztonságban átvészelve a nagy középkori pestisjárványt, melytől embertársai tömegesen pusztulnak.

Egy írónak nem éppen fenyegető élmény, ha írni hagyják és megírhatja, amire régóta készült. A veszélyhelyzetnek csak az elejét tudtuk, a végét senki nem látta előre. Ma se lehetünk biztosak semmiben, csak egyelőre kicsit lazábban és megkönnyebbülten éli át az újra egymásra találást a világ szerencsés fele. Az eredetileg vékonyra tervezett kis kötet mostanra vaskosra bővült, a néhai szerzőpáros életének és munkásságának egyre több elemét tárja a Kedves Olvasó elé, hogy most már mindörökre együtt és egymásba fonódva álljon a két eltérő írói karrier, a két szoliter újra egymásra találva álljon és nézzen szembe velünk. Fiatalosan mosolyogva, ahogyan az elhaltak, akik már visszanyerték vonzó ifjú arcukat. Újabb portrén, amelyet egy szerzőtársuk készített róluk.

Az esszé jóval szabadabb, mint szikárabb társai, a tanulmányok, a tudósokhoz illő precíz, megfontolt és mindig adatszerű műfaj termékei. Ez a kötet olyan szabadon zárul, ahogyan indult, hogy elmondjon valamit egy mesebeli párosról, melynek tagjai nagyon boldogok voltak együtt. Jóban-rosszban, holtomiglan-holtodiglan, ahogy illik. Ám a boldogságért nagy árat kell fizetni. Először azért, hogy elnyerjék, másodsor, hogy túléljék a veszteséget, egymás fizikai elvesztését. Olyasmi ez, amit talán nem is lehet józan fejjel, sztoikus nyugalommal és bölcsességgel elviselni. Két szenvedélyes ember tombolt az alvilági folyó két szemközti partján, egymást el nem érhetve. Ennek történetét is megörökítette számunkra Szabó Magda, a legnagyobb áldozatot hozva és a kínok kínját átélve, mert egykor kimondta a holtig tartó esküt. Szobotka ismét szerényebben szólt. Olyannyira, hogy azt földi ember nem hallhatta meg. Még a tulajdon párja sem, mert lelkében akkor óriási viharok dúltak.

Az antik műveltség majdnem felülírta a keresztény nevelést, amely kötelezővé teszi az elfogadást, a sorsunkba való beletörődést is. Mint ahogy a gyűlölet, a harag elvetését, és csak a szeretet megélését, minden körülményben. A latin-görög világ úgy élt együtt Szabó Magda lelkében és mélytudatában, ahogyan az ősmagyarokban a már felvett kereszténység a még generációkon, sőt évszázadokon át is megélt pogány hittal, annak elemeivel. Gigászi harcot vívtak egymással Szabó Magda világában, és bár nem akarták, majdnem ateistává tiporták a lelki beteggé lett írónőt.

Szobotka Tiborról többet írtam ebben a kötetben. Szabó Magdának sem elsősorban a bestsellereiről, hanem a partikuláris műveiről, melyek szorosabban fogják össze a kettejük életművét, vagy mert ezekkel kevesebbet foglalkoztak az általam párszor megostorozott kollégák, akiknek bátor kiállításán, állásfoglalásán nagyon sok múlhatott volna. De nem így lett. A méltó helyet ki kell vívni, a társadalomnak pedig utat kell ehhez engednie. Akár utólag is, ha korábban nem tette. S ha már hibáját beismerte, illik jóvátennie. Olyan konzekvensen,

ahogyan korábban elhanyagolta kötelességeit. De hát hol van az az ember, aki... nyúlhatunk ismét Katona József szavaihoz, aki bizonyára legmélyebben át tudja élni azt az érzést, amit Szobotka Tibornak juttatott kegyetlenül közönyös jelenkora.

Az utókor se vétlen, ha már egyszer eléje tárták emelkedett lelkű, nagy fia gondosan titkolt, és a korabeli kritika által sokszor durván lehúzott műveit. Nekünk már nem lehet megállni az ejnye-bejnye boldog tudatlansága mellett. A kései kor csak akkor lesz méltó a szép jelzőkre és az utólagos felmentésre, ha kötelességét nem szegi meg, hanem becsülettel teljesíti. Ahogyan lehetséges volt rehabilitálni Márai Sándort, és legalább részben rehabilitálni Wass Albertet (mindketten a XX. századi próza óriásai), és mára külföldi elismertségük talán még nagyobb, mint a két-három könyvük elolvasása alapján saját talpát simogató kritikusi had nekik ezt megengedné, ugyanez kijárna Szobotka Tibornak. Mármint az elismerés, nem a róla a figyelmet elterelő öntömjénező had túltengése.

Szobotka könyveinek is megvolt a maga sorsa amúgy közmondásosan. S még mindig nem telt be, tegyük hozzá. Igaz, Márai és Wass Albert is csak nagyon lassan kerültek megközelítőleg a helyükre az irodalmi kánonban, és ezt megelőzte a külhoni siker, Máraié legalább. De hadd dorgálódjunk kicsit tovább: miféle esztéta az, aki nem ismeri fel az esztétikumot, annak kimagasló értékét?! Miféle filosz az, aki nem képes különbséget tenni remekmű és divatmű között? A pozőr természetesen semmit nem lát önmagán kívül, mert úgy felfújja magát, akár a mesebeli béka. Nos, hát épp ennek a békának a kidurranására várunk mindannyian, akiknek még ép az esztétikai érzéke és látjuk a különbséget az értékes szép meg a bóvli, a giccs, a modernkedő divattermékek között.

Szobotka és Szabó Magda úgy voltak rabok a saját hazájukban, hogy ugyanakkor utazhattak, ők még láthattak valamit a világból. Nagy árat fizettek érte. A felületes külső szemlélő számára kivételezett helyzetben voltak, kortársaik zöme nem is álmodhatott efféléről. Volt a gyanú övezte látszat, mert hiszen mindenki úgy tudta, hogy csak azok utazhatnak nyugatra, akik összepaktáltak a kommunista állammal, annak hivatalnokaival és fizetett besúgóival. Ennél félresikerültebb látszat nem is övezhette volna a személyüket. Azt a két gyermekien naiv művészt, akik még azokra se gyanakodtak, akik hivatalosan „rájuk voltak állítva”. Aki olyan nagyvonalú, mint ők voltak, az nem ad a látszatra, a pletykákra, még a barátok gyanakvását is feldolgozza valahogyan egy idő után.

Jelen munkám emlékmű kíván lenni két nagyszerű művésznek. Nem márványból, gránitból, az időnek ellenálló anyagból, hanem az omlatagnak vélt szavakból, az Ige erejével. Isten ilyen törékeny adománnyal látott el bennünket, mielőtt a Föld nevű bolygóra érkeztünk volna. A hangok, az írásjelek mégis halhatatlanok lehetnek, ha jól, azaz művészien bánunk velük. A zene például éppen ettől ad jóval többet társainál. Az ihlet Istentől jön, és a műalkotás képében Őhöz tér vissza. Kár ezt fel nem ismerni, váltig tagadni, luciferkedni vele, mintha a tagadás többet-tudást jelentene. A szeretet mindig zengő IGEN, míg ellentéte, a tagadás kaján, recsegő NEM. Márpedig ki akarna készakarva egy sátáni fércmű részese lenni – az isteni mű alkotótársa, tevőleges szereplője helyett?! Szabó Magda helyesen fogalmazta képpé, a győzedelmes Nikévé kettejük emlékét. Ő már győzött. Most Szobotkán a sor. A méltó hely neki is kijár. „Áldja meg a kilenc múzsa tizennyolc kezével”, üzenjük neki Weöres Sándorral.

M.M.

Tartalomjegyzék

Lopes-Szabó Zsuzsa: Előszó	1
Szerzői ajánlás	2
Szabó Magda etikája	7
Pár szó a meráni fiúról	11
Olvasónapló	14
Négykezes	19
Szüret Biharban	20
Üzenetek az éteren át.....	24
Egy szabálytalan életrajz lapjai	29
Olvasmányok nappal és este	32
A Szirom lányok	36
Ötvenhat – más színben.....	39
Spanyol udvar.....	41
Morál a lokálban.....	43
Az ötvenes évekbeli pikareszk	46
Igitur	49
Szobotka Tibor arányérzéke	59
Egy letaglózott klasszikus	64
Szabó Magda, a komparatista	67
Az ötvenes évek Budapestje.....	70
Két életmű – a korszak tükrében	77
A tenger és az eb	83
A falusi eb	87
Egy másfajta passió-értelmezés.....	91
Trisztán és Ilona.....	95
Ajtó által világosan.....	99
Haditudósítások.....	106
Himnusz az Alkotó Energiához.....	109

Csupa abszurd	115
Ismét Szobotka és a nők.....	119
Szobotka-aforizmák	126
Szobotka és a misztikum	130
Sigismondo Montelli és a csúf kis Achmed.....	134
Mi van egy gondolat mélyén?	138
Szabó Magda és Szobotka	146
Utazás az „emberarcúban”.....	152
Szobotka Tibor „kivégzése”	156
Még egy polgár vallomásai.....	165
Lélektelenül, unalmasan vagy csak unottan?	173
Szobotka Tibor humora.....	188
„Még éltél huszonegy évet...”	197
A cinizmus regénye	205
A száműzött tanár.....	215
Miniatűr remek (Harkály a fán).....	222
Szabó Magda, Szobotka Tibor és a boldogság kék madara	231
Egy sztár utóélete	240
A vetőkártya főhadnagya	245
Szobotka Tibor „kivégzői”, a szerzőpáros naplójegyzetei alapján.....	249
Az Úristen a lichthofban.....	252
Kisember – kislégy	255
Osztinató – a halálról	259
Halálos témák Szobotka novelláiban és a Liber mortisban.....	267
És mind, a hozzá nem szólók	276
Marlowe és Szobotka.....	279
A fájdalom könyve	283
Az erény diadala, vagy...?	289
Utóhang	292

Murawski Magdolna Két szoliterje ismét meglepi az olvasót, ha pontosan tisztázni akarja annak műfaját. Pedig megszokhatta volna már, hogy a rendhagyó életrajzú és életműví író nem tűri a kategorizálást. Nem a rubrika a fontos, hanem a mondandó. Ismét kiáll egy rég elfeledésre ítélt művész mellett, akiknek kései ravatalánál ugyanazokkal a rémalakkal néz farkasszemet, akik sok művészt, értelmiségit süllyesztettek el és gáncsoltak, addig, amíg fel nem adták. Hány ilyen élet lehet a magyar kultúrtörténetben? Azokat kellene kivallatni róla, akik mindezt elkövették honfitársaik ellen, továbbá azokat, akik ehhez szívélyesen mosolyogva asszisztáltak. Mert ilyenek is voltak. Murawski gyakran utal rájuk. Bizonyára nagyon jól ismerte őket...

Az esszéket, olvasónapló-részleteket, mintegy mellékesen papírra vetett írásokat tartalmazó kötet meglep azzal a familiáris fellépéssel, amellyel mások számára is életközbe hozza a neves szerzőpárost. Hogy mitől ilyen bensőséges és familiáris? Talán, mert érzelmileg közel állnak hozzá elemzése „tárgyai”, s mert Murawski érzelmi-értelmi indulását is az erős kisugárzású kálvinista Róma, illetve annak vonzásköre határozta meg. Ugyanazokat az ízes szófordulatokat tanulta meg kislánykorában, hallotta a hasonlóan cifrán káromkodó hajdúleszármazottakat bosszankodni, de ugyanazok a melegszívű emberek hajoltak hozzá, mielőtt választott városa egészen más közegébe került volna. Az ő felmenői közt is voltak hajdúk és székelyek, de erről csak azért nem lehetett hallani, mert soha nem az ősök érdemeiből élt. Egyre kerekedő életműve még mindig hoz újdonságokat évente jelentkező könyvünnepein, amikor úgymond megbeszéli a közönséggel, mi az újabb irodalmi menü.

Szobotka Tibor elsikkadása bántja Murawskit. Éppolyan mértékben, mint ahogyan nem zavarja a kortárs irodalmárokat. Gyakorta dorgálja meg embertársait közönyösségük miatt. Korunk rákfenéje ez a túlzott individualizmusba süllyedés, mely elvakítja a benne szenvedőt és meggátolja a tisztánlátásban. Ezek az esszék épp ellenkezőleg: a legmélyebbre próbálnak hatolni, egészen az írói szándékok gyökeréig. Felhívja a figyelmet az isteni törvényre: Isten is szívünk szándékai szerint ítél meg bennünket. Rá nem hatnak a megjátásások, a köznapi hipokrizis, a szépítgetések, a mellébeszélések, a farizeuskodás. Ő megítéli a májakat és veséket is, nemcsak az eleveneket és holtakat.

Sok történetet ismerünk meg a *Két szoliter* kötet anyaga segítségével. Miközben tudjuk jól, hogy már több generáció elől elhazudták a saját történelmét, miközben kifosztották őt és hazáját is – hazudjanak bármit ezzel szimultán. Vannak háborús és háború utáni, szociográfiai mélységű írások, történelmi is, melyek jóval többet mondanak az adott korról, mint akárhány száraz tudományos elemzés. Ez a kötet egyrészt kedvcsináló a Kedves Olvasónak, vegye már kezébe a kicsiny Szobotka-novellafüzéreteket, másrészt világgá harsogja, egy jól kivehető crescendóval, hogy akiket illet, hivatalos közszereplőket, értékeli újra elődeik félresikerült kritikáit, leminősítő feljegyzéseit és elavult kategóriáit, amelyekkel egyaránt sújtották Szobotka Tibort és Szabó Magdát. Az íróházaspár életműve szervesen illeszkedik egymásba. Így támogatták egymást, mert erre esküdtek, jóban és rosszban. Ebből is illene tanulnia a kései utódoknak. Párt választani és házasodni csak így érdemes.

Lopes-Szabó Zsuzsa